

Kaip gaivinsime šiuolaikinių tradicinių vestuvių repertuarą?

Nuo vestuvinių retų maršų iki piršlio polkos

Pokalbiui apie dabartinių tradicinių vestuvių repertuarą ir paprotinę situaciją, kamantinėjami Juozo ŠORIO, susėdo Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, projekto „Tadicinė vestuvių muzika: Aukštaitija“ vadovė dr. Gaila KIRDIENĖ, ši projektą koordinuojančios institucijos – Rytų Lietuvos kultūrinės veiklos centro direktorė Birutė KURGONIENĖ, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Irma ŠIDIŠKIENĖ, didelę muzikavimo vestuvėse patirtį turintys muzikantai – ukmergiškis Petras PILKA ir Vilniaus folkloro ansamblio „Griežikai“ narys Gintautas BERŽINSKAS.

Juozas ŠORYS. Susirinkome padiskutuoti apie tradicinių vestuvių padėtį, jų papročių ir ypač instrumentinio repertuario, kuris siejasi ir su dainuojamuoju bei šokamuuoju folkloru, dabartinę būklę ne tik Aukštaitijoje, bet ir visos Lietuvos etninės kultūros procesų kontekste. Vestuvių tradiciškumo laipsnis gana akivaizdžiai parodo esamą tradicinių vertibių laikymosi vertinimą, yra tam tikras nepaneigiamas tautinių papročių rodiklis, gyvensenos kultūros ir iprasminimo realija. Paprotinių vestuvių nykimas ne tik mieste, bet ir kai-me, deja, rodo, kad netenkame dar vieno tikrojo lietuviškuo, pamatinio tautiškumo bastiono. Galima daug ką suversti kintančioms gyvenimo sąlygoms, bet kryptingesne šio pobūdžio veikla menkai užsiima ne tik kultūros (ypač etnokultūros) centrali, respublikinės kultūros ir švietimo institucijos (ką kalbėti apie subulvarėjusią, sureklamėjusią žiniasklaidą, ypač komercinę elektroninę, deja, taip pat ir apie vadinamąjį visuomeninę televiziją – nacionalinį transliuotoją), bet ir tuo beveik nebesidomintys mokslo bei mokymo įstaigų specialistai, žymieji folkloro žinovai, etnologijos, tautosakos, etnomuzikologijos autoritetai. Ar paklausti galėtume išvardyti bent penkis rimpus tyriňetojus, kurie domėtuosi vestuvių papročių ir tautosakos, folkloro semantika, simboliais, esminiame gyvenimo virsme susifokusavusia tautine ir baltiškaja pasaulėjauta, mitine gelme? Nedaug tokų terastume, tik vieną kitą, gal turintį ir beveik neišvengiamų pragmatinių sumetimų. Rajonų kultūrininkai (pavyzdžiu, Kupiškio folkloro ansamblis „Kupkėmis“, po „Kupiškėnų vestuvių“ jauniosios pusėje ēmėsis programos atkurti vietines aukštaitiškas vestuves jaunojo pusėje) konsultacijų ir patarimų vis dar prašo garbiają prof. Angelę Vyšniauskaitę. Beje, kupiškėnai (Vilijos Morkūnaitės, Almos Pustovaitienės pastangomis) varo pirmajį vestuvių programų populiarinimo barą – šiemet tarptautiniame folkloro festivalyje „Lingaudala“, be

kupiškėnų, dar buvo pateiktos lenkiškos, ukrainietiškos, latviškos, net žemaičiškos vestuvės (gudai rodė filmuotą senovinių vestuvių medžiagą, be to, Kupiškio muziejuje veikė tradicinių vestuvinių drabužių paroda).

Vis dėlto vestuvės, kaip mums brangi paveldėtoji etnokultūrinė duotybė, senosios žinijos sankaupa, negali būti paliktos likimo valiai. Net ir moderniaisiai, globalėjančiai laikais jei ne visuma, tai bent tam tikrais prasmingais akcentais, fragmentais, įvaizdžiais jos gali ir turėtų veikti kaip lietuviškosios skirties (ar net baltiškojo išskirtinumo tarp germaniškosios, anglosakſkosios, romaniškosios, net slaviškosios Europos Sajungos dalį katile) požymių patvirtinimas. Kaip dar galėtume vestuves gaivinti, neleisti joms visiškai išsigimti iki vien nebūdingo jaunosios nešiojimo per tiltus, vodevilinio vainikėlio deginimo ir primityvaus, „ne-apžaisto“ piršlio korimo, jei dar ir tai per įkyrius bumčikus ir dziendobristų vogravimą atsimenama? Ką esant tokiai situacijai dar gali padaryti kultūrininkai ir folkloro entuziastai? To klausiu kiek atsietai, nesiaiškindamas reiškinio konkretybės kaip koks atsitiktinai į vestuves pakliuvęs, iš klasicinės literatūros žinomas rusų „vestuvių generolas“... Juolab kad neseniai išgirdome apie ryžtingą žingsnį taip ydingą padėtį – dr. Gailos Kirdienės vadovaujamą ir su bendraminčiais vykdomą projektą „Tadicinė vestuvių muzika: Aukštaitija“. Būtina pridurti, kad ši projektą remia Kultūros ministerija, o jį koordinuoja Rytų Lietuvos kultūrinės veiklos centras. Gaila, kaip kilo sumanymas imtis šio itin retos tematikos projekto?

Gaila KIRDIENĖ. Sumanymas atsirado todėl, kad esu tyrinėjusi muzikavimo lietuvių vestuvėse papročius nuo seniausių laikų iki dabar, kaip jie keitėsi, kuo panašūs ir kuo skiriasi nuo kitų tautų vestuvių. Mano knygoje „Smuičias ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje“ instrumentiniams

vestuvių muzikavimui skirtas didelis skyrius. Be to, pačiai su „Griežikų“ ansambliu ne kartą teko griežti vestuvėse, stebėti, kaip jos šiuo metu vyksta. Man pasirodė, kad vestuvėse grojantys muzikantai vis labiau nepelnytai nuvertinami, rizikinga ir prisipažinti, kad grieži vestuvėse – iškart prarasi gerą vardą. O juk vestuvėse nuo seno grodavo (bei dainuodavo) patys geriausi, meistriškiausi kaimo ar miestelio, apylinkės muzikantai. Svarbus būdavo muzikantas kaip žynys todėl, kad jis dalyvaudavo beveik visose svarbiausiose vestuvių apeigose. Ir šiuolaikinėse vestuvėse muzikantai vos ne už rankų paėmė jaunuosius veda, pavyzdžiui, per namų slenkstį, ir jų bažnyčią išlydi (tik per jungtuves labai retai kada dalyvauja), ir iš ten grįžtančius sutinka. Anksčiau daugelyje vestuvių apeigų, be jaunuujų ir jų tėvų, dalyvaudavo muzikantai ir piršliai bei aktyviausи vestuvininkai. Palaipsniui imtas pastebėti muzikantų apeiginio vaidmens mažėjimas. Dėl tradicijų, apeigų nykimo, nulemto istorinių ir kultūrinių sąlygų, vestuvių muzikantų, ypač liaudies muzikantų, kaltinti negalima, nors dažnai leidinyje apie vestuves tokį teiginį perskaitysime – esą dėl vestuvių papročių niveliacijos, apeigų virtimo tik jų pasilinksminimą ir kitų negerovių kalti būtent muzikantai. Jie gi tik buvo priversti pristatyti prie pakitusio visuomenės (vestuvininkų, publikos) skonio, kurį dabar veikia ir masinė žiniasklaida, televizijos laidos. Muzikantai turi įtikti savo užsakovams – kitaip jų niekas nekvies į vestuves.

Kita vertus, šiuolaikinių vestuvių muzikantai atsiduria dėmesio centre, jie – ne tik pagrindiniai atlikėjai, bet ir vedėjai, organizatoriai: todėl labai daug kas nuo jų priklauso, nuo to, kiek jie susipažinę su papročiais, tradiciniu repertuaru. Archyvuose sukaupti dideli vestuvinių repertuarų turtai (kai kas jau ir publikuota atskiruose muzikinio folkloro leidiniuose): kiekvienam vestuvių tarpsniui, apeigai skiriamas tam tikras muzikinis kūrinys (instrumentinis ir vokalinis, choreografinis), skirtingose vietovėse dažnai vis kitoks. Tiesa, dažniausiai trūksta konkretesnių, išsamesnių pastabų apie tai, kokiu būtent metu, kokioje apeigoje užrašytą kūrinį reikia groti – juk išleistuvį ir sutiktuvį vestuvėse daug. Tradicijoje tikrai nėra taip, kad grojamas tik maršas „Suk suk ratelj“ ir nieko daugiau. Muzikantai, užaugę savo krašte, kaime, atsimena ir moka daugiau. Nekalbu apie tai, kad dabartinėse vestuvėse retai kada bemuzikuojama gyvai. Todėl, kol dar yra muzikantų karta, daugybė kartų griežusi vestuvėse ir dalyvavusi gausesnėse ar bent šiokiose tokiose apeigose (yra dar ir tokų, kurie grojo vestuvėse prieškariu ir dabar dar gali sugriežti), būtina juos aplankyt, išklausti apie papročius, išrašyti jų grojamą muziką, surengti koncertus ir parengti leidinį. Iš pradžių buvau užsimojusi projekta įvykdymu per vienerius metus visoje Aukštaitijoje, bet galbūt teisingai Kultūros ministerija padarė, kad lėšų skyrė tik pusei numatyto projekto. Ir taip tai – didelis darbas, apimami devyni Aukštaitijos rajonai, norisi aplankyt kuo daugiau muzikantų, įvertinti jų repertuarą ir atlikimo tradiciškumą, meistriškumą.

J. Š. Birute, kaip aptariamas projektas pritapo prie Jūsų vadovaujamo centro programų ir kuo jis atrodo įdomus bei

vertingas kitų centro vykdomų projektų, apskritai visos veiklos fone?

Birutė KURGONIENĖ. Neseniai pristatėme „Lietuvių kantičkinių giesmių“ kompaktinę plokštelę. Ir nepraejus nė mėnesiu turėjome tradicinės aukštaičių vestuvinių muzikos renginį. Kaip minėjo Gaila, projektas apima devynis Aukštaitijos rajonus, iš jų šeši priklauso Rytų Lietuvos regionui, yra mūsų centro dėmesio zonoje – tai Širvintų, Ukmergės, Švenčionių, Ignalinos, Molėtų ir Zarasų rajonai. Iš mūsų globos lauko šiuo atveju išsprūsta tik Rokiškio, Utenos ir Anykščių rajonai. Išties prisidėdami prie projekto vykdymo patiriame vien džiaugsmą, susipažiame su regiono vestuvine muzika. Parėmėme šį projektą, nes kreipėsi išmananti reikalą specialistė etnomuzikologė, žinanti, kaip geriausiai jį atliki ir turinti norą tai padaryti. Iš pradžių Gaila ir jos vyras, taip pat etnoinstrumentologas, Arvydas Kirda kartu su kiekvieno rajono etnografais važinėjo pas muzikantus ir rinko iš jų vestuvinių repertuarą, ieškojo gražių vestuvinių nuotraukų. Beje, nemaža dėmesio parodė ir vietiniai žurnalistai, kai kurie netgi kartu važiavo pas muzikantus. Vėliau organizuojame renginių rajone ir pateikiame užfiksotą vestuvių repertuarą, šių renginių sėkmė daug priklauso ir nuo vietinių kultūrininkų tarpininkavimo. Vykdymu projekta, surengti parengiamuosius tyrimus ir koncertus projekto kūrybinei grupėi padėjo kultūros darbuotojai, etninės muzikos specialistai: Vilma Mulevičiūtė, Laima Bikulčienė, Nida Lungienė, Gintaras Andrijauskas, Rima Vitaitė, Raimondas Garsonas, Rima Garsonienė, Lina Bukauskienė, Sigutė Mudinienė, Violeta Balčiūnienė, Nijolė Aleinikienė. Ypač pavyko pirmasis renginys Ukmergėje (kuriamo dažavavo ir širvintiškiai), jį vedė Gražina Kadžytė.

G. K. Gražinai pritiko prisiimtasis svočios vaidmuo. Tieša, jis pešiojo muzikantus dainų žinovės žvilgsniu. Nors, muzikantas – toks vestuvių personažas, kuris visada nukenčia, panašiai kaip ir piršlys.

J. Š. Kokios idėjos veikė projekto parengimą, kokia jo konцепcija, tikslai?

G. K. Į vestuves nuo seno kviesdavo tik pačius meistriškiausius, geriausiai papročius išmanančius muzikantus, nes jie dalyvaudavo daugelyje svarbiausių vestuvių apeigų, kai kurioms ir vadovaudavo. Dėl įvairių priežascių (desakralizacijos, sekularizacijos, sovietizacijos, paskutiniaisiais dešimtmečiais – ir globalizacijos, masinės kultūros bangos) keitėsi ir nyko daugelis tradicinės bendruomenės švenčių, papročių bei su jais susijęs muzikinis folkloras. To padariniai – visiškai pasikeitęs vestuvių muzikantų vaidmuo bei repertuaras: liaudies muzikantus pakeitė muzikinį išsilavinimą turintys muzikantai, retai kada susipažinę su vietiniiais vestuvių papročiais ir repertuaru, tapę beveik vien tik samdomais linksmintojais; tradicinį (taip pat ir apeiginį) repertuarą pakeitė populiaroji muzika. Beveik visiškai atsisakyta ir akustinių muzikos instrumentų. Vis dėlto svarbiausios vestuvių apeigos, kuriose muzikantai ir dabar dar groja (jaunuujų išlydėjimas į jungtuves, atsisveikinimas su tėvais, pulko sutikimas po jungtuvių, apeiginiai šokdinimai, jaunuujų

guldytuvės, keltuvės ir kt.), iki šiol atliekamos ir, tikiuosi, bus atliekamos ateityje, kol tik bus švenčiamos vestuvės.

Šiuo metu dar muzikuoja, ko gero, paskutinė liaudies muzikantų karta, grojusi tradicinėse XX a. pirmosios pusės vestuvėse. Tokių muzikantų (o tuo labiau ansamblų) likę labai nedaug. Tikslinga būtų užrašyti jų grojamą vestuvių repertuarą ir pasakojimus apie vestuvių papročius (iki šiol išsamiau buvo klausinėta tik smuikininkų), papildyti šią medžiagą archyvų ir etnografinių aprašų medžiaga ir tradicinį vestuvių repertuarą bei informaciją apie apeigas tinkamai pateikti šiuolaikiniams vestuvių muzikantams, kitiams muzikams ir folklorininkams, be to, skeleisti ir kitoms visuomenės grupėms.

Pagrindinis projekto tikslas – mėginti tradicinę vestuvių muziką (tą, kurią nuo seno grodavo liaudies muzikantai) grąžinti į šiuolaikines vestuves. Tai, aišku, pradžia, bet kartu keista, kad iki šiol niekas nesiémė šios temos, nes vestuvės tarp šeimos švenčių yra svarbiausios žmogaus gyvenime. Pagrindiniai „kaltininkai“ jose dalyvauja sąmoningai, tai – ne krikštynos, kai vaikas dar nesuvokia, kas su juo daroma. Juolab ne laidotuvės... Daugelis nori, kad vestuvės vyktų iškilmingai, prasmingai, kad vėliau turėtum ką prisiminti, kaip buvo sukurta šeima. Gal tada ir šeimos būtų tvirtesnės? Juk kiekviena vestuvių apeiga, kiekvienas atliekamas kūrinys skiriamas apsaugoti jaunuosius, nulemti jiems laimingą gyvenimą, susilaukti gausių ir sveikų palikuonių.

Taip pat ketiname parengti tradicinės aukštaičių vestuvių muzikos garso įrašų leidinį. Jį sudarys dvi kompaktinės plokštelės (i kurias teks pasistengti sutalpinti kiek įmanoma daugiau kūrinių), natos ir tekstai, kuriuos tarsi kantičkas vestuvėse bus galima pasidėti ant pulto (ant kurio dabar muzikantai deda įvairių estradinių dainų tekstu). Jame turėtų būti paaiškinta ir vestuvių apeigos prasmė, ir tikslas. Jei šiuo metu vestuvėse griežantiems muzikantams atsirastų noras tai groti ir atliliki, jei sugebėtume jiems tai įpiršti ir „jduoti“ į rankas, jų praktinis panaudojimas labai išaugtų. Žinoma, nesinorėtų, kad tuos įrašus vestuvių rengėjai leistų per vestuves, nes gyva muzika yra nepalyginti geriau. Jais derėtų naudotis kaip mokomaja priemone. Tie, kurie tuo domėsis, neturėtų akrai kopijuoti pateiktų kūrinių grojimo manieros (kažin, ar jie tą ir darys), vis dėlto jie privalėtų atsižvelgti ne tik į regionines, bet ir į lokalines (vietines) vestuvinio repertuario ypatybes.

J. Š. Koks klostosi santykis tarp to vestuvinio repertuario, kurį surandate lankydami aukštaičių muzikantus, ir to, kas jau sukaupta archyvuose ir yra jau moksliškai apmästyta, apdorota?

G. K. Koncertuose dalyvauja mūsų iš naujo „surasti“ Aukštaitijos vestuvių muzikantai. Programos sudaromos iš jų repertuario. Projekte dalyvaujanti folkloro grupė „Griežikai“ pati sau „sunkina“ užduotį, į kiekvieno koncerto programą įterpdama vis kitus iš senųjų rašytinių šaltinių ir garso įrašų žinomus kūrinius iš lankomų vietovių. Rengiant pagal projektą numatyta leidinį teks surinktą medžiagą atidžiau patyrinėti, palyginti ir su archyvine, ir su jau paskelbtą.

Seniausias muzikantas, kurio grojimą įrašėme per projekto ekspedicijas, yra gimęs 1914 m. Tai Ratautų (iš U-

mergės r. Ratautų kaimo) šeimos grojimo tradiciją tēsiantis muzikantas Edvardas Ratautas. Groja trise – senelis Edvardas, tėvas Edvardas ir duktė Jurgita. Koncerte dalyvavęs senelis buvo ką tik atšventęs 91 metų suaktį.

J. Š. „Klastingas“ klausimas Irmai – domimės per vestuves atliekama muzika, dainomis, bet juk vestuvės pirmiausia neįsivaizduojamos be paprotinės, apeiginės pusės. Kokia šiuo metu vestuvių padėtis, ar daug jose išlikę senojo tradicinio sluoksnio elementų?

Irma ŠIDIŠKIENĖ. Kaip ir apskritai kultūra, taip ir vestuvės yra gyvas, turintis nuolat atgimti, atsikartoti ir keistis organizmas. Jis negali amžiams likti tokis, koks kažkuriuo istoriniu laikotarpiu buvo fiksotas – lemia ekonominiai, socialiniai, kultūros kaitos veiksnių. Seniau lemiamą vaidmenį vestuvėse atlikdavo kaimo bendruomenė – iš anksto būdavo susitarima, kai kas ir be susitarimo būdavo aišku, ką, kada ir kaip dainuos, gros, kokios apeigos bus atliekamos. Be to, svarbus momentas, lemėdavęs ir vestuvių eiga, – tas, kad jaunoji dažniausiai būdavo priimama į vyro šeimą. O juk dabar sąlygos visiškai pakitusios. Kuriama savarankiška, nauja šeima. Seniau svarbus buvo atskyrimas nuo jaunimo, tapimo moterimi proceso įsisąmoninimas. Dabar dominuoja vadinamosios miesto tipo vestuvės, kurių pobūdij nulemia tempas, paketė įpročiai ir vertybės, prasikišantis ekonominio pajėgumo demonstravimas. Vien dėl to šiuolaikinės vestuvės iš esmės kitokios. O kokie papročių akcentai išliko? Kai kurie išliko, tik jų forma ir turinys neretai ryškiau transformavosi. Pavyzdžiui, jaunuų išlydėjimas, sutikimas, piršlio vaidmuo, vainikelių naudojimas. Mūsų laikais labiau akcentuojama jaunystės simbolika, todėl ir vainikeliai dažnai panašiai suvokiami.

J. Š. Kaip išlaikoma ankstesnė įvaizdžių struktūra, gal išlieka tos dalys, kurios turi žaidybinių elementų, ryškesnių efektų?

I. Š. Pavyzdžiui, mergvakinis – susirinkdavo jaunimas atsišveikinti su jaunaja. Pakitusiu pavidalu, ypač merginos, ir dabar dar kartais susirenka „paskutinį kartą“ pasibūti. Išliko svarbūs ir jaunuų išleidimas, sutikimas. O žaidybiskumas seniau buvo pajungtas visam vestuvių vyksmui, tradicinėje kultūroje negalima žaisti šiaip sau, ypač vestuvėse, kuriose daugelis veiksmų turi simbolinę reikšmę. Panašių dalykų yra išlikę ir dabartinėse vestuvėse.

J. Š. Kiek dabarties vestuvėse yra išlikęs apeigiškumas?

I. Š. Pirmiausia, kaip tai suvokiame. Nes visa tai nuo pradžios iki galos yra įvairaus lygmens. Plačiau suvoktas apeigiškumas vestuvėse apima ir rintajų simbolinių, ir linksmajų šventės aspektus. Ir ašaros, ir juokas tarpusavyje turi derėti. Tarkim, seniau kartais po jungtuvių būdavo vykstama pas svočią. To, aišku, dabar nėra, bet tai iš dalies astoja važiavimas į gamtą, prie istorinių paminklų, dvarų ar, pavyzdžiui, fotograuotis įspūdžių ilgam paliekančiose vietose.

J. Š. Kokie pakitimai įvyko vestuvių personažų „gildijoje“ – kiek išliko piršlys, piršlienė ar svočia, pabroliai ir pamerės, jų vyriausieji, vainikelių priegėjai (žemaitiškai – vainiksegiai)?

Kasparo Pupelio vestuvės 1935 m. Rokiškio aps., Obelių vls., Dačiūnų k.
Klarnetu groja Kasparas Sadauskas, armonika – Ignas Pupelis iš Obelių vls., Vieversynės k.
Gauta iš peterburgskos armonikos muzikanto Algimanto Vaitonio 2005 m.

I. Š. Liko pabroliai ir pamergės, taip pat jų vyriausieji, piršlys, svočia. Mažiausia pasireiškimo liko vyriausiesiems pabroliams ir pamergėms, nes sumažėjo vainikėlio reikšmė dabar rengiamose vestuvėse, nes beveik išnyko jaunosios ir jaunojo apdainavimai. O piršlys neretai dabar vestuvėse atsiranda stichiškai – vestuves veda tas, kurio „liežuvis gerai pakabintas“, o ne formalusis, papraštasis tai atliki žmogus. Arba tas pareigas perima realiai jaunuosius supiršęs žmogus ar vieno iš besituokiančiųjų draugas. O jei tokiu nėra – vestuvėms vadovauja muzikantai. Beje, teko pastebėti, kad neretai daugiausia iniciatyvos imasi ne piršliai, o svočios (piršlienės). Dažnai jie savo veiksmus ir posakius derina su muzikantais. Kartais, jei muzikantas „gerai pasi-kaustės“, yra asmenybė, jis nustelbia piršlį ar svočią.

Gintautas BERŽINSKAS. Kartais piršliavimas prie stalo kelia nemalonų minčių – daugelis prisirašę iš kažkur gautų šabloniškų eilių, posakių, nurodymų, ir tai siejama su muzikantais, kurie (kai kurie) su tuo nenori turėti nieko bendra. Dažniausiai dabartinėse vestuvėse piršlių nebūna, dažniausiai tai atlieka liudininkai, kurie pasirašo metrikacijos įstaigoje ar bažnyčioje. Jie gali būti draugai ar artimiausi giminės. Kai mes grojame, dažniausiai užsakovai pasako, kad, jei galit, jūs veskit vestuves, piršlių nebus, o kaip mes tai darysim, jiems neįdomu. Tampi lyg šoumenas, kurio kokių nors papročių laikytis niekas neprashė. O jeigu ir paprasto, tai paaikėja, kad „dzūkiškiausia“ daina yra „Vieškelio vingiuose supas berželiai/ ... Mes esam dzūkai, girių karaliai...“. Dabar beveik neliko skirtumo, kur vyksta vestuvės – mieste ar kaime. Jos vyksta panašiai – kokiam nors restorane ar viloj, partyje. Visa, ko iš mūsų reikia, – groti ir dainuoti. Skirtumas atsiranda tada, kai būna geras oras ir tenka

groti gamtoje, prie upės ar ežero. Be abejo, turi mokėti atliki vi- sa, kas naujausia, kitaip negausi uždarbio. Žinoma, būtų gerai labiau pažinti ir tradicinį repertua- rą. Jei išeitų minėtas leidinys, tai vestuvių muzikantams būtų ne- įkainojamas dalykas. Kitaip sunku ir sudėtinga groti taip, kaip rei- kia tradicinėse vestuvėse. Dabar tik elementarius dalykus darom – vainikėlis, piršlio korimas, sutikimas ir išlydėjimas, atvažiavimas pas jaunikį ir vainiko, puokšteliių įsegimas. Visa tai dauguma dabartinių vestuvių muzikantų daro. Manau, kad tai gal nuo tar- pukario metų nedaug tepakito. Lenkiu galvą prieš tą laiką kai- mo bendruomenę, kuri vestuvė- se ne formaliai, o išties nuošir- džiai, įsijausdama į situaciją, da- lyvaudavo. Tada tai buvo natū- rali šventė, ir ne muzikantas tu-

rėjo viskuo rūpintis, tada muzikantai gal tik duodavo žen- klą, kad darysim tą ar aną. Ir visi žinodavo, ką daryti. O dabar niekas to nebedaro, ir muzikantams tenka jdėti daug vargo, kad nors kažką atliktų. Jei muzikantai ir išmanys vestuvines apeigas, vis dėlto sunku pasakyti, ar jas pavyks įtrauki- ti į vestuves.

J. Š. Tarp mūsų yra patyrės, ilgaamžis liaudies muzikan- tas iš Utkmergės, buvęs treminys Petras Pilka, atgrojės apie 1500 vestuvių, mokantis apie 900 liaudies ir kitokių dainų (ir pats jas kuriantis). Kokios vestuvės būdavo Jūsų vaikys- tės ir jaunystės metais? Kas tada buvo grojama, dainuoja- ma, kaip vėliau kito vestuvių eiga?

Petras PILKA. Palyginti su dabartiniais laikais, man au- gant buvo žymiai menkesnis gyvenimo lygis. Teko vestuvė- se groti jau vokiečių laikais. Parvažiuoji iš bažnyčios, tai pirmiausia duoda valgyti kopūstų. Po to padeda mėsos, pirk- tinės degtinės vestuvėse tada dar nebūdavo, dažniausiai sa- magonas. Pradėjus vaišintis imdavome groti, tada nė dainų daug nereikėjo mokėti. Vėliau imtos kelti ir didelės vestu- vės – po 100 žmonių, todėl išaugo ir vestuvių lygis. Daug dainų po karo išmokau mintinai... Atvažiuodavau į Liau- dies kūrybos rūmus Vilniuje (dirbo A. Raudonikis, A. Vy- žintas) ir gaudavau reikiamo repertuaro. Paskaitydavau pir- muosius posmelius ir atsimindavau žodžius. Ir dabar dar atsimenu.

J. Š. O kaip ēmėte groti?

P. P. Labai mažas ēmiau groti. Pas mus kaime buvo liau- dies meistras, giminaitis, kuris vėliau ir darė, ir taisė instru- mentus. Su juo ir pradėjome groti. Mūsų kaime su armoška grodavau šokiams. Patekės į Sibirą, septynerius metus dir- bau šachtose. Sugrįžęs vėl ēmiau groti vestuvėse. Tada ne-

buvo mados iš anksto į vestuves kviesti – ateidavo žmogus ir vesdavosi. Ant pečių užsimeti akordeonuką ar armoškę ir nueini pas šeimininkus tartis dėl grojimo. Jei priima, duodi jam užstatą, kiek grodamas apie stalą vestuvininkams susirinksi, tiek tavo, be to, pridėdavo jaunikiai. Sugržęs iš Sibiro, ilgai grojau vienas, vėliau dviese su sūnumi, dar vėliau – trise. Žodžiu, seniau iš anksto tie, kurie pakviesdavo į vestuves, pinigų nemokėdavo, tik leisdavo užsidirbtį iš vestuvių dalyvių. Tuo metu vestuves dažnai vesdavo muzikantai, jiems padėdavo piršlys, svočia. Esu grojės ir Žemaitijoje (Telšiuose, Plungėje, Papilėje, Šilalėje, Darbėnuose, Kuršėnuose), ten vestuvėse dalyvaudavo ir samdomi piršliai. Ten sakė, kad prie stalo groti nereikia. Neva tik šokiams reikėti groti. Piršlys vis šneka, néra kur įsiterpti... Vis grodamas uždainuodavau, tai kai pamatė, kad gražu, émė ir žemaičiai kviečtis prie stalų ir pagroti, ir padainuoti. O prieš tai tik išėjė laukan grodavom, ir būdavo toks lyg prievertavimas (taip vadinama „Piršleliu“), nelabai man tai patiko – muzikantai dviese ar trise atsiséda, grojam, o piršlienė (svočia) pasako, kad dabar jaunają šokdins jaunasis, ar jaunoji pabrolius, beveik visus kviečia, o šie turi užsakyti muziką ir už ją užmokėti. Kol nesumoka, muzikantai negroja.

Groti mergvakary buvo nelengvas dalykas, nes atvažiuoti turi iš vakaro. Grojti prie vainiko pynimo. Į mergvakarj sueina jaunimas, jie apdainuoja jaunają. Ten turėdavom groti visą vakarą.

G. K. Kai kurias iš Petro Pilko su ansambliu atliekamų mergvakario dainų įrašysime ir į plokštelię: „Suvejom, sesute, tavęs palydėti“, „Dainuok, sesute, kol dar laikelis“. Tas dainas dar senieji muzikantai atsiminė ir joms pritardavo. Ir kitos aukštaitiškos mergvakario dainos – „Sulaukei, sesute, ši liūdną subatos vakarėli“, „Oi séjau séjau rûteles“ – daugiausia apie rûtas, apie atsisveikinimą. Senesnieji muzikantai, gimę XX a. pradžioje, sako, kad jie šioms dainoms tik pritardavo, bet neužvesdavo. Paskui vyko bendruomeninio šventimo ir dainavimo, dainų mokėjimo lūžis, po kurio vestuvių dalyviams atrodydavo, kad muzikantai dainas turi mokėti ir užvesti. Mažiau dainų padainavo Rokiškio, Zarasų, ir ypač Švenčionių, Ignalinos muzikantai. Matyt, ten toks lūžis įvyko vėliau (kiek pateikėjai prisimena, apie 1970-uosius, kai pradėjo groti su „jonikom“) ir jis sutapo su naujoviškų dainų, romansų, vėliau ir autorinių estradinių dainų įsigalėjimu. Jaunesnės kartos muzikantas Vincas Kliukas (g. 1943 m. Ignalinos r., Linkmenų ap.) pasakojo, kad įžymus vestuvių muzikantas Juozas Kirka apie 1967 metus atsisakė ankstesniojo partnerio Petro Žigo (to paties, kurį Jurgis Dovydaitis įrašė grojant dūdmaišiu), nes jis nedainuodavo. Pasak jo, „be dainų, vien grojimas nieko nereiškia“. Tačiau senųjų tradicinių dainų jis neprisiminė. O kitas jo metų muzikantas, Jonas Žemaitis, virtuoziškai grojantis armonika, akordeonu, teigė priešingai: muzikantui nebūtina dainuoti – tada jau reiktu „iš skūros išsinirt“, „kuris gerai grot nemoka,

Bagdanavičiaus vestuvės apie 1934 m. Zarasų aps., Salako vls. Smuiku groja Juozas Gudėnas iš Bajorų k., peterburgska armonika – Subačius. Gauta iš peterburgskos armonikos Stanislovo Pumpučio 2005 m.

Ukmergės koncerto metu (2005 m. balandžio 19 d.) muzikuoja Petras Pilka (akordeonas), Jonas Davidavičius (smuikas), Juozas Tabulevičius (būgnelis). Jevgenijaus Ščuckio nuotrauka.

tai gerklį paleidžia". Vis dėlto vyresnės kartos (gimusieji XX a. trečiajame dešimtmetyje) švenčioniškiai muzikantai mo- kėjo vestuvininkų apdainavimui, prisiminė ir kitokių dainų (nors po vieną kitą posmą). Taip pat ir 1908 m. Eduardas Volteris Dysnos kaime (dab. Ignalinos r.) įrašė dūdmaišiu solo arba su smuiku atliekamą ne tik polką, bet ir gana daug dainų. Kai kurių dainų pavadinimai neužrašyti, prie vienos pažymėta, kad tai – vestuvių vainiko pynimo daina šeštadienio vakarą: „Aš pyniau vainikėlių subatos vakarėly/ Iš trejų dvejų žolynelių". Galbūt su vedybomis susijusios ir jo įrašytos dainos „Kukavo gegutė", „Brolali, brolali, negerai darei/ Varia(va) kiemelia vartus aždarei" (įrašai laikomi Berlynų fonogramų archyve). Mūsų klausinėti švenčioniškiai muzikantai (pavyzdžiui, Balys Ankėnas, g. 1919 m.) prisiminė, kad ypač smuiku prigrodavo dainoms.

J. Š. Kodėl mergvakarj vadindavo vainiko pyniko arba vainiko pynimo vakaru?

P. P. Tą vakarą pindavo vainiką. Rūtų atneša ant stalo, dainuoja, paskui ir šoka visi. Jaunikis prašo muzikantų, kad grotų. Vėliau rūtomis puošdavo vežimus, kuriais važiuodavo į jungtuves. Gyvas gėles segdavo pabroliams ir pamergėms.

G. K. Taip pat ir muzikantams. Ir buvo senas paproty

muzikantams instrumentus papuošti. Bumbuliukus ar kaspinus prikabindavo prie smuiko; panašiai pasipuošė dabar groja bandonininkai.

Beje, per dabartines vestuves, ko gero, dažniau švenčiamas ne mergvakaris, o trankus bernvakaris. Tradiciskai per jį turi pradėti šokti tėvas su motina – tai apeiginis pašokinimas. Kai kur dainuodavo dainą išlydint jaunikį pas jaunąją. Ir jaunikis su jaunom dienom atsisveikina.

Vestuvėse būtini maršai – vieni sutinkant jaunuosius ir vestuvininkus, kiti išleidžiant. Išleistuvų maršai vestuvėse būna liūdni, iškilmingi, *reti* (lėti). Tarpinis variantas tarp raudų ir maršų – tai virkdinimo melodijos (apie Ignaliną, Tverečių).

P. P. Nebuvo vestuvių, kad jaunosios nepravirkdytum. Vis tiek ji turėdavo verkti – pataikydavau, nes ji dažnai neturėdavo ar tévo, ar motinos, graudindavo, regis, ir mano autorinių dainų žodžiai, pavyzdžiui, „Suklaupki, sesute, prie motinos kojų,/ Nors kartą palaimins tave". Tai jaudindavo, be to, pokario laikais daugelį šeimų buvo ištikusios nelaimės, todėl pravirkdyti jaunąją nebūdavo sunku.

J. Š. Ar samdantieji šeimininkai pasakydavo, ar Jūs pats suvokėte, žinojote tradiciją, kad jaunąją reikia pravirkdyti?

P. P. Dažnai žmonės ir per vestuves, ir po jų klausdavo – verkė ar ne jaunoji? Tradicija buvo tokia, kad kaipgi jaunoji per savo vestuves neverks? Jei neverks, nebus jai laimingo gyvenimo.

G. K. Be to, žinome, kad Aukštaitija – tai kraštas, kuriaime buvo paplitusios raudos. Vestuvėse – jaunosios verkavimai. Yra užrašyta, kad ir muzikos instrumentais jiems priaudavo. Kyla klausimas, ar turėtume tuos verkavimus siūlyti šiuolaikinėms vestuvėms? Kai pažiūri „Kupiškėnų vestuves”, suvoki, kad tai buvo labai asmeniškas, specifinis ir žanras, ir išgyvenimas. Matyt, kad jie labiau tiktų folklorininkų, o ne plačiosios visuomenės atstovų vestuvėms.

Kai kurie atsisveikinimo su tévais dainų tekstai panašūs į mergvakario dainas, bet buvo ir kitokio pobūdžio verkavimų, pavyzdžiui, sutinkant jaunikį. Jaunoji verkauja: „Koks čia vergelis pas mane atjojo?”, „Ar kelelio klaustų, ar ugnelę kurtų...“ Žodžiu, kas čia toks pas mane užklydo iš nežinia kur? Ir iš jo šaiposi. Netgi sako: „Mano kiaulės gražiau žvigoja, negu tavo muzikantai griežia“ (Anykščių apylinkės).

I. Š. Senojoje tradicijoje buvo taip, kad jaunosios namuose jaunajį, o jaunojo namuose jaunąjį naujoujį šeima sutikdavo labai priešiškai. Ir vartai būdavo užkelti, ir klau-

simų aršių jaunoji sulaukdavo. Tai buvo apeiginis priešišumas, turintis apsauginę prasmę. Jos laukdavo esminiai gyvenimo pasikeitimai, po gyvenimo tévu namuose ji tapdavo vyro šeimos viešnia, turësiančia ateity daug varginančių pareigų.

P. P. Nelieki namie sutikt, bet važiuojti kartu su jaunaisiais į bažnyčią. Iki bažnyčios lydi su maršu, šventoriuje lauki, kol išeis iš bažnyčios, vël sutinki. Kartu atvažiuoji, priešais atsistoji, sutinki su muzika. Stalas grįžus būna papuoštas, kartais ir užsėstas. Véliau guogiai ateina ir neprashyti apdainuoja jaunuosius ir kitus vestuvininkus.

Manau, kad Kupiškio ir Ukmergės vestuvės gana skirtinos. Apie Ukmergę, kai laukiama jaunujų sugrįžtant iš jungtvių, niekas prie stalų nesėda. Stalas būna gražiai papuoštas, laukiama jaunujų sugrįžimo. Kupiškio krašte taip néra. Ką tik atvažiavusius svečius iškart sodina prie stalo, duoda alaus, jei alus pirmasis, tai vestuvininkai jau ir apygirčiai. Kai atvažiuoja jaunieji, vestuvių stalas jau būna nebe tokis gražus, ir apipiltas, ir apšnerkštas.

G. B. Muzikantai turi padėti pulkui nuvaryti nuo stalo tuos, kurie jį užsédo, bet ir užsédusieji dažnai nebežino ką daryti, todél ir jiems tenka padėti.

Ukmergės koncerto metu (2005 m. balandžio 19 d.) muzikuoja Edvardas Ratautas, jo sūnus Edvardas Ratautas ir anūkė Jurgita Ratautaitė. Jevgenijaus Ščuckio nuotrauka.

Tėvų, Balio Vasalausko ir Rožės Ragénaitės, vestuvės, 1929 m. Zarasų aps., Imbrado vls., Ragėnų k. Grįžus iš bažnyčios. Smiuiku groja Kajetonas Ragėnas (motinos tėvas), armonika – Prochorka, būgnelius – tévo brolis Lionginas Vasalauskas, trijų stygų basetliai – neatsimena, kas. Gauta iš peterburgskos armonikos muzikanto Vaclovo Vasalausko 2005 m.

G. K. Seniau vestuvinio stalo užsėdėliai tarškindavo barškindavo virtuvės rakandais ir dainuodavo, jiems nereikėdavo savų muzikantų.

G. B. Užsėstas stalas, ateina piršliai su pulku, ir iš jų reikalaujama išsipirkti stalą. Ir kažkas iš pulko kartais meta kepurę. Jei stalą užsėdė kepurę pagauna, tada vėl tėsia, o jei nepagauna, kepurę praskrenda, reiškia, turi išsipirkti ir pasitraukti.

G. K. Už maršus peržengiant slenkstį į namus muzikantams mokédavo, nes slenkstis atskirdavo namų erdvę su sakraliais objektais ar vietomis nuo viso kito pasaulio. Jei susimokėjo, tapo vestuvininku, o jei ne – prašalaitis.

P. P. Kartais, kai vestuvininką sutinki maršu, jis nė kiek pinigų neduoda, nekreipia į grojimą dėmesio, bet užtai paskui, jau sėdėdamas prie stalo, daug moka, nes nori pasirodyti kaimynams ar giminėms. O Tauragėje net nuvažiavus kelti vestuvininkų jie kiekvienas užsimokėdavo. Dar kiti iš ryto kitą dieną atėjė į vestuves vėl duoda muzikantams už sutikimą, bet užtai vėliau prie stalo mažai bemoka.

G. B. Žemaitijoje vestuvėse pradėjau groti prieš gerus 25 metus. Muzikantai turėdavo ten pasistengti uždirbtį, nes užmokesčiai už pagrojimą būdavo menki. Iš kiekvieno po rubli... Kas su jaunaja pašokdavo, užsimokėdavo, dar visko prigalvodavom... Visos vestuvės muzikantams būdavo tarsi varžybos su vestuvininkais – ar jiems muzikantams pavyks mažiau sumokėti, ar muzikantams pavyks iš svečių daugiau išpešti. Tai ypač įstrigo žemaičių krašte

apie Kretingą. Ten toks žaidimas su vestuvių svečiais būdavo gyvas.

G. K. Mūsų projekto siekiams tolimesnė rekonstruotų vestuvių atmaina, kai pagrindiniai vestuvininkai būna apsirengę vadinamaisiais pagoniškais, pasiūtais pagal baltų archeologijos rekonstrukcijas rūbais, jie ieško kitokios muzikos, bando įvesti ne tik tradicines, bet ir savaip rekonstruotas apeigas. Kartais tai apeigos, apie kurias ir per jas skambėjusių muzikų dabar tik pusiau apgraibomis galime ką nors pasakyti. Todėl, visų pirma, norisi apčiuopti tą tradiciją, kurią dar turime, ir perduoti ją kitoms kartoms, nes nuo jos atotrūkis dar nėra labai didelis, plačioji visuomenė apie ją dar nutuokia ir gali prie jos „gržti”. Gija iš esmės dar nėra nutrūkusi.

I. Š. Jei išleisite patarimus, ką ir kaip dainuoti, daryti, ar tai netaps standartu, ar aukštaičių tradicijos nepaplisi kituse Lietuvos regionuose?

G. K. Norėtusi išleisti „dideliu“ – 1000 – tiražu, bet (net ir priskaičiuodami leidinio kopijavimo tikimybę) masinės įtakos tikrai nepadarysime. Leidinyje numatome pateikti po mažą kiekvieno Aukštaitijos krašto (ar net rajono) vestuvių muzikos repertuaro modelį. Leidinys pirmiausia pateks į projekte dalyvavusias institucijas. Iš ten, manau, sklis plačiau. Be to, tikiuosi, kad turėsiu galimybę (ir jégų) projektą testi ir Žemaitijoje, Dzūkijoje, Suvalkijoje. Taip atsirastų būtent šiemis regionams skirti vestuvių muzikos leidiniai.

J. Š. Prašyčiau trumpai apžvelgti tradicinių vestuvių eiga

ir bent probégšmiais apibūdinti tą vestuvinį repertuarą, kurį užrašėte ir rekomenduojate kūrybingai panaudoti dabartinė vestuvėse, žinoma, išryškinant ne tik bendruosius regioninius Aukštaitijos, bet ir lokalinius rajonų, miestelių ar apylinkių ypatumus.

G. K. Iš pokalbių su muzikantais, jų griežiamos muzikos tapo aišku, kad kiekvienos paminėtos Aukštaitijos sričių ar net rajono vestuvių repertuaras, muzikavimo tradicijos pasižymi savitais bruožais. Jos siekia XX a. pradžią ir senesnius laikus, kai kurios yra išlikusios ir vertos išlaikyti ir dabar.

Visų pirma, būtų galima gaivinti muzikavimo „gyvai“ tradiciją, vestuvių instrumentariją, tradicines kapelas. 1864 m. ukmergėsių vestuvėse, kaip rašė Mečislavas Kaminskis, po jungtuvių, sugrįžę į jaunosis namus, šokiams bei per jaunuju keltuves grieždavo smuiku arba smuikais ir cimbalais, būgnais. Autorius vaizdžiai aprašė vestuvių muzikavimą: „Dėl dažno išgérimo griežiko strykas išgauna vis netikslesnius garsus, skamba būgnas, birzgia cimbolai“, tuo pat metu ir dainuojama, juokaujama.

Kiek prisimena muzikantai, XX a. pirmojoje pusėje rytų aukštaičių vestuvėse vienu smuiku arba viena armonika ne-grieždavo: „Smuikas – gailestinga muzika, bet viena armonika irgi per daug jau kuklu“. Dažniausiai grodavo smuiko ir armonikos ansamblis, kartais prisdėdavo būgnas. Ukmer-

gės aps., Siesikų vls. kostantinkos, bandonijos buvo jau prieš karą. Vokiečių laikais atsirado akordeonai, vėliau bajanai. Veprių vls. *kontrabasą* (3 stygų basetlę) arba būgnelį pridėdavo prie dviejų smuikų. Edvardas Ratautas (g. 1914 m.) pasakojo: „Nuo 9–10 metų pradėjau groti vestuvėse, su tévu kartu. Kai paaugau, tai ir su sūnum grodavom. Su tévu grodavom dviem smuikem ir vyriausias brolis Jonas kontrabasu“. „Daugiausia dvi smuikes, klerneta i kontrabasas. Armonikas jau mana minty buva: vokiškas, paskiau rusiškas, Peterburgo, vienskas, Hohner. Lūpiné armonikélė – vaikiškas instrumentas. Būbniukas, būdavo, prie orkestro prisdėdavo – ūžimas didesnis. Kai kontrabasas yra, tai būbną ne-vartoja, bu perdaug ūžima“. „Geriausia muzika – kapela, kurioje, be smuiko ir armonikos, dar groja *klerneta*.

Anykščių r. pateikėjų tévu laikais vestuvėse grodavo smuiku ir peterburga arba vienska armonika. Smetonas laikais Anykščiuose buvo *styginė kapela*: penki smuikai, armonika, dvi gitaros, mandolina. Pagrindinis *Smetonas laikų komplecas* – smuikas, klarnetas, armonika, dar būgnas. Kurklių miestelyje buvo pučiamujų orkestras, jo muzikantai sudarydavo mišrias (taip pat ir šeimų, pavyzdžiu, Matulevičių) kapelas, su kuriomis grodavo vestuvėse.

Utenos r. pokario metais vestuvėse buvo net keturi ar penki smuikai susidarę: vieną vedė, kitas antrą balsą grojo, trečias ieškojo vidurinio balso. Bronislavas Gasys „prie

Onos Stunžėnaitės ir Kazimiero Krasausko vestuvės. 1958 m., Zarasų r., Imbrado ap., Galilaukio k.
Pirmenyčiais vestuvininkai kilia iš muzikantų. Gauta iš smuikininko Juozo Stunžėno 2005 m.

ruso” Utenoje su kapela grodavo per metrikaciją: dvi triūbos, saksofonas, akordeonas. Šiaip vestuvėse grodavo ansambliu: triūba ir akordeonas, kartais ir mandolina.

Švenčionių ir Ignalinos r. ilgiausiai išliko tradicija abiem vestuvinių pulkams turėti savus muzikantus. Ten dar ir dabar atsimenama, kad per vestuves grodavo dūdmaišiu: „vaikščiodavo par vestuvėm su dūda” – gal todėl grojimas ir kita isinstrumentais, armonika, čia kartais vadintamas dūdavimu? Pasak Igno Gumbrio, jo tėvai sakydavo, kad „dūda ir smuikas buvo geriausia kapela” (Bielionių ap.). Dūda „ir polkas, ir valsus gražiausiai išgrodavo” (Sarių ap.). Šiame krašte iki šiol labai mėgstami cimbolai – ir prie smuiko, ir prie armonikos. Nors kartais grodavo vestuvėse po vieną, bet kadaangi kiekvienas pulkas turėjo savo muzikantą, tai pulkams susiejus ir muzikantai sudarydavo kapelą. Anot Danieliaus Burkausko (Sarių ap.) „vis tiek susporavj būdavo: smuikui tai cimbalais padmušinėja, tai armoška”. Būdavo ir būgnelis (*barabonélis*), basetlia (4 stygų), pasitaikydavo mandolina, *balabaika* (pastarieji instrumentai tiko ir prie cimbalų – tik derinimą *persivesdavo*). „Didžiausia muzika – armoška”, bet geriau „ciela kapela – smuikas, cimbolai, būgnelis” (Švenčionelių ap.), „skripka, cimbolai ir armonikas (vėliau akoredonas) – geriausiai suveina” (Adutiškio, Bielionių ap.) arba smuikas, *armoška*, *basetlia* (Sarių ap.). Dviem smuikais vestuvėse negrodavo (du smuikus, be kitų instrumentų, turėjo tik šv. Kazimiero draugijos Kretuonių skyriaus styginių orkestras). Adutiškio muzikantai prisiminė, kad dviem smuikais grieždavo per gegužines. Kartais prie smuiko, armonikos prisiédavo klarnetas (Adutiškio, Bielionių ap.). Anksčiau būdavo mažučiai *peterburgski armonikeliai*, „prieš vokiečius” paplito bajanai ir akordeonai, po karo – rusiškos armonikos. Švenčionių r. (dab. Adutiškio, Švenčionelių ap.) prieš karą pasitaikydavo ir pučiamujų kapelų, kurios grodavo vestuvėse.

Po karo sunkus metas buvo, vestuvėms trukdė ir *miškiniai*, ir *stribai*. Molėtų r. vargingesni žmonės vestuves kel davė ir visai be muzikantų. Vladas Tamašauskas (Bijūtiškio ap.) vestuvėse grodavo smuiku ir armonika arba akordeonu (*kardijonu*), kartais – tik pats vienas su armonika arba akordeonu. Jis ir meistriškai muša būgnelį.

Mergvakarij, bernvakarij vadino *vainiko pynimu*, *žilvitvakariu*, *devyniais vakarais* (iš lenk. *dziewiczy wieczór* – Ukmergės, Širvintų r.), *subatvakariu*, *subatos vakaréliu* (Zarasų, Švenčionių r.). Ukmergės aps., Želvos vls. muzikantai iš vakaro nuvažiuodavo pas jaunijk. Jeigu sueidavo jaunimas, tai grodavo šokiams. Musninkų vls. tėvas su motina muzikantams griežiant polką *parodydavo pavyzdį*.

Kai kur Anykščių, Molėtų, Ukmergės r. jaunosios pusėje muzikantų nebūdavo, nors juos ji ir galédavusi pasikvesti. Ukmergės aps., Veprių vls. jaunosios pusėje ateidavo „kaimynkos, draugės – apdainuoti. Muzikantam reikėja dalyvauti ir prie dainų, ir prie šokių. Prie visų dainų reikėja pritart su muziku”. Kaip minėjau, muzikantai prisiminė gražių mergvakario dainų. Švenčionių r. jaunosios pusės muzikantai taip pat eidavo į mergvakarij, grodavo ir prie dainų, ir šokiams.

Jungtuvių dieną, išlydint jaunikį į jaunosios namus, grieždavo maršą. Ukmergiškiai jungtuvių dieną šokti pradėdavo polka dėl „sušilimo”. Musninkų vls. jaunosios pusėje „pirmiausia pavyzdjį parodydavo seni, tėvas su motina”, šokdami polką.

Abiejose pusėse svečius pasitikdavo maršu. Be maršo – ne vestuvės. Sutiki svečiai užmokėdavo, kiek kas gali, tik antrąkart sutinkami nebeužmokėdavo. Vestuvėse buvo dvejopji maršai: *išlaidžiamas* ir *patinkamas*. Muzikantai mokėdavo labai daug maršų, bet dažniausiai grodavo tris ar keturis. Nors beveik visi muzikantai moka maršą „*Suk suk rateli*” ar i jį panašų, tačiau jie pagrojo ir daug kitokių maršų, išmoktų dar iš savo senelių (apie 150 metų senumo), pavyzdžiui, maršą „*Rūtų vainikas*”, „*Rankytės Baltos*” (Ignalinos r.), „*Prikabino prikabino abrakinj terbū*” (Anykščių r.). Petras Pilka pas jį atvykus stebėjosi, kad yra ir gerų muzikantų, bet jie, matyt, tingi jvairesnių maršų išmokti. Paskelbus maršus, užrašytus iš senųjų vestuvinių muzikantų, šiuolaikinių vestuvinių muzikantų repertuaras galėtų labai praturtėti.

Pagal senąsias tradicijas jaunikį, kaip ir jaunuosius po jungtuvių, sutikdavo priešiškai: reikdavo išsipirkti. Jaunoji ir verkaudavo, pašiepdama jaunajį, jo pulką. 1858 m. Anykščių apylinkėse Antanas Baranauskas užrašė tokį jaunosios verkaivimą-raudą su muzikos instrumento prigrojimu.

Paskui virkdydavo jaunają. Pasak ukmergiškių muzikantų, „*kaimynai suveina*, jaunąjai priveda prie ašarų – ana turi verkti, gali i labai patenkinta būt, kad išteka, bet vis tiek padara, kad turi verkt; su muzika, su dainu”. Muzikantai prisiminė jaunosios graudinimo, atsisveikinimo su tėvais, jaunimu, rūtų darželiu ir jaunomis dienomis dainų: „*Rūtele žalioji, kodėl nežaliuoji*”, „*Gana, sesute, gana ulioti*” (Ukmergės r.), „*Ką, močiute, padarei, kam išleidai mani jauną už to šelvio bernelio*” (Anykščiai), „*Pasiskloniok, sesiutela*” (Švenčionių r.). Populiari daina „*Močiute, širdele, tai tau, tai tau*”, jos variantų mokėjo Anykščių, Rokiškio, Ukmergės, Utenos, Zarasų rajonų muzikantai. Jie ne tik grodavo „prie dainų”, bet ir patys dainuodavo.

Išleistuviu maršais taip pat graudindavo: „*Šliūban graudingą kokį maršą groja, kad ištraukt jaunosios ašarą*”. Išleistuviu maršus muzikantai savaip apibūdina „*Sėskis, sesute, už stalelio*” („*Sėskis, Onute, už stalelio*”, „*Ruoškis, sesute*”, „*Jau žirgeliai sukinkyti*” ir pan.). Kiti išleistuviu į jungtuves maršai taip pat neretai pagrįsti dainų melodijomis, pavyzdžiui, „*Sudieu rūta, sudieu mēta*” (Ukmergės aps.).

Bažnyčios šventoriuje, laukiant išeinančio vestuvinių pulko, *guogiai* kilnodavo muzikantus, jie už tokį pagerbimą turėdavo atsidėkoti buteliu (Švenčionių r., Bielionių ap.).

Po jungtuvių sutikdavo pirma muzikantai (Ukmergės aps.), tada išeidavo sutiki tėvai. Siesikų vls. vestuvininkų nesodindavo už stalo, pirmiausia grodavo polkučę sušilti, kurį pirmas šokdavo piršlys. Polkę muzikantai moka ypač daug. Kai kurios pagrįstos dainų, ratelių (žaidimų) ar šokių melodijomis, pavyzdžiui, polka „*Motinyte, parduok gaidi*” (Zarasų r.), „*Gauda senis voverytę*” (Ukmergės, Šir-

vintų r.), „Jauni šoka, žemė dreba” (Molėtų r.), „Šeriau šēriau sau žirgelj” (Ukmergės r.). Ukmergės r. muzikanto Vytauto Rinkevičiaus polkai „Susirinko Grigo gryčia” reikia pridainuoti, panašiai, kaip ir koletyvinėse sutartinėse (kapelijose), keliais balsais: antras balsas vis kartoja: „Kumpis kumpis”. Stanislovas Pumputis iš Salako (g. 1936) polkas, valsus kuria pagal tradicijas ir dabar. XX a. antrojoje pusėje Ukmergės r., kaip pasakojo P. Pilka, jaunikis „žiūrėdavo, ar ne šluba jaunoji”: jis šokdindavo jaunąją vos tik iš bažnyčios parvažiavus. Taip tvirtino ir senasis E. Ratautas (taigi paprotys galėjo būti paplitęs Ukmergės aps. ir XX a. pirmojoje pusėje).

Užsėdusieji stalą vestuvių pulką pasitikdavo daina „Sveiki gyvi, sveteliai” (Zarasų r.). Sodą kabindavo netikri pirliai. Plačiai žinomi dainos „Mūsų sodas yr nedykas” („Atvažiuoja Rygos kupčiai”) variantai (Anykščių, Rokiškio, Švenčionių r., Kaltanėnų ap., Utenos, Zarasų r.). „Sodo sanguojai” kai kada barškindavo virtuvės rykais (Ukmergės r.). Molėtų r. sodo nebūdavo.

Kai kur (Ignalinos, Utenos r.) specialiai kviesdavo, samdydavo ne tik muzikantus, bet ir dainininkus, kad jie šmaikščiai apdainuotų vestuvininkus, kitur vestuvininkus apdainuodavo *guogiai* (nekvesti svečiai; Širvintų, Zarasų r.), kuriems taip pat kartais atsilygindavo pinigais. Ypač Švenčionių, Ignalinos krašte susirinkdavo daug guogių: net šeimininkėms su valgiais būdavo sunku praeiti. Ateidavo ir vaikai, paaugliai – juos vadindavo *pušiniai*.

Muzikantai taip pat moka daug apdainavimų. Jie skirti pabroliams ir pamergėms – „Pajauniukai rituliai” (Ukmergės r.), piršliui, svočiai – „Piršly piršly, raganosi”, „Piršly piršly, kumpanosi, ką vestuvėms dovanosi” (Ukmergės r.), svočiai – „Mūsų svočia Gražinutė, apsitaisius kaip poniuė”, „Mūsų svočia gražiai šoka”, „Jei svočia neduos pyrago, mes tuo griebsimės botago” (Ukmergės r.), „Svočiute, pumpure, graži tavo kepurė”, „Mes tų svotų iš tola pažįstam,/ Anas alų nešioja ir visiem pameluoja”, „Mūsų svots arielkų pirko” (Anykščių r.), „Ano šono svočia/- Pilvas kaip niekočia” (Utenos r.). Švenčioniškiai vestuvėse apdainuodami prašydavo ne tik vaišių jaunimui, bet ir dovanų jaunajai. Kiekvienam dovanojusiam ir padėkavodavo su daina: „O tai gražus gražus pirmas (antras) pajauėlis (pamergėlė)/... O tai ačiū ačiū ažu dovanėlas”. Panašiai apdainuodavo ir svočią, svotą, maršialgą ir maršialgienę (kito pulko svotus). Prašydami saldainių, apdainuodavo ir jaunuosis: „Kaip sveiki, kaip linksmi mūsų jaunieji” (Kaltanėnų ap.).

Muzikantams įsiminė ir kaip juos pačius apdainuodavo (matyt, ir patys tokiemis apdainavimams pritardavo): be plačiai žinomos dainelės „Mūsų muzikantus katinai papjovė”, juoko negali nekelti ir štai tokia – „Muzikantui iš nakties suka koją iš peties” (Anykščiai). Yra ir grubesnių dainų, nežinau, ar grodama vestuvėse, tokią išgirdusi neįsižiešiau: „Muzikontas kaip šuva/ Ar tu groji, ar tu ne? Muzikontas storalūpis/ Graužia kaulą net pritūpjis” (Kaltanėnų ap.).

Ir pas jaunikj, ir pas jaunąj „prie stalo” visada sukviessdavo su maršu. Muzikantų repertuare ir vaišių dainos: vi-

soje Aukštaitijoje populiarū „Alutj gēriau, gražiai daina-vau” (arba „raudonas buvau”), „Gardus alutis, balta pute-la” (Anykščių r. ir kitur), „Aš negert atėjau, ne uliot atėjau, savo mielų kaimynelių aplankyt atėjau”, „Vis geriam, vis geriam, mažai dainuojam”, „Nuo alaus galvą skaus” (Bielionių ap.). Tverečėnai tvirtino, kad pas juos nuo seno dainuodavo „Sadūnų” kapelos išpopuliarintos dainos variantą „Išgēriau vienų...” ir „Oi alau, aš nuo tavjs pabalau”. Kiti užtraukdavo – „Kodėl negerti, kodėl neūžti, kodėl išgérus linksmam nebūti” (Molėtų, Švenčionių r.). Dainuodavo vaišių dainas apie alutj, rečiau – apie degtinėlę, „krūmi varytų”. Apie degtinę nedainuodavo prieš karą, nes taip labai negerdavo, kaip dabar. Tik švenčioniškiai padainavo seną, matyt, apeiginę dainą „Kas arielkų geria geria/ Tam rugeliai želia želia”.

Pasivaišinus šokti pradédavo piršlys, kuriam nuo senų laikų grodavo polką („Piršlio polka”, Svoto ir svočios polka, Svočios polka „Oi svočiute, duok pyragą, paragaut karvojus maga”, (Ukmergės r.). Jis šokdindavo ir jaunąją, žiūrėdavo „ar nešluba” (Anykščių r.). Tik po piršlio polkos šokdavo abu jaunieji („Jaunikių valsas”, Ukmergės r.). Molėtų r., Bijutiškio ap., jaunuųj valso nebūdavo, pavalgius piršlys šokdindavo jaunąją, žiūrėdavo, „ar ji nešluba”. Vélesniais laikais tėvai šokdavo polką arba valsą. Dar vélesniais – jaunieji šokdavo valsą, o dabar ir jo nebemoka. Ignalinos, Švenčionių r. apie jaunosios „šlubumą” niekas negirdėjo: svotas arba maršialga *pravesdavo šokj (tunčių)*. Ji pašokdavo su savo žmona, laikydamas ant lėkštės taurelę – tada jau šokdavo, kas nori. *Tunčiui* pravesti tiko *rata* (lėta) polka. Jaunesni muzikantai šio papročio nebežino, groja tik jaunuųj valsą (Adutiškio, Tverečiaus ap.).

Muzikantai prisimena daug įvairių šokių (tik kadriliaus jau nebe), pavyzdžiu, *mozūras, krakoviakas, padispanas, Karklai*, „Mes – du broliukai” („Mes – trys kunigukai”, Ukmergės r.), „Pirko tėtė untytį”, „Diedas pjauna rugelius” (Molėtų r., Alantos vls.), *aleksandrava* (Zarasai), *padikator, giružė, milijonas, malūnėlis* (Zarasų r.), *klumpakojis, ménasalis, levonika, Kačerga kurkė*, *karobuška, kazokas, kochanuška (meilutė)*, „*Pjoviau šieną per visą dieną*”, *viengierka (amberka, imbierkas)* (Ignalinos, Švenčionių r.), *suktinis Bitela*, *cvingas, šliafokas, fokstrotas, tango*.

Jaunajai užrišiant nuometą dažnai grodavo maršą „Rūtų vainikas”, po to giedodavo „Ilgiausią metų”. Mada deginti vainiką su daina „Stok ant akmenėlio” atsirado tik po karo, jos išmokta iš profesionalių muzikantų. Tik kai kurie ukmergiškiai muzikantai teigė, kad taip darydavo ir tarpukariu.

Daug kur muzikantai ir nepastebėdavo, kada jaunieji eina miegoti. Kartais muzikantai palydėdavo jaunuosis gulti su muzika, maršu. Mečislavo Kaminsko 1863 m. ukmergiškių vestuvių apraše paminėtas žaidimas ar šokis „Priegalvėlis”. Anykščių r. guldant jaunuosis jiems tek davio išspirkti lovą – ją užguldavo kokia močiutė ar vaiką paguldydavo.

Rytą abiejose pusėse būtina prikelti vestuvininkus, kitus svečius; ir pas kaimynus nueidavo. Grodavo maršą kokį kas

mokėjo, dažnai „Suk suk rateli”, šokius. Šešuolių vls. grodavo Smetonos maršą „Du broliukai kunigai”. Kiti vestuvininkai dainuodavo, pavyzdžiu, „Kelkis, mergele, nemiegok” (Gelvonų vls.). Siesikų vls. su maršu pirmučiausia pakelia piršlį, pamerges, pajaunius, paskučiausia – jaunuosis. „Mes griežiam maršą – kiti su keptuvėm. Ranką iškiša pro duris – duoda 3–5 litus muzikantams. Tada jau viskas, lauki, kol jaunieji išeis – vėl maršą. Jaunimas šoka, sukasi”. Reikėdavo pasakyti: „Labas rytas”. Daina maršas „Labas rytas, mūsų jaunieji” Aukštaitijoje paplito tik pasutiniaisiais dešimtmečiais. Jaunikis ir pajauniai turėdavo užsimokėti. Jaunoji kartais užrišdavo stuomenis muzikantui. Muzikantai prikelti negalėdavo, jei pavogdavo *muzikas*. Jas slėpdavo dažniausiai *gaspadinės*: smuiko stryko plaukus tepdavo lašiniais. Pasak Vytauto Stunžėno (g. Zarašų aps., gyv. Švenčionyse), kiek muzikantai per keltuvės *prikuldavo*, tiek ir turėdavo. Tada vestuvininkai, šeimininkės *kuldavo* iš muzikantų.

Jaunamartę išlydint į jaunojo pusę, vežant kraitj grodavo kokį nors maršą ar ką nors kita, tačiau „Ruoškis, sesute” nebetiko. Buvo ir tik tam skirtų maršų, pavyzdžiu, „Maršas išlydėti marčią” (Musninkų vls.; panašus į dzūkišką). Muzikantai važiuodavo kartu, kartais grodavo kelyje. Žiemą bijodavo nušalti pirštus. Daugiausia važiuodavo po pietų ar sutemus (Ukmergės r.). Kai einantis užkuriomis jaunikis važiuodavo į žmonos namus, kartais muzikantai juokomis grodavo giesmę „Kurs kentėjai”.

Kraitvežiai išvažiuodavo paskutiniai. Muzikantams vius reikėjo išleist. Priartėjus prie jaunikio namų, trumpam sustodavo, o muzikantai bėgte bėgdavo (arba juos paveždavo) sutiki vestuvininkus ir kraičvežius (Ukmergės r., Siesikų ap.). Anykščių r. kraitj veždavo taip pat jau po vestuvių – pasipuoš, su arkliais, kuriems uždėdavo žvagulius. Muzikantai nedalyvaudavo. Švenčionių r. kraitvežius vadindavo *kubelnikais*, kadangi iš pradžių kraitj veždavo kubiluse, vėliau „kubilus metė, kuperkus darydava, paskiau – spinatas” (Bielionių ap.).

Kai atveža marčią, sutinka jaunikio tėvas su motina. Muzikantai groja bet kokį maršą. Švenčionių r., Sarių ap. sutinkant marčią dainuodavo dainą „Sveiki gyvi, sveteliai” (šią dainą žino ir Adutiškio muzikantai).

Marti dovanas vyro giminei dalydavo rytą, kai vestuvininkai susėda prie stalų, arba tik parvažiavus iš jungtuvių. Piršlys (arba jaunikis) išvesdavo jaunąjį šokti, pažiūrėti, „ar nešluba”, ši užkabindavo jam rankšluostį arba stuomenis. Iteikdavo dovanas ir kitiems. Gavęs dovaną žmogus truputį pašokdavo. Muzikantai grodavo, ką paprašys.

Vestuvininkams vaišinantis muzikantai rinkdavo pinigus, pradėdami apgrojimą nuo piršlio. Paprotys, priklausomai nuo paros laiko, vadintas „Labu rytu”, „Laba diena” arba „Dziendobru”, „Labu vakaru”, Švenčionių r. – *vinčiavone, vinčavone*, Bielionių ap. sakydavo, kad muzikantai *kuliai*. Seniau pageidavimų nebuvvo, muzikantai savo nuožiūra grodavo maršą, polką, valsą ar dainą. Būdavo ir tik tam skirtų maršų, pavyzdžiu, maršas, kai groja „Labą

rytą” (Širvintų r.). Grodavo poroms: jaunajai su jauniukiu, pamegei su pajauniu. Reikėdavo prieš tai pasveikinti žodžiais, palinkėti dešimt vaikų ir pan.

Kartais po to ir svečiai ar šeimininkės „grodavo” muzikantams – barškindavo virtuvės rykais (juos *kuldavo*): „Seniau visadu, kai pagroji, atsipraše, padékavojai, išėjai pinigų kitan kambarin rinkt. Tai paskui patinka kas su kočelu, su kačergu, pečiadungti, su petelne barabonija. Ir turi apmokėti jiem. Daugiausia gaspadinės” (Ukmergės r.). Triukšmą keldavo ir apsilankę čigonai (iš kitos pusės atvažiavę vestuvininkai): su *ūpašlaitém* (rusiškos krosnies dangčiais), kočėlais, kačergomis, samčiais (kuriais alų semia). Beje, jaunojo pusės čigonai taip pat dovanodavo jaunajai (Švenčionių r.). V. Stunžėnas prisiminė tévo pasakojimą apie marčios pirkimą. „Suveidavo abiejų pusių pajauniai ir pirkdavo marčią: Mūsų sesuo – mūsų marti”.

Piršli kardavo „un gala”. Siesikų vls. muzikantai „prie piršlio karimo” grodavo maršą (tą patį, kaip ir kitais vestuvių momentais), tik pridėdavo punktą „Rūtų vainiką po kojų pamynė”. Kitur grodavo kokią nors melodiją, tačiau groti nebuvvo privalu. Anykščių r., Kurklių miestelyje, kur buvo pučiamujų orkestras, grodavo „Gedulingą Šopeno maršą”. Taip pat ir Utenos r. kariant piršlį tikdavo gedulinga muzika – kaip ir giesmė.

Svečius iš vestuvių išleisdavo grodami maršą. Kartais užmokėdavo: „Kad duoda, tai gerai, [o jei] neduoda – čia nesuderēta”. Buvo ir vestuvių pabaigos, išleistuvį dainų, jas svečiai tradiciškai patys dainuodavo: „Svečiai, svečiai, sakau jums stačiai” (Molėtų, Ukmergės r.), „nesėskit placių” (Švenčionių r.), „nebūkit veršiai” (Ukmergės r.), arba „arkliai” (Utenos r.), „Svečiai begėdžiai namo nevažiuoja”, „Čierkutė dyka buteliuka praša” (Anykščių r.).

Baigiantis vestuvėms kartais pats jaunikis muzikantams užrišdavo rankšluostį arba kaspiną. Kai kurie muzikantai turėjo daug tokų rankšluosčių prisirinkę.

Apibendrinant turiu pasakyti, kad vestuvių repertuarui leidinys dar nesudarytas ir įvadas neparašytas. Jo struktūrą dar reiks apgalvoti, medžiagą papildyti. Žinoma, šis leidinys neatstos vestuvinių dainų rinktinės (kurių jau nemažai išleista): nors be dainų neapsieisime, bet daugiausia dėmesio skirsime instrumentinei muzikai.

How shall we revive the contemporary traditional wedding repertoire?

The article provides a discussion on how the essential wedding rites and the relative music should be introduced into modern wedding parties, in which Juozas Šorys, the worker of the journal *Folk Culture*, the ethnomusicologist Dr. Gaila Kirdienė, the ethnologist Dr. Irma Šidiškienė, Birutė Kurgonienė, the director of the Centre of the Cultural Activities of the Eastern Lithuanian and the musicians Gintautas Beržinskas and Petras Pilka have expressed their opinions.

Liaudies dainų interpretavimo problemos

Robertas VARNAS

Liaudies (tautos) dainos klausimas mūsų šiandienos chorinėje kultūroje problemiškas. Galime pasidžiaugti pastarųjų metų reikšmingais teorinės folkloristikos darbais lietuvių ir užsienio kalbomis, šalies bei tarptautinių konferencijų, festivalių rengimu, puikių liaudies dainų rinkinių naujomis publikacijomis, visų šalies regionų folkloro ansamblių sąjūdžiu, tačiau apie tradicinį *chorinę* liaudies dainos skambėjimą kalbėti tenka labai santūriai. Tarpukario, pokario metų bei dabarties Lietuvos chorinio meno ir liaudies dainos santykį sunku būtų ir lyginti: visai kitokie chorų koncertiniai repertuarai bei dainų švenčių programos. Netvirtinsiu, kad chorams, kompozitoriams liaudies daina – jau atgyvena, ji tiesiog transformavosi: elementarioji posminė liaudies dainos balsuotė (buvęs pirminis ir populiarusias chorinis produktas) užleido pozicijas liaudies dainų intonacijomis grįstoms originalioms kompozicijoms.

Aptariant liaudies dainą būtina atsižvelgti į bent tris esminius su ja susijusius dalykus: liaudies daina kaip tautos fenomenas, liaudies dainos poreikis, populiarumas buityje, raiška koncertinėje scenoje ir, trečia, jos atlikimo, interpretavimo problemos. Visi šie trys dėmenys, žinoma, susieti, vienas kitą veikia. Pirmieji du yra „susilaukę“ ne vieno praeities ir dabarties solidaus teorinio darbo, bet trečiojo dalia nepalyginti kuklesnė. Priežastys suprantamos: atlikimo, interpretavimo srity daug subjektyvaus, individualaus, sunku „pasverti“ interpretacinių veiksmų argumentavimą, po šiuos labirintus „gryniejiems“ teoretikams naršyti neparanku, o patiemis atlikėjams, praktikams, pritrūksta ir laiko, ir noro. Išimčių, tieša, būna, tačiau nedaug.

Ne kartą girdėjome ir vis tebegirdime užsieniečių nuoširdžius nusistebėjimus, kad tebegyvoja mūsų etninės muzikos fenomenas, deja, turime konstatuoti akivaizdžią nūdienos situaciją: senoji, vertingiausioji dainuoja mojų folkloro dalis *buityje* baigia išnykti. Šį procesą pristabdo pri-valomosios tautinės muzikos programos mokyklose, tradicinės dainų šventės, pri-valomieji konkursiniai reikalavimai, folkloro ansambliai, jų rengiami tradiciniai šalies bei tarptautiniai festivaliai ir kt. Tai labai svarbios, būtinės priemonės, tačiau mūsų *chorinei liaudies dainos kultūrai* jos turėti šalutinį poveikį.

Gimus laisva, nepriklausoma nuo personalijų, liaudies daina pilniausiai, natūraliausiai reiškiasi tik savo prigimtiniu, autentiškuoju pavidalu. Deja, net kilniausiais tikslais

siekusieji ją išaukštinti, išgarsinti labiau ar mažiau pažėdė jos ypatingą trapią substanciją.

Liaudies dainos kelias į chorinį meną nužymėtas neišvengiamu, dažnai skausmingu prieštaru, kompromisu.

Pirmaoji prieštara – bandymas sugauti šią laisvąjį paukštę natū simboliais. Net labiausiai ištobulinti liaudies dainų užrašymo ir fonogramų šifravimo būdai – tik blankus šešėlis, niekad negalėsiantis perteikti svarbiausio dalyko – dainos dvasios. Kiek unikalių šedevrų anais laikais šitaip buvo nebepataisomai sudarkyta ar negrįztamai prarasta dėl daugelio liaudies dainų rinkėjų, turėjusių vien tik gerą valią, bet neturėjusių šiai atsakingai misijai reikiamo pasirengimo. Aptarinėdama tarpukario metų lietuvių liaudies dainų tyrinėjimo klausimus, prof. J. Čiurlionytė pirmaisiais pokario metais yra pasiguodusi: „Taip pat klydome mažai kreipę dėmesio į atskirų posmų melodinius variantus, pa-sitenkindami tik pirmojo posmo melodijos užrašymu, tuo praleisdami ypač svarbius intonacinius ir ritminius pakitimus, kuriuos lemia tekstas. Analizuodami kompozitorų kūrybą mes detaliai išstudijuojame muzikinės kalbos ypatybes, bet dažniausiai nepastebime, kokį išraiškingumą pasiekia liaudies dainininkas, vartodamas visai kuklias išraiškos priemones“ (1).

Kas pirmasis sumanė liaudies dainą „ižreminti“ chorinė partitūra, pradėjo ir *antrajį prieštaros bei kompromisu* veiksmą. Lietuvoje šis procesas daugiau nei šimtmetinis, labai įvairus savo formomis. Prasidėjės primityviomis anonimų harmonizacijomis, teisingiau – mokykliniais harmonijos uždavinii sprendimais (iš čia, matyt, ir atsirado šis beviltiškai įsisenėjęs terminas), vėlesnėse muzikų profesionalų liaudies dainų balsuotėse, plėtotėse, polifonizacijoje ir kt. galiausiai émė reikštis vien tik intonaciiais atspindžiais sudėtingose „pagoniškojo avangardizmo“ konstrukcijose. Nemaža dalis (ypač ankstyvųjų mūsų autorų liaudies dainų balsuočių), gana griežtu prof. J. Čiurlionytės pastebėjimu, dėl įvairių aplinkybių yra atnešusi daugiau žalos nei naudos: „Gaila, iki šiol dar ne-pagrasti liaudies dainų harmonizavimo principai. Nors ankstesnės harmonizacijos ir pasižymi meistriškumu bei meniškumu, tačiau jose nėra vieningų dėsningumų ir todėl vientiso nacionalinio charakterio neturi. Tų dainų harmonizavime pasitaiko tokų elementų, kurie su liaudies daina neturi nieko bendro“ (2).

Ne pro šalį prisiminti ir kito autoriteto, kunigo doc. Teodoro Brazio, prieš aštuoniasdešimt metų išsakytas mintis

apie mūsų liaudies dainą: „Mūsų dainos yra vienbalsės. Nūnai yra įsigalėjęs paprotys dainuoti daineles, pritariant tercijomis. Tai privertė ir senasias daineles derinti kelais balsais. Pilnaja betgi dailės prasme mūsų senosios dainos yra vienbalsinės (unisoninės). Tai patvirtinančios ir pačios dainininkės, atsisakydamos tercijomis sekti senovinę melodiją – esą tai negalima”. Ir toliau, lyg atsiprašinėdamas tos dainelės, T. Brazys tėsiai: „Nors tariu mūsų gaidos reikiant giedoti senoviškai, vienu balsu, tačiau esu suharmonizavęs kai kurias žmonių gaidas daugiabalsiams chorams.

Dariau tai pataikaudamas šių dienų skoniui, labiau mūsų žmonių gaidoms intelligentijos tarpe praplatinti. Kad mūsų senovinėms gaidoms svetimas harmoninis rūbas ko geriausiai pritiktų, stengiausi harmonizuodamas balsus vesti griežtai diatoniškai ir savarankiškai, t.y., elgtis iš klasinės polifonijos taisyklių, kurios bažnytinėms tonų rūšims, tuo pačiu ir lietuvių–graikų muzikos sistemai, yra artimiausios. Šiaip ar taip, esu tos nuomonės, kad norint mūsų žmonių dailė, pilna to žodžio prasme, koncertuose aikštėn iškelti, reikėtų mūsų dainelės dainuoti taip, kaip jos žmonių dainuojamos, ir kaip andai Kun. Tumas „Viltynėje“ visiškai teisingai reikalavo, be teksto sutrumpinimo“ (3,20). Šis akivaizdus minimų prieštaravimų ir kompromisų pavyzdys liudija iki šiol prieštarangai tebenarpliojamą problemą. Ar iš tiesų mūsų dainų ištakose – monodija, o daugiabalsumas (tieki disonansinė sutartinių polifonija, tiek aukštaičių ir žemaičių dvibalsė, tribalsė homofonija) yra gana vėlyvas reiškinys? (Tai klausimas, kuris dar laukia savo „narpliojo“).

Cituotieji autoriai, gvildenę choro meno ir liaudies dainos saveikos klausimus, nebuvę pirmieji (M. K. Čiurlionis) ir, žinoma, ne paskutiniai. Prie šios temos buvo sugrįžtama: prisimename labai karštą, bet nelabai vaisingą kompozitorių J. Švedo, J. Indros, A. Račiūno diskusiją „Literatūros ir meno“ puslapiuose, kurią jau minėtame straipsnyje (2) išsamiai apibendrino J. Čiurlionytė; prisimename 1987-ųjų metų respublikinę konferenciją „Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje“, kurioje buvo perskaitytas vertingas dr. A. Butkaus pranešimas „Muzikinio folkloro autentiškumo samprata“. Viena vėliausių platesnių publikacijų šia tema – doc. R. Gudelio studija „Liaudies daina ir Lietuvos chorinio meno ištakos“ (4). Kiti laikai – kiti požiūriai į mūsų muzikinės kultūros ištakas, į nuolat kintančią folkloro bei profesionalaus meno saveiką.

Kartu su antraja prieštara liaudies dainos laukė ne mažiau problemiška *trečioji prieštara kompromisas* – akademinis chorinis jos interpretavimas.

Tarpukariu, pokario metais posminių liaudies dainų masinė „gamyba“ turėjo didelę ir nesunkiai paaiskinamą paklausą. Tačiau mūsų klasikai buvo priversti, be kita ko, skaitytis ir su palyginti menkomis chorų galimybėmis, todėl retai ryždavosi leistis į originalesnius kūrybinius ieško-

jimus, išsaugodami dainų autentikos vertėbes. Autorinės chorinės partitūros koncertinis „igarsinimas“ – visiška priešingybė folkloro grupių atlikimo praktikai. Dėl kompozitorių, choro atlikėjų poveikio liaudies daina neišvengiamai tampa subtiliausią jos „metūgių nugenėjimo“, vertinėjasių „mikroelementų išplovimo“ auka. Ieškodami išeities, kompozitoriai nuoširdžiai siekė bent dalinio kompromiso: savo chorinėms išdailoms dažniau pasirinkdavo daugiabalsumui, atitarimui „neprieštaraujančius“ liaudies dainų pavyzdžius (mažiausiai tam tiko dzūkų dainos, todėl jų pasirinkta mažiausiai).

Buvo vengiama ir kitų „nepatogių“ – mitologinių, darbo dainų, raudų, sutartinių, problemiškų tiek komponavimo, tiek atlikimo prasme. Ne vienas dalinį sprendimą rasdavo ir teberanda pasirinkdamas solinės dainos su instrumentiniu palydėjimu žanrą: čia laisvės nepalyginti daugiau, paprastesnis atlikimas. Tačiau Juozas Gruodis, Vladas Jakubėnas, Kazys Viktoras Banaitis pirmieji ryžosi choriniam atlikimui panaudoti beveik neliestus giliuosius folkloro kladus. Deja, tuo iš anksto pasmerkė save nemalonei, netgi kritikai. Taip buvo ir visą XX a. antrają pusę, ypač paskutiniaisiais dešimtmeciais. Juliaus Juzelienė, Eduardo Balsio, Felikso Bajoro, Vytauto Montvilos ir kt. liaudies dainų vertingiausios išdailos adresuotos, žinoma, vien kvalifikuotiemis chorams. Tačiau dabar tokį jau turime kur kas daugiau nei bet kada, be to, nesikuklindami galime teigti, kad gausiai turime ir išsilavinusiu, gana reiklių vertintojų.

Profesionalusis požiūris į liaudies dainą pasikeitė iš esmės. Etnoautentikos, archaikos paieškos ir panaudojimas įpusėjus XX-ajam amžiui tapo naujų aktualijų ir net stilistinių krypcijų apraiškomis. Šiandien daugelio šalių kompozitoriai savo opusais ryžtasi įrodyti, kad greta net ypač rafinuotų instrumentinės muzikos žanrų *chorinj akademizmą* galima ir privalu pateikti kaip ypač originalų, sudėtingą autentiškojo folkloro atkūrimo modelį. Savaime aišku, čia kompozitoriu ūvilgsniai viltingai krypsta atlikėjų, pirmiausia gerų choro dirigentų pusen...

Gausus subalsuotų liaudies dainų palikimas – didžiuolis turtas, tačiau atlikimas buvo ir, matyt, liks problemiškas. Išskyrus pačias populiariausias, „apyvartines“ dainas, didžiausioji jų dalis jau yra tapusi vien istorine vertėbe. Antra vertus, matome, kad folkloro grupės akivaizdų pirminumą teikia autentiškajam dainų atlikimui. Taip yra ir tarpautiniuose chorų festivaliuose bei konkursuose. Unikalų bet kurios tautos folkloro fenomeną norima pažinti iš pirminių šaltinių.

Paradoksalu, tačiau kažin ar paneigtume, kad ir parbrasčiausia, klasikų subalsuota posminė liaudies dainelė – bene kebliausias uždavinys bet kurio „rango“ choro dirigentui... Siauri šios miniatiūros muzikinės dramaturgijos rémai, lakoniška, šimtmečiai gludinta struktūra ir intonacija dažnai interpretatorių glumina, provokuoja pi-

giomis iliustratyviomis priemonėmis žūt būt „pagražinti, gelbėti” tą vargšę dainelę nuo tariamo jos primityvumo. Tiesiog norma, kliše tapo visiems mums puikiai pažįstamas atlikimas: posmas garsiai ir greitai; posmas – tyliau ir lėčiau; vėl posmas greičiau–garsiau, visa tai gausiai „paskaninant” cezūrų, fermatų, rall., accel. ir kitokiu išmonių asortimentu. Be to, įsitvirtino taisyklė, kad ketvirtasis dainos posmelis – tiesiog kenksmingas balastas, nes po dviejų trijų pirmųjų dirigentui, chorui ir publikai esą lyg ir nebéra kas veikti. Tokia jau nuo seniai yra ir posminiu dainų pateikimo norma. Tačiau gerbiamas kunigas Tomas buvo teisus – tai išties unikaliosios tautinės lyrikos paniekiniimas, sunaikinimas!

Taigi turime *dar vieną prieštarą*, salyginai pavadintina liaudies dainos *dalinės restauracijos* vardu, kuriai sušvelninti reikia ieškoti kompromiso. Pirmieji jį „atrado” patys mūsų kompozitoriai, tuo paskatinę akademinio tipo chorus semifolkloriniam savo išdailių atlikimui. Prisiminkime E. Balsio „Oi, teka bėga”, F. Bajoro „Ūža žera”, V. Augustino „Tu, vanagėli”, kur išsaugotas dainos originalo dialektas, autentiškas žodžio skiemenaivimas, gausi melizmatika, atlikėjui kartais nurodant net ir intonavimo ar vokalo specifiką. Paprastai kalbant, šis restauracinis metodas – pastangos įveikti tradicinį chorinio akademizmo atsiribojimą nuo folklorinės autentikos. Žinoma, čia argumentų „uz” ir „prieš” rastume taip pat daug.

Kompozitorius F. Bajoras samprotauja: „....Vienos klasikų kūrybiniai principai niveliavo ne tik lietuvių, bet ir kitų Europos tautų liaudies muzikos savastį. Ipratome taikyti tuos principus, nors dainos forma, harmonija lieka dirbtinė naudojant, pvz., choralinę harmoniją.

Kiti problema – atlikimas. Liaudies dainų harmonizacijas reikia duoti atliki folkloro ansambliams, nes akademinė vokalo mokykla čia netinka, „ja čia nepasididžiuosi”. Italų (bel canto) vokalo mokykla gali tikti itališkoms dainoms, rusų vokalo – rusų dainoms ir pan. Mūsų vokalistų to niekas nemokė, (gali dar balsą sugadinti!). Todėl ir Montvilos harmonizuota „Tu paukštyste mėlynoji” suskamba kaip gruzinų daina su jiems būdingais melizmais. Todėl tiek kompozitoriu, tiek atlikėjui sunku išsi-versti be nuolatinio tradicijų, folkloro studijavimo.” (Iš str. „Poleminės mintys apie dainų harmonizavimą”, 1978).

O štai mintys iš minėtos doc. R. Gudelio studijos (4, 84).

„...Bendras chorinis stilis – materializuota daugelio tautų chorinio meno fizinio substrato (chorinė akustika, faktūra, ansamblis ir pan.) ir muzikos formų patirties išraiška. Unikalaus nacionalinio chorinio garsyno ir ansamblio principų (bet ne žanro ar stilistikos) neišugdė né viena tauta, šalis ar kontinentas. Folklorininkų nuomone, „bendrinė reprezentacinė liaudies muzika” viską suplaka į vieną („lietuvišką”), o savita dzūkų, aukštaičių, žemaičių muzika chorinėje literatūroje net neegzistuoja. Choriniams ansambliams labiau priimtinės ypatingų puošmenų neturinčios, nekomplikuotos ritmikos melodijos, kurios tinka pritarti kitais balsais. Tad jeigu kompozitoriai harmonizuodami dainas kiek palygino jų melodijas, tai tuo jas tik priartino prie visų Lietuvos regionų dainininkų stiliaus.”

Siūlome restauracijos metodo praktinio taikymo pavyzdį posminės liaudies dainos autorinės balsuotės atvejui. S. Šimkus žinomai dzūkų dainos „Vai, žydék žydék” balsuotei panaudojo „nudailintą” melodinį variantą, užrašytą 1936 m. iš J. Urbonaitės Leipalingio kaime. Tačiau 1981 m. G. Četkauskaitės parengtame „Dzūkų melodijų” tome ši daina iššifruota pagal dainininkės B. Bogušienės iš to paties Leipalingio pateikimą (Nr.197).

Palyginkime abu dainos variantus:

OI ZYDÉK ZYDÉK, SAUSA OBELE
197

1. – Voi žydék žydék, Sausa obelé,	4. – Oi tekék tekék, Jauna našlaitéla,	7. Saulé močiuté Man kraitelj krové,
Voi žydék žydék Sausa be lapelių.	Oi tekék tekék Jauna be močiutés.	Ménouoj tébulis Man dalatj skyré
2. – Kaipgi man žydét Sausai be lapelių,	5. – Kaipgi man tekét Jaunai be močiutés,	8. Ménouoj tébulis Man dalatj skyré
Kas gi man sukraus Baltuosius žiedelius?	Kas gi man sukraus Didelj kraitelj?	Žvaigždė sesulé Žvaigždė sesulé
3. – Saulalé sukraus Baltuosius žiedelius,	6. Kas gi man sukraus Didelj kraitelj,	Vainikélj pyné Vainikélj pyné
Véjelis supūs Žaliuosius lapelius	Kas gi man paskirs Didelj dalatj?	Žirgelius pakinké

Rekomenduojamas restauruotos dainos interpretacinis scenarijus:

- vietoj S. Šimkaus balsuotėje pateikto varianto pasinaudojama B. Bogušienės variantu, tačiau su visomis fiksuotomis gausiomis įvairenybėmis, puošmenomis ir kt.;
- kai kuriuose posmuose dainos melodija gali būti atliekama vien solisto (jei reikia – specialiai pakvies- to), kai kuriuose – solisto su choro grupe ar visu chorū ir pan.;
- daina atliekama ne bendrine lietuvių kalba ir ne dzūkiškuoju, bet tik liepalingiškuoju dialektu;
- padainuojami visi žinomi dainos posmai;
- kai kurie posmai, profesionaliai (!) aranžuoti, gali būti atliekami pakaitomis mišraus ir lygių balsų chorū;
- kiekvieno posmeliu emocinis, agoginis variantas – improvizacija, sąlygojama dainos turinio ir dirigento nuovokos;
- vokalas nebūtinai turi būti ypatingas, specifinis „kaimiškasis“, lygiai kaip ir belkantinis: mūsų liaudies dainininkų solistų jis labai individualus, dažnai natūraliai artimas kameriniam belkantiniui skambesiui;
- galimas dar laisvesnis dainos interpretacijos scenarijus, kai pasinaudojus vien kai kuriais S. Šimkaus balsuotės elementais (išsaugant autentikos specifiką) parengiamas laisvai stilizuotas variantas. Tačiau visais atvejais išlieka būtina sąlyga – atlikėjas privalo suvokti dainos dvasią ir profesionaliai ją atlikti.

Be abejo, kiekvienos dainos atlikimas skirtinges, reikalauja vis kitokio, dažnai nelengvo sprendimo. Tad būtinos dalykinės konsultacijos su specialistais – dialektu, vokalu, kitais klausimais (puikiai žinome, kad mūsų chorvedybos studijoje šie mokslai paliečiami tik prabėgomis, paviršutiniškai). Matyt, neišvengiamas ir „darbinės“ partitūros kiekvienam posmeliui užrašymas, todėl, greta išdailos autorius, koncerne būtinas ir rekonstruotojo, ir dainos kilmės metrikos pristatymas.

Įsivaizduojame ir atvirkštinį veiksmą: folkloro grupė, pagerbdama tuos, kurie puoselėjo liaudies dainą, imasi „folkloriškai“ interpretuoti nuostabišias piemenų dainas pagal K.V. Banaitį, arba žemaitiškąją „Kuoks tėn lėngvas puoilsielis“ – pagal A. Budriūną, arba „Vaikų dainas“ pagal F. Bajorą. Nebūtų čia jokio nusikaltimo nei žanrui, nei tradicijoms...

Ar prasmingos tokios pastangos ir kokių lauktume rezultatų? Ieškodami atsakymo, pasižvalgykime po artimiausių kaimynus, dar kartą paklausykime daugelio estų, tarp jų ir Talino filharmonijos ar Ellerheino chorū, atliekančių V. Tormio „Kalendorinių dainų“ ciklus, Rygos „Ave sol“ chorą atliekant P. Plakidžio išdailas, Maskvos V. Minino kamerinį chorą atliekant I. Stravinskio rusiškajį „Podbliudnyje“ ciklą ir paklauskime, kieno gi lietuvių chorų diri-

gentai psichologiškai buvo paveikti, kad iki šiol nesiryžta žengti tokio netradiciško, „neakademisko“ žingsnio? Juk neginčytina, kad profesionalumas ir universaliai kompetencija – esminiai akademickumo požymiai. Jei Montevertđio madrigalų, Mocarto mišių, Rachmaninovo liturgijų, pagaliau net ir negrų spiričiuelių kruopščioms studijoms tokios pastangos neišvengiamos, argi suabejome, kad mūsų liaudies dainai analogiškas dèmesys ir pagarba būtų pernelyg dideli?

Užsklandos vietoje. Naudojimasi svetimu geru (taip pat kaip ir savu) visados lydi didesnė ar mažesnė prieštara. Išeitis – kompromisas, pirmenybę teikiant tautos kūrybai. M. K. Čiurlionis savo kolegoms lietuviams Varšuvoje pri mygtinai rekomendavo nuo pradžios iki galo išdainuoti visus keturis Antano Juškos liaudies dainų tomus, kad šie pajustų dainų dvasią ir grožį. Neperlenktume lazdos teigdami, kad ir šiandien kiekvienam liaudies dainos atlikėjui derėtų atidžiai įsiklausyti į tuos nuostabius kaimo dainininkų balsus, ačiū Dievui, suspėtus jamžinti fonogramose. Tos unikalios mūsų senolių pamokos turėtų būti priva loma disciplina chorų dirigentams. Tai padėtų giliau suvokti mūsų nuostabijuojančius tautos dainų dvasią ir taip išvengti primityvaus, negrabaus jų interpretavimo.

LITERATŪRA:

- Brazys T. Apie tautines lietuvių gaidas (melodijas). - Tilžé, 1920.
Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies dainos. - Vilnius, 1955.
Četkauskaitė G. Lietuvių liaudies dainų antologija. (Antrasis fonogramų leidimas). - Vilnius, 1968.
Četkauskaitė G. Dzūkų melodijos. - Vilnius, 1981.
Čiurlionytė J. Kasdieniniai darbai. - Vilnius, 1984.
Burkšaitienė L. Aukštaičių melodijos. - Vilnius, 1990.
Gudelis R. Liaudies daina ir Lietuvos chorinio meno ištakos. - Klaipėda, 1998.
Bajoras F. Viskas yra muzika. (Poleminės mintys apie dainų harmonizavimą). - Vilnius, 2002.

NUORODOS:

1. Čiurlionytė J. Lietuvių liaudies daina // Sovetskaja muzyka. - 1949, Nr.6.
2. Čiurlionytė J. Liaudies dainos ir jų harmonizavimas // Literatūra ir menas. - 1954-05-29.
3. Brazys T. Apie tautines lietuvių gaidas (melodijas). - Tilžé, - 1920.
4. Gudelis R. Liaudies daina ir Lietuvos chorinio meno ištakos // Tiltai. - 1998, Nr.1/3.

Problems of interpreting folk songs

Robertas VARNAS

The problems of the interpretation of folk songs (the beautifying, harmonization, improvisation, stylization) was and has always been the object of discussions. There are many ways but in all cases the necessity remains to get to know better the creation of a nation, to feel deeper the spirit and the beauty of folk songs.

Lietuvių naminių gyvulių ir paukščių dievybės: nuo apeigos iki prietaro

Rimantas BALSYS

Straipsnio objektas – lietuvių naminių gyvulių ir paukščių dievybės. Tikslas – susisteminti įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose užfiksotas lietuvių naminių gyvulių ir paukščių dievybės, aptarti jų autentiškumą, vardus, funkcijas bei veiklos sritis, pasekti naminių gyvulių bei paukščių dievybių ir jų funkcijų raidą nuo XVI a. pabaigos iki XX a. pradžios, t. y. nuo pirmųjų šių dievybių paminėjimų rašytiniuose šaltiniuose iki jų pėdsakų vėlesniuose papročiuose, tikejimuose, tautosakoje; taip pat apžvelgti ir įvertinti XIX a. vidurio–XX a. tyrinėjimus, nagrinėjančius naminių gyvulių ir paukščių dievybės. Straipsnio metodai: istorinis lyginamasis, integralinis. Išvados: XVI–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose užfiksotų naminių gyvulių ir paukščių dievybių autentiškumą liudija tuose pačiuose šaltiniuose jau minimi, o XVIII–XIX amžiuje galutinai senųjų dievybių funkcijas perėmę krikščioniškieji gyvulių globėjai.

Archeologų duomenimis, baltų kraštuose gyvuliai buvo prijaukinti jau neolite. Tuo metu, sprendžiant iš gyvenvietėse randamų kaulų, žmonės jau augino ožkas, avis, kiaules. Kiek vėliau pradėti auginti ir stambieji raguočiai bei arkliai. „Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose“ (BRMŠ I–III) užfiksota nemaža medžiagos apie gyvulių priskyrimą atitinkamiems dievams, aukojimą ir t. t. Tuo tarpu žinios apie senasias naminių gyvulių dievybes tėra ganėtinai velyvos ir fragmentiškos. XIX–XX a. tyrinėtojų (mitologų, etnologų) požiūris į šias dievybes prieštaringas. Vieni (T. Narbutas, A. Miežinskis, V. Manhartas, P. Dundulienė) jų autentiškumu dažniausiai (bent iš dalies) neabejojo, kiti (A. Briukneris, J. Balys) laikė juos „dievas nebuvėliais“.¹ Visas lietuvių naminių gyvulių ir paukščių dievybes

iki šiol vienintelis tesuminėjės G. Beresnevičius (TLPRŽ 2001) laiko jas valstietiškos religijos, iškeliančios pirmiausia vaisingumo bei derlingumo funkcijas, išraiška (Beresnevičius 2004, 27–29).

Įvairiuose šaltiniuose (daugiausia J. Lasickio ir M. Strijkovskio raštuose) užfiksota keturiolika naminių gyvulių ir paukščių veisimu, auginimu bei apsauga užsiimančių dievybių.² Prie naminių gyvulių dievybių dėl itin menkos informacijos (išvis neapibrėžtos funkcijos, neaiški kilmė, neužsimenama apie aukas) liko nepriskirtas Širyčius (*Siriczius*).³ XIX a. pirmojoje pusėje šešias senasias lietuvių naminių gyvulių dievybes jamžino J. Pabréža, suteikdamas jų vardus įvairiems augalamams.⁴

1 lentelė. Naminių gyvulių bei paukščių dievybės

Teonimas ir jo funkcijos	Pirmasis šaltinis, metai	Aukos turinys	Aukojimo tikslas
1. Sutvaras (visokiu galviju)	M. Strijkovskis 1582 m.	Įvairių spalvų romyti gaidžiai	Laikydavo visokio plauko gyvuliu
2. Ganiklis (girinis piemenu)	M. Strijkovskis 1582 m.	Eržilų, jaučių, ožių ir kitų gyvulių pautus	Kad plėšrūnai žalos gyvuliams nepadarytų
3. Valgina (maistui auginamų gyvulių)	J. Lasickis 1582 m.	Nenurodyta	Nenurodyta
4. Baubis, Jaučbaubis, Jaučių Baubis (naminių gyvulių galviju)	V. Martinijus 1666 m. M. Pretorijus XVII a. pab.	Ką nors paskerdžia	Kad sergėtų jų gyvulius
5. Gota (dauginimosi, naminių gyvulių)	M. Pretorijus XVII a. pab.	Aukojami pirmieji gyvulių prieaugliai	Kad globotų galvijų prieaugli ir avis
6. Krakis (kiauliu)	J. Lasickis 1582 m.	Nenurodyta	Nenurodyta
7. Kremata (paršu ir kiauliu)	J. Lasickis 1582 m.	Aukoja alų, liedam iji ant kiauliu	Nenurodyta
8. Priparšis (žindomų paršiuukų)	J. Lasickis 1582 m.	Nenurodyta	Nenurodyta
9. Chaurirari (žirgų)	M. Strijkovskis 1582 m.	Augalotus, stiprius įvairių spalvų gaidžius	Kad stiprūs veistusi žirgai
10. Ratainyčia (arkliu)	J. Lasickis 1582 m.	Nenurodyta	Nenurodyta
11. Kurvaitis Ėraitis (ėriukų)	J. Lasickis 1582 m.	Nenurodyta	Nenurodyta
12. Gardunytis (ėriukų)	J. Lasickis 1582 m.	Nenurodyta	Nenurodyta
13. Pessejas (tik ką atsivesto prieauglio)	J. Lasickis 1582 m.	Nenurodyta	Nenurodyta
14. Swieczpuńscynis (naminių ir laukinių paukščių)	M. Strijkovskis 1582 m.	Aukų neaukodavo	Nes tai lakiujantis dievas

1. Sutvaras

1. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą 1582 metais mini M. Strijkovskis: „Sutvaras (*Sotwaros*) buvo visokių galvijų dievas, o jam aukodavo prieš ugnį visokių spalvų romytus gaidžius, nes laikydavo visokio plauko galvijų” (BRMŠ II, 546).

1. 2. Tyrinėjimai. T. Narbutas pavertė jį lietuvių šviesos dievu, nes dievavardis *Sotvaras* panašus į žodį *soter*, kuriuo antikoje buvo vadintamas aukščiausio gėrio kūrėjas, o toks kūrėjas graikų mitologijoje buvo Apolonas – saulės dievas (Narbutt 1885, 17–22). T. Narbutas, kaip tikram romantizmo atstovui ir dera, dar prikūrė, esą burtininkai seniau buvo dainiai, švēstomis giesmėmis garbinę šviesos dievą Sutvarą. Šią kūrybą vėliau perpasakojo ir J. Jaroševičius. S. Stanevičius abejjojo Sotvaro tikrumu, sakydamas, kad lietuvių kalboje tokis žodis nežinomas (LM I, 95). I. J. Hanušas, sekdamas T. Narbutu, Sutvarą tapatina su Svaikstiku, nes ir vienas, ir kitas, jo manymu, „reiškia tą patį, būtent saulę” (LM I, 118). J. I. Kraševskis pirmasis ėmė *Sutvarą* kildinti iš „su-tweriu” (LM I, 118). V. Manhartas šį pastebėjimą išplėtojo, teikdamas esant galima šį dievavardį aiškinti trejopai: 1) sutvėrėjas – iš *sutverti*; 2) aptvėrėjas – iš *tvora*, *tvartas*; 3) *sutvaras* – kaip *aptvaras*, žardas (Mannhardt 1936, 339). P. Dundulienė Sutvarą tapatina su prūsų aukščiausioju dievu Ukapirmu, ar Okopirmu (Dundulienė 1990, 15, 18), o G. Beresnevicius laiko imanomomis abi jo interpretacijas: tai arba vienas iš aukščiausiojo Dievo eufemizmų, arba galvijų dievas (TLPRŽ, 174).

Sutvaro etimologija abejonių nekelia – jis sietinas su *tverti*, *tvora*, *tvartas* ir kitais šios šaknies žodžiais (Fraenkel 1965, 1151). Vadinas, ir pirmasis šaltinis, ir etimologija Sutvarą pagrįstai leidžia laikyti visokių gyvulių sutvėréju, besirūpinančiu galvijų priaugliu. Tą liudytų ir Sutvarui dedamų aukų turinys, gana aiškiai nusakytos tų aukų ypatybės bei aukojimo tikslas. Šiaip jau gaidžiai, rašytinių šaltinių duomenimis, buvo aukojami daugeliui dievų – Prakorimui, Kirniui, Dimstipaciui, *Chaurirari*'ui ir kt. Dažnai atkreipiamas dėmesys ir į aukojamų gaidžių spalvą – žemės, sodybos dievams paprastai skiriama juodi, o dangaus arba likimą lemiančioms dievybėms – balti gaidžiai (kartais ir vištos). Įvairių spalvų gaidžiai aukojami tik gyvulius globojančioms dievybėms – Sutvarui ir *Chaurirari*'ui. Galima manyti, kad šitaip arba atsidėkojama už įvairaus plauko priauglių, arba įvairaus plauko priauglio prašoma.⁵ Belieka išsiaiškinti, kodėl aukojami būtent romyti gaidžiai.

Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose pateiktų M. Strijkovskio kronikos ištraukų į lietuvių kalbą vertėjas D. Urbas lenkų *kapluny* verčia „romyti gaidžiai”. A. Kynas straipsnyje „Pamästymai apie senają aisiau pasaulėjautą” mėgina įtikinti, kad vertimas neteisingas, nes esą gaidžių kastruoti neįmanoma (po kastracijos gaidžiai vargai liktų gyvii) ir siūlo lenkų *kapluny* versti „vištgaidžiai” (Kynas 2005, 10). Iš tikrujų į lietuvių kalbą polonizmas

koplūnas (kaplonas) gali gali būti verčiamas dvejopai: 1) kastruotas gaidys, 2) nededanti kiaušinių višta, t. y. vištagaidis (žr.: LKŽ VI, 349; V, 239; XIX, 787, 794). Vis dėlto yra argumentų, kurie leidžia teigti, jog gaidžiai XVI a. dar buvo kastruojami ritualiniai tikslai. Tą patvirtina K. Sirvydo žodyne minimas veiksmažodis *romyti* bei atskiro romytų gyvūnų rūsys – *ožys romytas, gaidys romytas* (SKSŽ, 51, 55, 153, 189). Pasakymai *skapas*⁶ *jautis greičiau eina doron (nusipeni); skapas šuva nesiunta; skapą pjauk, ne baroną – bus riebesnis* (LKŽ XII, 741) liudija, dėl ko gyvuliai buvo kastruojami – romytas avinas ar jautis (skapas) pasidarydavo ne tik ramesnis, bet turėjo geriau penėtis, daugiau mėsos ir taukų priaugti. O šit gaidžiai galėjo būti romijami grynai ritualiniai sumetimais. Lukas Strijkovskio kronikoje niekur nepasakyta, kad išromyti gaidžiai po to dar buvo auginami, t. y. penimi ir tik po kažkurių laiko aukojami Sutvarui. Atvirkščiai – reikia suprasti, kad gaidžiai išromijami, t. y. papjaunami, išimamos jų sėklidės, kurios, galimas dalykas, dar aukojamos kitiems dievams (žr. sk. 2. 2.), ir tik tada aukojami Sutvarui.⁷ Tikslas nesunkiai nutuokiamas – kad gyvuliai veistuosi ramūs, o sykiu ir mésingi. Ir atvirkščiai – prašant eiklių, ištvermingų, matyt, karų žygiams skirtų žirgų, *Chaurirari*'ui aukojami neromyti gaidžiai (žr. sk. *Chaurirari*).

2. Ganiklis, Ganyklos dievas

2. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą Ganiklis paminėtas J. Strijkovskio 1582 metų kronikoje: „Ganyklos (*Goniglis Dziewos*), girinis piemenų dievas, kurį graikai ir romėnai Satyru ir Faunu vadino; jam aukodavo eržilų, jaučių, ožių ir kitų gyvulių pautus, kai tuos gyvulius romydavo, o piemenų aukas degindavo ant didelio tam tyčia parinkto akmens sakydami: ‘Kaip tas akmuo ketas, nebylus ir nejudrus, taip, o dieve mūsų Ganikli (*o Dziewe musu Goniglis*), vilkai ir visi kiti plėšrūnai tegu negali pajudėti ir padaryti žalos mūsų gyvuliams, tau globoti paveстиems’” (BRMŠ II, 547).

2. 2. Tyrinėjimai. Ganyklos dievo buvimu neabejojo S. Stanevičius, I. J. Janušas, H. Uzeneris, P. Dundulienė ir kiti tyrinėtojai. T. Narbutas teigė, kad „lietuviškasis Ganiklis būtų panašius į romėnų piemenų dievus, jeigu lygtume šventimus ir iškilmes su Luperkalijomis – švente dievaičiui Panui ir deivei Luperkai, saugančiai kaimenę nuo vilkų, pagerbtį” (Narbutas 1998, 174). V. Manhartas Ganiklio vardą sieja tiesiog su žodžiu *ganiklis* ‘piemuo’ (LM I, 281), D. Poška – su *ganykla*, o J. I. Kraševskis Strijkovskio paliodytą lytį *Goniglis* kildino iš žodžio *gonys*, jo manymu, reiškiančio driežą, ir patį Goniklį laikė driežo pavidalo dievu (LM I, 208). *Gony*, *gonis* – į driežą panašus gyvis (zool. Salamandra) – lietuviams iš tikrujų žinomas (LKŽ III, 482–483), tačiau tiek vardo daryba, tiek motyvacija pirminiaiame šaltinyje prieštarautų Goniklio-driežo įteisiniui. Taigi lieka, kaip tam pritaria ir G. Beresnevicius, dvi galimybės: „gali būti *Ganiklis*, t. y. piemenų dievas, nuo *ganyti*, arba *Ganyklos* dievas, *ganymo* vietas dievas” (TLPRŽ, 89).

Iš tikrujų, remiantis M. Strijkovskio informacija, sunku nustatyti tikslią Ganiklio globos sritį (piemenų ar ganyklos), tačiau jo vardo etimologija abiem atvejais galiausiai būtų ta pati – iš veiksmažodžio *ganyti*. Aiškinantis Ganiklio funkcijas, galėtų praversti D. Poškos informacija („tas dievaitis pas mus, t. y. Lietuvoje ir Žemaičiuose iki šiol žmonių yra gerbiamas ir atmenamas, tačiau dabar krikšcionys tą galvijų, arklių ir įvairių kitų gyvulių valdymą atidavė šventajam Jurgui” – LM, 46) bei detalesnė Ganikliui skirto aukojimo analizė (turinio, paskirties, vietas).

1) Pautų aukojimas būtų sietinas su vaisingumo magija ir turėtų užtikrinti gerą tų pačių galvijų veisimąsi. Naminių gyvulių pautai, regis, galėjo užtikrinti ne tik gyvulių, bet ir žmonių vaisingumą. Antai vestuvių papročiuose, aprašytuose „Sūduvių knygelėje” (1520 – 1530 m.), teigama, kad jauniesiems pirmą vakarą einant miegoti „papjauna ir atneša jaunajai ir jaunajam jaunosios gaidį, keptus ožio arba buliaus pautus”; dar priduriama, jog „vaišėms negalima skersti jokio skapo, kad jie valgytų vaisingą maistą ir liktų vaisingi” (BRMŠ II, 152).⁸ Ta pati gyvulių pautų prasmė išliko ir skerstuvų apeigose. Valkininkų, Jiezno apylinkėse, papjovus kuilį, „skubiai išima jo kiaušius ir paskubomis pats šeimininkas ar skerdėjas išsikepa ir suvalgo, nes šis valgis nešas didelę palaimą ir sveikatą namams” (LE XXVI-II, 36). XIX a. pabaigoje gyvulių pautus, regis, bus pakeitę paukščių (dažniausiai – vištų) pautai, t. y. kiaušiniai. Visoje Lietuvoje žinomas paprotys per Jurgines pirmą kartą išgenant gyvulius prie tvarto slenksčio ar po juo užkasti du kiaušinius. Vienas kiaušinis paprastai paskui atiduodamas piemeniui, o kitas nešamas į bažnyčią šventam Jurgui (Kudirka, 1997, 19). Taigi regime, kaip nuo XVI a. iki XX a. pradžios kito aukojimo turinys.

2) Aukojant Ganikliui, siekiama apsaugoti gyvulius nuo vilkų ir kitų plėšrių žvérių. Dėl tos pačios priežasties vilkams aukojama iki pat XX a. pradžios. Antai, B. Buračo duomenimis, dar XIX a. pabaigoje tebebūta papročio „Kalėdų naktį pjauti ožką, o jos mėsą palikti kryžkelėje vilkams suësti, kad vasarą bandos neklidyty” (Klimka 2003, 10). Kitą panašų paprotį, tiesa, atliekamą jau per Jurgines, XIX–XX a. sandūroje Rambyno apylinkėse apraše J. Banaitis: „dar menama, jog pagiry gyveną žmonės šitaip Jurgio dieną švęsdavo. Visą bandą, kas gyvastį turėjo, išvarydavo į pagirį. Erius, dar eit negalinčius, moters į žiurstus įtupinusios iš namo išnešdavo. Gaspadinės atsinešdavo kiaušinių bei miltų. Kiemo kerdžius eidavo poteriaudamas apie bandą, kelis kartus – neatmenama, imdavo kas kartą kiauši, mesdavo ji į bandą, – kurį tropijo, tai buvo vilko dalis, tą nelabai dabodavo” (Balys 1937, 37–39). Svarbi šiame aprašyme ir kerdžiaus figūra. Jis tampa apeigos atlikėju, mediumu, gal net imituoją dievą gyvulių globėją. Juolab kad XIX a. raštuose randame skerdžiaus sinonimą – *ganiklis* (Ivinskis 1884, 9).

3) Dar lieka aukojimo vieta – akmuo, kurio reikalauja aukojimo paprotys. Mažai tikėtina, kad akmuo M. Strijkovskio pranešime atlieka aukuro funkciją, nes čia pabrė-

žiamos akmens fizinės savybės – kietumas, sunkumas. Vadinas, tai veikiau similinė magija. Tokia pat akmens pa-skirtis žinoma ir iš XIX a. krikštynu aprašymu bei įvairių tikėjimų. Teigama, kad prie bažnyčios, išlipusi iš vežimo, kūma su vaiku rankose stodavosi ant akmens tardama: *kad tu, vaikeli, toks stiprus būtum kaip tas akmenėlis* (Nenertavičiūtė 1994, 79). Ką tik išperėtus viščiukus ant akmens reikia lesinti dėl tos panašios priežasties – kad vištос stiprius kiaušinius dėtų (LKŽ XIX, 793).

Palyginę XVI a. Ganikliui skirtus aukojimus su XVIII–XX a. pradžios Jurginių papročiais matome, kad tiek iki-krikšioniškajam Ganikliui, tiek krikšioniškajam Jurgiu skirtos apeigos (auka, aukos paskirtis, vieta) beveik visiškai sutampa. Dar daugiau – šios apeigos beveik nesiskiria nuo roménų laukų, miškų, ganyklų ir gyvulių dievui Faunu skirtų švenčių. Fauno kulto vieta buvo Palatino kalno uola Luperkala (iš lo. *lupus* ‘vilkas’). Per Luperkalijas (vasario 15 d.) luperkai (taip vadinti Fauno žyniai), siekdami nuginti vilkus nuo kaimenių, aukodavo Faunui šunį ir ožį.

3. Valgina

3. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą 1582 m. mini J. Lasickis: „Ratainycia (Ratainicza) laikomas arklių dievu, o Valgina (Wal Gina) – kitokių gyvulių” (BRMŠ II, 594).

3. 2. Tyrinėjimai. T. Narbutas teigia, kad Valgina „globoja naminius gyvulius jų tuklumo bei tinkamumo žmonių maistui požiūriu. Ji nulemdavo gyvulių pašaro skalsumą ir saugodavo maistą nuo sugedimo”, ir tapatina ją su Roménų deive *Vicca* (Narbutas 1998, 146). T. Narbutu sekė I. J. Kraševskis, sakydamas, kad Valgina (*Walginie*) „(iš žodžio *valgau*) bandas, gyvulius globojo, juos tukino” (LM I, 208). H. Uzeneris iš Valginos padaro vyrišką dievą *Valginas* ir priskiria jam galvijų penetojo funkcijas (LM I, 426).

Valginos funkcijų klausimas nėra visai aiškus. Jei ji lemtų apskritai gyvulių pašaro skalsumą, kaip manė T. Narbutas, tai galėtų (turėtų) rūpintis ir arklių pašaru. Vadinas, sekant J. Lasickiu, Valgina globoja tik tuos naminius gyvulius (kiaules, avis, karves, jaučius, veršius), kurie skirti žmonių maistui. O arklienos to meto lietuviai, kiek žinoma, nevarotojo.

Mėsos kaip pagrindinio maisto svarbą liudija tiekistoriniai šaltiniai, tiek XIX a. pabaigos–XX a. pradžios etnografiniai duomenys. Antai jau iš XV a. rašytinių šaltinių matyti, kad kiaulių, avių, jaučių mėsa buvo pagrindinis tiek didikų puotų, tiek ir prastuomenės apeiginių vaišių maistas. Iki pat Pirmojo pasaulinio karo stambesni ūkininkai mėsos turėjo pakankamai per visus metus⁹ ir valgydavo ją visomis laisvomis nuo pasninko dienomis, t. y. sekmadieniais, pirmadieniais, antradieniais ir ketvirtadieniais. Mažiau teigalintys užsiauginti gyvulių stengėsi juos pjauti bulviakasiui, Visų Šventųjų dienai, Kalėdoms ir Užgavėnėms. Iki pat XIX a. pabaigos Lietuvoje išliko skerstuvų vaišių paprotys. Skerstuvės tėsdavosi dvi tris dienas,

kol šeimininkė prie durų pastatydavo šakes, maišiklį ir pušinę – vaišių pabaigtvių ženkľą. Paprotys duoti pjautuvius ar skerstuvius kiekvienam kaimynui, net už save turtingesniams, o vėliau tik artimiausiems kaimynams bei kaimo varguoliams išliko ir XX amžiuje.¹⁰

Skerstuvius apeigos yra ne kas kita kaip gyvulių aukojimo seniesiems dievams palaikas. Paskersto gyvulio mėsos pasidalijimas su kitais bendruomenės nariais, ypač su neturtingesniais bei elgetomis, matyt, turėjo užtikrinti gyvulių prieauglį, maistui skirtų gyvulių įimitimą. Juk lygiai dėl tos pat priežasties – kad bitės daug medaus prineštų, kad namuose duonos netrūktų ir pan. – elgetos arba vaikai vaisingi pirmuoju tų metų mediumi, elgetoms kepama speciali „ubagų“ duona, prieš Kūčias dalijamas su kaimynais tuo, kas tais metais gerai užderėjo, ir t. t.

Visa ši gausi istorinė ir etnografinė medžiaga (pradendant gyvulių aukojimo apeigomis ir baigiant skerstuvius pačiais) liudija nuolatines valstiečio pastangas gausinti savo gyvulių ūkį – vieną pagrindinių maisto šaltinių. Vadinasi, neturėtū stebinti ir dievybės Valginos, besirūpinančios maistui skirtais gyvuliais, egzistavimas XVI a. pabaigoje.

4. Baubis, Jaučių Baubis, Jaučbaubis

4. 1. Šaltiniai. Pirmasis paminėjo 1666 metais V. Martinijus: „Tepradingsta Perkūnas, Litvanis, Babilas, Gabartai, Gabjaukuras, teprasmege Baubas, Žemėpatis pats...“ (BRMŠ III, 63). Šiek tiek daugiau žinių apie Baubį (*Baubis*), Jaučbaubį (*Jauczbaubis*), Jaučių baubį (*Jaucziubaubis*) pateikia M. Pretorijus: „Baubis (*Baubis*), arba naminių gyvulių dievas, sergstintis jų gyvulius, tai pat buvo garbinamas jam ką nors paskerdžiant“ (BRMŠ III, 260, 239, 256). Kitur M. Pretorijus Baubį vadina jau tik karvių ir jaučių dievu (BRMŠ III, 304–305).

Tas pats M. Pretorijus išsamiai aprašo karvių šventinimo apeigas, kuriose šaukiama dievo Baubio žemyneliaujant ir palabinant: „Kai kuriose vietose senovės prūsai dar tebesilaiko tam tikrų apeigų, kuriomis, kaip jie sako, pašventinamos karvės. Kas nors pirkdamas karvę klausia pardavėją, kaip jis tą karvę kasmet pašventina. Pardavėjas turi sakyti teisybę. Bet vieni šventina vienaip, kiti kitaip. Apskritai nupirkta karvė iš tokio, kuris nėra jos šventinės, ir nešventinama, o paties užsiaugintą gyvulį šventina tada, kai nujunko. Kol veršelis žinda, šeimininkė saugo, kad niekas pieno nelieštų ir neragautų. Kai ateina metas veršelį nujunktyti, šeimininkė iškepa pyrago ir ragaišio, šeimininkas pastato viduryje pirkios apverstą pūrą, ant jo dugno vietoj staltiesės uždeda šieno, o ant šieno deda pyragus. Prieš pradedant valgyti šeimininkė veršeliui įbruka truputį varškės tarp dantų ir patepa nasrus tardama: *Uzauk Sweiks! Pons Diews te izzlaika Sweika tedod man gerro kolyta (iej jautis), te dod man gerras weisles (iej Karwe)*, t. y. Auk sveikas ir žvalus, Dieve, laikyk tave sveiką, Dieve, duok man (jei jautis) gerą kapšelį pinigų. Jei karvė, sakoma: ‘Dieve, duok man gerą veislę’. Šeimininkas sušaukia

savo vaikus, kai kas ir šeimynykščius, suklaupia priešais pūrą ir meldžiasi už gyvulius, ypač už karvę ir veršelį. Mūsų tėvų laikais jie šaukdavosi Baubio (*Baubis*), t. y. karvių ir jaučių dievo. Kai pasimeldžia, o kaušelis apeina aplinkui, jie susėda valgyti. Valgant neturi būti gerama. Pavalgės šeimininkas prisipila kaušelį ir, laikydamas jį rankoje, dėkoja Dievui už valgį bei paveda Dievui savo gyvulius; geria žemyneliaudamas ir palabindamas ir užgeria kiekvienu ratu. Kai jau kaušelis apėjės aplinkui, šeimininkė atsieneša milžinę vandens, šlakstosi pati akis bei šlaksto kitiems ir kalba: ‘Tvink mano žala, marga, juoda ir t. t. karve (išvardijamos turimos karvės), kaip aš vandenį laistau, taip tegul liejasi pienas iš karvės tešmens ir trykšta į akis’ ir t. t. O apšlakstyjeji sako: ‘Dékui! Dékui!’. Ir išskirsto kiekvienas prie savo darbo. Kiti savo karves kitaip šventina. Kai karvė apsiveršiuoja, šeimininkė neprileidžia prie jos nieko kito, pamelžia ją pati ir iš pirmojo milžio padaro krekenas (*Krekinus*), t. y. kepa papločius ir pyragus ir verda pirmojo milžio pieną, kad pasidarytų krekenos. Kai jau viskas paruošta, ji stato apvožtą pūrą, deda ant jo krekenas ir kitus valgius, meldžiasi be alaus. Pavalgė ir išgeria, o kai apeina ratą, šeimininkė ima alaus ir šlaksto juo visiems į akis su pirmiau pateiktais žodžiais. O šeimynykščiai, dėl smagumo savo šeimininkams, ima melžtuvę, pilną vandens, ir laistosi tiek, kad visi būna kiaurai peršlapę; tada paprastai apeigos baigiasi” (BRMŠ III, 304–305).

4. 2. Tyrinėjimai. J. Brodovskis ir P. Ruigys teigia, kad Jaučių Baubis (*Jaucziu Baubis*) – piemenų dievas. K. Bogušas Jaučių Baubį laikė Apolono atitikmeniu, o T. Narbutas, sekdamas K. Bogušą, Sutvarą, Svaikstiką ir Jaučių Baubį suliejo į vieną, visus juos laikydamas vienu dienos šviesos, poetų ir gydytojų dievu (Bohusz 1808, 145, Narbutas 1998, 100). H. Uzeneris mano, kad „kiekvienos gyvulių rūšies buvo savas globėjas: galvijų – Baubis....“ (LM I, 426). A. J. Greimas Baubį, Jaučių Baubį gretina su Bubaliu, Baubaušiu, Baubliu ir teigia, kad tai „vandenye arba balose gyvenantis, tai jaučio, tai jaučių baubiančio paukščio pavaldalo dievaitis, gyvulių bei piemenų globėjas“ (Greimas 1990, 135). G. Beresnevicius, atrodo, linkęs Baubį laikyti galvijų dievu, o Jaučių Baubį ar Jaučbaubį – „bandos ar (ir) piemenų“ dievu (TLPRŽ, 68, 92). A. Šleicheris pirmasis aptarė nesudėtingą Jaučių Baubio vardo kilmę iš lietuvių *jaučio* ir šio gyvūno leidžiamo garso apibūdinimo veiksmazodžiu *bauti*, o V. Toporovas atkreipė dėmesį, kad šaknyje (*bau-*, *baub-*) glūdi ir *bauginimo* prasmė (LM I, 233). D. Račiūnaitė-Vyčinienė randa sąsajų tarp dūdmaišio garso mėgdžiojimo sutartinėse, muzikos instrumento, velnio (velnio pavadinimai *Bauba*, *Baubutis*, *Maura*, *Jaučio kula* tiesiogiai mena jauti) ir dievo Baubio, Jaučių Baubio (Račiūnaitė-Vyčinienė 2004, 21).

Lyginti Baubį (Jaučių Baubį, Jaučbaubį) su Apolonu galėtume nebent dėl archajiškųjų šio graikų dievo funkcijų, susijusių su žemdirbyste, gyvulių ir piemenų globa, tačiau Baubį laikyti saulės, šviesos dievu tai dar neduoda

jokio pagrindo, nes jautis senųjų indų, graikų, slavų ir kt. mitologijose pirmiausia sietinas su griaustinio dievu, karių globėju (Гамкрелидзе, Иванов 1984, 576–577, 792–793). Juk neatsitiktinai ir Dubnicoš kronikoje (1351 m.) aprašytose Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio sudarytos taikos sutvirtinimo apeigose buvo aukojamas žalas jautis. L. Davido žiniomis, prūsai juodą jautį jūros pakrantėje ties Rantava aukoja taip pat karą tikslais – kad priešu laivai nepriplauktų prie jų kranto (BRMŠ II, 403, 287–290). Šie ir daugelis kitų rašytiniuose šaltiniuose paminėtų jaučio aukojimo atvejų pirmiausia gal sietini su karių religija ar jos liekanomis, o jei taip, tai su žemesniosios – žemdirbių religijos garbinamu Baubiu nieko bendra gali ir neturėti.

Galima sutikti ir su A. J. Greimo bei D. Račiūnaitės-Vyčinienės pastebėjimais. Visos suminėtos sąsajos ir įdomios, ir įmanomos, tik sudėlioti chronologiškai jas galima būtų kiek kitaip. Baublys, garnių šeimos paukštis, sietinas su dievybe Baubiu (Jaučių Baubiu) dėl savo ypatingo balso (nes *baubia kaip jautis*), todėl galima (su išlygom) teigti Baubį gyvenus vandenye ar balose.¹¹ Iš čia ir dieviško (Baubio) balso mėgdžiojimas iniciaciją apeigose bei to mėgdžiojimo reliktai sutartinėse. Vėliau, vis labiau įsigalint krikščionybei, Baubis (tieka jaučio, tiek ir jaučiu baubiančio paukščio pavidalu) sudemoninamas. Taip randasi velnio vardai Bauba, Baubutis, Būkas (žr.: Vėlius 1987, 34). Pasakutinis Baubio, Jaučių Baubio reliktas Baubaušis (Babaušis, Babaužis) – viso labo tik vaikų baidyklė, šmékla, baubas (plg. lietuvių javų dievybes ir javų laukuose gyvenančias baidykles, gaudančias ir baudžiančias vaikus; vandenu dievybes ir vandenye vaikų tykantį maumą ir t. t.).

O grįžtant prie M. Pretorijaus užrašytų karvių šventinimo, veršelių nujunkymo apeigų bei H. Uzenerio pastabos, Baubį (Jaučių Baubį, Jaučiabu) reikėtų laikyti vienos gyvulių rūšies – galvijų, t. y. jaučių ir karvių globėju.

5. Gota (*Gothio, Gotha*)

5.1. Šaltiniai. Pirmasis pamini M. Pretorijus: „Jam [Baubiu – R. B.] gimininga Gota (*Gotha*) – dauginimosi, ypač naminiių gyvulių, deivę, kuriai buvo aukojami pirmieji gyvulių prieaugliai ir suvalgomi su tam tikromis apeigomis” (BRMŠ III, 260).

„Pirmadėlės karvės atsivedast pirmajį veršiuką tie, kurie nebesilaiko prietarų, atiduoda špitolei, o kiti jį papjauна pagal senovės prūsus apeigas. Taigi prieš pjovimą šeimininkas su žmona ir vaikais susėda prie stalo, pasimeldžia su kaušeliu rankoje žemyneliaudamas ir palabindamas, išgeria, po to pjauna veršiuką Gotui, t. y. sergėtojui, kuris globoja galvijų prieaugli ir avis, tiksliau sakant, jų dievui; tuo nusakoma, kaip avims ir veršiukams paskiriamas dievas ar angelas, kurie turės juos sergēti. Tas dievas turės neregimų avių ir veršiukų, prie kurių pateks ir ką tik atsivedstanti ir papjautoji avis ar veršiukas. Akylai saugoma, kad nė trupučio skerdienos negautų niekas svetimas ar samdytas šeimynykštis. Kraujas kuo stropiausiai suse-

miamas, iš jo verdama sriuba. Mėsa verdama kaip įprasta atsargai ir suvalgoma su įprastiems apeigomis, maldomis, linkėjimais, gérimu, bet neturi jos gauti niekas svetimas. Kaulai atiduodami šuniui arba sumetami į ugnį. Tą dieną, kai jie šitai daro, niekam nieko neskolina, nes mano, kad drauge su skolinamu daiktu ir sėkmę iš namų išduotų” (BRMŠ III, 305).

5.2. Tyrinėjimai. Gota (kaip ir daugelis kitų XVI a. pab.–XVII a. pr. paminėtų dievybių) iki šiol tyrinėtojų dėmesio beveik nesusilaukė. Minėtina tik G. Beresnevičiaus pastaba, kad „dievavardis lietuvių kalboje atitikmens neturi, tačiau latviškai *gotīna* – ‘karvė’” (TLPLŽ, 90).

Dievavardis *Gotha* galėtų būti siejamas ir su lietuvių žodžiu *guotas* ‘banda, būrys, gauja’, kurio pirminė reikšmė, K. Būgos manymu, buvusi ‘karvynas; karvių būrys’ (Būga II, 353). Su banda, būriu reikėtų sieti ir grybo pavadinimą *guoté*, nes, pasak jau minėto K. Būgos, grybai tokiu vardu pavadinti dėl to, kad auga krūvomis, t. y. *guotais* („*guotais* augančias budis vadiname *guotémis*“). Juolab kad, LKŽ duomenimis, lietuvių *guoté* turi dar dvi reikšmes: ‘karvė’ (plg. *guotena* ‘jauna karvė’) ir ‘netikusi moteris, apsileidėlė’ (LKŽ III, 740–741). Tiesa, A. Sabaliauskas tarsi abejoja, ar *guoté*, *guotena* ir dar *guté* ‘maloninis karvės pavadinimas’ nėra skoliniai iš latvių kalbos (plg. latvių *guovs* ‘karvė’ bei placių vartojo mas mažybines bei kitokias priesaginės formas: *guotina*, *guosniņa*, *guostina*, *guovīte*, *guoliņa*, *guošnele* ir pan.) (Sabaliauskas 1968, 132). Tačiau šis žodis (*guoté*) pakankamai paliudytas senuojuose lietuvių kalbos paminėluose – randamas J. Bretkūno, M. Daukšos, B. Vilento ir kitų raštuose. „Lietuvių kalbos žodynai“ pavyzdžiai taip pat surinkti ne vien iš Latvijos pasienio, bet ir iš Liškiavos bei Veisiejų apylinkių. Visa tai rodytų, kad minėti lietuvių žodžiai veikiai būtų giminiški latviškiesiems, o ne skoliniai. Tą iš dalies patvirtina ir A. R. Niemi'o bei A. Sabaliausko (nepainioti su ką tik minėtu kalbininku A. Sabaliausku!) 1911 metais užrašytose dainos žodžiai:

*Šiu namo, guote,
Šiu namo, raguote.*

NS 257¹²

Kita vertus, dievavardis *Gotha* (kadangi neaišku, kokio ilgumo šaknies balsi iš tikrujų atspindi Pretorijaus paliudytoji lytis) gali būti siejamas ir su lietuvių *goti* ‘skubiai eiti’ (plg. *atgoti* ‘skubiai ateiti’, *nugoti* ‘greit nueiti’ bei ‘nudvēsti’) (LKŽ III, 4870). Šis jau retas veiksmažodis išliko ir vietų bei vandens telkiniu pavadinimuose: *Govartai* (Péteraitis 1997, 138); *Gotinis* ežeras Utenos rajone, *Gotinė* pieva Švenčionių rajone (Vanagas 1981, 119).

Pirmųjų gyvulių prieauglių aukojimo karvių deivei Gotai tradicija išliko ir XX a. pradžios papročiuose bei tikėjimuose. Šią tradiciją iš dalies perėmė ir krikščionybė. Antai iki pat Pirmojo pasaulinio karo kai kuriose parapijose per Visų Šventųjų šventę būta papročio kunigams duoti donavu šimeti veršiuką (LE XVIII, 266). Su tuo greičiausiai

susijęs ir tikėjimas, kad pirmgymio gyvulio nereikia palikti veislei, nes tuomet gyvuliai nesiseks (TŽ IV, 491).

6. Krukis, Kiaulių kriukis

6. 1. Šaltiniai. Krukį pirmas pamini J. Lasickis (1582 m.). Krukis (*Krukis*), jo žodžiais tariant, yra „kiaulių dievas, jি su didžiausiu pamaldumu garbina Budraičiai, t. y. kalviai” (BRMŠ II, 595).

XVII a. lietuvių kiaulių dievą Kiaulių Kriukį (*Kiaulių Kriukej*) mini M. Pretorijus (BRMŠ III, 260).

6. 2. Tyrinėjimai. T. Narbutas *Krukij* pakeitė į *Krugi*, lyginę jи su Vulkanu, laikę kalvių dievu ir kildino „iš *kriugos* – kriukio, kablio” (Narbutas 1998, 108). Sekdamas K. Bogušu, kuris Vulkaną tapatino su Jagaubiu, T. Narbutas daro prieplaidą, kad „sis dievas buvo žinomas net keliais vardais” (Narbutas 1998, 108; žr. Bohusz 1808, 145). A. J. Greimas išplėtojo T. Narbuto prieplaidą ir Krukij laikę kalvių globėjų bei tapatino su Teliaveliu (Kalveliu) ir net su Velinu (Greimas 1990, 415–417). Platus žodžių *krukis*, *kriukis* reikšmių spektras bei J. Lasickio užuomina ši dievą buvus garbintą Budraičių – kalvių leido ir G. Beresnevičiui Krukio sasajas su kalviais laikyti visiškai įtikėtinomis (TLPRŽ, 101).

Krukio (Kiaulių Kriukio) vardas, daugelio tyrinėtojų nuomone (A. Šleicheris, V. Manhartas, T. R. Grinbergeris, A. Briukneris, N. Vėlius ir kt.), gali būti siejamas tiek su kiaulės leidžiamus garsus nusakančiu onomatopėjinės (garsažodinės) kilmės veiksmažodžiu *kriuksēti* (plg. Bičbirį, Musių birbiką, Baubį ir kt.), tiek su daiktavardžiu *kriukis* ‘kiaulės knyslė’.

Regis, nederėtų atsiriboti né nuo vieno iš paminėtų Krukio (Kiaulių Kriukio) kilmės variantų, tačiau kalbiniai duomenys labiau paremtų antrajį.

Lietuvių kalbos žodyne užfiksuotos net devynios žodžio *kriukis* reikšmės: 1) ‘riestu galu lazda’; 2) ‘ramentas’; 3) ‘duonkepiui maišyti pagalys, pagaištis, žarsteklis’; 3) ‘kablys’; 5) ‘riestasis lazdos galas’; 6) ‘kastuvo, šakės kotas (skersai uždėtas pagaliukas)’; 7) ‘kiaulės knyslė’; 8) ‘senas, sulinkę žmogus’; 9) ‘kas sulinkę’ (LKŽ VI, 646). Aibė šio žodžio artimų lyčių – *krukis*, *kriukė*, *krūkas*, *kriūkas* ir kt. – turi tas pačias arba artimas reikšmes (žr. LKŽ VI, 645–695). Lietuvių žodis *kriukis* yra susijęs su latvių *kruķis* ‘ramentas, žarsteklis, kreivas medis’, rusų *крюк* ‘kablys, kobinys, vagis, gembė, durų kengė, ugniaugesių kobinys, kelio lankstas, linkis, vingis, alkūnė’ ir kt.¹³ Kitaip tariant, baltų ir slavų kalbose šis žodis pirmiausia reiškė tai, kas gamtoje natūraliai išlinkę, sulinkę, išlenkta ir pan. Būtent šis požymis – išlinkio, lanko, alkūnės – tapo ir daugelio Lietuvos vandenvardžių, pievų, miškelių ir t. t. pavadinimų motyvacija: *Kriukė* – upelis Raseinių raj., *Kriukiai* – pieva Kretingos, Kelmės raj., miškas Klaipėdos raj., *Kriukis* – krūmynai Mažeikių, Skuodo raj. (Vanagas 1981, 166). Pastebėtina, kad visi šie pavadinimai labiausiai paplitę kaip tik Žemai-

tijoje. Panašūs miškų, ganyklų pavadinimai populiarūs ir Latvijoje (Karulis 1992, 428). Atrodo, kad, aptariant dievavardžio *Krukis* etimologiją, neužtenka jи sieti tik su bendriniais žodžiais *kriukis*, *krukis*, žyminciais kiaulės knyslę. Akcentuotina pirminė jи bendra reikšmė – linkis, vingis, kreivuma. Šis požymis būdingas daugeliui baltų sakralių objektų bei asmenų – krivui, krivulei, alkui ir t. t. (Balsys 2003, 121, 132–133). Vietovardžiai su šaknimis *Kriv-*, *Kreiv-*, *Alk-* yra patikima nuoroda juos žymint mitinių-sakralinių objektų (Vaitkevičius 2003, 204). Ar nebūtų galima prie jи priskirti ir toponimus su šaknimis *Kriu-*, *Kru-*?

Sunku pasakyti, ar lietuvių kiaulių dievas Kiaulių Krukis yra paties M. Pretorijaus perdirbtas, patikslintas iš J. Lasickio Krukio, ar užrašytas remiantis gyvaja tradicija. Vienu atžvilgiu abu šaltiniai teigia tą patį – Krukis yra kiaulių dievas, todėl pirmiausia gretintinas su kita kiaulių dievybe Kremata. Mégiminai jи padaryti kalvių ar kalvystės dievu vargu ar pamatuoti. J. Lasickio pastabą apie kalvius Budraičius galime laikyti užuominą į vietinių, sritinių ar „aki-mirksnio” dievybių gausą ir menką paplitimą, t. y. vieni (tarkim, kalviai Budraičiai) galėjo garbinti Krukį, kiti (gal irgi Budraičiai, bet ne kalviai) – Kremata, treti – Priparšį ir t. t.

7. Kremata.

7. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą mini J. Lasickis 1582 metais: „Kremata (*Kremata*) – paršų ir kiaulių dievas, jam taip pat kūrena židinius ir aukoja alų, liedami jи ant kiaulių” (BRMŠ II, 594).

7. 2. Tyrinėjimai. T. Narbutas Krematą perskaito kaip Kremerą ir laiko vyriška dievybe, kuri „ypač globojo kuilius ir paršavedes, tinkamus sau ir aukai” (Narbutas 1998, 169). Krematos vardas tyrinėtojų aiškintas gana įvairiai. A. Miežinskis jи siūlė skaityti *kremta*, t. y. *kremtanti* (Mierzyński 1870, 68); V. Manhartas, sekdamas Berkholcu, jи siejo su žodžiais *krimstus*, *kramstus*, *kramitus* ‘édrus’ (Mannhardt 1936, 394); V. Jaskevičius Krematą kildino iš *kramē* (tarminiškai *kremē*) ‘galva’ bei *kramti* ‘apšaisti, pasidaryti gumbuotam’, jo rekonstruojama vardažodžio forma – **krama-ta* ‘niekinamasis kiaulės pavadinimas’ (Jaskiewicz 1952, 86). Regis, semantiškai labiausiai tiktu vardą kildinti iš veiksmažodžio *krimsti*, *kremsti*. Tokiu atveju *Kremata* būtų nuolat kremtanti, kramtanti, o tai atitinka kiaulės prigimtį.

Ir iš pirmojo šaltinio, ir iš vardo etimologijos aiškiai matyti: Kremata – tai mėsai, pjovimui penimų kiaulių dievybę. J. Lasickio informaciją šiam paršų ir kiaulių dievui kūrenant židinius galime suprasti tik kaip aukų (tų pačių paršų ir kiaulių) deginimą Krematai, siekiant, kad kiaulės gerai veistusi ir penėtusi. Dar XX a. pradžioje užrašyta tikėjimų, kad, norint kiaulę nupeneti, reikia į jos lovį idėti nuodėgulį (Elisonas 1932, Nr. 2363, 2370), o paršams susirgus, reikia juos pabadyti įdegintu žarstekliu (TŽ IV, 491).¹⁴ Tai leidžia spėlioti apie kažkokį atitinkamą pąprotį, skirtą kiaulių dievybei.

Senuosiuose šaltiniuose daug duomenų kiaulė ar paršą dažnai aukojus įvairiems dievams – Dievui (?), kad žuvis į pakrantę sugrąžintų: Dirvolirai, Upiniui, žemei, mirusiems protėviams ir pan.¹⁵ Tokio aukojimo pėdsakų iki pat XIX a. pabaigos galima aptikti skerstuvį papročiuose. Iki pat XX a. pabaigos kiauliena (atskiros kiaulės dalys – galva, kumpis, knyslė, uodega) išliko pagrindiniu daugelio agrarinių bei kalendorinių švenčių (pirmojo arimo, Kalėdų, Užgavėnių, Velykų ir t. t.) patiekalu. Dar pastebétina, kad aukojamos kiaulės mësa apeigos dalyvių yra suvalgoma gausiai užgeriant ritualiniu gérimu – alumii. Tokiame kontekste, matyt, suprastinas ir Lasickio minėtas alaus aukojimas Krematai.

8. Priparšis

8. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą 1582 m. mini J. Lasickis: „Priparšis (*Priparscis*), manoma, augina žindomus paršiukus“ (BRMŠ II, 594).

8. 2. Tyrinėjimai. T. Narbutas mano, kad Priparšis yra Kremeros parankinis, laiko jį dievaičiu, globojančiu tik paršelių veisimą ir auginimą (Narbutas 1998, 169). Jam pritaikė I. J. Kraševskis, A. Šleicheris, H. Uzeneris. A. Šleicheris pirmasis aptarė ir nesudétingą Priparšio vardo darybą iš „*pri-* ir *paršas*“ (LM I, 234). G. Beresnevičiaus nuomone, vardas *Priparšis* „kildintinas iš *prieparšis* – ‘paršelių vada’“ (TLPRŽ, p. 145). Tačiau LKŽ duomenimis, *prieparšis* – tai arba prastesnis paršas, arba paskutinis kiaulės atvestas paršukas (LKŽ X, 665).

Žodis *paršas*, iš kurio, kaip labai teisingai pastebėjo A. Šleicheris, padarytas *Priparšis*, gali būti suprantamas dvejopai: a) meitėlis, kastruotas kuilys (meitėliai gerai ir greitai penisi, todėl jie auginami mësai); b) paršelis (kiaulių jauniklis) (LKŽ IX, 430), tačiau žodžio etimologija rodytų, kad būtent antroji reikšmė yra senesnė. E. Benveniste lietuvių *paršas* ir visus jo giminiaciūs sieja su sanskrito *pr̄snis* ‘démëtas, margas’. Semantiškai ši etimologija gana pagrįsta, nes laukinės kiaulės paršiukų oda iki šešių mënesių esti išmarginta juodais ir gelsvais išilginiais ruoželiais (Sabaliauskas 1994, 251). Šerno jauniklį lietuvių taip pat vadina paršeliu. Antai F. Kuršaičio žodyne šerniukas vadinamas „mediniu paršeliu“ (Kurschat 1870, 470).

Žindomus paršiukus globojančios dievybės buvimą galėtų patvirtinti ir daugybė tikėjimų bei burtų, išlikusių iki pat XX a. pradžios, kuriais atsivestus paršiukus stengiamasi apsaugoti nuo nužiūrėjimo, kad paršavedė ne-nugultų ir t. t.: *Kai kiaulė atsiveda paršus, šeimininkė per kvartuką pakramto uodegas, kad niekas nenudyvytų* (LKŽ IX, 430); *Jei nori, kad paršiukai gerai penėtusi, reikia juos paliuobti trupiniaiš iš elgetos maišo; Jei paršų nesiseka auginti, reikia gyvą kiaulę apsilinti; Jei paršų nesiseka auginti, reikia raudoną akmenį (granitą) sudeginti, pasidariusi žvirą išvirinti ir tuo vandeniu paršus plauti* (Elisonas 1932, Nr. 2398, 2407).

Kiaulininkystės svarbą liudija ir gausūs vietovardžiai bei vandenvardžiai su šaknimi *parš-*: *Paršapilė* (XIV a. pabaigos kryžiuočių žygį aprašuose pilis vadinama *Parzepil*, *Parsepil*, *Parssepil*, *Parsen*), *Paršezeris*, *Paršupis*, *Paršupys*, *Paršabalė*, *Paršpelkė*, *Paršiai*, *Paršiškiai*, *Paršiukai*, *Parškaimiai*, *Parškepiai* (LE XXII, 34–35; Pēteraitis 1997, 287; Vanagas 1981, 246).

Su krikščionybe kiaulių globą perėmė šv. Antanas, kuris liaudies tikėjimuose saugo namus nuo ugnies, maro, naminių gyvulių ligų, globoja kiaulių piemenis, mësininkus ir t. t.¹⁶ Per šv. Antano šventę birželio mënesį būta tradicijos rengti turgus, kurių metu pardavinėti paršeliai. Iš šv. Antano bus atsiradęs ir latvių kiaulių globėjas Tenis (*Tenis*), Tunis (*Tunais*).

Vargu, ar krikščioniškasis globėjas galėjo atsirasti ten, kur iki tol nieko nebuvo. Labiau tikėtina, kad šv. Antanas pakeitė užmarštin nueinančias senasias kiaulių ir paršelių dievybes – Priparši, Krematą, Krukį.

9. Chaurirari

9. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą paminėtas M. Strijkovskio 1592 metais: „Chaurirari, žirgų dievas; tam aukodavo gaidžius, augalotus, stiprius, įvairių spalvų, kad ir žirgai veistuši tokie, o kai jų maldaudavo taikos, kad priešai nepultų (nes jų laikė ir karo dievu), kaip graikai ir romėnai Marsą, tai užpečky ant balnų sėdėdami, jam meldési ir aukas aukojo“ (BRMŠ II, 546).

9. 2. Tyrinėjimai. D. Poška vardą *Chaurirari* kiek sulietutina ir perskaito *Szaurirar*, t. y. Šauriraris, jis esąs Raitininkas (*Raytiniks*) (LM I, 41). S. Stanevičius manė, kad tai – tiesiog „sugadintas žodis“, todėl „palikdami lietuvių mitologijoje arklių dievą, kurį lietuviai ir žemaičiai galėjo turėti, jo vardą *Chaurirari turime atmesti“* (LM I, 95). S. Stanevičiu antrina V. Manhartas, tardamas, kad „*Chaurirari* yra visiškai sudarkytas vardas“, nors čia pat bando jį perskaityti kaip *karorius* ‘kariauinkas’, kuris, V. Manharto manymu, galėtų būti „padarytas iš žodžio *karas* su priesaga -oriūs“ (LM I, 280). I *Chaurirari* sugretinimą su Marsu yra atkreipęs dëmesį A. J. Greimas, atsargiai mëgindamas *Chaurirari* įsivaizduoti kaip žirgo ar eržilo pavidalu pasirodantį patį Velnią / Veliną (Greimas 1990, 417–418). O štai G. Beresnevičius pateikia net kelis galimus *Chaurirari* vardo aiškinimo variantus, siedamas su prūsų **kargis* ‘kariuomenė’, *karyago* ‘karo žygis’, *caryawoytis* ‘karinė apžiūra, parradas’, *kaywe* ‘kumelė’ bei lietuvių kėvė ‘prastas arklys, kuiñas’ ir *kaimenė* ‘galvijų banda’ (TLPRŽ, 75).

V. N. Toporovas, paskyręs teonimo *Chaurirari* etimologijai visą straipsnį, pastebi, kad daugelį tyrinėtojų, mëgnusiu paaiškinti šio dievavardžio kilmę, bus suklaudinusi M. Strijkovskio pastaba jį esant dar ir karo dievą. Pats V. Toporovas *Chaurirari* pirmiausia laiko žirgų dievų, kurio varda **Kaur-aris* galėtų būti sudarytas arba iš lietuvių *kauras* ‘pelėsiai, pelėti; plaukai, gaurai’ (plg. *kaurėti*) su priesaga -ar-is (kaip *keim-arys*), arba iš to pat pirmojo dëmens ir

rekonstruojamo lie. **arys* ‘greitas, jojimui skirtas arklys’ (plg. r. *opə* ir lie. *ar-kl-ys*) (Toporov 2000, 174–175).

Abu V. Toporovo siūlomi aiškinimai gana įtikinami ir semantikos požiūriu. Žodij *kauras*, *kaurai*, kuris reiškia ir patiesalą, kilimą (šia reikšme tai – skolinys), ir – pirmiausia – gyvulio plauką, gaurus, randame jau K. Sirvydo žodyno pirmajame leidime (iki 1620 m.) (SKSŽ 57, 60, 115; LKŽ V, 441), o gauruotumas, plaukuotumas lietuvių mitinėje pa- saulėžiūroje kaip tik ir siejamas su įvairiopu vaisingumu.¹⁷

Taigi tiek iš pirminio šaltinio, tiek iš *Chaurirari*'o kaip **Kaurario* vardo aiškinimo matyti, kad tai – žirgų dievas. Kitai tariant, J. Lasickio Ratainyčia (žr. toliau) būtų darbinį, kinkomą arklių deivę, o Kauraris – karo reikmėms, karo žygiams auginamą ir treniruojamą žirgų dievas. Todėl ir aukos karo žirgų dievui turi būti rinktinės – augaloti, stiprūs, įvairių spalvų gaidžiai, nes tokiu pat norima turėti ir žirgų.

Gaidžio aukojimas lieka pagrindiniu arklių šventinimo, kurio aprašą XVII a. pabaigoje mums pateikia M. Pretorius, elementu: „Artinantis Kalėdoms, kai jau arkliai uždarysti tvarte, šeimininkas kasmet kelia šventę ir stato tokį alų kaip daryta sambarių šventei [...]. Tada jis nusižiūri gaidį (tasai negali būti raudonas), užmušti jį turi pats su lazda (ne kas nors svetimas). [Iš pradžių] išleidžia į puodelį truputėlį alaus ir išlieja jį Žemynėlei ant žemės, paskui prisi-leidžia pilną puodelį. Jis ima puodelį į rankas, atsiklaupia ir su deramais dėkojimais meldžia Dievą, kad jis ir jo gyvulius, ypač arklius, gerai užlaikytų, kad teiktųsi ir toliau laiminti jų pašarą ir sergēti nuo visokių nelaimingu atsitiki-mų tvarte, kelionėje, prie darbo, nuo vilkų ir t. t. Jis šaukiasi šv. Jurgio, kad teiktųsi būti smagus ir gérėtu si jo gyvuliais, o savo šunims neduotų galios kenkti jo gyvuliams ir t. t. ‘Dabar dovanoju tau šitą gaidį, kurį tavo garbei užmušu, pažvelk maloningai ir laimink mano gyvulius’ [...]. Po sukalbėtos maldos jis nugeria pusę puodelio, tada klūpo-damas lazda užmuša į tropą atsincštą gaidį [...]. Šeimininkas pats nupliko gaidį; ši darbą gali atliliki sūnus arba tame pačiame ūkyje gyvenantis brolis, tik nė viena moteriškė ne-gali gaidžio liesti, sūdyti ar ragauti. Kai išdarinėtą ir nu-peštą gaidį užkaičia virti, tada pats (arba sūnus ar brolis) atneša pūrą, pastato apverstą viduryje trobos, deda ant jo pakinktus ir apynasrius, truputį šieno, greta duonos ir iš-virtą gaidieną [...] čia valgo tiktais vyrai [...]. Šeimininkas rūpestingai saugo likučius, kad nieko nepaimtų kas nors svetimas ar moteriškė, paskui jis suvalgo, kas likę. Kojas ir kaulus užkasa tvarte. Užkasdamas kalba: ‘Iš tų kojų ir kau-lų bus man ateityje gerų kumeliukų’” (BRMŠ III, 305–306). Panašiai, M. Pretorijaus teigimu, švenčiama ir ta die-na, kai kumelė atsiveda pirmąjį kumeliuką (užmušamas ir suvalgomas gaidys).

Kaip matome, M. Pretorijaus aprašytas aukotojas jau nebežino ir nebemini senųjų dievų, globojusių žirgus, arklius ar kumeles su kumeliukais, ir kreipiasi į krikščioniš-kaij¹⁸ Dievą bei šventą Jurgį – visų gyvulių globėją, tačiau pagrindinai aukojimo apeigos elementai beveik visiškai su-

tampa su M. Strijkovskio informacija: apeigose dalyvauja tik vyrai, aukojami gaidžiai (gaidys), naudojamos žirgo / arklio pakinktų detalės (paties žirgo / arklio metonimija) – balnas, pakinktai, apynasris. Dar lieka užpečkis, už kurio sėdėdami, pasak M. Strijkovskio, aukas aukojo (beje, ten pat, t. y. užpečkyje, aukojama ir Bubilui, žr.: Balsys 2004, 38–41). XVI a. gyvenamieji trobesiai smarkiai skyrėsi nuo XIX ar XX a. pradžios tos pačios paskirties pastatų. Antai seniausias lietuvių antžeminis gyvenamasis trobesys, „numas”, buvo rentininės konstrukcijos, be lubų ir su atvira ugniauviete vidur erdvios patalpos, kurioje buvo gaminamas maistas, dirbama ir miegama.¹⁹ Pradėjus mūryti (drėbt, lie-ti) krosnis, jų vieta visada buvo gyvenamojo namo kertėje „prie įeinamų į gryčią durų” (Kriauna 1942, 25). Taigi M. Strijkovskio „užpečkis” ne kas kita, kaip vieta aplink židi-nį, kurį M. Pretorijaus laikais jau pakeitė viduryje trobos pastatytas pūras.²⁰

10. Ratainyčia

10. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą 1582 metais mini J. Lasic-kis: „Ratainyčia (*Ratainicza*) laikomas arklių dievų” (BRMŠ II, 594).

10. 2. Tyrinėjimai. Tieka pats J. Lasickis, tiek T. Narbutas, J. Basanavičius bei kai kurie kiti tyrinėtojai Ratainyčią laikė moteriška dievybe, o J. I. Kraševskis ją pavertė vyrišku dievu Ratainyčiu ir kildino jį iš žodžio *ratai* ‘vežimas’ (LM I, 521, 208). T. Narbutas Ratainyčią lygina su kelty arklių bei raitelių globėja Epona, vaizduota sėdinčia šonu ant žirgo, ir teigia, kad tai – „deivė, globojanti jojamuosius arklius” (Narbutas 1998, 146). G. Beresnevicius daro prielaidą, kad tai – vežiman kinkomą arklių dievybę ar apskritai pakinkyta ar-klį, kinkinį prižiūrinti dievybę (TLPRŽ, 162).

Lietuvių kalbos žodyno duomenimis, *ratainyčia* – tai ra-tinė, patalpa vežimams, rogėms ir kitiems panašiems daly-kams (pakinktams, padargams) laikyti. S. Daukantas rašo: „Rūmė tarp trijų kūtės sienų ir tų durų vadinos tarpkiu, arba ratainyčia, kurioje ratai, važiai ir rogės laikomas bu-vo”. Vadinasi, J. Lasickio minimą deivę galėtume sieti tiek su arkliais, ratais, pakinktais, tiek ir su patalpa – ratainy-čia, jos tikėtina buveine.

Vieta ratainyčiai (ratinei) būdavo parenkama klėties, tvarto, daržinės ar klojimo gale. Dar iki XX a. pradžios tikėta, kad kaip tik čia (ypač tamšiu paros metu) pasirodo ir veikia įvairios mitinės lietuvių sakmų būtybės.

Arklys lietuvių buvo laikomas toteminiu gyvūnu, galin-čiu ne tik bauti (žr. Kerbelėtė, 2002, 188-190), bet ir ap-saugoti, gausinti materialines gėrybes: arklio galva arba kau-kolė lietuvių ir kitų tautų papročiuose buvo naudojama ap-saugai nuo ligų, iškelta ant mieto bityne arklio kaukolė tu-rejo užtikrinti našų bičių darbą, sodyboje – apsaugoti viš-čiukus nuo vanago, Velykų rytag kartu su kita simboliais naudojama nugalint velnią,²¹ lietuvių sakmėse negyvas arklys ar kumelė baudžia nusižengusius papročiams ir t. t.

(Balys 1993, 182; Kerbelytė 1994, 27–32; Kerbelytė 1997, 6–67). Tokią pat prasmę lietuvių pasaulėžūroje turi ir kiti su žirgu / arkliu susiję daiktai – tekiniai (ratai), kamanos, pakinktai, pasaga ir t. t. Tai patvirtina ir rašytiniai šaltiniai, papročiai, tikėjimai, tautosaka. Antai Vilniaus kolegijos jėzuitų 1604 metų ataskaitoje rašoma: „Kitoje vietoje buvo suardyt i lararijai,²² pašalintos tekinių krūvos sandėliuose, neva apsaugančios nuo vagysčių, o vietoj jų pastatyti kryžiai [...]. Vežimų tekinius sudeda pačioje svirnų pakraigėje, kad piktosios dvasios vogčiomis nepernešt derliaus į kaimynų svirnus. Daugelyje vietų Tėvas tuos tekinius nubertė ir jų vietoje pastatė kryžius” (BRMŠ II, 631–632). Apie tikėjimą rato (tekinio), rato stebulės magine galia žinių randame iki pat XX a. pradžios. Vežimo ratais užritinamos klėties, kurioje per vestuves suguldomi jaunieji, durys; viščiukus pirmąkart leidžiant laukan, reikia juos leisti per rato stebulę, kad vanagai neišešiotų, o tą ratą ant ilgos šatros iškelti (Valančius 1965, 161; Balys 1993, 180–181). Tą patį (apsauga, gėrybių gausinimas) galima pasakyti ir apie pasagą, kamanas, pakinktus: viščiukus reikia per pavalkus į šiaurės pusę už galvelės išvedžioti; apynasriu arba pakinktais Joninių rytą braukiama rasa, kad karvės daugiau pieno duotų; radus pasagą, reikia ją ant slenksčio arba virš durų (vartų) prikalti, tai laimingas būsi ir t. t. (Balys 1993, 180–181; Kerbelytė 1997, 61–74).

11. Kurvaitis Éraitis

11. 1. Šaltiniai. Pirmą sykį paminėtas J. Lasickio 1582 metais: „Kurvaitis²³ Éraitis (*Kurwaiczin Eraiczin*) yra ériukų dievas,²⁴ Gardunytis (*Gardunithis*) – tik ką atsivestų ériukų saugotojas” (BRMŠ II, 594). Greičiausiai iš J. Lasickio imtą informaciją savaip perteikia M. Pretorijus, padalydamas minėtą dievybę į dvi atskiras ir teigdamas, kad: „Kurvaitis (*Karwaitis*) – veršiukų dievas. Éraitis (*Eratinis*) – ériukų dievas”. Dar priduriama, kad tų dievų „yra ir dar daugiau, tačiau jiems nerengiamos specialios šventės, nors kai kas jų dar šaukiasi, jei ne kaip dievų, tai kaip angelų arba šventųjų” (BRMŠ III, 261).

11. 2. Tyrinėjimai. Idomių *Kurvaičio Éraičio* interpretaciją pateikė romantizmo paveikti XIX a. lietuvių mitologijos tyrinėtojai. Antai T. Narbutas *Kurvaičius Éraičius* (kaip matome, jau ne vienas, o daug) laikė sodų dievaičiais, sodų ir vaisių sargais, kurie gąsdindavę į sodą įlindusius vaikus ir užpuldavę merginas (Narbutas 1998, 169). Galbūt tokiai prielaidai T. Narbutą pastumėjo J. Lasickio užrašymas *Kurwaiczin Eraiczin*. Išeitų, kad pirmasis žodis perskaitytas, anot G. Beresnevicius, paraidžiu (TLPRŽ, 86) ir siejamas su paleistuvėmis. T. Narbutas, kaip tikras romantizmo atstovas, savo samprotavimams paremti ieškojo atitinkmens antikinėse mitologijose. Kaip tik toks graikų mitologijoje būtų Priapas – vaisingumo jégų dievybė, geraširdis laukų dievukas, sodų sargas, kuris rūpinasi šaltinių skaidrumu ir teisingu žemės matavimu; globoja prostitutes, ištvirkėlius ir t. t. Be gėlių vainikų ir girlandų, daržovių, vaisių, me-

daus, pupų ir vyno, Priapui dar aukodavo veršiukų, ožiukų, ériukų, paršelių, balandžių ir žuvų kraują, kuriuo apšlakstdavo jo statulas.²⁵ Iš dalies T. Narbuto interpretaciją pakartojo J. I. Kraševskis, teigdamas, kad „Sodus saujojo ir juose gyveno Karvaicių (*Kurwajczyn*) dievas ir Eraičių (*Erajczyn*) dievas” (LM I, 209). Kita vertus, J. I. Kraševskis, atrodo, bus neskaitęs J. Lasickio veikalą, nes būtent jį kaltina neteisingai perskaicius žodį *Eraiczin* ir pagrįstai siūlo sieti šį dievavardį su žodžiais *éris*, *ériukas*.

Nuo ne visiškai pamatuotų interpretacijų, atrodo, vertėtų grižti prie pirmonio šaltinio, kuris aiškiai teigia, kad Kurvaitis Éraitis (*Kurwaiczin Eraiczin*) yra „ériukų dievas”. Akiavazdu, kad *Éraitis*, ar *Ératinis*, siejasi su lietuvių éras, érytis, *ériukas*, *éraitis*. Beje, pastaroji forma (*éraitis*), LKŽ duomenimis, populiausia kaip tik Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje (LKŽ II, 1138). Lieka išsiaiškinti Kurvaičio (*Kurwaiczin*) ryšį su avimis (*ériukais*). Pagrįstai kyla abejonių, ar teisūs buvo M. Pretorijus ir juo sekę vėlesni tyrinėtojai, *Kurwaiczin* sieję su karvių ir veršiukų globa. Regis, minėtą teonimą turėtume sieti su prūsų *curwis* ‘jautis’. Šio žodžio giminiacių yra lietuvių *karvė*, rusų *korova*, lenkų *krowa* ‘karvė’, lotynų *cervus* ‘briedis’, *cornu* ‘ragas’, graikų *keraós* ‘raguotas (gyvulys)’ ir kt. Visų čia paminėtų žodžių pirminė reikšmė bus buvusi ‘raguotas (gyvulys)’ (Mažiulis 1993, 318–319; Fraenkel 1962–1965, 225; Sabaliauskas 1994, 146). Taigi J. Lasickio užrašytą *Kurwaiczin Eraiczin* turėtume skaityti *Kurvaitis Éraitis* ir suprasti, kad tai – ériukų, raguotujų (matyt, būsimų avinų) globėjai.²⁶ Suprantamesnis, logiškesnis tada atrodo ir abiejų J. Lasickio minimų dievybių, globojančių ériukus, – Kurvaičio Éraičio (*Kurwaiczin Eraiczin*) ir Gardunycio (*Gardunithis*) – išvardijimas greta.

12. Gardunytis

Gardunycio vardas sietinas su bendriniais žodžiais *gar-das*, *gardanas*, kuriems reikšme artimi *gurbas* ar *kurbas*²⁷ – atitverta tvarto dalis, kurioje skyrium nuo stambiju galvių (karvių ir jaučių) buvo laikomi ir smulkesnieji gyvuliai bei jų atsivesti jaunikliai. Sunku nustatyti, kuris šių dievavardžių galėtų būti senesnis, tačiau, skaitant 1562 metų J. Laskausko įrašą Varšuvos valsčiaus inventoriję, krinta į akis nurodymas statyti gyvuliams aptvarus, taigi gardus (LIŠ 1955, 179). Vadinas, tai – naujovė. Vadinas, Gardunycio, kaip dievo globėjo, atsiradimas sutampa su J. Lasickio aprašomuoju laikotarpiu. Daugmaž aiškus ir galimas Gardunycio paplitimo arealas. Mat *gardai*, *gardanai* pradžioje buvo žinomi tik dalyje Lietuvos teritorijos – rytinėje Žemaitijos dalyje, o šiaurėje – iki Latvijos sienos (Merkienė 1989, 177).

Gali kilti klausimas, kodėl ériukus (avis) globoja tiek daug dievybių – net trys. Matyt, todėl, kad avys XVI–XVII a. valstiečių ūkyje užėmė svarbią vietą – buvo auginamos vilnai, kailiiams ir mėsai, vadinas, ir maitino, ir rengė. XVI a. Lietuvos dvaruose avys su prieaugliu sudarė apie 29 proc. visų gyvulių. Jų skaičius prilygo karvių skaičiui ar

net jį viršijo (Merkienė 1989, 81).²⁸ Neatsitiktinai 1605 metų Vilniaus kolegijos jėzuitų ataskaitoje randame pa-liudytą, kad „kaimiečiai, tarp kitų prietarų, dvylika dienų po Viešpaties gimimo vakarais švenčia. Tada jie nieko nedirba, kad turėtų, kaip sako, šventą poilsį. Šituo poilsiu jie nori išsprąstyti iš Dievo avims sveikatos, kad tos neatsivestų išsigimusiu, bjaurių ériukų. Mano, kad tiems, kurie to poilsio nepaisys, ériukai gims be galvos arba be kojų” (BRMŠ II, 632).²⁹ To meto avininkystės reikšmingumą liudija ir tai, kad XVI a. duoklė dar buvo mokama avinais; apie kur kas ankstesnius laikus kalba atitinkamų hidronimų gausa (*Avikinis, Avinskyas, Avinuotas, Avinupis, Aviniškė, Avinėlis* ir t. t.); taip pat įrankių, buities detalių ar žaidimų lietuviški pavadinimai (*avinas* – ir dviejų traukiamas oblius, ir prietaisas vandenui kelti, ir sienojas arba taranas sienoms griauti, pagaliau ir kortų žaidimas, ir kt.); daugybė įvairių žanrų tautosakos (ypač smulkiosios) tekštų ir t. t., ir t. t. (žr. Vanagas 1981, 54; Savukynas 1960, 299; LKŽ I, 527). Net sapnuoti avis, avinus (ypač – daug avių), kaip teigiamą lietuviškuose sapninkuose, yra gerai – tai pranašauja didelį turtą (SLS 1999, 30; SK 1997, 34).

Beje, J. Lasickio teigimu, krikščionys, kurie buvo nepatenkinti vienintelio visagaliu Dievu, „pamėgdžiodami stab-meldžius”, susigalvoja sau ir kitų pagalbininkų. Avimis tad rūpinęs šventasis Vendelinus ar Vadelinas (*Vendelinus*) (BRMŠ II, 598). Iš šią J. Lasickio pastabą verta būtų atkreipti dėmesį, nes panaši tendencija (senają dievybę keičia krikščioniškas šventasis) keičiantis religijai būdinga. Kita vertus, kyla abejonių, ar šv. Vendelinas tikrai Lietuvoje garbintas. Bent jau M. Valančius nei „Žyvatose šventujų”, raštyose 1854 metais Varniuose, nei „Gyvenimuose šventujų Dievo” (žr.: Valančius 2003) tokio šventojo nemini.

13. *Pesseias*

13. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą minimas J. Lasickio: „*Pesseias* tarp tik ką atsivesto įvairių rūsių prieaugio už židinio slepiasi” (BRMŠ II, 595).

13. 2. Tyrinėjimai. T. Narbutas, niekaip nemotyuodamas, jį perdirbo į *Peskia*. Kartu su Numėju jiedu esą svingumo dievybės (Narbutas 1998, 165). H. Uzeneris šią dievybę vadina Perėju (perėtoju) ir kildina iš veiksmažodžio *perēti* (LM I, 426). V. Jackevičius – Piešėja, iš *piešti* ‘juodinti anglimis arba suodžiais’ (Jackiewicz 1952, 93). V. Manhartas rašo *Peczéjas* ir vardą sieja su slaviškos kilmės krosnies pavadinimu *pečius* (Mannhardt 1936, 377). A. J. Greimas mano, kad tai – antracilė namų dievybė, kurios vardas gali būti perskaitomas dvejopai: 1) *Piešėjas* ‘kurstytojas’ (plg. *papiešti* ‘kiršinti, gundyti’, *papiešėjas* ‘kurstytojas, gundytojas’; 2) *Pešėjas* ‘kas peša (vilnas arba plunksnas)’ (Greimas 2005, 624). G. Beresnevičius, primindamas, kad tai – vis dėlto prieaugliu besirūpinantis dievas, taip pat siūlo dvi galimas jo vardo kilmės prielaidas: iš *pestinti* ‘rūpestingai auginti, ypač gerai prižiūrėti’ arba iš *pisti* ‘coire’ (TLPRŽ, 136).

Mažiausiai tikėtinas šio teonimo kildinimas iš slavizmo *pečius*, nes pats šis skolinys į lietuvių kalbą galėjo atkeliauti tik apie XVIII–XIX a., kai Lietuvoje vietoj atviro ugniaukuro pradėtos mūryti, drėbtis krosnys. XVI–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose minimų ugnies (su ugnimi, krosnimi, užkrosniu susijusių) dievybių vardai mena lietuvių žodžius *pelenas, gaubti, jauja* ir pan. (Užpelenė, Pelengabija, Gabija, Gabjauja). Beje, ir J. Lasickis rašo, jog *Pesseias* slepiasi „už židinio”, t. y. už ugniaukuro, ugniavetės, o ne už „pečiaus” (krosnies).

Semantika leistų teonimą *Pesseias* sieti dar ir su lietuvių *pėslas* ‘penima kiaulė’, ‘penimas gyvulys ar paukštis’, ‘pašaras, édalas’ (LKŽ IX, 869), ir (bent iš dalies) su lietuvių *pesti* (*penita, peto*) ‘vargti, ilsti’ (LKŽ IX, 870). Šiaip ar taip, visi šie aiškinimai įmanomi tik tuo atveju, jei J. Lasickis arba jo pagalbininkai dievavardį nugirdo ir užrašė vienu ar kitu atžvilgiu klaidingai.

14. Šventpaukštiniš (Swiecuzuńscynis)

14. 1. Šaltiniai. Pirmą kartą 1582 m. mini M. Strijkovskis: „*Swiecuzuńscynis* – dievas, kurio žinioje buvo vištos, žąsys, antys ir visi kiti paukščiai, tiek naminiai, tiek laukiniai; tam aukų neaukodavo, sakydavo, kad tai esąs laki-jantis dievas” (BRMŠ III, 513, 547).

14. 2. Tyrinėjimai. T. Narbutas mano, kad *Swiecuzuńscynis* yra „rašybos ar spaudos riktas” ir siūlo jį atstatyti kaip Paukštini, nes „latviai jį vadino *Puszkehtis*” (Narbutas 1998, 171).³⁰ S. Stanevičius teigia, kad „*Swiecuzuńscynis* nepanašus į jokią lietuvišką žodį. Stenderio latvių kalbos žodyne randama, kad gandras latviškai vadinas *swehts putninsch*³¹ – šventas paukštis. Imdami mažybinę žodžio *putns* formą, turėsime *swehts putninsch* – šventas paukšteliš. Taigi aiškus dalykas, kad Strijkovskio barbarizmas *Swiecuzuńscynis* kilięs iš latvių kalbos žodžių *swehts putns* arba *swehts putninsch*. Bet reikia manyti, kad Latvijoje, Lietuvoje ir Žemaičiuose gandras buvo tik šventas paukštis, kaip Ibis Egipte, bet ne paukščių dievas” (LMI, 97). J. I. Kraševskis mano, kad „īvai-rius naminius ir laukinius paukščius saugojo ir valdė *Swiecz Pauksztynis* (*Puczkehtis*, iš žodžio *pauksztis*) ir *Sznejbrato*,³² ypač globojęs laukinius paukščius, vištas, žąsis, balandžius ir *povus*” (LMI, 208). V. Manhartas ir N. Vėlius *Swiecuzuńscyni* laikė išvis nesuprantamu žodžiu (LM I, 281, 11). H. Uzeneris (kaip ir S. Stanevičius) ji siūlė skaityti kaip *szvents pauksztinis dievas* (Uzener 1896, 102), o A. Briukneris čia įžvelgia sudurtinį žodį *svečpaustinis* – iš *svečias* ir *pausti* (Brückner 1886, 189).³³ G. Beresnevičius pastarajį aiškinimą laiko pritemptu (TLPRŽ, 177–178).

S. Stanevičiaus ir H. Uzenerio pasiūlyta *Swiecuzuńscynio* etimologija (šventas paukštis) atrodo įtikinamiausia, nors abejonių kelia jo siejimas su gandru. Gandras iš tikrųjų ir latvių, ir lietuvių laikomas šventu paukščiu – šeimos santarvės, vaisingumo, palaimos simboliu. Tačiau M. Strijkovskis aiškiai sako, kad *Swiecuzuńscynis* esąs visokių paukščių dievas. Vargu, ar gandą galime laikyti visų paukščių

dievu. Tiesa, pavasarį gandras parnešas po sparnu (ant uodegos) kielę, taip pat sakoma, kad *kur busilas kieme turi lizdą (medy ar ant stogo), ten gyvuliai ir paukščiai veisis arba kur busilo lizdas kieme, ten vištos nesitréks*, tačiau tokį tikėjimą vargiai užtenka minėtai hipotezei paremti.

Swiecžpuūscynio kilmės klausimas tad, regis, tebelaukia sprendimo. Pirmajį dėmenį *swiecz* galima perskaityti ir kaip *svietas*, t. y. pasaulis, visa žemė. Šis slavizmas M. Strijkovskio raštuose nestebintų, nes jis išvis menkai temokėjo lietuviškai. O dėmuo *punscynis* dar galėtų būtų sietinas kad ir su veiksmažodžiu *puncinti* ‘eiti, tipenti’.³⁴ Kitaip tariant, *Swiecžpuūscynis* būtų ‘po pasaulį, po visą žemę tipenantis, keliaujantis, skraidantis’ dievas. Tai daugmaž atitinkę M. Strijkovskio pateiktą jo apibūdinimą – „lakojantis dievas”. Be to, antrasis *Swiecžpuūscynio* dėmuo dar galėtų būti siejamas su lietuvių *pūnē* ‘trobesys gyvuliams laikyti; klojimo užgardis pelams supilti; diendaržis, laidaras; būda, palapinė, ola, urvas, landa; kiaušinio tuštuma’ (LKŽ X, p. 916).³⁵ Tada *Swiecžpuūscynij* turėtume suprasti kaip „svieto diendarži, svieto laidarą” ar pan. Panašiai lietuvių frazeologijoje vadinama pavasarį suželusi ganykla (pieva, laukas) – *atidarė Dievas savo daržinę*. Iš M. Strijkovskio apibūdinimo ir etimologijos matyti, kad *Swiecžpuūscynis* veikia ne uždarose patalpose (kūtėje, tvarte), bet ore, lauke, kieme. Gal dėl to tikėjimuose itin svarbiu laikomas paukščių (ypač jaunu, šiūmetinių) išleidimas (taip jie pavedami *Swiecžpuūscyniui?*): *Kai pirmą kartą išneša jaunus žąsiukus į orą ir juos neparūko kiaušinio kevalais, tai juos išnešios varnos ar kiti paukščiai* (LKŽ X, 206); „Norėdami apsaugoti naminius paukščius (žąsiukus, ančiukus, višciukus) nuo vanago ir varnų, pirmąkart išleidžiant į lauką juos irgi pataria pasmilkyti. Tam reikalui vartoja: a) kiaušinių lukštus, iš kurių tie paukščiai išsiperėjo; b) varnų plunksnas; c) paraką; d) verbą”. Dar patariama juos sudėti į krepšį ir pakabinti palubėje, sudėti į rėtį ir iš apačios pasmilkyti, perkisti per tam tikrą angą – vyriškų kelnių blaudą, sijoną, marškinį užantį, per rato stebulę, pašlakstyti švęstu vandeniu ir t. t. (Balys 1993, 179–182).

Sunku pasakyti, ar su visokiu paukščiu – tiek naminiu, tiek laukiniu – dievu sietuosi M. Pretorijaus minimi Lekutony arba Paukštučiai: „Lekutony (*Lekuttones*) yra tie, kurie stebėdavo paukščių klyksmą ir skrydį ir iš to galėdavo pranašauti būsimus ir neaiškius dalykus; tokiu, galinčiu išspranašauti iš paukščių būrio, skrydžio ir klyksmo ne tik orų pasikeitimus, bet ir tai, ar bus laiminga, ar nelaiminga kelionė, teismo reikalai ir kiti dalykai, dar daug yra priežemaičių sienos. Šiaip jie dar vadinami Paukštučiais (*Paukstuciei*)” (BRMŠ III, 272). Toliau M. Pretorijus aprašo vieno Lekutonio atliktas apeigas: „...vienas senas skalvis papasakojo, kaip tokį paukščių aiškintoją pasikvietęs vienas žemaičių bajoras, kuriam jis iš paukščių klyksmo arba skrydžio turėjęs išspranašauti, ar jo sūnus, kurį išsiuntė į karą prieš maskvénus, būsiąs laimingas ir ar šlovingai bei laimingai grįsiąs į namus. Šis padarė taip: ankstų rytą apsirengė baltais ir švariais [drabužiais], paėmė į rankas šventąją krivulę, t. y. kreivą lazdą, nuėjo ant piliakalnio, t. y.

supiltos kalvos, atsigréžė į rytus, dešiniuoju [šonu] į pietus, kairiuoju į šiaurę, o nugara – į vakarus ir gerą valandėlę meldėsi. Melsdamasis savo krivule dangaus horizonte, arba ten link, kur maždaug vyko karas su maskvénais, apibrėžęs ratą, į kurį įtraukė visą dangaus ruožą, kiek galėjo aprėpti akimis. Čia jis stebėjo, ar atskrisias ir koks paukštis atskrisias, ir kaip šis elgsiasis, kokia būsianti jo giesmė ir koks skrydis” (BRMŠ III, 280).

Įsitvirtinus krikščionybei, kai kurių naminiu paukščiu, ypač žąsų, globėju tapo šv. Martynas. Sakoma, kad šventam Martynui (kur to šventojo altorius ir rengiami atlaidai) reikia nunešti po žąsi, kad žąsys gerai sektysi. Kitur žąsų sėkmė, regis, su konkretiu šventuoju nesiejama, nes teigiama: *jei nori, kad gerai sektysi žąsų auginimas, reikia paminti žąsiną ir paaukoti bažnyčiai* (Elisonas 1932, 121).³⁶

Iš tikrujų šventas Martynas žąsų globėju galėjoapti dėl dviejų priežasčių – žąsys yra jo atributas, nes, pasak legendos, jos savo gagenimu išdavė Martyną, kai šis, nenorėdamas būti paskelbtas vyskupu, mėgino pasislėpti. Antra vertus, šventojo Martyno diena – lapkričio vienuoliktoji – sutampa su laiku, kai pjaunami naminiai gyvuliai bei paukščiai. Mažojoje Lietuvoje Martyno šventei specialiai penédavo ir pjaudavo žąsi. Iš jos krūtinkaulio spēliojo apie būsimą žiemą: *Jei kaulas iš pradžių persiviečiantis, o gale tam-sus, tai žiemos pradžia bus šalta, o pabaiga šilta.*³⁷

Išvados

Visos šiame straipsnyje suminėtos ir aptartos dievybės fiksuotos XVI a. pabaigos–XVII a. pabaigos šaltiniuose, t. y. irstant senajai religinei sistemai. Tieki iki XVI a., tiek ir po XVII a. šios dievybės šaltiniuose nebeminimos. Tačiau tai neturėtų stebinti. Mat XIII–XIV a. šaltiniai atspindi oficialiąją, arba kilmingųjų (karių), religiją, todėl žemdirbių, gyvulių augintojų dievai čia ir neminimi. O XVII a. pabaigoje–XVIII a., sustiprėjus krikščionybei, senųjų gyvulių dievų funkcijas jau perima krikščioniškieji globėjai – šventieji Jurgis, Mykolas, Martynas, Antanas ir gal Vendelinas / Vandalinas. Šių funkcijų perėmimas – vienės iš argumentų, bylojančių senųjų gyvulių ir paukščių dievybių autentiškumo naudai.

Daugelio naminiu gyvulių dievybių autentiškumą liudija ir šaltiniuose aprašyti aukojimai, siekiant tos dievybės palankumo jos globojamiems gyvuliams. Panašiai XVII a. pab.–XIX a., laikantis senųjų tradicijų, tebeaukojama krikščioniškiems gyvulių globėjams. Aukojimo seniesiems gyvulių dievams pėdsakų iki pat XX a. pradžios išliko ir tikėjimuose bei tautosakoje.

Iš XVI–XVII a. šaltinių neįmanoma nustatyti šių dievybių paplitimo arealo, tačiau krikščioniškųjų šventųjų – gyvulių globėjų gausa bei visuose Lietuvos regionuose žinomi tikėjimai (magija), susiję su naminiu gyvulių ir paukščių prieaugliu, rodytų, kad senosios naminiai gyvulių ir paukščių dievybės, nepaisant siaurų jų funkcijų, turėjo būti žinomos visoje Lietuvoje.

LITERATŪRA:

- Balys 1937: Balys J. Iš Mažosios Lietuvos tautosakos // Tautosakos darbai, III. - Kaunas, 1937.
- Balys 1993: Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės. - Vilnius, 1993.
- Balys 1998–2003: Balys J. Raštai, I–IV. - Vilnius, 1998–2003.
- Balsys 2004 – Balsys R. Dėl Austėjos, Bubilo, Bičbirbio kilmės ir funkcijų // Lietuviai ir lietuvininkai: Tiltai. Priedas: mokslo darbai, XXIV. – Klaipėda, 2004.
- Balsys 2003: Balsys R. Mažosios Lietuvos žvejų dainos: Sandaros, turinio ir poetikos ypatumai. - Klaipėda, 2003.
- Beresnevičius 2004: Beresnevičius G. Lietuvių mitologija ir religija: sisteminė studija. - Vilnius, 2004.
- Bogusz 1808: Bogusz X. O początkach parodu i języka Litewskiego. - Warszawa, 1808.
- Brückner 1886: Brückner A. Beiträge zur litauischen Mythologie // Archiv für slavische Philologie, IX. - Berlin, 1886.
- Būga 1958–1961: Būga K. Rinkinių raštai, I–III. - Vilnius, 1958–1961.
- Dagys 1972: Dagys J. J. Pabrėžos gyvenimas ir darbai // Jurgis Pabrėža (1771–1849). - Vilnius, 1972.
- Dulaitienė-Glemžaitė 1958: Dulaitienė-Glemžaitė E. Kupiškėnų senovė. - Vilnius, 1958.
- Dundulienė 1991: Dundulienė P. Lietuvių šventės: tradicijos, pačiojai, apeigos. - Vilnius, 1991.
- Dundulienė 1990: Dundulienė P. Senovės lietuvių mitologija ir religija. - Vilnius, 1990.
- Elisonas 1932: Elisonas J. Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje // Mūsų tautosaka, V. - Kaunas, 1932.
- Fraenkel 1955–1965: Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch, I–II. - Göttingen, 1955–1965.
- Gervėčiai 1987: Gervėčiai. - Vilnius, 1987.
- Greimas 1990: Greimas A. J. Tautos atminties beieškant. Apie dievus ir žmones. - Vilnius-Chicago, 1990.
- Ivinskis 1864: Ivinskis L. Kalendorius arba metskaitlis. - 1864.
- Jaskiewicz 1952: Jaskiewicz W. C. A Study in Lithuanian Mythology: Jan Łasicki's Samogitian Gods // Studi Baltici, I(IX). - Pisa, 1952.
- Karulis 1992: Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca, I–II. - Rīgā, 1992.
- Kerbelytė 1999–2002: Kerbelytė B. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas, I–III. - Vilnius, 1999–2002.
- Kerbelytė 1994: Kerbelytė B. Mythology and Customs: Possibilities of Comparison // Folklore in the Identification Processes of Society: Etnologické štúdie, I. - Bratislava, 1994.
- Kerbelytė 1997: Kerbelytė B. Pieną atimantčios ir ant šluotos skaidančios raganos: fantastika ir tikrovė // Tautosakos darbai, VI–VII (XIII–XIV). - Vilnius, 1997.
- Kynas 2005: Kynas A. Pamąstymai apie senąjį aisiajį pasaulejautą // Šiaurės Atėnai. - 2005, Nr. 22 (752).
- Klimka 2003: Klimka L. Didžiųjų žiemos švenčių belaukiant // Šiaurės Atėnai. – 2003, Nr. 47 (681).
- Koženauskienė 1990: Koženauskienė R. XVI–XVIII amžiaus knygų prakalbos ir dedikacijos. - Vilnius, 1990.
- Krėvė-Mickevičius 1930: Krėvė-Mickevičius V. Mūsų paukščiai tautosakoje // Mūsų tautosaka, I. - Kaunas, 1930.
- Kriauna 1942: Kriauna A. Plūktinės krosnys ir jų gamyba Kupiškio apylinkėse // Gimtasai kraštas, V. - Šiauliai, 1942.
- Kudirkė 1997: Kudirkė J. Jurginės. - Vilnius, 1997.
- Kurschat 1970: Kurschat A. Litauisch-deutsches Wörterbuch, II. - Göttingen, 1970.
- Lasickis 1969: Lasickis J. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus. - Vilnius, 1969.
- Mannhardt 1936: Mannhardt W. Letto-Peussische Götterlehre. - Riga, 1936.
- Mažiulis 1993: Mažiulis V. Prūsų kalbos etimologinis žodynas, II. - Vilnius, 1993.
- Merkienė 1989: Merkienė R. Gyvulių ūkis XVI–XX a. pirojoje puose. - Vilnius, 1989.
- Mierzyński 1870: Mierzyński A. Jan Łasicki: Źródło do mitologii litewskiej // Rocznik króli. Towarzystwa naukowego krakowskiego. - Krakau, 1870.
- Narbutas 1998: Narbutas T. Lietuvių tautos istorija, I. - Vilnius, 1998.
- Narbutt 1835: Narbutt T. Dzieje starożytne narodu litewskiego, I: Mitologia litewska. - Wilno, 1835.
- Nenartavičiūtė 1994: Nenartavičiūtė E. Krikštynos // Mūsų kraštas. - 1994, Nr. 2 (5).
- Péteraitis 1997: Péteraitis V. Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai. - Vilnius, 1997.
- Račiūnaitė-Vyčinienė 2004: Račiūnaitė-Vyčinienė D. Beieškant lietuvių ir latvių daugiabalių dainų bendrybių // Liaudies kultūra. - 2004, Nr. 4.
- Sabaliauskas 1968: Sabaliauskas A. Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai // Lietuvių kalbotyros klausimai, XI. - Vilnius, 1968.
- Sabaliauskas 1970: Sabaliauskas A. Iš baltų kalbų gyvulininkystės terminologijos istorijos // Lietuvių kalbotyros klausimai, XII. - Vilnius, 1970.
- Sabaliauskas 1994: Sabaliauskas A. Iš kur jie? Pasakojimai apie žodžių kilmę. - Vilnius, 1994.
- Savukynas 1960: Savukynas B. Ezerų vardai // Lietuvių kalbotyros klausimai, III. - Vilnius, 1960.
- Savukynas 1966: Savukynas B. Ezerų vardai // Lietuvių kalbotyros klausimai, VIII: Lietuvių kalbos leksikos raida. - Vilnius, 1966.
- Schleicher 1857: Schleicher A. Litauisches Lesebuch und Glossar von August Schleicher. - Prag, 1857.
- Slaviūnas 1955: Slaviūnas Z. „Svtobinės rēdos“ pastabos ir paaiškinimai // JSD. - Vilnius, 1955.
- Vaitkevičius 2003: Vaitkevičius V. Alkai: Baltų šventviečių studija. - Vilnius, 2003.
- Valančius 1965: Valančius M. Palangos Juzė. - Vilnius, 1965.
- Valančius 1972: Valančius M. Raštai, I–II. - Vilnius, 1972.
- Valančius 2003: Valančius M. Raštai, II. - Vilnius, 2003.
- Vanagas 1981: Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. - Vilnius, 1981.
- Гамкрелидзе, Иванов 1984: Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и прокультуры, II. - Тбилиси, 1984.
- Фасмер 1986–1987: Фасмер М. Этимологический словарь русского языка, I–IV. – Москва, 1986–1987.
- Топоров 2000: Топоров В. Н. Из индоевропейской этимологии. (1–2) // Этимология 1997–1999. - Москва, 2000.

SUTRUMPINIMAI:

- BRMŠ: Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, I–III. - Vilnius, 1996–2003.
- JSD: Lietuviškos svetbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, I–II. - Vilnius, 1955.
- LE: Lietuvių enciklopedija, I–XXVII. - Boston, 1953–1985.
- LIŠ: Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, I. - Vilnius, 1955.
- LKŽ: Lietuvių kalbos žodynas, I–XX. - Vilnius, 1956–2002.
- LM: Lietuvių mitologija, I–III. - Vilnius, 1995–2003.
- LMK: Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje. - Vilnius, 1978.
- LPTK: Kerbelytė B. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas, I–III. - Vilnius, 1999–2002.
- ME: Mitologijos enciklopedija, I–II. - Vilnius, 1997–1999.
- NS: Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje Dr.

- A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos // *Annales Academiae scientiarum Fenniae*, B, VI. - 1911.
- SK: Sapnų kalba. - Vilnius, 1997.
- SKSŽ: Senasis Konstantino Sirvydo žodynas. - Vilnius, 1997.
- SLS: Senasis lietuvių sapnininkas. - Panevėžys, 1999.
- TD: Tautosakos darbai, I-VII. - Kaunas, 1935-1940.
- TLPRŽ: Beresnevičius G. Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas. - Vilnius, 2001.
- TŽ IV: Tauta ir žodis, IV. - Kaunas, 1926.

NUORODOS:

1. J. Balys mano, jog išvis „negalima pasitikėti jokiu Lasickio ir Narbuto raštuose paminėtu dievu, jei jų nepatvirtinta kiti šaltiniai ir tautosaka” (Balys 2000, 358, žr. 331).
2. Atkreiptinas dėmesys, jog beveik visi naminiai gyvuliai turi globėjus (kiti net po kelis), o štai apie ožius (ožiukus) prižiūrinčias dievybes jokią duomenų senuosiuoje šaltiniuose nesama. Taip galėjo atsitikti dėl ypatingo ožio statuso senojoje baltų religijoje. Mat ožys (kaip, beje, ir ažuolas) – ryškiausio ir valdingiausio baltų dievo Perkūno gyvulys. Suprantama, kad jokia kita dievybė ar mitinė būtybė negali késintis į rūsčiojo griausavalžio nuosavybę (dar XIX a. tikejimuose sakoma, kad žmonus neturi teisės nei sodinti, nei persodinti ažuolo). Priklausomybe Perkūnui, matyt, galėtume paaškinti ir staigų ožio demonizavimą XIX a. pab.–XX a. pr. tautosakos tekstuose – sakmėse, patarlėse, tikejimuose bei sapnų aiškinimuose.
3. Širycius (*Siriczius*) pirmą kartą paminėtas J. Lasickio greta kitų neaiškių kilmės ir funkcijų dievų, kaip Salus, Tiklis, Atlaibas ir t. t., kurie esą „žmonių pagalbininkai, ir todėl į juos reikia kreiptis” (BRMŠ II, 595). M. Pretorijus jį perskaito kaip Šercyčių (*Sczericzius*) ir laiko šeriančių gyvulius piemenų dievu (BRMŠ III, 261). J. Jurginis teigia, jog tai išvis asmenvardis arba vietovardis (Lasickis 1969, 82).
4. Minėtinis *Eraičinas* (Festuca) – pievų ir ganyklų žolė; *Gardunytis* (Anthoxanthum odoratum) – pievos žolė; *Gangeliš purvinis* (Isnardia palustris); *Sotvaras* (Myrica gale), *Valgynė* (Cynara scolymus), *Ratainyčia šakotoji* (Schoenus mariskus) (Dagys 1972, 23–24).
5. Atrodo, kad gyvulių spalva kadaise galėjo būti labai svarbi. Tai liudytu išlikę tikejimai: *Jei šeimininkas yra gimus rytą, tai jam seksis – „eis rankon“ žalmargio plauko gyvuliai, jei vidudienę – tokiam seksis balto plauko gyvulius auginti. Vakare gimusiam seksis juodo plauko gyvulius auginti; Kokios spalvos yra išveisusios žebenkštės, tokio pat plauko seksis ir gyvuliai auginti; Kokio plauko mažus kačiukus prigirdei, tokio plauko gyvuliai neis rankon* (Dulaitienė-Glemžaitė 1958, 121).
6. Romtyi gyvuliai lietuviškai paprastai vadinami skapais, o neromtyi – tekiaisiai (LKŽ XV, 1130).
7. To paties M. Strijkovskio teigimu, romtyi gaidžiai (tik balti) buvo aukojami ir Prakorimui (BRMŠ II, 546).
8. Tą pačią informaciją, remdamasis „Sūduvių knygele“, 1551 m. pakartojo J. Maleckis-Sadeckis, tik kiek persistengę jaučio paučius pakeisdamas lokio pautais (BRMŠ II, 210).
9. Mėsai skirtus gyvulius pjaudavo tik tam tikru metu: spalį ir lapkritį – avis ir žąsis; vėliau – pusparšius; vasarą, kovą – lašinius; pavasarį – versiukus. Vasaros metu valgydavo rūkytus lašinius, kumpius, skilandžius bei dešras (LE XVIII, 265).
10. Šis paprotys turėjo vieną išimtį: nesiuntinėjama skerstuviu, jei gyvulys pjaunamas vestuvėms arba laidotuvėms, nes šiuo atveju visi žmonės ir taip susirinks ir bus vaišinami. O nusiūsti skerstuviu reikštų, jog tų namų žmonės vestuvėse arba laidotuvėse nepageidaujami (LE XVIII, 266).
11. Tiesa, R. Koženauskienė, kurios įžvalgomis pasinaudojo A. J. Greimas, šiuodu Baublio īvaizdžius buvo atskyrusi, teigdama, jog V. Martinio prakalboje paminėtas Baubis buvo įsi-vaizduojamas kaip „jaučiu baubiantis paukštis; dievas – gyvulių saugotojas, piemenų globėjas“ (Koženauskienė 1990, 615). A. J. Greimas du atskirus paaškinimus tiesiog sujungė į vieną.
12. Pagal LLDK – darbo daina (D 871)
13. Karulis mano, jog latvių kalboje skolinys iš sen. vokiečių žemaičių *krukis*- susiliejo su savu žodžiu *krukis* ‘kreivas medis’ (Karulis I, 428). E. Frenkelio nuomone, lie. *krukis*, *krukis* reikšme ‘ramentas’ – iš vok. *Krück* ‘t.p.’, o reikšme ‘kablys’ – iš blr. *kpriok* (Fraenkel I, 300). Žodžius *krukis* reikšme ‘indas žibalui laikyti’, *krukas* ‘molinis ąsotis’ lietuviui, matyt, irgi pasiskolino iš vokiečių *Krug* „ąsotis“ (LKŽ VI, 695).
14. Panašių burtų žinoję ir latviai, tačiau jie, P. Šmito manymu, neduoda nė mažiausio pagrindo tokijų dievų (kaip kad Kremaata, Krukis) ieškoti latvių mitologijoje (Šmitas 2004, 114).
15. Išsamiai kiaulės aukojimą, atliktą norint iš jūros į pakrantę pri-vilioti žuvis, 1583 m. aprašo Lukas Davidas (Lucas David) „Prūsijos kronikoje“ (*Preussische Chronik*): vaidila liepė valstiečiams nupirkti juodą kiaulę ir gerai ją nupeneti, tai pat nupirkti dvi statines alaus; vėliau pakrantėje prie Rantavos tą juodą, gerai nušertą riebią kiaulę, palydėdamas keistais judesiais, paskerdė, nusvilino, nuvalė ir puikiai paruošė; paskui nupjovė kiaulei spenius ir, ištaręs ar sumurmėjės keletą žodžių, įmetė juos į jura; prieš dėdamas kiaules mėsą į didelį katilą, jis dar daugiau kalbėjo ir išdarinėjo visokius savo burtininkavimo judesius; kai mėsa pakankamai išvirė, visi esantys turėjo valgyti ir išgerti alų (BRMŠ II, 290). Panašiai kiaulės aukojimą 1531 m. Pabėčių parapijoje aprašo Kasparas Henenbergeris (Caspar Hennenberger): susirinkę šeši kaimai išsirenka viršaitį, nusiperka dylikai statinių alaus bei gerai nupenėtą kiaulę; viršaitis sukalba keletą stabmeliškų maldų ir kreipiasi į dievus, kad jie vėl su-tektų jiems laimę; po to kiaulę skerdžia, kepa, valgo ir girtauja septynias dienas, o vidurius, kaulus ir visa, kas lieka, sudegina laužę (BRMŠ II, 345). Kiaulės aukojimą yra paminėjė ir vėlesni autoriai – Aleksandras Gvagninis (Alexander Guagnini), Motiejus Strijkovskis (Maciej Stryjkowski), Jonas Lasickis (Jan Lasicki) ir kiti. 1551 m. „Patarimų ir sprendimų knygoje“ ir 1548 m. Johano Fraibergo rankraštyje „Apie sūduvius“ prašomos bausmės, paskirtos už kiaulės aukojimą.
16. Antonijų globojant paršus mini ir J. Lasickis (BRMŠ II, p. 598).
17. Pavyzdžiu, per vestuves jaunieji gaubiami avių kailiniais, kad turtinges ir vaisinges būtų gyvenimas, sauja avies vilnų dedama į jaunuju lovą, kad „avys veistusi“ ir t. t. (JSD 1955, 581–583).
18. Taip manyti leidžia Dievo ir švento Jurgio paminėjimas greta.
19. Vėliau pagal krosnies (ugniavietės) padėtį namuose žemdirbių namai skiriami į du tipus – trobą ir pirkią. Trobos ugniaivietė įrengiama priemenėje, o pirkios krosnis statoma jos kertėje (žr. LE XIII, 223; Dulaitienė-Glemžaitė 1958, 81–85).
20. Nuo XVI a. iki XX a. vidurio *pūras* – tai medinis indas (statinaitė), naudotas birių produktų tūriui matuoti, lygus 12 senųjų gorčių, arba 67,2 litro (LKŽ X, 947). Toks trobos viduryje pastatytas (apverstas dugnu į viršų) *pūras* galėjo atstoti namų altorių.
21. Valančius rašo: „Velykų rytą vienas vaikiukas [...] užsibrukejus už juostos juodvarnį negyvą ir varną, prikerves arklio kaukole [...] vartalojas po šventorių ir miesteli. [...]. Tą negerę praminių vyskupas Jūzupas Giedraitis 22 d. gegužės 1812 m. būtinai išnovojo“ (Valančius 1972, 372).
22. Lararijai romėnų mitologijoje – larų, šeimos ar bendruomenės dievybių, garbinimo vietas. I larus buvo kreipiamasi pagalbos visais svarbiausiais gyvenimo momentais – gimdant, per iniciaiciją, santuokos bei mirties atvejais ir t. t.

23. Būtent šitaip turėtų būti atstatomas J. Lasickio minimo ēriukų dievo vardas. Cituojamų „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių” sudarytojai ji rašo *Karvaitis*.
24. Lasickio sakiny *Kurwaiczin Eraiczin agnellorum est d e u s* (BRMŠ II, 581) klaidingai išverstas „Kurvaitis Ėraitis yra ēriukų d i e v a i”. Už šią iš daugelių kitų vertingų pastabų esu dėkingas straipsnio recenzentui dr. D. Razauskui.
25. Pagal čia išvardintus požymius Priapas kur kas artimesnis galėtų būti lietuvių Vaižgantui. Kaip tik ēriukas, pasak M. Pretoriujaus, aukojamas Vaižgantui (*Waisgautis*), t. y. vaisingumo dievui, „kurį gerbia tiek vyrai, tiek moterys” (BRMŠ III, 239).
26. Galimas dalykas, jog tą suprato ir J. Pabrėža, šios dievybės garbei pavadinės „eraičinu” (*aviniu eraičinu*) arba „kurvaičinu” (*Fartuca ovina*) varpiniai šeimos pašarinę žolę, augančią sausose vietose, nualintose pievose, mišku aikštélėse, pušynuose, t. y. ten, kur ganomos avys (LBŽ 1938, 142; BVŽ 1998, 131; LKŽ I, 528; III, 1138; VI, 983). Plačiau apie J. Pabrėžos polinkį augalamams suteiktii dievybių, mitinių būtybių vardus žr.: Balsys 2004, 30.
27. A. Sabaliausko teigimu, leksemos *gardanas*, *gardas* ir *tvartas* XVI a. galėjo būti vartojamos keliomis identiškomis prasmėmis: a) ‘užtvaras gyvuliams suginti’; b) ‘patalpa arba pastatas gyvuliams laikyti’; c) ‘banda’ (Sabaliauskas 1970, 17–320).
28. Panašių duomenų iš dar ankstyvesnių laikų pateikia ir archeologai. Kasinėjant Maišagalos piliakalnį (XIII–XIV a.) iš visų naminių gyvulių daugiausiai rasta avių kaulų (LMK 1978, 65).
29. Iki pat XX a. vidurio išliko tikėjimas, jog *Kūčių dieną ir iki Trijų Karalių nemalk, neverpk, nemašiuok – avys kaituliu suksis* (TŽ IV, 491).
30. *Pučkėjas, Puškėtis* – neva latvių žalių miškų ir oro dievo vardai – J. Langės ir G. H. Stenderio padaryti iš prūsų Puškaičio.
31. Dabartine rašyba la. *putns* – ‘paukštis’, *putniš* – ‘paukštėlis’, *svēts* – ‘šventas’.
32. Svaisbratis (*Szwaybratto, Iszwambrato, Jswambratis* ir pan.) senuosiuose prūsų šaltiniuose (S. Grunau ir juo sekusių autorių raštuose) – sudievintas pirmasis prūsų karalius Videvutis (*Widowuto, Witowudi, Widewuto* ir pan.), savo garbintojams esą teikdavęs daug vištų, žąsų, ančių; jam aukodavę žinduklį paršiuką (BRMŠ II, 113). T. Narbutas ši dievą vadina *Sznejbrato* ir teigia, kad tai „paukščių ūkio ir medžioklės dievas” (Narbutas 1998, 111).
33. *Pausti, pausta, pauto* – ‘rengtis dėti kiaušinį (apie paukščius)’ (LKŽ IX, 653).
34. Plg. dar, pavyzdžiu, *puncabalalis* ‘karkvabalalis’, *puncikė* ‘maža mergaitė’, *punciukas* ‘nedidelis vyras’ (LKŽ X, 913); A. Šleicherio užrašytą mīslę: *Mielapautis, kopikė, puncelė, atramonas* – ‘tėvas, motina, duktė, sūnus’ (Schleicher 1857, 66).
35. Frenkelis *pūnių* laiko skoliniu iš slavų kalbų, o K. Būga mano, jog tai baltiškas žodis, giminingas latvių *puns* ‘gumbas, iškilimas, votis’ (Būga II, 525–526).
36. Iš šio žąsų aukojimo bažnyčiai gal bus atsiradės ir pašiepiantis posakis *Dievui – garbė, kunigui – žąsinas*.
37. Užr. iš lietuvininkės Rūtos Trudės Kėkštaitės-Mačiūnenės, g. 1929 m. Dinviečiuose (Klaipėdos apskritis). Užraše R. Balsys.

Lithuanian deities protecting domestic animals and fowl: from ritual to prejudice

Rimantas BALSYS

The purpose of this article is to discuss the geographical distribution, activities and functions of the gods *Sutvaras*, *Ganiklis*, *Valgina*, *Baubis*, *Gota*, *Kremata*, *Krukis*, *Priparsis*, *Chaurirari*, *Ratainycia*, *Eraitis*, *Kurvaitis*,

Gardunytis, *Sviotpuncynis* and their connections with the gods of the Balts and other ethnicities based on written sources and the work by the investigators of the 19th and 20th centuries and various folklore, ethnographic, linguistic and similar material.

Information on a total of fourteen deities protecting domestic animals and fowl has been gathered from various sources. Due to their functions (they take care of all domestic animals), *Sutvaras* and *Ganiklis* should be considered superior gods. The functions of other deities are by far narrower: the protection of individual animal or fowl species (cows, pigs, horses, sheep, fowl, etc.). All these deities are recorded in the sources dating back to the late 16th – late 17th centuries, i. e. during the period when the old religious system was disintegrating. These deities are not mentioned in any sources either from the period before the 16th century or after the 17th century. However, this fact should not cause surprise. As a matter of fact, sources originating from the 13th – 14th centuries reflects the official religion, i. e. the religion of the noble (warriors); therefore, the deities of farmers or cattle breeders are not mentioned there. However, in the late 17th and in the 18th centuries, when Christianity got stronger, the functions of the old animal-protecting deities were taken over by Christian guardians.

There are no grounds whatsoever to question the authenticity of the deities discussed in the article. Their status is attested by offerings (see the table), the purpose of which was to gain the deity's favour for protected animals. In a similar manner, offerings were made to the Christian guardians of animals. Traces of offerings to the old deities protecting animals could be found up to the early 20th century in various customs, beliefs, and folklore.

On the other hand, it should be admitted that most of the old deities protecting domestic animals and fowl could be known in a very small area only.

Attention should be drawn to another important fact: nearly all species of domestic animals have their guardians (some of them even a few guardians), whereas no data of any deities protecting goats (kids) can be found in old sources. This might have happened due to the special status of the goat in the ancient religion of the Balts. The matter is that the goat (just like the oak, by the way) is the animal of Perkūnas, the most prominent and imperious god of the Balts. It can be well understood that no other deity or mythical being could encroach upon the property of the wrathful god of the thunder (for instance, in the beliefs of as late as the 19th century it is said that the man has no right either to plant an oak in his farmstead, or to re-plant an oak that has grown in an improper place). It seems that we could explain the sudden demonisation of the goat in folklore texts, e. g. stories, proverbs, beliefs and dream interpretations dating back to late 19th – early 20th century, by the goat's subordination to Perkūnas.

Žemaitijos ir Klaipėdos krašto senųjų kaimų struktūra

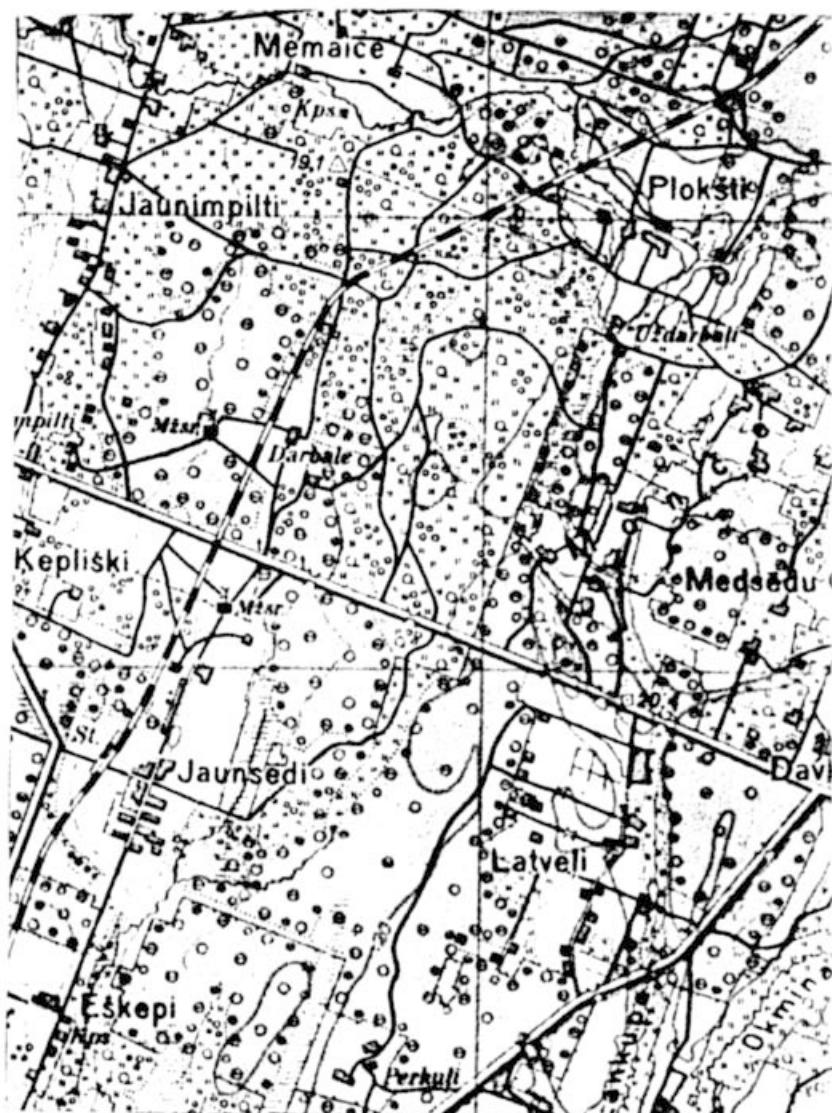
Martynas PURVINAS

Darbo objektas – Vakarų Lietuvos (Žemaitijos ir Klaipėdos krašto) senieji kaimai. Tikslas – atskleisti tų etnokultūrinių regionų senųjų kaimų struktūros ypatybes, jų pobūdį. Metodas – struktūrinė analizė. Išvados: 1) senieji kaimai iki šiol nebuvu nuosekliai išnagrinėti ir suklasifikuoti pagal jų struktūros ypatybes; 2) Mažosios Lietuvos kaimai sovietmečiu buvo ignoruoti ir pasmerkti su naikinimui; 3) ligšiolinėse lietuviškose publikacijose Vakarų Lietuvos kaimai apibūdinti tik schematiškai; 4) M. Purvino parengti nauji tyrimo metodai, senųjų kaimo gyvenviečių etnokultūrinio racionavimo schema leidžia parodyti esminius kaimų ypatumus; 5) Žemaitijos etnokultūrinės pozonės pastebimai skyrėsi savo kaimų struktūromis; 6) ypač didele kaimų struktūrine įvairove pasižymėjo Mažoji Lietuva; 7) ilgamečiai autoriaus atlirkti senųjų kaimų tyrimai atskleidė daug jų svarbių bruožų; 8) Vakarų Lietuvos kaimų savitumai turi būti tinkamai įvertinti.

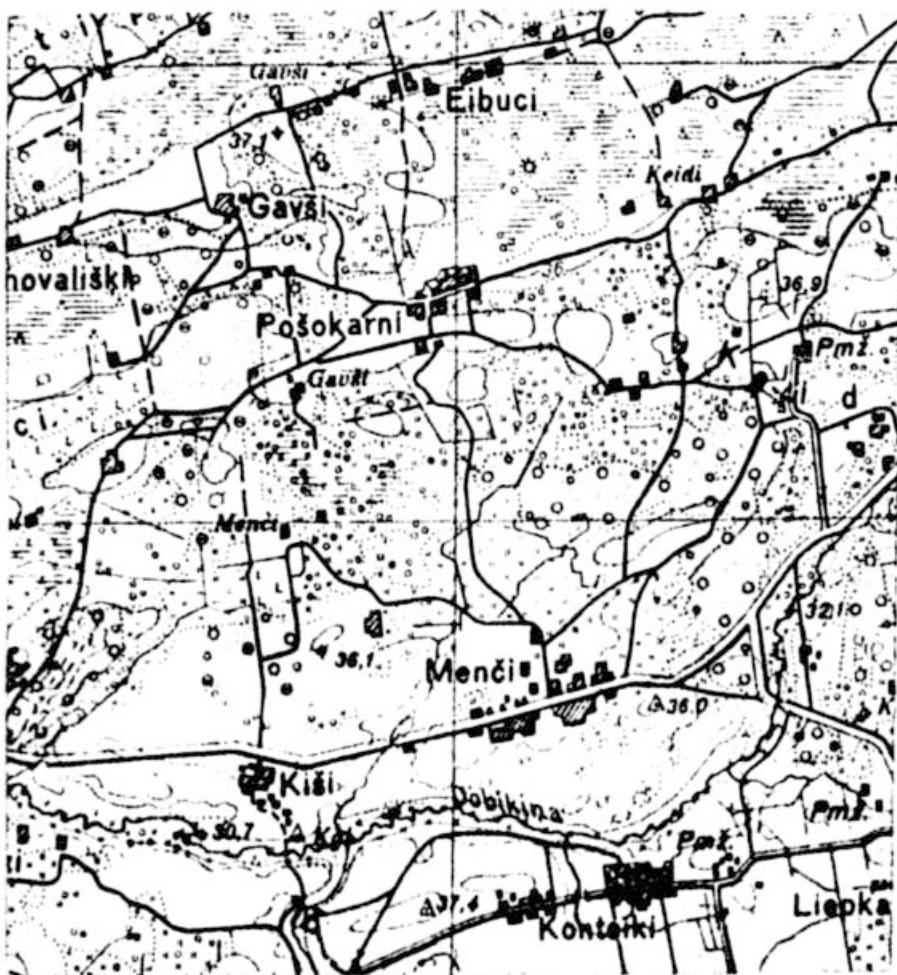
„Kaimas”, kaip „miesto” priešingybė, gali būti nagrinėjamas labai įvairiais aspektais (pavyzdžiui, kaip juridinis vienetas su būdingomis nuostatomis ir įsipareigojimais; kaip visuomenės padalinys su paplitusiais papročiais, tradicijomis ir specifine gyvensena; kaip žemėvaldos bei žemėtvarkos objektas; kaip ūkinis-gamybinis vienetas; kaip savarankiška ekologinė sistema ir kt.). Šiame straipsnyje „kaimas” bus nagrinėjamas kaip medžiaginių elementų (žemės sklypų, vidas kelių bei gatvių, sodybų bei pastatų, želdinių, smulkiosios architektūros objektų ir pan.) visuma.

Tų medžiaginių elementų išsidėstymą erdvėje (konkretaus kaimo valdytoje teritorijoje) vadinaime kaimo struktūra. Toks struktūros pobūdis (vienoks ar kitoks sodybų, dirbamų laukų ir kt. išsidėstymas) savaip atspindi ir kitus kaimo egzistencijos aspektus: pracityje vyrazusius verslus, gyvensenos ypatumus, tradicijas, kaimo susiklostymo metu veikusias juridines (oficialias ir paprotinės teisės) normas ir pan. Tinkamai pagal kartografinius, archeologinius ar kitus duomenis nagrinėjant, pavyzdžiui,

išnykusio kaimo struktūrą, tam tikru mastu galima rekonstruoti tenykštęs gyvensenos pobūdį ir daugelį kitų dalykų. Todėl senųjų kaimų struktūros tyrimai gali papildyti žinias apie kaimų etninės kultūros pobūdį, apie tos vietovės ar viso krašto gyvenimą vienu ar kitu istoriniu periodu.

1 pav. Grupė kaimų siaurvakarinėje Žemaitijoje – Pakuršėje (Lenkimų-Darbėnų apylinkės). Taisyklingos struktūros (apačioje) liudija apie tame plote vykusias didelio masto pertvarkas, „suražiūsias” vietovę reguliaru kelių bei gatvių kaimų tinklu. Siauriau (viršuje) XX a. pradžioje buvo likę kitokios gyvensenos pėdsakų – įvairesnis kelių tinklas ir pan.

2 pav. Grupė kaimų šiaurrytinėje Žemaitijoje–Pakuršėje (Klykolių-Akmenės apylinkės) XX a. pradžioje. Ten buvo susiklostę įvairių struktūrų kaimai: Konteikių, Menčiai, Pašakarnių gatviniai kaimai, išsibarstę viensėdžiai bei jų grupės. Nereguliari vietovės struktūra atspindi laipsnišką jos apgvendinimą, įvairių gyvenviečių kūrimą.

Kaimo struktūra – gana sudėtinga ir sunkiau suvokia ma charakteristika, lengviau apibūdinama remiantis tikslia kartografine medžiaga bei kitais duomenimis. Dėl šių priežasčių kaimo struktūros tyrimais (ypač Lietuvoje) susidomėta gana vėlai.

Suprantama, kad, augant susidomėjimui etnine kultūra, senųjų kaimų gyvenimu, Europoje ir Lietuvoje iš pradžių nagrinėti daug paprastesni ir akivaizdesni dalykai (liaudies meno dirbiniai, pastatų puošmenos ir pan.). Kaimo struktūra ilgam liko nelengvai „įkandamu“ ir sunkiai apibūdinamu dalyku.

Būdinga, kad Didžiosios Lietuvos kaimų struktūra bėne pirmieji susidomėjo Vakarų Europos mokslininkai, kur kas toliau pasistumėję įvairiuose kaimotyros baruose. Pavyzdžiu, 1926 m. Hansas Mortensenas Didžiojoje Lietuvoje išskyrė uždaruosius kaimus (īvairius gatvių kaimų variantus), viensėdžius bei dvarus. Juos tyrinėtojas lyginio su Rytprūsiu (Mažosios Lietuvos) lietuviškais ir vo-

kiškais kaimais (1). 1931 m. W. Essenas nagrinėjo Didžiosios Lietuvos kaimus, jų istoriją ir tuometinę būklę, parodydamas ir būdingas krašto kaimų struktūras (2).

Tokį vokiečių mokslininkų susidomėjimą Didžiosios Lietuvos kaimais lémė Pirmojo pasaulinio karo eiga – 1915–1918 m. Vokiečių okupuotą kraštą, atsilikusią carinės Rusijos provinciją, rengtasi kitaip administruoti, ištirti ir pertvarkyti. Tad didieji istoriniai ivykiai galop ir mūsų krašte išjudino reikšmingą kaimotyros barą.

1938 m. V. Balčiūnas nagrinėjo Didžiosios Lietuvos kaimų žemėtvarkos raidą, nurodymas būdingus senųjų kaimų struktūrų pavyzdžius (3).

Tolesnus tos srities darbus ilgam nutraukė Antrasis pasaulinis karas ir sovietinė okupacija. Beje, sovietinis režimas ypač sukomplicavo senųjų kaimų tyrimus ne vien žinomais ideologiniai-politiniais aprivojimais, bet ir griežto slaptumo nuostatomis. Senieji istoriniai šaltiniai, užsienio bei išeivijos tyreju darbai, kartografinė medžiaga negausiems senųjų kaimų tyrejams tapo sunkiai prieinamais, kartais ir visai neprieinamais dalykais.

Sovietinio „atšilimo“ metais pasirodė Izidorius Butkevičius (6, 12, 13) ir F. Bielinskio (9, 10) darbai bei „Lietuvių liaudies architektūros“ dvitomis (7), Didžiojoje Lietuvoje išskyrė padrikus, gatvinius, vienkieminius kaimus bei viensėdžius. Tuose sovietmečio darbuose remtasi ribotais šaltiniais, vengta minėti Mažosios Lietuvos savitus kaimus,

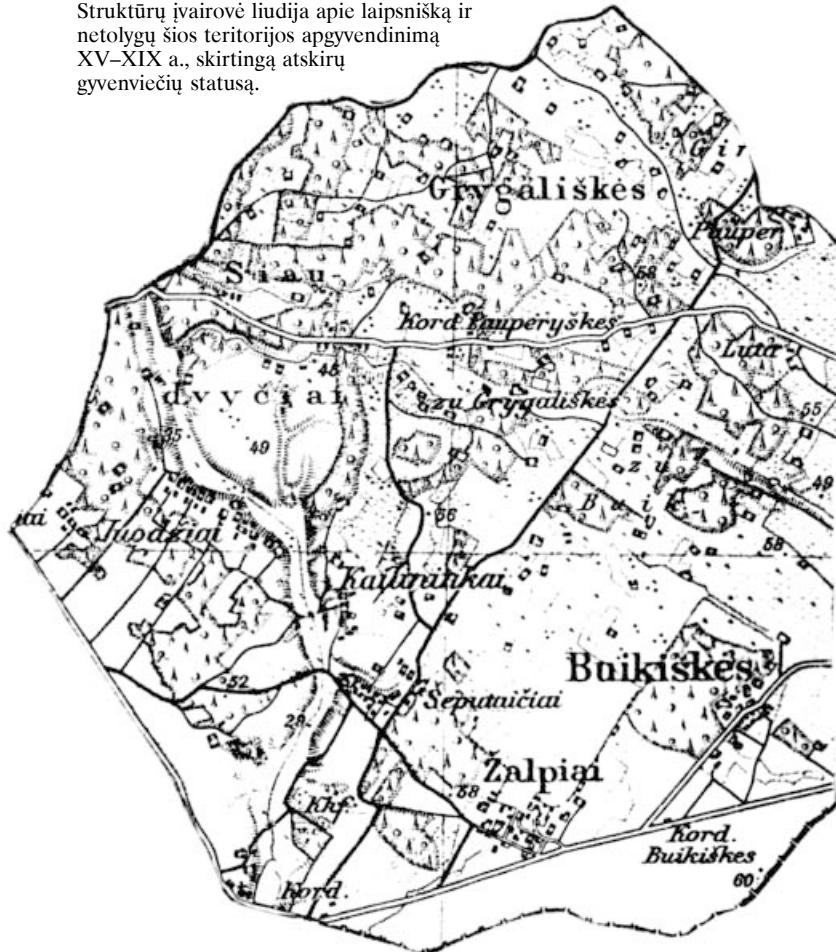
anuomet draudžiamos temos. Todėl tada buvo pateiktai gana fragmentiški ir paviršutiniški senųjų kaimų struktūros apibūdinimai.

Išeivijoje parengtos Jono Gimbuto studijos (labai praturtinusios lietuvišką namotyrą) rėmėsi tik senosiomis publikacijomis ir ribotais šaltiniais, nes natūroje tyrinėti Lietuvos senųjų kaimų liekanų neturėta galimybė (4, 5). Tos studijos (bostoniškėje „Lietuvių enciklopedijoje“ ir kitur) sovietinėje Lietuvoje saugotos „už devynių užraktų“ – daugeliui neprieinamuose specfonduose; jos oficialiai nefigūravo sovietmečio bibliografijoje bei čionykščių tyrejų darbuose.

Būdinga, kad net reikšmingiausiose sovietmečio publikacijose uoliai vengta platesnių apibendrinimų, Didžiosios Lietuvos kaimų struktūros sugretinimų su nutylimos Mažosios Lietuvos kaimais. Net nebandyta remtis išeivijoje atliktais tyrimais, Vakarų Vokietijoje vis gausėjusioms publikacijomis apie senuosius Rytprūsių kaimus.

Šio straipsnio autorius (nuo 1972 m. tyrinėjantis Didžiosios Lietuvos, o nuo 1980 m. ir Mažosios Lietuvos senuosius kaimus) parengė naujus metodus kaimų struktūrai nagrinėti: suvokiamos erdviniés struktūros analizę (14), kaimų struktūrų morfologinės analizés principus (20), kaimo struktūros istorinės raidos analizę (16). Kelių dešimtmečių darbo rezultatai leido visai naujai apibūdinti būdingas Mažosios Lietuvos senųjų kaimų struktūras, išskirti ankstesnių tyrejų nepastebetas specifinių kaimų rūšis (18, 19, 22, 23, 24, 25, 26). Už rankraštį „Mažosios Lietuvos kaimai ir sodybos“ 1998 m. M. Purvinas ir M. Purvinienė išeivijoje apdovanoti Dr. Vyduno premija. Autoriaus atlikti ilgamečiai kaimų tyrimai įvairiuose Didžiosios Lietuvos etnokultūriuose regionuose leido atskleisti reikšmingas senųjų gyvenviečių raidos bei struktūros ypatybes.

3 pav. Grupė kaimų pietvakarinėje Žemaitijoje – Paprūscėje (Žemaičių Naumiesčio apylinkės) XX a. pradžioje. Ten vienas greta kito gyvavo skirtingu struktūrų kaimai: gatviniai-justinišiai Juodžių ir Šeputaičių kaimai; kompaktiška Žalpių gyvenvietė; viensėdiniai Grygaliskių, Šiaudvyčių, Kaitininkų kaimai. Struktūrų įvairovė liudija apie laipsnišką ir netolygū šios teritorijos apgyvendinimą XV–XIX a., skirtą atskirų gyvenviečių statusą.

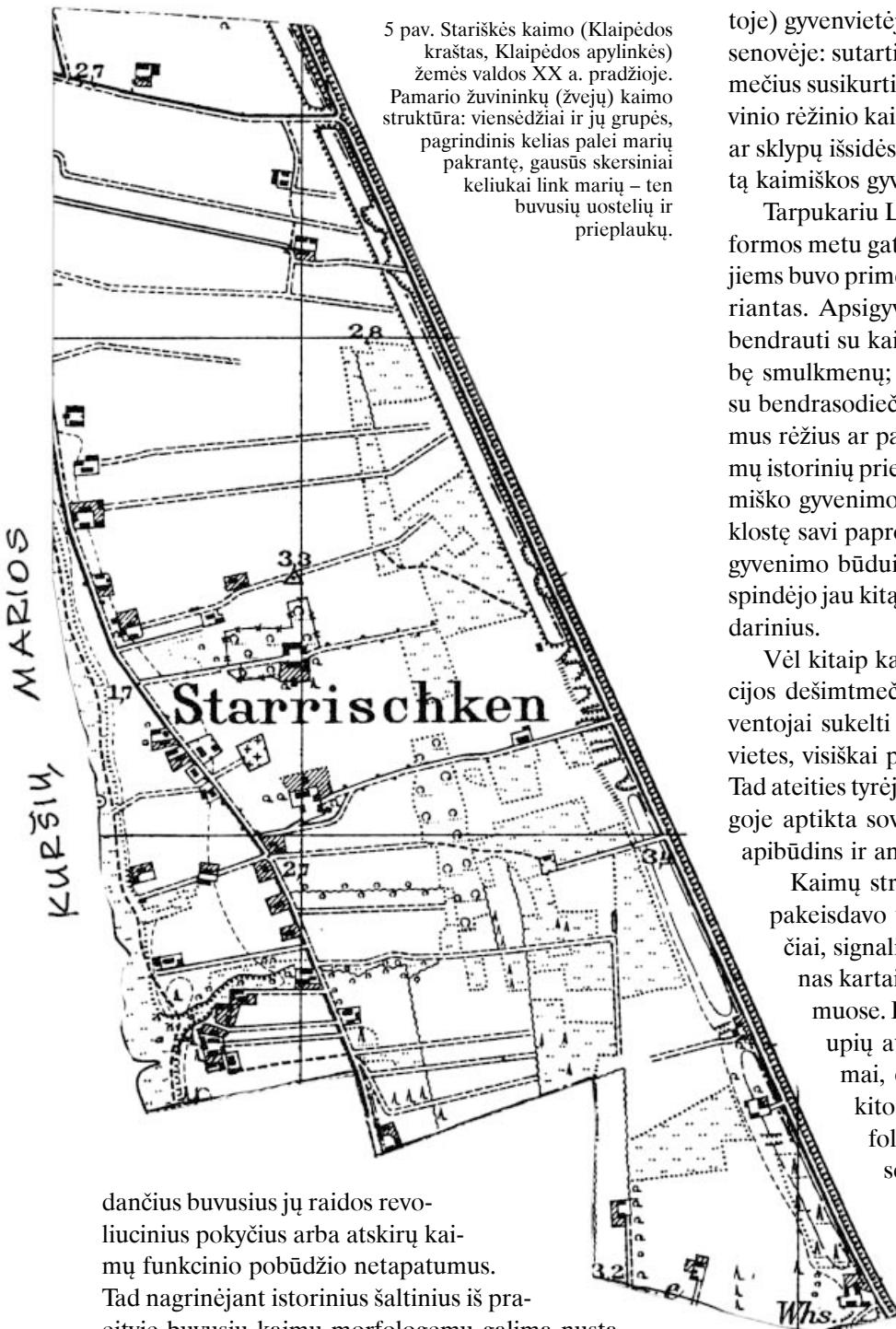
4 pav. Smukutės kaimo (pietinė Žemaitija – Paprūsė, Tauragės apylinkės) žemės valdos XIX a. pabaigoje. Tarp miškų ir valstybinės sienos su Prūsija buvo susiklostęs netaisyklės vienkieminiis kaimas su įvairaus dydžio sodybomis.

Toliau tobulindamas senųjų kaimų tyrimo metodus, šio straipsnio autorius suformulavo morfologemos (esminio kaimo struktūrų tipo ar klasės) kategoriją.

Beveik visi senieji kaimai turėdavo savų vietinių ypatybių: net panašios struktūros kaimai skirdavosi dydžiu, pastatų išdėstymu atskirose sodybose, žemėtvarkos detalėmis, želdiniai ir panašiai dalykais, teikiančiais didelęs įvairovės pojūtį. Tačiau, be tų smulkesnių, vietinio masto savitumų, būta ir aukštesnio lygio bendrumų: akivaizdžiai skyrėsi gatviniai ir vienkieminiai, kupetiniai ar atskirų viensėdžių kaimai. Todėl daugybę pavienių, individualių kaimo struktūrų galima suklasifikuoti į bendruosius tipus – morfologemas (aukštesnio lygio tipologinius darinius).

Kuo naudinga tokia klasifikacija?

Morfologemos tarp savęs skiriasi kokybiškai, esminiais struktūriniais bruožais. Jos atspindi žymius kaimų skirtumus, dažnai paro-

dančius buvusius jų raidos revoliucinius pokyčius arba atskirų kaimų funkcinio pobūdžio netapatumus. Tad nagrinėjant istorinius šaltinius iš praeityje buvusių kaimų morfologemų galima nustatyti daug dalykų, apibūdinančių anuometinę gyvenseną. Todėl struktūrinė senųjų kaimų analizė, panaudojant morfologemos kategoriją, kituose šaltiniuose leidžia aptikti neužfiksotus etninės kultūros bruožus.

Pavyzdžiu, Didžiojoje Lietuvoje XVI a. pradėjus Valakų reformą vietoje senovinių baltų gyvenviečių buvo imti formuoti gatviniai rėžiniai kaimai. Tai buvo ne vien išorinė reforma, pakeitusi tik gyvenviečių suplanavimą ar kaimo žemėvaldą. Kaimiečius sukėlus į ankštus sklypus bendroje, griežtai suplanuotoje (sodybiniais rėžiais suraiky-

toje) gyvenvietėje reikėjo mokytis gyventi visai kitaip nei senovėje: sutarti su juos apsupusiais kaimynais, per šimtmecius susikurti naujus papročius bei tradicijas. Taip gatvinio rėžinio kaimo morfologema parodo ne vien pastatų ar sklypų išsidėstymo pobūdį, bet ir atspindi ištisą ir savią kaimiškos gyvensenos variantą.

Tarpukariu Lietuvos Respublikoje vykdotos žemės reformos metu gatviniai kaimai skirstyti į vienkiemius. Taip jiems buvo primestas vėl naujas kaimiškos gyvensenos variantas. Apsigyvenus vienkiemyje neberekėjo kaskart bendrauti su kaimynais, kasdien aptarti ir derinti daugybę smulkmenų; nebeliko beveik nuolatinio bendravimo su bendrasodiečiais vis tais pačiais keliais vykstant į tolimus rėžius ar parvykstant iš ten. Taip prasidėjo dėl žinomų istorinių priežasčių neilgai trukusi naujoviškesnio kaimiško gyvenimo atkarpa; per ilgesnį laiką vėl būtų susiklostė savi papročiai ir tradicijos, tinkami būtent tokiam gyvenimo būdui. Vienkieminio kaimo morfologema atspindėjo jau kitą gyvenseną ir jos nulemtus socialinius padarinius.

Vėl kitaip kaimo gyvenimas pakito sovietinės okupacijos dešimtmečiais: buvo likviduojami vienkiemiai, gyventojai sukelti į ankštą kolchozų bei sovchozų gyvenvietes, visiškai pakeista tradicinė žemėvalda ir visa kita. Tad ateities tyrėjui XX a. pabaigos kartografinėje medžiagoje aptikta sovietinės gyvenvietės morfologema kartu apibūdins ir anuometinio gyvenimo pobūdį.

Kaimų struktūrų morfologemos istoriškai ne vien pakeisdavo viena kitą, bet ir egzistuodavo lygiagrečiai, signalizuodamos apie labai skirtinges gyvensenas kartais visai netolimuose ir vienalaikiuose kaimuose. Pavyzdžiui, praeityje Nemuno deltoje prie upių atšakų gyvavo gatviniai upiniai žvejų kaimai, o vos už kelių kilometrų gyvavo visiškai kitos struktūros žemdirbių kaimai. Tad morfologemų kitoniškumas atskiruose kaimuose atskleidžia ir buvusių pagrindinių verslų skirtingumus.

Tokia struktūrinė kaimų analizė ypač naudinga tiriant senesnius jų gyvenimo laikotarpius (apie kuriuos mažiau likę rašytinių šaltinių), gretinant atskirų etnokultūrinių regionų būklę praeityje bei jų paveldą.

Kaip dabar galima būtų apibūdinti būdingas šių dienų Vakarų Lietuvos (Žemaitijos ir Klaipėdos krašto etnokultūrinių zonų) senųjų kaimų struktūras bei morfologemas?

Įvairios istorinės bei kitos aplinkybės lėmė faktinį Žemaitijos etnokultūrinės zonas nevienalytiškumą (atskiri plotai ten ryškiai skyrėsi ir kaimų struktūromis). 1994 m. M. Purvinas su kitais parengė Lietuvos tradicinės architektūros paveldo rajonavimo schemą. Žemaitijoje išskir-

tos Pakuršės, Paprūsės, Kalvotosios Žemaitijos ir Senosios Žemaitijos pozonės, kurios praeityje skyrėsi ir senųjų kaimų struktūromis (17).

Kaimų savitumu išsiskyrė Kalvotoji Žemaitija (maždaug apimanti dabartinius Plungės, Telšių bei Šilalės administracinius rajonus). Ten buvo labai gausu viensėdių bei kupetinių kaimų, vyravo nereguliarios (netaisyklingo piešinio ir nestandartinės) kaimų struktūros. Galima spėti, kad būtent toje Žemaitijos dalyje ilgiau išliko senovės baltams būdingų kaimų struktūrų bruozai: laivas ir erdvus išsidėstymas, netolygus vietovės įvaldymas derinantis prie lokalių vietovės ypatybių. Tokį Kalvotosios Žemaitijos pozonės kaimų pobūdį (be specifinių istorinių bei kitų veiksnių) iš dalies lémė ir to ploto gamtinės sąlygos: sudėtingas reljefas, jo nulemta fragmentiška žemėvalda, nedidelis mozaikiškai išsidėsčiusių derlingesnių plotų kiekis. Matyt, sudėtingesnės ir intensyviai žemės ūkiui nepatogios gamtinės sąlygos savaip padėjo išlikti archajiškesnėms savitesnėms kaimų struktūroms.

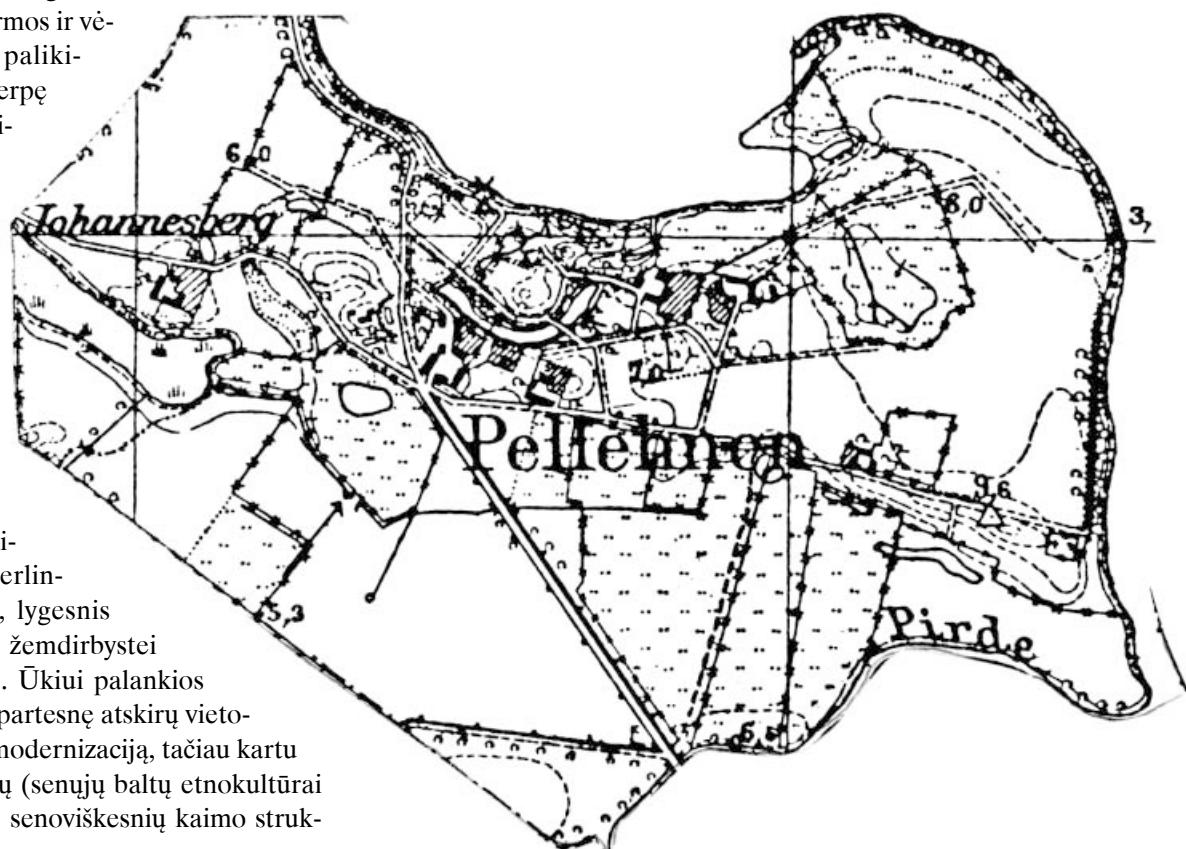
Senojoje Žemaitijoje (maždaug apimančioje dabartinius Raseinių, Kelmės ir Šiaulių rajonus) būta įvairaus pobūdžio bei struktūros kaimų. Tačiau ten (ypač rytinėje pozonės dalyje) vyravo gatviniai kaimai – Valakų reformos ir vėlesnių pertvarkymų palikimas. Tarp jų buvo įsiterpę ir padrikų kaimų (išlikusių iš senesnių laikų ar dėl įvairių priežascių susiklosčiusių vėliau). Tai lémė šios pozonės vietovių istorinę raidą (atskirų plotų juridinis statusas bei priklausomybė įvairiais laikotarpiais), gamtinės sąlygos (pozonės šiaurinėje dalyje vyravo derlingesnių žemų plotai, lygesnis reljefas – intensyviai žemdirbystei palankesni veiksniai). Ūkiui palankios sąlygos ten sąlygojo spartesnę atskirų vietovių raidą bei gilesnę modernizaciją, tačiau kartu nulémė archajiškesnių (senųjų baltų etnokultūrai būdingesnių) bruozų, senoviškesnių kaimo struktūrų nykimą.

Pakuršėje (maždaug apimančioje Kretingos, Skuodo, Mažeikių ir Akmenės rajonus), ypač jos rytinėje dalyje, taip pat buvo nemažai gatvinių kaimų (liudijančių apie vėlesnių žemės reformų mas-

tą). Iki pat XX a. ten būta ir padrikų kaimų (nuo Kalvotosios Žemaitijos pozonės padrikų kaimų besiskyrusiu sodybų pobūdžiu). Atskirų vietovių kaimų pobūdį ir struktūrą taip pat lémė tų plotų lokalinių istorinių raidos ypatybės: senasis juridinis (tuo pačiu ir ekonominis-socialinis) statusas – buvusi atskirų vietovių priklausomybė, tenykščių kaimiečių padėtis bei gyvensenos galimybės (1–2 pav.).

Paprūsėje (maždaug apimančioje Jurbarko ir Tauragės rajonus, Klaipėdos, Šilutės ir Kretingos rajonų dalis) buvo nemažai gatvinių kaimų, išsiskyrusiu specifine struktūrą. Ten būta savitų reguliarų viensėdių kaimų (Rytprūsių-Mažosios Lietuvos kaimų analogų). Tai rodo šios pozonės istorinius ryšius su gretimu kraštu, kai kurių gyvensenos bruozų perėmimą. Paprūsės pozonėje išlikęs įdomus intarpas – Tauragės apylinkės (kelis šimtmecius buvusios vokiškosios Prūsijos valstybės valdose), kuriose buvo sukurti visai kito pobūdžio ir struktūros kaimai (3–4 pav.).

Tad praeityje Žemaitijoje nebuvo bendro „žemaitiško“ kaimo modelio, visuotinai paplitusios kaimo struktūros rūšies. Įvairovėse neretai buvo susiklostę skir-

7 pav. Uložų kaimo (Klaipėdos kraštas, Katyčių parapija) žemės valdos XX a. pradžioje. Paprastesnę kaimo struktūrą formavo: senasis kaimo branduolis (apačioje), vėlesni didieji bei vidutiniai viensėdžiai (viršuje), taisyklingesnis kelių bei lauko keliukų tinklas, paprastesnė žemėvalda (taisyklingesni atskiru ūkių bei viso kaimo žemės sklypai). Tai paprastesnis laukininkų kaimo variantas.

tingos struktūros kaimai. Atskirose Žemaitijos etnokultūrinėse pozonėse ryškiai skyrėsi senųjų kaimų pobūdis. Matyt, tokią kaimų bei jų struktūrų įvairovę lėmė skirtinė atskirų vietovių bei pozonių istorinė raida, praeityje vykę savitū ekonominiai-socialiniai procesai.

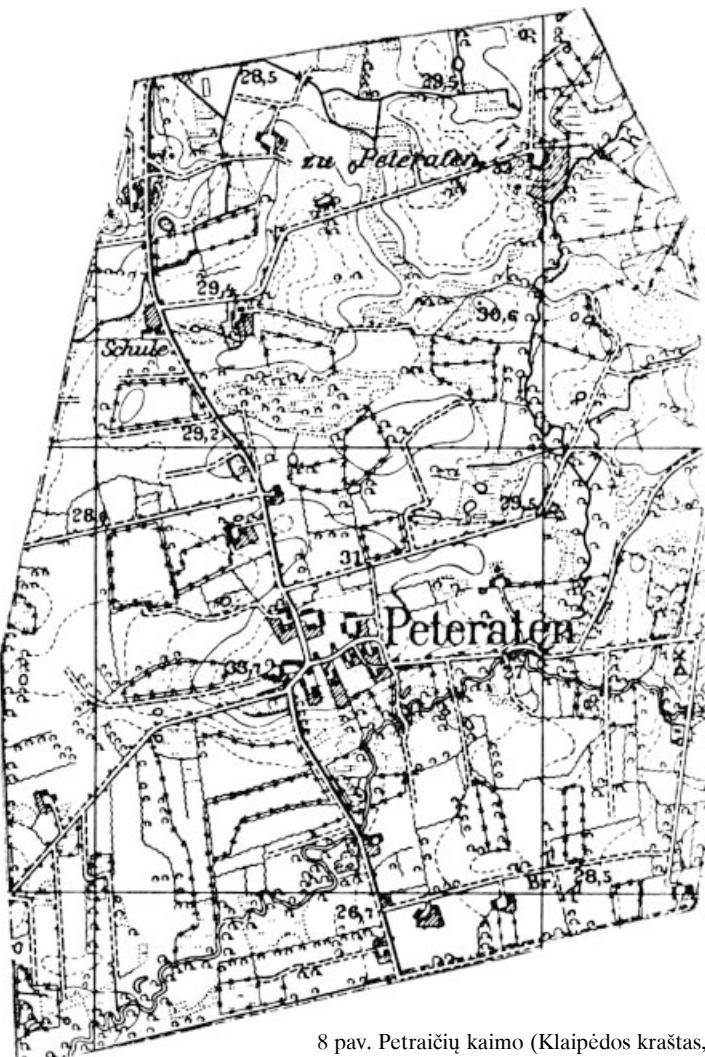
Tačiau visa tai buvo būdinga tik senovinei Žemaitijai, gyvavusiai iki tarpukario žemės reformos Lietuvos Respublikoje, ypač suniokotoje sovietinės okupacijos dešimtmečiais (nemažai sodybų pokariu buvo aplista dėl žinomų okupacinio režimo represijų; vėliau daugelį senųjų kaimų skaudžiai palietė sovietmečiu nesibaigę pertvarkymai). Tuomet vis nauji kaimo sovietizacijos planai, „neperspektyvių“ gyvenviečių etiketės, beatodairiška melioracija, nainkinanti viensėdžius bei senųjų kaimų dalis, labai pakitė kraštą. Dabar tik negausūs senųjų kaimo struktūrų fragmentai kai kur dar primena buvusias ilgamžes etnokultūrines tradicijas.

Deja, senuosius Žemaitijos kaimus sovietmečiu

nuskriaudė ir anuometinė paminklosauga. Tuometinio istorijos ir kultūros paminklų sąrašo sudarytojai nežvelgė žemaitiškų kaimų savitumo, nesirūpino tuomet dar gyvavusių retesnių kaimų struktūrų fiksavimui. Visa tai liudija sovietmečio paminklų sąrašai, tada sukauptos tyrimo medžiagos kiekis (kur kas gausesnis Aukštaitijoje bei Dzūkijoje negu Žemaitijoje).

Nedaug medžiagos apie žemaitiškų kaimų struktūras buvo sukaupta ir anksčiau. Antai uolieji Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojai, tarpukariu kruopščiai užfiksavę tūkstančius smulkesnių dalykų, tik retsykiais atkreipdavo dėmesį į kaimų struktūras – anuomet galbūt pernelyg įprastus ir kasdieniškus dalykus.

Dėl visų tų priežasčių Žemaitijai būdingas tradicinių kaimų struktūras neretai tenka bandyti rekonstruoti remiantis gana skurdžiais šaltiniais.

8 pav. Petraicių kaimo (Klaipėdos kraštas, Katyčių parapija) žemės valdos XX a. pradžioje. Paprastesnę kaimo struktūrą formavo: senasis kaimo branduolis (glaudi sodybų grupė), aplinkiniai viensėdžiai (išsidėstę gana tolygiai), taisyklingesnis kelių ir lauko keliukų tinklas, paprastesnė žemėvalda (taisyklingesni atskiru ūkių bei viso kaimo žemės sklypai). Tai paprastesnis Mažajai Lietuvai būdingo laukininkų kaimo variantas.

Dar sudėtingiau išsamiai apibūdinti Mažosios Lietuvos kaimų ypatybes.

Nors XIX a. ir XX a. pradžioje tuo domėjosi visas būrys krašto tyrėjų, tačiau dar prieš Antrąjį pasaulinį karą dėmesys Mažajai Lietuvai sumenko. Nacistinės Vokietijos valdytuose Rytrūsiuose, ignoruojant etnokultūrines mažumas bei lokalines ypatybes, pradėta ieškoti vien vokiškajai kultūrai būdingų dalykų. Sovietinės okupacijos dešimtmečiais sunaikinus Mažają Lietuvą nebebuvo nė kalbos apie objektyvius bei išsamius to krašto kultūros istorijos tyrimus. Tad dabartinės daugelio žinios apie Mažosios Lietuvos kaimus apsiriboja dar XX a. pradžioje R. Dethlefsono išsakytu pastebėjimu, kad būta skirtumų tarp Kuršių nerijos, Kuršių marių rytinė pakrančių bei žemdirbiškų teritorijų gyvenviečių.

Ilgamečiai autoriaus tyrimai leido atskleisti ypač didelę tradicinių kaimų struktūrų įvairovę Mažojoje Lietuvoje, nulemtą daugelio priežascių.

Pavyzdžiu, gamtinės sąlygos lémė atskirų vietovių žmonių gyvensenos ypatybes, ten vyrausius pagrindinius verslus (ir jiems labiausiai tikusias kaimų struktūras). Antai didesnių upių pakrantėse buvo susiklostė žuvininkų (žvejų) kaimai su palei vandenį išdėstytomis sodybomis, su gausiomis prieplaukomis, savita sodybų struktūra. Per vėlesnių amžių pertvarėjimus Nemuno deltoje klostėsi kompaktiški gatviniai upiniai kaimai su sodybomis abipus upės – svarbiausio susisiekimo kelio (21, 25).

Kuršių marių rytinėje pakrantėje buvo susiklostė jau visai kitokios struktūros ir pobūdžio pamario žuvininkų kaimai: viensėdžiai ar jų grupės atokiau nuo pakrantės, kur glaudėsi tik valčių ir laivų uosteliai-isyriai (5 pav.).

Iki XIX a. pabaigos itin saviti buvo kopininkų (Kuršių nerijos gyventojų) kaimai. Jie derinti prie agresyvių gamtinės aplinkos (pustomo smėlio, keliaujančių kopų, dažnų audrų), anuomet pagrindinio verslo – žvejybos mariose bei Baltijos jūroje (28). Apželdinus didesnę nerijos dalį ten klostėsi kiek kitokio pobūdžio kaimai, vis labiau virtę poilsio gyvenvietėmis.

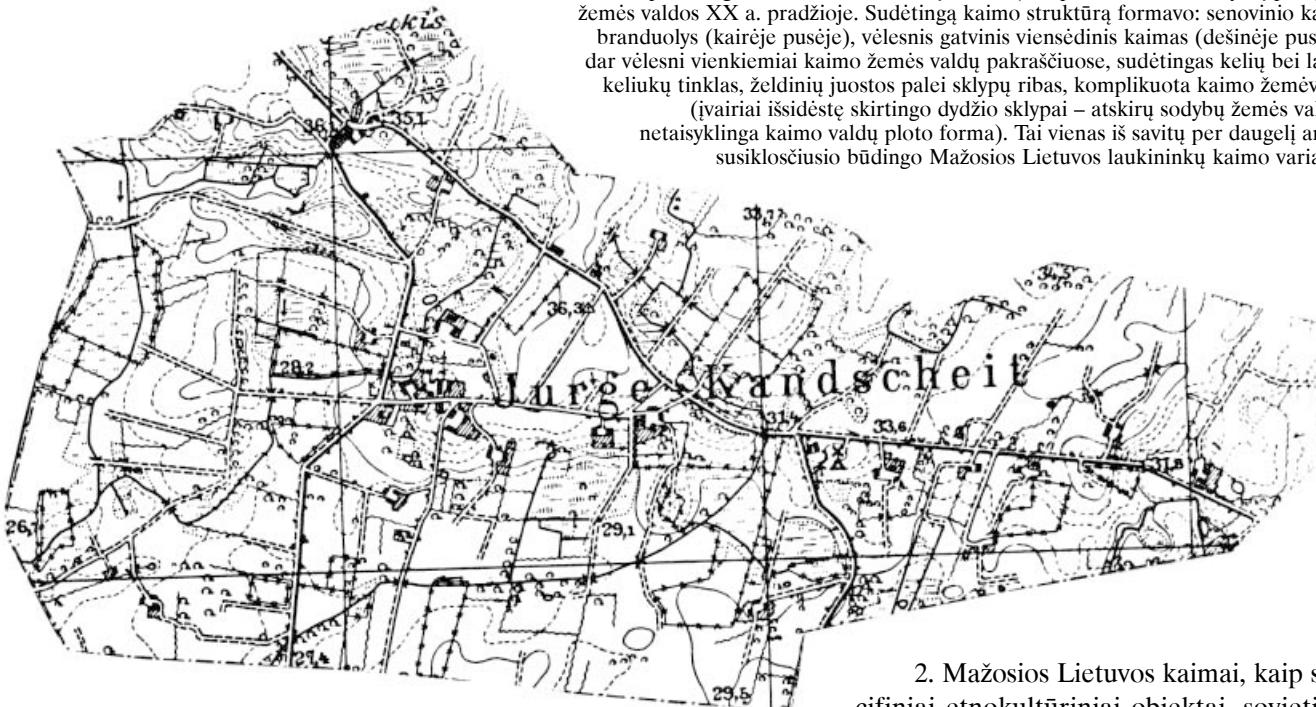
Ypatingos gamtinės sąlygos Nemuno deltoje (pasiskartojantys potvyniai ir ledonešiai, tradicinės žemdirbystės neįmanomumas) lémė pievininkų (užliejamų pievų gyventojų) kaimų susiklostymą. Autorius pirmasis išskyrė ir apibūdino šiuos specifinius kaimus (24). Tai buvo viensėdžiai bei jų glaudžios grupės, susispėtusios negausiose, potvynių neužliejamose paklumose (6 pav.).

9 pav. Mediškiemių kaimo (Klaipėdos kraštas, Katyčių parapija) žemės valdos XX a. pradžioje. Sudėtingą kaimo struktūrą formavo: senovinio kaimo branduolys (dešinėje pusėje), gatvinio režinio kaimo dalis (kairėje pusėje), nedideli vienkiemiai kaimo žemės valdų pakraščiuose, netaisyklingas kelių bei lauko keliukų tinklas, skirtinga atskirų kaimo dalių žemėvalda, medžių juostos palei žemės sklypų ribas. Tai vienas iš savitų per ilgą laiką susiklosčiusio laukininkų-žemdirbių kaimo variantų.

XIX a. pradėti kurti pelkininkų kaimai – kolonijos. Jie steigti pasinaudojant Vakarų Europos patirtimi įvaldant didžiašias pelkes. Sausintų pelkynų pakraščiuose XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo įkurta dešimtys pelkininkų kolonijų. Jų būta įvairių: skyrėsi struktūros, dydžiai ir kt. Pelkininkų kaimuose susiklostė itin savita gyvensena.

Krašto laukininkų (žemdirbių) kaimai buvo labai įvairūs. Autorius išskyrė bent keliolika jų variantų, skirtingų struktūrą ir pobūdžiu (29). Tokią jų gausą nulémė sudėtinga Mažosios Lietuvos istorija: įvairių baltų genčių paveldas, daugkartinės kolonizacijos bangos, įvairių etnokultūrinių grupių iš Vakarų bei Šiaurės Europos atneštos tradicijos, vėlesni krašto administracijos siekiai pertvarkyti kraštą (7–8 pav.). Pavyzdžiu, viena iš savitų laukininkų kaimų atmainų buvo daržininkų (daržovių augintojų) kaimai Nemuno deltoje.

Derlingose didelių plotų žemėse auginta daug svogūnų bei kitų daržovių.

Iki šiol Lietuvoje visa tai nebuko nagrinėjama, tuo nesidomėta. Tik autoriaus ilgamečiuose tyrimuose bei gausiose publikacijose buvo apibūdintos įvairių senųjų kaimų ypatybės Mažojoje Lietuvoje.

Tačiau sovietmečiu sudarytuose kultūros bei istorijos paminklų sąrašuose Mažajai Lietuvai būdingos kaimų rūšys buvo visai neatspindėtos (15). Architektūros paminklais tuomet buvo paskelbti tik Skirvytėlės ir Minijos kaimai Nemuno deltaje, kur lankydavosi sovietinės nomenklatūros veikėjai, pramogavę žvejybos ir medžioklės plotuose. Užtat visai buvo ignoruoti unikalūs pelkininkų ir pievininkų kaimai, gausūs laukininkų kaimų variantai. Ir po 1990 m. Mažosios Lietuvos (jos šiaurinės dalies – dabar Lietuvos Respublikai priklausančio Klaipėdos krašto) senųjų kaimų paveldas buvo paliktas sunykti, toliau ignoruojamas oficialiuju kultūros vertibių apsaugos ir paminklotvarkos struktūrų.

Išvados

- Vakarų Lietuvos senųjų kaimų ištirtumas labai atsilico nuo Vakarų Europos kraštų atitinkamų tyrimų lygio. Senieji kaimai pagal jų struktūros ypatybes iki šiol nebuko nuosekliai išnagrinėti ir suklasifikuoti. Sovietmečiu dauguma senųjų kaimų buvo sunaikinta ar iš esmės perdibta, todėl dabar jau sunku nustatyti bei apibūdinti buvusią jų tradicinę būklę.

10 pav. Jurge-Kandscheit-Daubarų kaimo (Klaipėdos kraštas, Katyčių parapija) žemės valdos XX a. pradžioje. Sudėtingą kaimo struktūrą formavo: senovinio kaimo branduolys (kaireje pusėje), vėlesnis gatvinis viensėdinis kaimas (dešinėje pusėje), dar vėlesni vienkiemiai kaimo žemės valdų pakraščiuose, sudėtingas kelių bei lauko keliukų tinklas, želdinių juostos palei sklypų ribas, komplikuota kaimo žemėvalda (ivairiai išsidėstę skirtingo dydžio sklypai – atskirų sodybų žemės valdos, netaisyklinga kaimo valdų ploto forma). Tai vienas iš savitų per daugelį amžių susiklosčiusio būdingo Mažosios Lietuvos laukininkų kaimo variantų.

2. Mažosios Lietuvos kaimai, kaip specifiniai etnokultūriniai objektai, sovietinės okupacijos dešimtmečiais dėl tuometinių politinių-ideologinių nuostatų beveik nebuko tyrinėjami, jie liko už oficialiosios paminklosaugos ribų.

3. Ligšiolinėse lietuviškose publikacijose Žemaitijos bei Mažosios Lietuvos (Klaipėdos krašto) senieji kaimai apibūdinti perdėm schematiškai. Nebuko parodyta buvusių jų struktūrinė bei funkcinė įvairovė, teritorinė diferenciacija ir kt.

4. Autoriaus parengta Lietuvos senųjų kaimo gyvenviečių etnokultūrinio rajonavimo schema leidžia parodyti buvusius Žemaitijos bei Mažosios Lietuvos teritorinius savitumus, kaimų skirtingumus atskirose etnokultūrinėse pozonėse. Nauji tyrimo metodai ir morfologemos sąvoka leidžia esmingiau apibūdinti senųjų kaimų struktūros ypatybes.

5. Žemaitijos etnokultūrinės pozonės (Senoji Žemaitija, Kalvotoji Žemaitija, Pakuršė ir Paprūsė) pastebimai skyrėsi kaimų struktūrų pobūdžiu. Ypač išsiskyrė Kalvotosios Žemaitijos padriki kaimai su „didžiosiomis“ sodybomis. Bendrosios valstybinės politikos rezultatas buvo daugelyje etnokultūrių pozonių iškurti gatviniai – rėžiniai kaimai. Visos Žemaitijos kaimų pobūdžiai didelę itaka darė istoriniai bei socialiniai-ekonominiai veiksniai, gamtinės aplinkos pobūdis, lokalines ypatybės.

6. Mažoji Lietuva (Klaipėdos kraštas) pasižymėjo ypäč didele kaimų struktūrų įvairove. Žuvinių, kopininkų, pievininkų, pelkininkų ir laukininkų kaimų ypatybes nulėmė ten vyrauojantis pagrindinis verslas. Minėtosios kaimų rūšys dar skyrėsi gausiais struktūriniais potipiais. Kaimų struktūrų įvairovę dar didino konkrečios vietovės ypaty-

bės (gamtinės aplinkos pobūdis, istorinė raida, specifinės lokalinių socialinės-ekonominės sąlygos).

7. Autoriaus atlikti ilgamečiai Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos kaimų tyrimai atskleidė daug svarbių jų bruožų. Pavyzdžiu, autorius pirmą kartą išskyre ir apibūdino pievininkų kaimus – savitos gyvensenos užliejamose pievose fenomeną.

8. Vakarų Lietuvos kaimų savitumai dabartinių oficialių kultūros vertybių apsaugos ir paminklotvarkos struktūrų iki šiol ignoruojami. Vertingiausi jų pavyzdžiai iki šiol neglobojami. Senųjų kaimų struktūros ypatybės iki šiol nežinomos dabartiniam funkcionieriams, į tai neat sižvelgiama priimant įvairius sprendimus dėl tolesnio kaimų likimo.

NUORODOS:

1. Mortensen H. Litauen, Grundzüge einer Landeskunde. - Hamburg, 1926.
2. Essen W. Die ländliche Siedlungen in Litauen. - Leipzig, 1931.
3. Balčiūnas V. Lietuvos kaimų žemės tvarkymas istorijos, ūkio ir statistikos šviesoje. - Kaunas, 1938.
4. Gimbutas J. Kaimas architektūriniu ir urbanistiniu požiūriu // Lietuvių enciklopedija. T. 10. - Boston, 1957.
5. Gimbutas J. Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje // Lithuania Minor. I. -New York, 1958.
6. Butkevičius I. Gyvenvietės ir sodybos // Lietuvių etnografijos bruožai. - Vilnius, 1964.
7. Kaimų gyvenvietės // Lietuvių liaudies architektūra. T. I. - Vilnius, 1965.
8. Gimbutas J. Kaimo architektūra ir statyba // Lietuvių enciklopedija. T. XV. - Boston, 1968.
9. Bielinskis F. Lietuviškos kaimo gyvenvietės // Statyba ir architektūra. - 1970, Nr.10.
10. Bielinskis F., Petrus J., Stanevičius S. Lietuviško kaimo etnografiniai savitumai // Statyba ir architektūra. - 1970, Nr. 11.
11. Сельские поселения Прибалтики. - Москва, 1971.
12. Butkevičius I. Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. - Vilnius, 1971.
13. Butkjawitschius I. P., Terentjewa L. N., Schlygina N. W. Kie Korfsiedlungen des Baltikums // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. Т.XI. - Москва, 1971.
14. Purvinas M. Традиции народного зодчества и среда новых сельских поселений // Научные труды вузов Лит.ССР. Градостроительство и районная планировка. Планировка сельских населенных мест, 1986.
15. Purvinas M. Sarašas – skriauada Mažajai Lietuvai // Naujasis dienovidis. - 1993, Nr.50.
16. Purvinas M. Senasis kaimas: tyrimo problemos // Liaudies kultūra. - 1993, Nr.4.
17. Purvinienė M., Purvinas M. Lietuvos tradicinės architektūros paveldo rajonavimas // Kultūros paminklai. - 1998, Nr. 5.
18. Purvinas M. Pagėgių apylinkių kaimai – senovės baltų ir Mažosios Lietuvos paveldas // Kultūros paminklai. - 1998, Nr. 5.
19. Purvinienė M., Purvinas M. Mažosios Lietuvos kaimų ypatybės (istorinė apžvalga) // Statyba ir architektūra. – 1999, Nr.1.
20. Purvinas M. Mažosios Lietuvos kaimų morfologinio tyrimo galimybės // Geografija. T. 35(1). - Vilnius, 1999.
21. Purvinas M. Būdingi tradicinės architektūros pavyzdžiai Nemuno deltos regioniniame parke. - Kaunas, 1999.
22. Purvinas M., Purvinienė M. Etnische und historische Züge der Dörfer und Gehöfte Kleinlitauens // Ländliche Architektur als Bauerbe. TUSNAD/99. Cluj-N., 1999.
23. Purvinas M. Kaimas // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T.1. - Vilnius, 2000.
24. Purvinas M. Pievininkų kaimai Nemuno deltoje // Kultūros paminklai. 8. - Vilnius, 2001.
25. Povilanskas R., Purvinas M., Urbis A. Minija ir Karklė: pamario paveldo kaimai ir jų aplinka. - Leiden/Klaipėda, 2002.
26. Purvinas M. Mažosios Lietuvos kaimai ir sodybos XX a.: etnių ir kosmopolitinių bruožų kaita // Liaudies kultūra. - 2002, Nr.6.
27. Péteraitis V., Purvinas M. Kuršių marių pakrančių gyvenvietės // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T.2. - Vilnius, 2003.
28. Purvinas M., Purvinienė M., Frankas K. Kuršių nerijos gyvenvietės // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T.2. - Vilnius, 2003.
29. Purvinas M. Laukininkų kaimai // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T.2. - Vilnius, 2003.

The structure of ancient Lithuanian villages: Lowland (Samogitia) and the Klaipėda region

Martynas PURVINAS

In Lithuania, the form and structure of ancient villages were started to be analysed later than in West Europe. Due to historical conditions the investigation of ancient villages was rather fragmentary. During the decades of the Soviet occupation Lithuania Minor (the northern part of the East Prussia) was condemned to complete the destruction by eliminating the specific cultural heritage that followed the so-called ethnic “purification”.

The author has been investigating ancient villages since 1972. He worked out new methods for the analysis of their structure and the scheme of the ethnocultural zonation of the Lithuanian villages. Here are the structural peculiarities of the ancient villages particularly in the regions of contemporary West Lithuania (i.e. Lowland (Samogitia) and the Klaipėda region in the northern part of Lithuania Minor). Due to historical and natural reasons the villages with different structures were formed in four parts of Lowland (Old Lowland (Samogitia), Hilly Lowland (Samogitia), Pakuršė and Paprūsė). Villages of Lithuania Minor demonstrated the most various structures. Beside the farm villages there were other specific sorts of villages: those of river fishermen, of lagoon fishermen, of the Baltic sea fishermen, of meadow and bog inhabitants. The author was the first scholar in Lithuania to prove the villages situated in the overflowed meadows to be of a particular phenomenon of the region. However, today a few ancient villages have remained and only in fragments. For this reason the former traditional situation is reflected solely in the old cartographic materials and historical sources.

Kauno technologijos universitetas,
Architektūros ir statybos institutas,
Tunelio g. 60, Kaunas

Gauta 2005 01 20, įteikta spaudai 2005 11 16

Vizualinis dokumentas kaip vestuvių apeigu įprasminimas

Irma ŠIDIŠKIENĖ

Objektas – fotoalbumai, nuotraukų rinkiniai, videoįrašai, įamžinantys svarbių šeimos gyvenimo akimirkų, įvykių vaizdus, primenantys artimus (buvusius ir esamus) žmones. Šioje mozaikoje dažnai rasime albumo savininko tėvų ar jo paties vestuvių nuotraukas, kai kas turi ir videofilmą apie vestutes. Tai dvięjų žmonių bendro gyvenimo pradžios liudijimas – vizualus dokumentas artimųjų, giminės, draugų bendrijoje, reikšmingas kaip faktas ir kartu reprezentuojantis šių žmonių socialinį statusą, jaunystės grožį, idilę.

Fotodokumentas sukuriamas komunikuojančių objektui ir subjektui: dalyviai yra subjektais, o nuotraukoje, videojuoste jie tampa objektais. Fotografas šiuo atveju – subjektas. Subjekto ir objekto sąveikos rezultatas yra nuotraukos (video). Straipsnio tikslas – išnagrinėti, kaip vizualiniai dokumentai atspindi vedybas, išanalizuoti vestuvių nuotraukų ir videoįrašų kūrimą, perskaitymą (šifravimą). Lyginamasis metodas.

Išvada. Vestuvių nuotraukomis ir videoįrašu kuriamas atmintino įvykio dokumentas, kuris reprezentuoja užfiksuotų ir fiksuojančiųjų asmenų kultūrinį identitetą. Vizualiniai dokumentai parodo, kokie vestuvių simboliai buvo naudoti, ar pokylių vyko su giminėmis ir draugais, ar tik su artimaisiais, draugais, kokios pasirinktos įvykio fiksavimo formos. Iš jų galime sužinoti, ar jaunieji vedybas priima santūriai, susikaupę, ar žaismingai, meiliai, ar – kaip reikšmingą (giminės, aplinkinių, draugų apsuptyje) socialinį įvykį, ar kaip turintį reikšmę tik jų asmeniniui (socialinės grupės ribose) bei – kaip perteikiamos ir įprasminamos vestuvių apeigu prasmės.

Vestuvės yra vienas iš socialinių įvykių, reprezentuojančių visuomenės papročius, teatrališkumo normas. Tarp įvairių santuokos įforminimo būdų atsirado ir vedybų fiksavimas nuotraukomis (Lietuvoje XIX a. pab.), o XX a. paskutiniajame dešimtmetyje išplito ir videoįrašai. „Šeimos (taip pat kitų grupių) nariais laikomą individų įamžinimas – ankstviausia masinio fotografijos naudojimo forma. Jau mažiausiai šimtmetyje vestuvių nuotrauka yra tokia pat neatskiriamą ceremonijos dalis kaip ir tradicinės žodinės formulės,” – rašo Susan Sontag (1, 18). Tirdamas naujo vestuvių dalyvio, operatorius, vaidmenį arménų vestuvėse, G. Šagojanas palygino visas jungtvių įteisinimo formas (jungtvių apeigos metu prie namų židinio, bažnyčioje ištariami priesaikos žodžiai, civilinėje metrikacijoje parašomi dokumentai) su vedybų dokumentavimu fotografijomis, videoįrašais, kurie esą atlieka fiksacijos palikuonims funkciją (2, 47). Vestuvių fiksacijos palikuonims svarbą autorius grindžia vis didėjančiu operatoriaus (nors jis, atrodytų, téra vestuvių patarnautojas) vaidmeniu arménų vestuvėse. Taigi vedybų fotografavimas tapo tradicija, fotonuotraukos, videoįra-

šai – vestuvių dokumentavimo priemone, atliekančia socialinio įvykio kaip fakto perdavimo funkciją.

Straipsnyje analizuojant vizualinį dokumentą bus siekiama išnagrinėti, kaip jį kuriant atsiranda galimybė išreikšti požiūrių į vedybų apeigas. J. Skottas teigė, kad fotografo (operatoriaus) darbai turi tokį pat tiriamojo šaltinio statusą, kokį socialiniuose moksluose – asmeniniai laiškai, autobiografijos, prisiminimai. Įvairūs dokumentiniai šaltiniai, taip pat ir nuotraukos, videoįrašai vertinami pagal 4 pagrindinius kriterijus: autentiškumą, kūrybiškumą, reprezentatyvumą ir prasmingumą (3). Jie yra pagrindas kuriant vizualinius dokumentus, todėl ir perskaičiati juos tikslingo remiantis būtent šiais kriterijais. Straipsnio tikslas – atskleisti vestuvių nuotraukų ir videoįrašų savininkų santykį su visuomenės papročiais, teatrališkumo normomis. Keiliами uždaviniai – ištirti, kaip fiksuojamos vestuvės, kaip ši fiksavimą galima perskaityti, kokias galima ižvelgti vizualinių dokumentų prasmes.

Šiam tikslui buvo apklausti keturi fotografa (4), tarp jų – dirbanties ir operatoriumi, vienas iš jų dirbo fotoateljė civilinės metrikacijos biuro patalpose, XX a. devintuoju dešimtuoju dešimtmetyje išplėtus fotografavimo daugiausia vestuves, kitas ten dirba ir šiuo metu, trečias fotografuojant įvairiomis temomis savo studijoje, o ketvirtas – savamokslis licencijuotas fotografas ir, kaip minėjau, operatorius, filmuojantis vestuves, darantis reportažinės nuotraukas (5). Buvo peržiūrėta šūsnis minėto laiko nuotraukų, 10 videoįrašų iš pastarojo dešimtmetyje įvairių vestuvių, ekspedicijoje (6) apklausti pateikėjai, susipažinta su jų asmeninių vestuvių nuotraukų kolekcijomis. Kiekvienoje ekspedicijos vietovėje buvo apklausta po vieną (rečiau – dvi) moterį, tekėjusią būtent toje vietovėje. Užrašyta po dvi anketas apie vestuves, vykusias XX a. 6-uoju ir 7-uoju dešimtmetyje, 8 – aštuntajame, 29 – devintajame, 21 – dešimtajame dešimtmetyje ir 11 – XXI a. pradžioje.

Vedybų vizualinis dokumentavimas pirmiausia yra atminimo kūrimas, kartu vestuvių apeigoms (jau ir namų aplinkoje) oficialumo suteikimas. Vestuvių veikėjai (subjektais) tampa, fotografo, operatoriaus atžvilgiu, objektais, o pastarasis – subjektu ir tai skatina teatrališkus santykius.

Autentiškumas. Vestuvės – socialinis įvykis, kurio nufotografuotas atvaizdas, S. Sontag žodžiais, – tarsi „realybės miniatiūra“ (1, 17). Šeimos aliume vestuvių nuotrauka – reikšmingo gyvenimo fakto paliudijimas. Nuotraukas galima skirstyti į dvi pagrindines grupes: studijoje darytas ir reportažinės, darytas įvykio vietoje. Tieki vienos, tieki kitos fiksuoja autentišką įvykį. XIX a. pab. – XX a. pirmosios pusės vestuvių nuotraukos, kai paprastai fotografavosi tik abu jaunieji, Lietuvoje dažniausiai fotografiuotos fotoateljė. Plintant fotografijos versliui

(XX a. ketvirtajame dešimtmetyje), kartu su svotais (piršliais), artimaisiais ir kitais pulko dalyviais jaunieji kiek dažniau fotograuoti ne tik fotoateljė, bet ir prie namų. XX a. antrojoje pusėje visiems, kėlusiems vestuves, neatsiejama vestuvių dalmi tapo fotograuotis santuokos rūmų ateljė ir vis dažniau namuose. Tokiu nuotraukų gausėjimas tarsi rodo siekį užfiksuoti kuo daugiau autentišką akimirką.

Santuokos fiksavimas nuotraukomis beveik neatsiejamas nuo pačios santuokos. Ekspedicijose iš šešių atveju, kai pateikėjai nekélė vestuvių, keturiais atvejais (XX a. septintajame devintajame dešimtmetyje) jaunieji kartu su liudininkais nusyko į ateljė nusifotograuoti, dviem atvejais (XX a. šeštajame dešimtmetyje) studijoje nesifotograuota. Antrą kartą tekėjusios moterys vestuves fotograuoti užsisakė tik civilinėje metrikacijoje (pačią ceremoniją), o studijoje fotograuotis dažnai atsisakydavo.

Nekélusiems vestuvių jauniesiems dažniausiai buvo svarbu nusifotograuoti dviese (ir su liudininkais) fotoateljė ir civilinės metrikacijos biure. Studijų nuotraukos gali būti lakoniškos, jei nusifotograuojama tik jaunieji, tuo pažymimas tik pačių jungtvių faktas, kurį liudija jaunuų apranga, vestuvinių simboliai. Jei jaunieji nepasipuoš vestuvine apranga, studijų nuotraukose dažnai demonstruojami jų vestuvinių žiedai ant rankų, kartais – nuotakos puokštė. Peržiūrėjusi šūsnį nuotrauką, darytų fotoateljė, civilinės metrikacijos biuro patalpose, pastebėjau, kad vis daugiau jaunuų porų (ar kartu su liudininkais), pasipuošusiu ne vestuvine apranga, o, pavyzdžiu, juodais odiniais rūbais, nuotaka – juoda suknele, o jaunasis šviesiu švarku, juodomis kelnėmis. Vestuves teliudija nuotakos puokštę, fotostudijos (santuoką rūmuose) išrašas nuotraukoje. Kai jaunuų palydoje yra tik liudininkai ir labai nedaug vestuvinių simbolių, tai rodo, kad vestuvės vyko tik tarp artimųjų ir svarbiausių draugų (arba tik su vienais iš jų).

Savo santuoką ne visi sureikšmina. Tai parodo ir nuotraukos, tyrimų metu matytos šeimų albumuose. Tik iš pateikėjos komentaro sužinota, kad ji su vyrų nusifotografavo savo santuokos užregistruavimo metu; jaunieji buvo apsirengę paprasčiais išeiginiais drabužiais, jokių simbolių nesegėjo, nuotraukos darytos lauke. Pateikėja paaškino, kad jie nesituokė bažnyčioje (XX a. ketvirtajame dešimtmetyje) ir nekélė vestuvių – taip norėjo. Tai galima vertinti kaip vieną iš protesto prieš tradicines normas būdų arba kaip savito, kitokio požiūrio į jungtuves išraišką. Kraštutinis požiūris į vedybų apeigas (atsainumas jų atžvilgiu) akivaizdžiausias tarp tų, kurie savo vestuvių nuotraukų visai neturi.

Taigi iš studijoje darytų nuotraukų ne visada galima spręsti, ar jos darytos vedybų proga. Tą progą parodo: a) jaunuų apranga, simboliai; b) liudininkų ir, žinoma, pulko buvimas; c) civilinės metrikacijos biuro, tame esančios fotoateljė patalpos. Kitais atvejais vedybų faktą, fiksotą nuotraukoje, turi patvirtinti kitokia, žodinė ar dokumentinė, informacija. Pirmuoju atveju galima spręsti, kad jaunieji laikosi tradicinių visuomenės normų, o antruoju – jas ignoruoja. Vestuvių apeigų mastą geriau atskleidžia reportažinės nuotraukos ir videoįrašai.

Kūrybiškumas. Meniška vestuvinė nuotrauka dažniausiai būdavo padaryta studijoje. Dauguma apklaustų pateikėjų sakė, kad būtinai norėjo turėti studijoje fotograuotą menišką

nuotrauką. Jos nuo seno yra prestižinės. Aukštas nuotraukos kokybės lygis daug priklauso nuo technikos, studijos įrangos. Tokią įrangą turėdavo tik profesionalai fotografai. Kiekvienas naudojo savo rekvizitus, pagal techninius nuotraukos davinius galėjo pasakyti, kurio iš jo kolegų yra daryta nuotrauka. Kelti nuotraukų meniškumą, matyt, būta paskatų, nes, kaip teigia sovietmečiu dirbę fotografai, užsidirbtį iš vestuvių buvo galima gana daug – nuotraukos labai mėgtos ir, svarbiausia, jų užsisakydavo dešimtimis.

Vis dėlto Lietuvoje studijose darytos nuotraukos, labai popularios XX a. aštuntuoju devintuoju dešimtmeciais, dėl „konvejeriškumo“ dažnai buvo nekokybiskos, atrodė vienodos, standartinės. Kiekvienam rajone fotoateljė, esančių netoli civilinės metrikacijos biurų, rekvizitai, fonai daugumos tų apylinkių pateikėjų nuotraukose pasikartoja (pagal tai galima pasakyti kur, kokiu laiku fotograuota). Techninės galimybės visoje Lietuvoje sovietiniais metais buvo labai panašios, net ir fotografinimo maniera bei rekvizitai panašūs, lakoniški: baltas stalėlis su tautine juosta ant jo, kėdės, vaza su gėlėmis – dažniausiai kalijos, gvazdikai, rožės. Todėl XX a. pabaigoje jų paklaua palaipsniu mažėjo. Lenkijoje, atvirkščiai, iki šiol išliko labai populiaros studijose darytos vestuvių nuotraukos, jų užsakoma daug, fotoateljė ne tik gali išsilikyti, bet ir gerinti fotonuotraukų kokybę. Lenkijoje netgi leidžiamas specialus žurnalas apie vestuvinę fotografiją „Zdjicia slubne“ (7). Peržiūrėjus mūsų vestuvių nuotraukas, vos vienu kitu atveju galima kalbėti apie tikrą meniškumą.

Dabar (XXI a. pr.) jaunieji vis dažniau renkasi studijas, kuriuos gali pasiūlyti įdomesnių vaizdų, daugumai fotografų ir užsakovų atsibodo „konvejerinės“ nuotraukos, atgrasus jų fonas ir kiti standartiniai rekvizitai. Jaunieji pasirenka įdomesnes studijas, kai kurie samdosi fotografą, fotografuojantį ne studijoje, o gamtoje ar rūmuose, muziejuose, įdomesnėse nekasdinėniškose vietose. Tokios nuotraukos, fotografų vadinamos „parametromis“, išpopuliarėjo Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo metais. Ši alternatyva studijų nuotraukoms dažniausiai pateisina užsakovų lūkesčius.

Pozavimas XX a. septintuoju devintuoju dešimtmeciais ir maždaug nuo XX a. dešimtojo dešimtmecio taip pat skiriasi: anksčiau vyraovo santūrumas, sakytm – „romantiškumas“: jaunieji susikaupę stovi ar sėdi susiglaudę, apsikabinę žiūri vienas į kitą ar abu kažkur į tolumą žvelgia, jaunasis stovi, o nuotaka sėdi... Taip pasireiškė fotografų nenoras ar negebėjimas (gal dėl skubos) dirbti su užsakovais. Nuo XX a. pab. – XXI a. pr. pozuojama laisviau, dažniau – ir žaismingiau, bet taip pat romantiškai, afišuojamas jaunuų meilumas.

Dalyviai nuotraukai fotoateljė iš pradžių sustoja stichiškai, spontaniškai – kas kur nori, ten stoją, bet kas nors iš dalyvių (svotų ar giminičių) kiek pareguliuoja: arčiau jaunuų stojasi (ar sėdasi) svarbesni asmenys. Paskutinis žodis – fotografo: kiek pataiso stovėseną, galvos, rankos padėtį ar kita. Spontanišumas vyrauja visur – ir fotoateljė, kur vestuvių nuotraukų per mėnesį padaroma vos kelios, ir ten, kur fotografuojama beveik nenutrukstamai. Pirmuoju atveju, pasak fotografo, „gaujasi kaip teatras, patys renkasi drabužius, rengiasi, aš tik kartais patariu, kaip geriau.“ Antruoju atveju, ateljė, paprastai įsikūrusiose civilinės metrikacijos biuruose ar arti jų, kur

dažniausiai fotografuoja vestuvės po vestuvių, vos ne konvejeriu, spontaniškumas tiesiog neišvengiamas, fotografuoti tenka skubiai, todėl ieškoti kokių įdomesnių sprendimų ar atlikti fotosesijas nebūna kada. Kai vestuvių būna mažiau, jei užsakovai pageidauja, fotografuojama įvairesnių nuotraukų, keičiamos dekoracijos ar kita.

Paprastai kiekvienas fotografas vestuvių dalyviams siūlo kuo daugiau įvairesnių pozavimo kombinacijų (jaunieji su pulku, jaunieji su svotais ir t. t.). Tačiau užsakovai, vieni pagal finansines išgales, kiti gal dėl įvairių prietarų ar kitko, pasirenka tik tam tikrus variantus. Pagal tai galima spręsti apie tos grupės žmonių kultūrinį identitetą. Sprendžiant iš nuotraukų, matytų ekspedicijoje ir fotostudijose, jaunieji fotografuojami atskirai: nuotaka sėdi, jaunasis stovi, arba abu stovi susiglaudę, apsikabinę žūri vienas į kitą ar kitaip. Fotografai yra pastebėję, kad nuotakos fotografavimo metu kartais žaismingai elgiasi pagal prietarus, uždėdamos savo ranką ant jaunojo rankos – taip vildamosios „turėti viršų“ bendrame jų gyvenime. Šeimos albumuose dažnai teko matyti meniškų vienos nuotakos nuotraukų. Tokių iš atsiskirtinai apklaustų ekspedicijoje pateikėjų užfiksuota 18, iš kurių 4 atvejai, kai jaunikis taip pat fotografavosi vienas. Tos vestuvės – iš XX a. devintojo dešimtojo dešimtmečių. Viena pateikėja sakė girdėjusi prietarą, kad negalima jaunesiems fotografuoti atskirai, tai – negerai. Tokį prietarą paliudija ir pateikėjas fotografas. Galbūt dėl šio prietaro jaunieji stengesi nesifotografuoti atskirai. Teko matyti kelias nuotraukas, kur abu jaunieji nufotografuoti su pamergėmis, kitoje nuotraukoje – abu su pabroliais (Biržų, Nemunėlio Radviliškio apyl.). Kitose studijų nuotraukose jaunoji fotografuodavosi su pabroliais, jaunasis – su pamergėmis. Iš visų aprašų tokius užfiksuoja 10 atvejų (septintadalis) Aukštaitijos rajonuose, kita dalis – nuotaka nusifotografavusi su pamergėmis, jaunasis su pabroliais, jaunieji su pulku ir svotais, piršliais, jaunieji su svotais ir artimaisiais (broliais, seserimis). Nuotakos (analogiškai ir jaunojo) fotografavimesi su pamergėmis slypi užuomina, kad ji išeina iš merginų gretų, arba – iš vaikinų interesų rato.

Taigi santūrių, statiskų vedybų demonstravimas keičiasi į melias, žaisminges. Nuotraukomis perteikta nuotaika atspindi besikeičiantį žmonių kultūrinį identitetą.

Vis dažniau vestuvėms samdomas ir operatorius, kuris sugeba sukurti gražų, įsimintiną filmą apie ši dviems žmonėms išskirtinį įvykį. XX a. devintajame dešimtmetyje vestuves, kaip sakėsi pateikėjos, dažnai filmuodavo pažystami, draugai, turėjė filmavimo kamerą. Padidėjus videoįrašų paklausai, kai kurių mėgėjai tapo „profesionaliai“ (licencijuotais) vestuvių operatoriais. Savamoksliai, bet kokybiškai ir kūrybiškai atliekančių savo darbą operatoriai Lietuvoje labai paklausūs nuo XX a. paskutiniojo dešimtmečio.

Fotografas, operatorius – vienas iš reikšmingesnių patarnautojų vestuvėse. Profesionalas ir mėgėjas fotografas ar operatorius dirba skirtingai. Profesionalui svarbu būti nepastebiam, kuo geriau perteikti vestuvių nuotaiką. O mėgėjas visų pirma yra vestuvių dalyvis, todėl jo nuotraukose ir videoįrašuose būna daugiau perteikiami asmeniniai išpūdžiai. Iki Neprilausomos Lietuvos atkūrimo, kai tarp profesionalių fotografų, operatorių beveik nebuvvo konkurencijos, jie tuo naudojosi (žinoma, tai priklausė nuo fotografo asmens savybių) kar-

tais reguliuodami vestuvių eigą, – ją trikdydami, kad užfiksuočių jiems rūpinus momentus. G. Šagojanas tokius atvejus, kai operatorius stabdo vestuvių eigą, vadina antiritualiniais, tačiau, jo manymu, tai prilygsta piršlių (svotų), muzikantų reguliavimui (2, 51). Vis tiek ne kiekvienas operatorius išterpimas tolygus vedančiųjų veiksmams.

Konkurencijos sąlygomis profesionaliai fotografais tam-pa ir savamoksliai, kurie iš šio darbo užsidirba. Vestuvėse jie kartais – pasyvūs stebėtojai, dokumentalistai, o kartais – aktyvūs organizatoriai. Operatorius, ypač jei jis išmoningas, patyręs, stengiasi sukaupti kuo daugiau medžiagos. Jam svarbu nepraleisti pagrindinių apeigų. Vienas operatorius pasakojo, kad yra tekė „kurti vestuvių scenarijų“, nes nebuvो ką filmuoti: visi tik valgo ir kartais pašoka. Tada operatoriams tenka imtis iniciatyvos: vienam, kitam pabrolui (ar dalyviui) „nekaltai pa-sufleruoti“, kad „gal jūs dabar pavokit pamerges ar nuotaką“ ir pan. Kartais pasiūloma atlikti kokį nors linksmą veiksmą, kurį operatorius buvo matęs kitose vestuvėse (pvz., vestuvininkams pasirašyti ant paklodės prieš guldant jaunuosius). Vestuvininkai dažniausiai noriai priima tokius pasiūlymus. Kartais vestuvių apeigos ne tik pajavairinamos, bet ir keičiamos. Pavyzdžiui, vestuvininkai sugėdinami, kai daužo stikliukus, iš kurių gérė šampaną ant tilto – teršti aplinkos nedera! Kartais operatorius kartu su piršliais (svotais) ar muzikantais, nuo kurių priklauso vieno ar kito veiksmo pradžia, pasitaria su jaunuju tėvais (ar tarpusavy), kada atnešti aukurą, tortą, kada geriau deginti vainikėli... Kai vedantysis (piršlienė, piršlys, svotai) sumanus, vestuvių eiga priklauso nuo jo. Pastebėta, kad lenkü vestuvėse vedančiųjų iniciatyva dažniausiai tik muzikantų rankose. Tuomet operatoriu tereikia filmuoti vestuvių apeigas.

Neprofesionalūs, neišmanantys amato, nematantys būsimo produkto rezultato, operatoriai negali sukurti tinkamos, atminčios įvykio prasmės. Tyrinėdamas operatorių darbą arménų vestuvėse, G. Šagojanas pastebėjo, kad tokis operatorius filmuoja įvykius pagal savo asmeninį pasirinkimą, nesuvokdamas apeigų svarbos ar meninio pateikimo, dažnai filmuoja savo šeimos narių dalyvavimą tose vestuvėse (2, 48). Analogiškai atsitinka ir Lietuvoje. Pateikėjas operatorius pabrėžė, kad, neturėdamas daug videoįrašo medžiagos iš vestuvių, nesukursi gero filmo – vestuvių neišgalvosi. Viena motina buvo atnešusi vestuvių videoįrašus, kad būtų sumontuoti, tačiau juose nufilmuoti tebuvo įvairūs pašaliniai dalykai (šokiai, moterų kojos, linksmybės), jokių apeigų, tik retsykiai pasirodydavo jaunieji. Deja, veiksmo nebeatkursi...

Mūsų fotografų svarbiausias vaidmuo (ypač fotografuojant studijoje) – sukurti išskirtinę, ypatingą nuotaiką, perteikti įvykio iškilmingumą, nekasdieniškumą. O videooperatoriaus darbo tikslas vestuvėse – perpasakoti, pateikti įvykio savitumą. Vestuvių dalyviai, jausdami stebėtoją, kuris viską fiksuoja, dažniau stengiasi atlikti simbolinius, žaidybinius veiksmus, kontroluoją savo elgseną, antra vertus, ir pats operatorius kartais turi kūrybiškai paskatinti vestuvių eigą (kad turėtų ką parodyti videojuoste). Toks vizualinis dokumentas sukuria stiprū išpuštį, įvykis tampa istorine, kartais ir menine verte (bent jau šeimai, giminaičiams).

Reprezentatyvumas. Vestuvių vizualinis dokumentas, kaip iprasta, būna dovanojamas dalyviams, artimiesiems, rodomas

kitiems, nedalyvavusiems vestuvėse, todėl labai svarbu jo estetika. Fotonuotraukas pirmiausia atrenka fotografas: pagal kokybę, meniškumą. Asmuo, perkantis nuotrauką, atsirenka tas (ar tą), kurios, jo (jos) manymu, yra gražesnės (asmuo atrodo joje gražiau) ir pan. Prisiminimui paliekamos pačios gražiausios akimirkos. O videofilmą montuoja pats operatorius. Tieša, prieš užsisakydami operatorių, užsakovai išsiaiškina, ko pageidautų videojraše, ko ne. Užsakymas, be abejo, priklauso nuo užsakovo. Jei užsakinėja tévai, kurie dažniausiai moka už paslaugas, jie ir padiktuoja sąlygas: kad nebūtų jokių nepadorių scenų. Jei užsakinėja jaunieji, dažniau pageidauja netikėtū, įdomių sprendimų, išskirtinumų. Kartais jie vienas nuotraukas daro tėvams, kitas – sau. Operatorius sumontuoja svarbiausius vestuviu momentus, įterpia įvairius kadrus iš turimos filmuotos medžiagos, iš šeimos albumo nuotraukų, įrašo muzikinį foną ir kita. Viskas sumontuojama kaip filme: su įžanga, veiksmu, kulminacija, pabaiga. Šiuos dalykus pastebi ir G. Šagojanas, aprašydamas, kaip arménų operatoriai užpildo apeigų „tarpus“. Montuodami medžiągą, operatoriai naudoja vadinamuosis *insertą* ir *dabingą* (8). Jis pažymi, kad JAV gyvenančių arménų vestuviu videojrašai – tai kino filmai su jaunujių biografijos pasakojimais, įterpiant vaikystės ir kitas ikivestuvines nuotraukas (2, 50). Arménijoje jaunujių videojrašai kuklesni, čia operatoriai įterpia atvirukus su vestuviniai žiedais, nuotakos geliu puokštę, filmą pradeda nuo gamtos vaizdų arba papuošto automobilio, kuris vadinamas būsimos ilgos bendros kelionės simboliumi. Videojrašas užbaigiamas dar paprasčiau: gélémis ar tiesiog puokštę (2, 51).

Lietuvoje profesionalūs vestuviu videojrašai sumontuoja taip pat su įžanga, pagrindiniai apeigų momentai ir pabaiga. Kiekvienas operatorius ieško naujų, įdomesnių, jauniesiems prasmingesių sprendimų. Tirtų videofilmių įžangose – nuotakos geliu puokštę, vestuviniai žiedai, medis, besirenkančios jaunikį išlydėti svečiai. Jaunkiui atsisveikinimo ir išlydėjimo intarpuse panaudojamos nuotraukos iš jaunojo vaikystės (kartais – jaunystės), tėvų vestuvinė nuotrauka. Rodant veiksmą pas jaunąją, intarpai – jos šeimos nuotraukos. Apie 2000 m. baigesi videojrašų montażai su romantiško animacinio filmo ištrauka apie princesės ir princo vestuvės. Tai buvo populiaru, užsakovai mielai sutikdavo, kai jiems tai siūlyta, arba patys prašydavo tokios užbaigos. XXI a. pr. kinta videofilmai – jauniesiems siūloma suvaidinti įvairias miniatiūras. Prieš vestuvės jaunieji mielai vyksta filmuotis į kokią nors gražią vietą, čia jie vizualiai „pasakoja“ apie tai, kaip susipažino, draugavo, pasipiršo. Miniatiūrų gausu ir vestuviu apeigose, kai piršlys „iš netyčių atsiranda“ šalia nuotakos, meilinasi jai, jei šalia nėra jaunojo, ir panašiai. Videojrašai baigiami, pavyzdžiu, kiekvieno iš jaunuju (kartais įsiterpiant jų draugams) pasakojimais, prisiminimais, kaip jie susipažino, įsimylėjo.

Reprezentatyviomis vestuviu nuotraukomis tampa tik atrintos, gražiausios. Reportažinėmis nuotraukomis ir videojrašais kuriamas gražus pasakojimas. Įvairūs vaidybinių elementai, kiti videojrašai padeda atskleisti svarbiausius vestuviu momentus, jaunujių gyvenimo pasikeitimą: buvusiojo užbaigą, kitokio – pradžią.

Prasmė. S. Sontag nuomone, „mums priimtina moderni pagražinimo samprata – grožis nėra įgimtas né vienam daiktui; ji

galima rasti pažvelgus į jį nauju rakursu, – taip pat platesnė prasmės samprata, kurią iliustruoja ir nepaprasta daugybė fotografijos panaudojimo galimybų. Kuo daugiau kokio nors objekto variacijų, tuo turtingesnės jo prasmės“ (1, 170). Fotonuotraukos, videojrašai kuria įvairias prasmes. Prielaidos, kodėl žmonės fotografuoja vestuvės, labai įvairios, dažnai banalios: prisi minti, kokie buvo gražūs, parodyti tai savo vaikams, anūkams. Bene svarbiausias argumentas – noras fiksuoti įvykių, kuris žmogaus gyvenime ne tik svarbus, bet unikalus, nes – pirmas, todėl – vienintelis, jo nepakartosi. Kaip žinia, antrosios vedybos (ypač jei antrą kartą teka moteris) dažniausiai būna kuklios, paprastesnės. Po vestuviu jauniesiems (ar jų tėvams) bendraujant su aplinkiniais, giminėmis (nedalyvavusiais vestuvėse), priimtina pasakoti apie ši įvykį rodant nuotraukas, videojrašą, bet ne juridius dokumentus (santuokos liudijimą, antspaudą pase).

Atminimo prasmę atskleidžia ir tai, kad apklaustos išsiskyrusios pateikėjos paprastai saugo vestuviu nuotraukas savo vaikams (kartais kur toliau nukišusios). Vienai pateikėjai po skyrybų teko net atsikovoti iš buvusio sutuoktinio judviejų vestuviu nuotrauką – ji norėjo turėti ką parodyti savo dukrai ir anūkams. Viena jauna išsiskyrusi pateikėja (tekėjusi 2002 m.) savo vestuviu nuotraukas paskubėjo sunaikinti, nes nenorėjo nieko apie buvusį vyra prisi minti, tačiau apgailestavo, kad nebe turės ko augančiam sūnui parodyti.

Prasmingos nuotaikos kūrimas, meninių išraiškų ieškojimas studijų ir „pastatyminėse“ vestuviu nuotraukose liudija programos išskirtinumą, o tai svarbus vestuviu savitumas.

Išvados. Tiriant vizualinį dokumentą pagal jo pagrindinius kriterijus, paaiškėjo, kad vestuviu nuotraukos, videojrašai perteklia ne tik autentišką įvyki, bet ir jamžina tame atliktą svarbiausiu simbolinių veiksmų visumą, vedybų reikšmingumą visuomenės gyvenime. Kūrybinis momentas salygoja tai, kad vestuviu veikėjų elgesys tampa labiau motyvuotas: santūrus atliekant tam tikrus simbolinius veiksmus, žaismingas linksmose situacijose, aktyvus (skatinamas kitų) kuriant vestuviu apeiginę situaciją, nuotaiką. Fotografas, pagal situaciją, būna pasyvus stebėtojas arba tampa aktyviu „kurstytoju“. Ateljė jis kuria nekasdinėsišką, kitokią nuotaiką (XX a. nuotraukoms būdingesnės statiskos meninės formos, o pastaruoju laiku jos dinamiškesnės, įvairesnės). Ir patys vestuviu dalyviai (dažniau jaunieji, tévai) renkasi vienas ar kitas išraiškos formas (pozavimas ateljė ar kitoje aplinkoje, spalvotų ar retro nuotraukų užsakymas ir kita).

Reprezentatyvumo aspektas salygoja vizualinio dokumento kuriamas prasmes. Atrenkami gražiausiai momentai, atsiskomenta „neteisingų“ kadrų, įvykis pagražinamas, sureikšminamas romantiškais pasakojimais ir t.t.

Nuotraukose perskaitoma ir socialinė prasmė – kaip suvokiamos vestuviu apeigos: ar tai reikšmingas socialinis įvykis keilioms giminių grupėms, aplinkiniams, ar tai tik individualiai išgyventas įvykis. Dalyvių negausumas vestuviu vizualiniuose dokumentuose liudija vedybų kaip svarbus tik asmeniniame gyvenime įvykio akcentavimą, o gausumas – tradicinių normų laikymąsi.

Komunikuojant subjektui ir objektui įprasminamos vestuviu apeigos: 1. Socialiniai santykiai ir požiūris išryškėja iš to, ar: a) kartu su giminėmis ir draugais; b) tik su draugais; c) vestuviu apranga dėvima ar ne; d) santūrios ar žaismingą nuotaiką

kuria. 2) Nuotraukos, videojrašai turi ir juridinę įvykio paliudijimo visuomenėje prasmę. Net ir neruošdami vestuvių puotos, jaunieji dažniausiai fotografuoja studijoje ar kitur. Tai – lyg įrodymas (parodymas), kad du žmonės susaistysti vedybų saitais. 3) Fotografo, ypač operatoriaus, dalyvavimas vestuvėse mobilizuoja dalyvius, kultūriškai pagrindžia ir skatina atlirkti įvairius simbolinius veiksmus, apeigas, kad būtų galima prisiminti užfiksuotus nuotraukose ar videojuosteje papročius. 4) Šeimos įvykių atmintinos relikвиjos, dokumento reikšmė didėja. Nuotraukas, videojrašą svarbu parodyti kitiems, pasižiūrėti, prisiminti. Vizualinis dokumentas yra efektyvų priemonė supažindinti su vestuvių apeigomis savo vaikus. Tai ir tam tikra susikalbėjimo su vaikais priemonė: vaikai geriau gali suprasti, kas priimtina tėvams.

NUORODOS:

1. Sontag S. Apie fotografiją. - Vilnius, 2000 [1973].
2. Шагоян Г. А. Оператор как новый персонаж армянской свадьбы // Этнографическое обозрение. - Москва, 1999, № 2.
3. Cituota pagal: Michael Emmison and Philip Smith. Researching the Visual, London,...: SAGE Publications, 2002, p. 39.
4. Pateikėjų pavidės neskelbiamos, apklausta dvi moterys ir du vyrai. Toliau apie visus bus kalbama vartojant linksnius vyriška gimine.
5. Noriu padėkoti Audronei Kaukaitėi-Gudienei, sudariusiai galimybę peržiūrėti jos filmuotų vestuvių videojuostų kolekciją.
6. Medžiaga rinkta vykdant Lietuvos kultūros ministerijos finansuotą lauko tyrimų programas Aukštaitijoje pagal anketą „Vestuvinių simboliai“, išleistą 2002 m. Tyrimui panaudota 73 anketos.
7. Juraitis V. Po Lenkijos fotografijos mugę pasidairius // Vyzdys. - 2003, Nr. 1, p. 9.
8. Pirmuoju atveju – neįdomūs monotoniški kadrai padaromi efektingesniais (sukasi mažas kadras iki jis išdidinamas). Antruoju – pakeičiamas žiūrėjimo kampus, sudedami akcentai kitur, pvz., sveikinimų metu nerodo sveikintojų ir neleidžia jų kalbų garso, o atvirkščiai, rodo jaunuosius, kur jie iš tiesų buvo tik stebėtojai (sukeličia subjektą su objektu).

The visual document as giving meaning to wedding rites

Irma ŠIDIŠKIENĖ

An album of family photoes, collections of photographs, video records are the instances of family life showing important events and close (the former or the present) people. In this mosaic we can often find wedding photoes of the owner of the album himself or of his parents, some posses a video film of his/her wedding. This is a testimony of the beginning of the mutual life of the two people, a visual document in the circle of close friends and relatives is significant as a fact, and at the same time it represents the social status of these people, idyll and beauty of their youth.

The photo document is created during the communication of the object and the subject. The participants are subjects in the event and in the photo and the video tape they become objects. In this case the photographer is a subject. The result of the interaction of the subject and the object is photoes (video).

On the basis of the analysis of the visual document the article aims to investigate the occurrence of the possibility of expressing the attitude towards wedding rituals in its creation. J. Scott maintained that the works of a photographer (an operator) posses the same status of the investigatory source that it is done by private letters, autobiographies, recollections in social sciences. Different documentary sources, along with photoes and videos, are

characteristic of four main criteria: authenticity, creativity, representativeness and meaning. They serve as the basis in creating visual documents, therefore, it is sensful to refer to these documents. The aim of the article is to reveal the relationship between the owner of wedding photoes and video records and the rites of society and the norms of articism. The goal is to investigate how the wedding is fixed, how these documents can be read, what meaning of the visual document can be revealed.

In analyzing the visual document on the basis of the prism of its main criteria it became clear that wedding photoes, video records render not only an authentic event but also immortalize the wholeness of the most important symbolic acts that were performed during the event, the significance of the wedding in the life of society. The aspect of creativity showed that the behaviour of the participants of the wedding in the interaction of the subject and the object becomes essentially motivated: it is moderate in performing particular symbolic acts, it is playful in gay situations and active (or stimulating others) while creating a wedding ritual situation and mood. According to the situation the photographer is either a passive observer or he becomes an active investigator. In the studio the photographer creates different situation (photoes of the 20th century are characteristic of static forms while currently they became more dinamic, more diverse). At the same time the participants of the wedding themselves (more often parents and the newly-weds) accept different forms of expression (the posing at the studio or in any other place, the ordering of coloured or retro photoes, and the like).

The aspect of representativeness exposed the created meanings of the visual document. The nicest moments are usually selected, „incorrect“ slips are abandoned, the event itself is made more beautiful and more significant with the help of romantic stories or other subsidiary devices.

The social meaning is read in photoes – i.e. how wedding rituals are perceived: whether it is a wide social event embracing several groups of relatives, generations and neighbouring people, or it is an event or a ritual experienced individually. A closer circle of participants in wedding visual documents presents the wedding as the accentuation of the private (or along with close friends) and significant event of life, and a wider circle – as the observation of traditional standards.

The analysis of photoes and video records as the analysis of the content of documents highlighted that through the communication between the subject and the object the rites of the wedding have been realized. 1) Whether or not to wear the wedding dress; wedding rituals a) together with relations and friends, b) exceptionally with friends; the creating of either moderate or playful mood shows different social attitude towards the wedding. 2) Photoes, video records contain a legal meaning in society in order to justify the event. In the case when the wedding party is absent the young couple takes photoes at the studio or elsewhere. That is an evidence of the two people being joined by nuptial ties. 3) The presence of the photographer and operator in particular in the wedding mobilizes the strength of participants, gives a cultural basis and stimulates the performing of various symbolic acts and rituals so that one could recall and fix on the photo (video) tape the customs. 4) The significance of the relic that is being created for a family, the significance of the document is increasing. It becomes important to show it to others, to see and recall it. The visual document is an effective device in order to get acquainted one's children with wedding rituals. That is a certain device of coming into understanding with children: children get an opportunity of understanding of what is acceptable to their parents.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT 01108 Vilnius
el. p. sidiskiene@istorija.lt

Gauta 2004 10 13, išeikta spaudai 2005 11 16

XX a. ketvirtijo dešimtmečio Lietuvos drabužių mados

Taira ŽILINSKIENĖ

Objektas: XX a. ketvirtijo dešimtmečio lietuviška mada. Tikslas: išanalizuoti pagrindinius veiksnius, dariusius įtaką madingos aprangos bei grožio industrijos kūrimui ir plėtojimui Lietuvoje; lietuvišką madą analizuoti pasauliniam kontekste. Metodai: kultūrologinis, istorinis lyginamasis. Išvados: apžvelgiant ketvirtijo dešimtmečio drabužių madą Lietuvoje, daugiausia dėmesio kreipiami į veiksnius, sąlygojusius ne tik madingos aprangos plėtrą Lietuvoje, bet ir grožio institucijų kūrimą bei grožio „idealo“ paieškas. XX a. ketvirtijo dešimtmečio mada radikalai skiriasi nuo trečiojo dešimtmečio mados. Ši mada sugrąžino moterims moteriškumą, vėl madingi ryškūs audiniai, drabužių kirpimas sudėtingesnis, madingos įvairių formų skrybėlaitės ir t.t. Šiame dešimtmetyje sukuriamas „amžinas“, klasikinis moteriškumo tipas.

Ketvirtasis dešimtmetis ne tik radikalai pakiečia moters išvaizdą – moters siluetas įgyja klasikinį dviejų trikampių, besiliečiančių viršūnėmis, formą. Šiame dešimtmetyje suklesti pramonė, kultūra, spauda. Lietuviškoje kultūroje jaučiama ne tik pasaulio aprangos įtaka, bet ir gyvenimo būdo analogijos. Pradedama kurti grožio industrija, o tai nauja. Madinga apranga ir graži išvaizda tampa būtinybe, kurios stengiamasi pasiekti įvairiai būdais. Šiame dešimtmetyje pasikeičia ne tik grožio supratimo kriterijai, bet ir savojo „aš“ traktavimas visuomenėje, susiformuoja naujos socialinės grupės – vidurinysis bei aukštėsnysis visuomenės sluoksniai: teisininkai, gydytojai, verslininkai, politikai bei menininkai (1 a, b pav.). Šie žmonės daugiausia gyvena miestuose, gerai moka kelias užsienio kalbas, dažnai keiliauja po užsienių, dirba ne fizinį darbą. Jiems priimtina vakarietiška kultūra, kartu ir madinga, moderni apranga bei modernus gyvenimo būdas. Perimamos tokios miestietiškos pramogos kaip vakarėliai, popiečio arbatėlės, pietūs restoranuose ir užmiesčio vilose, svečių priėmimai, teatro lankymas. Jie ne tik madingai rengiasi, jie puikiai išmano tai, kas laikoma gražu ir kaip tą groži sukurti. Dažniausiai perka drabužius užsienyje ar lietuviškuose drabužių salonuose pardavinėjamus drabužius iš Prancūzijos, Anglijos bei kitų šalių. „Kiekvieną sezoną geriausi Kauno salonai iš Paryžiaus atsiveždavo po penkias naujas suknelės Kauno poniams, – prisimena p. Ona Vincevičienė, Vilniaus modelių namų įkūrėja, – arba jos siuvasi modernų drabužių pas gerą siuvėją, iš kokybiško audinio, nes stengiasi atrodyti madingai. Šie žmonės lankosi kirpyklose ir grožio salonuose, o visuomenėje rodos su madinga apranga“.

Trečiojo dešimtmečio mados naujenoms Lietuvos visuomenėje išprovokavus viešą „Madų teismą“ (1929 m.), vėliau, ketvirtajame dešimtmetyje, vis nauji ir kintantys grožio standartai Lietuvos kultūroje adaptuojami gana tolerantiškai, be didelio pasipriešinimo, netgi dažnai skatinant jų laikytis.

Madingos aprangos plėtimas bei pagrindiniai stilistiniai aprangos pokyčiai Lietuvoje buvo susiję su ekonomikos ir kultūros pokyčiais bei tuometine spauda, nes drabužių mada visuomet siejasi su visuomenėje vykstančiais pokyčiais. Kickvienas naujas pokytis yra sietinas su to meto kultūra, nes jei jis „prigija“ toje kultūroje, tai yra laikomas jos dalimi.

Ketvirtajame dešimtmetyje labai išauga siuvimo pramonė, atidaromi keturi tekstilės ir du mezgimo fabrikai.¹ Vien Kaune atsidaro devynios naujos siuvyklos, korsetų ir bandžų dirbtuvės, plisavimo, gofravimo ir „mercšķu“ (nérinių) dirbtuvės.² Pagal svarbą tekstilės pramonė tampa antroji Lietuvos pramonės šaka, joje dirba didžiausias Lietuvoje darbininkų skaičius.³ Lentelė, iliustruojanti lengvosios pramonės augimą:⁴

Drabužių ir avalynės pramonė:	1933 – 1937 m.
Drabužių gamyba, siuvyklos	104 – 400
Baltinių, korsetų ir apatinį drabužių gamyba	41 – 122
Kepurių ir skrybėlių g-ba	31 – 70
Avalynės g-ba	37 – 212
Mezginių ir trikotažo g-ba	31 – 51
Veltinių g-ba	1 – 1

Šiame dešimtmetyje suklesti ne tik siuvimo pramonė, radikalūs pakitimai įvyksta kultūros srityje. Ir taip jau nemažą Holivudo žvaigždžių įtaką naujojo moters įvaizdžio formavimui stiprino garsinių filmų paplitimas. „J. Laver kino kamerą vadino pirmaja „mašina grožio tipams īpiršti“. Jis pastebėjo, kad kickviena žvaigždė, pažištama iš ekrano ir propaguojama žurnaluose, suteikė kokį nors bruožą besiformuojančiam laikotarpio moters portretui“.⁵ Šio laikotarpio aktorės, tokios kaip Greta Garbo bei Marlen Dietrich ir daug kitų, jų grožis buvo preciziškai analizuojamas, asmeninis gyvenimas buvo nuosekliai aprašomas, juo žavimasi, įvairiausiai grožio kūrimo receptai išsamiai aprašomi ir pateikiami kaip geresnio gyvenimo tikslas, jų apranga preciziškai kopijuojama, spaudoje analizuojama, „kaip puošiasi kino žvaigždės“. Gausybė kino filmų buvo demonstruojama ne tik Lietuvos miestuose, bet ir mažesniuose miesteliuose: „Moteris be vardo“

1 a pav. Lietuvos valstybės teatro artistų gastrolės Rygoje. Centre sėdi Naujalytė-Dailidienė, trečia iš dešinės Vaičiūnaitė-Kubertavičienė. 1931 (VDKM, III – 11177).

1 b pav. Puošnius, balinius drabužius dėvi žmonių grupė svečiuose pas Šveicarijos pasiuntinį. Kaunas, ketvirtasis dešimtmetis (PMM, 6278 – 162).

(1931 m., režisierius Josefas von Sternbergas), Ernst Lubitscho – „Meilės paradas“ ir „Monte Karlo“ (1931 m. kino filmai), „Dinamitas“ (1932 m., režisierius Cecil B. De Mille), „Aistros beprotystė“ (1932 m.) – „meilė ir neapykanta dėl moters – meniškomis spalvomis pinasi šitame žmogaus aistros paveiksle“,⁶ režisierius Robertas Siodmakas, rusų režisieriaus Vladimiro Strževsky'io „Seržantas X“ (1932 m.), muzikinis filmas „Meilės laimėtojas“ (1932 m., kompozitorius Werneris R. Heymannas), „Mes vėl gyvensim“ (1935 m., pagal L. Tolstojaus „Priskėlimą“, režisierius Roubenas Mamolianas) ir kt. Tad grožio idealai buvo plačiai žinomi ir analizuojami tiek moterų, tiek vyrių. Receptų, kaip tapti gražiai ir patraukliai, nesunku surasti, o moterų amžius dažnai buvo akcentuojamas kaip sunkiai nusakomas – „ar jai 20, ar 40?“ Daugybė įvairių aprašymų bei patarimų veidui, figūrai, sveikatai ir kt. Štai tikslus ketvirtijo dešimtmetyje grožio idealo nustatymas pagal Amerikos kino filmu žvaigždę Loną Andrė: „ūgis 161cm, kaklas 30 cm, biustas 87 cm, talija 68 cm, klubai 90 cm, šlaunys 33 cm. Ir kojų riešai 20 cm“.⁷ Holivudiška laimingo gyvenimo iliuzija Lietuvos visuomenėje igauna daug platesnį suvokimą. Šis laikotarpis – tai laimes ir optimizmo, kartu ir nostalgijos laikotarpis. Spaudoje gausu skelbimų apie loterijos piniginius laimėjimus ir laimingai pasikeitusius žmonių gyvenimus, apie paprastą merginą, dalyvavusią grožio konkurse ir jų laimėjusią, apie jos gyvenimą, virtusį rojumi. Jos žavingą grožį pastebi Holivudo prodiuseris ir ji tampa turttinga, pasaulinio garso aktore. Lietviškoje spaudoje mirgėte mirga tokią pasakojimą, juolab kad visos reklamos skelbia apie amžiną jaunystę prausiantis lietuvišku muilu „Mano svajone“ ir „Lelijų pieno muilas“ (gamintojas – „Berar ir Ko.“) bei „Boro Timoro muilu“ (A. Mogilevskio ir sūnaus), dešimt metų atjaunėti galima naudojant lietuvišką kremą „Žuvelė“ ir „Astra“ bei prancūzišką kosmetiką „Mouson“ ar vokišką kremą „Nivea“ (2 a, b pav.), „Leokremą“ su vitaminais, skirtą saulės iđegui, veido vandenį moterims ir vyrams „Grožylė“, jis gaminamas Šiauliuse, ir daug kitų.

Susikūrus moderniai tautinei valstybei, nacionalinė kultūra ir menas ketvirtajame dešimtmetyje tampa profesionalūs ir žinomi pasauliui. „Mūsų baletu menas tiek išaugo, kad ne kuri kita mūsų teatro šaka, o baletas 1935 m. buvo pakviestas gastroliuoti į Monte Karlo (10 spektaklių) ir Londoną (32 spektakliai), kur sulaukė aukštoto įvertinimo, tauriai išgarsino Lietuvos vardą“.⁸ Rodomi vienos po kito spektakliai, dramos, operos ir operetės (3 a, b pav.).

Laikinojoje sostinėje būrėsi menininkų grupuotės, pradėtos rengti Lietuvos dailininkų parodos. Susikuria Nepriklausomų dailininkų draugija, „Ars“ grupė, 1937 m. įvyksta pirmoji Lietuvos moterų dailininkų meno paroda, kuri gana kritiškai įvertinta dėl atsiribojimo, siekio įrodyti savo emancipaciją ir kūrybinį savarankiškumą (4 pav.).

Šiame dešimtmetyje pradedama formuluoti mados ir grožio samprata – kuriama aprangos kultūra spaudoje. Jau trečiojo dešimtmecio pabaigoje atsiranda leidinių, kurie savo idėjine pakraipa skirtis nuo anksčiau leistų leidinių. Juose atsiranda ne tik išsamūs „paskutinių madų“ ar „modernių naujovių“ komentarai bei aprašymai, bet ir analizuojami socialiniai ir psichologiniai moterų ir vyrių santykiai. Juose jaučiamos feministinės nuotaikos. Rašoma apie moterų pranašumą prieš vyrus bei moterų stipriausią ginklą – jų grožį. Populiarūs leidiniai „Sekmadienis“ ir „Dienos“ (ėjė 1928–1940

m.), kiek trumpiau gyvavę „Moteris ir pasaulis“ (1937–1938 m.), „Naujas žodis“ (1925–1933 m.), „Naujoji Romuva“ (1931–1940 m.), „Laiko žodis“ (1936 m.), „Geležinkelinkas“ (1936 m.), „Savaitė“ (1940 m.), „Tempo“ (1930–1933 m.), „Moters kalendorius“ (1937–1939 m.), „Moters magazinas“ (1937 m.), A. Velingsonaitės studija, skirta estetikai ir kosmetikai, – „Modernioji grožio higiena“ (1937 m.) bei specialus žurnalas madai „Mados, siuvėjų menas“ (1933 m.), „Frankomoda“⁹ (5 a, b pav.). Taip pat ne mažai užsienio žurnalų: lenkų kalba Varšuvoje leistas žurnalas „Kobieta w swiecic i w domu“ (1934 m.) bei vokiečių ir prancūzų kalbomis leidžiami žurnalai labai greitai pasiekdavo Lietuvą. Leidiniai išsamiai analizuodavo tuometinę madą, jos plitimo šaltinius, grožio prioritetus bei jo kūrimo būdus. Ketvirtajame dešimtmetyje informacija apie mados bei moters groži

2 a pav. Vokiško kremo „Nivea“ reklama žurnale „Naujoji Romuva“, 1935, Nr. 7.

2 b pav. „Narcisse blue de Mury“, Paris. Kosmetikos reklama. „Sekmadienis“, 1931, Nr. 6.

LVD. ŽAKMEN. V. JONUŠAITĖ-JONUŠKAITĖ.

3 a pav. Aktorė V. Jonušaitė, dėvinti teatrinių kostiumą (PMM – 1300).

3 b pav. Aktorė Ona Rymaitė su teatriniu kostiumu. M. Smęčėchausko nuotrauka, Kaunas, 1935 (ČDM – M – 2 – 49 – 95).

klesti. Šios informacijos paklausa sietina su visuomenės poreikiais. Nes moterys norėjo ir visomis išgalėmis stengėsi atrodyti gražios.

Vienas po kito atsidaro nauji siuvimo salonai, jų reklaminiai skelbimai puikuojasi tuometinėje spaudoje (6 pav.). Trečiojo dešimtmečio apranga vertino paprastumą, o ir pats drabužis buvo nesudėtingos iškarpos, tad moterims nereikėjo patyrusio meistro – siuvėjo pagalbos. O ketvirtuojo dešimtmečio apranga buvo kur kas sudėtingesnė, tad natūraliai daugėja siuvėjų bei siuvyklių. Analogiška situacija susiklostė ir Vakaruose, ten taip pat vienas po kito atsidarė madų salonai, kurių vardai

žinomi ir šiandien. Iškiliausios lietuviškąjį madą kūrusios asmenybės: Juozas Mociškis, Juozas Bernotas, K. Kuosaitis, K. Dubošinas, Rimša ir S. Ulbinskis (Ulbiko), P. Kamuntavičius, J. Raudonio vyriškų ir moteriškų rūbų kirpimo, siuvimo kursai bei jų siuvyklių reklaminiai skelbimai. Tai kvalifikuoti siuvėjai, turintys „Paryžiaus aukščiausio laipsnio pagyrimą, iš Italijos parodos medalius”.¹⁰ Jie teigia, kad „mūsų ponios daugiau reikalauja nei paryžietės”, o savo darbą prilygina menininko darbui. Kai kurie iš meistrų organizuodavo siuvėjų kursus, kad meistrai mokėtų taisyklingai pasiūti sudėtingus rūbus, o tokį kursų kaina buvo „už vyriškų rūbų kirpimo kursą 150 Lt, moteriškų – 125 Lt. Už abu kursus kartu 225 Lt”¹¹ (7 pav.).

Tad kokia buvo ketvirtuojo dešimtmečio mada? Šio dešimtmečio mada smarkiai skyrėsi nuo trečiojo dešimtmečio aprangos stiliaus (8 pav.) Anksčiau moterų apranga buvo geometrizuojama, t.y. siekiama sukurti stačiakampio siluetą: trumpas sijonas vos dengė kelius, liemens linija ties klubais, o siluete akcentuojama maža galvutė su trumpą tamsią plaukų šukuosena. Lickna figūra su siaurais klubais bei plokščia krūtinė. Štai kaip atsiliepama apie šio laikotarpio madą: „Tada vietoj suknelių

K. V. T.
ANNI-O. RYMAITĖ

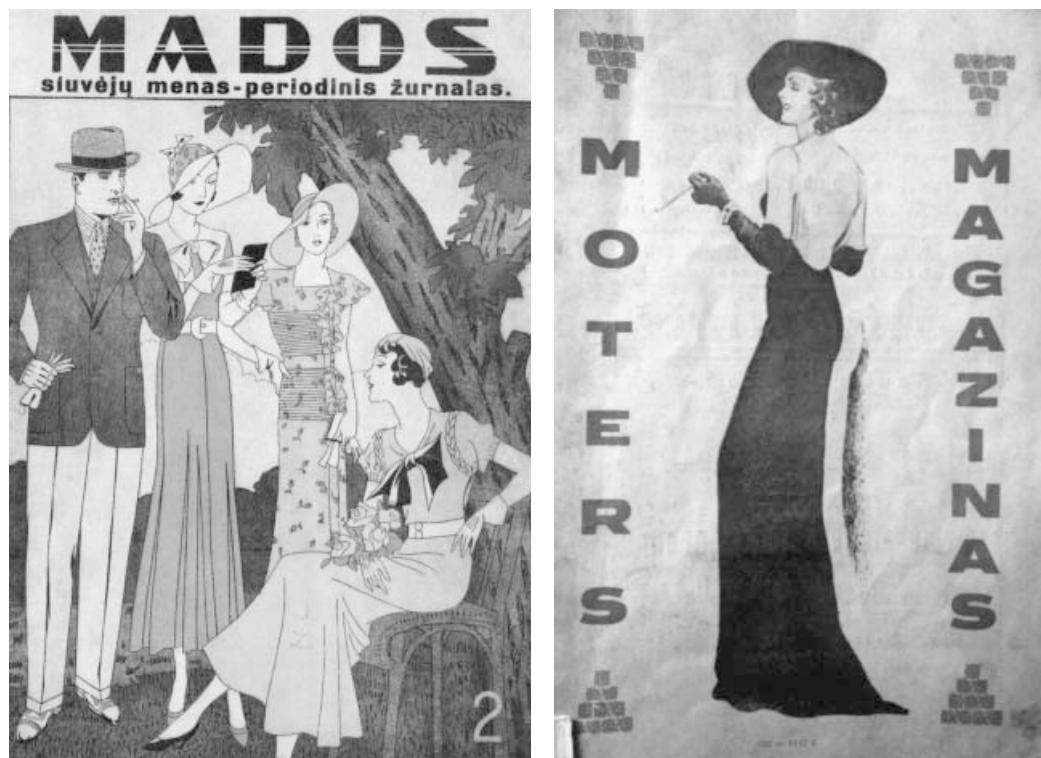
moterys dėvėdavo marškinukus su aptemptom šlaunim, virš kurių buvo siaurutis dirželis ir kurie vos siekdavo kelius. Bet yra žmonių, kurie su pasibaisėjimu prisimena tą praėjusią madą... Didesnė dauguma vis dėlto nepasiruošusi rodyti savo kojas".¹² Tad natūralu, kad mada jau buvo pribrendusi naujoms proporcijoms ir ilgiams.

Ketvirtasis dešimtmetis radikalai pakeičia moters išvaizdą: visų pirma talija grįžta į natūralią jos vietą, liemuo maksimaliai suveržiamas beatgimstančio korseto, sijonas žemiau kelių ar ilgas. „Aš įvedžiau ilgąsias sukneles, o trumpąsias suvariau į tam tikras ribas. Bet moterys be jokio susilaikymo stvėrēsi ilgujų suknelių...”, –

4 pav. Lietuvos moterų dailininkų parodos rengėjos: Starkienė (kulinarė), Adelė Galaunienė (dailininkė), Vailokaitienė (Jono Vailokaičio žmona), Sklérienė (dailininko K. Sklérijo žmona). K. Baulo nuotrauka, 1937 (VDKM, III – 11859).

5 a pav. Žurnalo „Mados siuvėjų menas” viršelis, 1933.

5 b pav. „Moters magazinas”. Viršelis, 1937. Tarpukariu rūkymas laikytas madingu, tai sieta su moters nepriklausomybe ir lygiateisiškumu su vyrais.

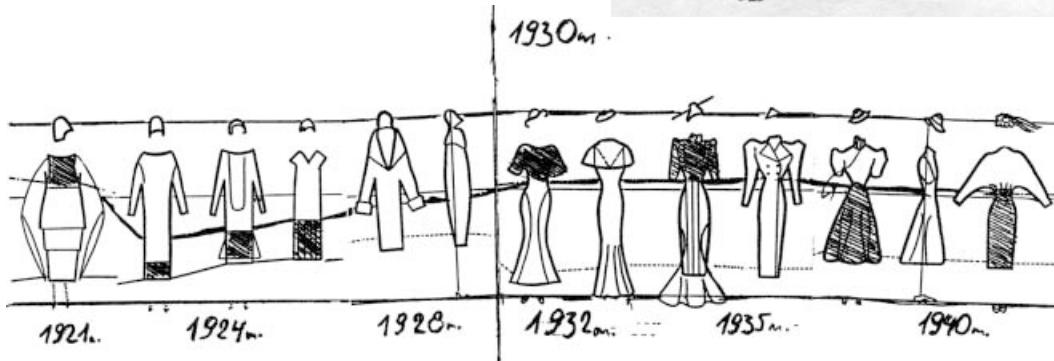
6 a pav. Markevičiaus siuvyklos reklaminė vinjetė. Žurnalas „Moteris ir pasauly“, 1937, Nr. 4, p. 17.

7 pav. Jaunų mergaičių balinių suknelių modelių eskizai. „Amatininkas“, 1937, 12 19, p. 321.

8 pav. Trečiojo ir ketvirtoko dešimtmečių aprangos siluetų kitimo lentelė.

1930m.

teigė Paryžiaus siuvėjas Žanas Patu (Jean Patou), vyriškų moterų mada praėjo.¹³ Ši mada ne tik sugrąžino moterims moteriškumą, bet ir audiniams spalvingumą. Madingi tapo spalvoti, gélēti, margi, ryškūs audiniai, o suknelės puoštos dirbtinėmis ir natūraliomis gélēmis, vaisių kekémis. Madingi natūralaus kailio apvadai, paryškinantys rūbo prabangą, bei gausybę karolių ir aksesuarų (9 pav. a, b, c). Tai, kas naujoviška, modernu ir originalu, buvo lyg savo savo pasipriešinimas trečiojo dešimtmečio konstruktyvumui. Pasikeičia ne tik moterų apranga, bet ir pačios moterys: šiame dešimtmetyje vėl atgimsta moteriškumas, švelnumas, paslaptingumas ir gundymo menas. Žvilgsnis tampa nostalgiskas ir liūdnas, o moteris rami, svajinga, išmintinga ir savimi pasitikinti.

Šiame dešimtmetyje pailgėja moterų plaukai, bet ilgi plaukai nemadingi. Madingi šviesūs ir garbanoti plaukai bei įvairiausių formų skrybėlaitės. Netrukus buvo prisiminta ilgalaike šukuosena ir vėl moterys kankinosi su alaviniais bigudi, kurių komplektas svérė ne mažiau kaip 2 kg. Joms grėsė apsideginimas garu, įkaituosiomis žnyplėmis arba prarasti kai kurias nudegintas garbanas.¹⁴ Bet ilgalaike šukuosena virto masine. Lietuvoje buvo naudojami „ilgalaike“ sušukavimo aparatai be elektros su garais „Sorew“.¹⁵ Dabar madingos tapo blondinės, plaukai buvo švesinami specialiu skysčiu. Trečiojo dešimtmečio *la garçonne* mada prie kiekvienos suknelės reikalavo analogiškos spalvos apversto varpelio formos ke-

puraitės, o šio dešimtmečio mada ragino kiekvieną prašmatnesnę skrybėlę nešioti prie įvairiausių kostiumų. Madingos buvo įvairiausios skrybėlės, jos puoštos vualetemis, bumbulais, gélémis, kaspinais, vaisiais ir kt. Keičiantis sezoniui jos tai didėjo, tai mažėjo, buvo nešiojamos ant pakaušio, o višiskai mažutės – ir ant priekinės galvos dalies. Populiarios vieno-

kios ar kitokios skrybėlaitės išlieka visą dešimtmetį, tiek moterų, tiek vyru aprangoje. „Moters aukščiausias idealas – jos nauja skrybėlaitė“¹⁶ (10 a, b, c pav.).

Šiame dešimtmetyje sukuriamas klasikinis, „amžinas“ moteriškumo tipas. Moteris „lenta“ pavirsta moterimi „linija“. Juk liemeniui grįžus į natūralią vietą, ji vėl buvo stengiamasi suveržti, vėl madingi tapo korsetai, tik dabar jie buvo minkštū, gaminami iš elastingos medžiagos, o sustandinami dviem banginio ūsais. Prieš Antrąjį pasaullinį karą minkštą korsetą bandyta pakeisti tradiciniu kietu korsetu.¹⁷ Šiame dešimtmetyje sukuriamos tokio pavidalo liemenėlės, kurios nešiojamos iki šiol, kiekvieną krūtį formuojant kaip atskirą kauburį. Dabar (analogiškai 1830 m.) susidarė tradicinis dviejų trikampių, susisiekiančių viršūnėmis, arba „X“ formos, siluetas, kuris su nedideliais pakitimais atspindėjo visas praėjusias epochas (11 a, b, c, d pav.). Abiejų silueto trikampių pagrindai buvo platinami palaipsniui. Sijonas iš pradžių buvo platinamas įvairiais pleištais ir klostėmis, prasidedančiomis nuo kelių, vėliau sijonai pradėti platinti nuo liemens. Pečių linija irgi platėjo: iš pradžių ją ryškino nedidelės pelerinos, raukiniai, o vėliau tai buvo pasiekiamas įvairiu rankovių kirpimu, plačiomis apykaklėmis. Ryškiausiai moteriškų kostiumų pečiai išplatėjo vienacilių švarkelių siluete, kuris buvo vyriško kostumo kopija, o pečių linija platinta įdėtais į vidų petukais. Labai įdomus bruožas – šio dešimtmečio moterys buvo švelnios ir romantiškos,

tačiau jų apranga įgavo daug vyriškų bruožų. Ryškiausiai išplatėja moteriškų kostiumų pečių linija, ji buvo tiksliai atkarojama kaip ir vyrų kostiume: įvairūs kietinimai, petukai. Aktorės Greta Garbo ir Marlene Dietrich pradėjo dėvėti ir tuo pačiu propagavo vyriškus kostiumus.

Tai, kas madinga einamajį sezoną, išsamiai aprašoma spudoje: kokia skrybėlaitė, madinga sezono spalva bei apranga. Aprašoma, kaip moteris turi atrodyti ryte, kokią suknelę dėvėti priešpiet, o kokią popiet, kaip rengtis vakare, kokia suknelė yra vakarinė. Šių nuorodų galima rasti beveik kiekviename laikraštyje specialiai madai skirtose skiltyje. Jos dažniausiai prasideda: „Paržiuje šį sezoną madinga...” ar „Dabar paskutinis mados šūkis...” ir t.t. Galima rasti patarimų, kaip rūpintis savo apranga ar skoningai derinti atskirus drabužius. Šio dešimtmečio viduryje apranga įgauna kultinį pobūdį, nes nė vienu kitu laikotarpiu apranga nebuvo taip aiškiai klasifikuojama ir grupuojama. Apžvelgiant vasaros modelius siūloma spalvas keisti pagal apsirengimo valandas. Rytui visi rūbai šviesių, švelnių, pastelinų tonų. „Vartojama medžiaga yra labai plona lengva vilna, lygi ar dryžuota... Popiet apsirengimas yra daug tamsesnis (paprastai juodas arba mėlynas), pagyvintas balta ar kokia kita spalva. Šviesūs spalvoti šilkai ir mezginiai yra didžiausia šių metų naujiena”.¹⁸ Vizitiniai kostiumėliai išstumė vadina mašias popietines sukneles. Ypač elegantišku buvo laikomas tamsios spalvos kostumas su „angliška” palaidine iš Baltos pilė ar raštuoto šilko (12 a, b pav.). 1938 m. lietuviatės per metus nusipirkdavo vidutiniškai 4 sukneles, 1 apsiaustą, 4 skrybėlaites, 3 poras avalynės ir išleisdavo 36 litus parfumerijai. Lietuvaitės per metus pagimdo 12.000 vaikų, vidutiniškai įvyksta 14.5000 vedybų.¹⁹

Šio dešimtmečio mada – tai moteriškumo, prabangos, nérinių, šilko ir kailinių apykaklių mada. Tai laikotarpis, kai vienas po kito atsidarinėja grožio salonai, kirpyklos, kosmetikos kursai: Onos Lozoraitienės kosmetikos kabinetas, J. Dabulevičiaus kirpykla, moterų kirpykla ir kosmetikos salonus, M. Beilinsonienės, Marijos Kurdiuomienės kosmetikos kursai²⁰ ir kt.

Graži išvaizda tapo labai aktuali: įvairiausios dietos, grožio kaukės, jaunystės receptai, lieknumų palaikančios mankštос, reklamuojamos netgi „Kissingeno” lieknėjimo tabletės.²¹ Gausybė receptų, kaip atrodyti gražiai ir patraukliai bei kokiomis priemonėmis to pasiekti. „Moteriai grožis yra didžiausias turtas, didžiausias mergaitei kraitis. Kas moteriai turtai, jei ji neturi brangiausio dalyko – grožio. Be grožio negali moteris būti

9 a pav. Jadyga Tūbelienė (Chodakauskaitė), Lietuvos motinoms ir vaikams globoti organizacijų sajungos valdybos pirminkė, dėvi madingą gėlėtą puspalčių su kailine apykakle, jos kaklą puošia ne tik perlų vėriny, bet ir gėlė, ji dėvi madingai, jos plaukai sušukuoti pagal naują madą – garbanoti. P. Briedikytės nuotrauka, 1930 (LVGA, P – 22526).

9 b pav. Madingos tapo kailių pelerinos ar kailiniai šaliai, moterys puošdavosi gėlėmis ir net vaisiais. Dvi merginos iš Veliuonos krašto. A. Mickaus nuotrauka, 1930 (LVGA, 3 - 521).

9 c pav. Romantiškas motinos ir dukters portretas. Fofografuota fotosalone „Menas”, ketvirtasis dešimtmetis (ČDM, M – 2 – 49 – 280).

10 a pav. Moters portretas. Kelmė, 1934
(LVGA, P – 23521).

10 b pav. M. Veičkienės portretas.
Aktorė dėvi šviesaus audinio drabužius
ir madingą šviesią skrybėlaitę.
Ketvirtasis dešimtmetis
(PMM, 1300 – 151).

10 d pav. Elsa Scapareli skrybėlės modelis.
„Sekmadienis”, 1940, Nr. 21. Šio laikotarpio
žiniasklaidoje gausu iliustracijų su paskutinėmis
pasaulinės mados naujovėmis.

laiminga”.²² Šio dešimtmečio grožio supratimas radikaliai skiriasi nuo trečiojo. Dabar moterų grožiu apeliuojama į vyru sąmonę ir pasąmonę – juo galima gundytis, vilioti, suvilioti ir laimingai ištakėti už milijonieriaus. Cinizmu dvelkia spaudoje pateikti atsakymai, į ką vyrai pirmiausia kreipia dėmesį. Pirmiausia – balsas, kuo jis švelnesnis, tuo geriau; geras pirmas išpūdis, į smulkmenas dėmesys kreipiama vėliau, pirmiausia į rūbus; šypseną nuginkluoja, vilioja, traukia.

Užčiauptos lūpos atstumia. Moters charakteris reiškiasi eisena, laikysena. Daug čia pasako net jos batukai. Prisiminkite, kiek moterų, neturinčių pasisekimo, vaikšto su iškraipytomis kulnimis ar iš pat ryto apsiauna batelius, tinkančius tik pramogoms; vyrai mano, kad lygiaplaukės moterys „patikimesnės“. Per daug daili šukuosena sužadina jų nepasitikėjimą.²³ Grožio idealas šiame dešimtmetje toks stiprus, kad moterys jo laikėsi kelis dešimtmečius, jo nepamiršo net ir karo frontuose. Karo išvakarėse nesunkiai galima rasti patarimų, kaip moteriai atrodyti gražiai.

Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, domimasi ne tik globaline mada, bet ir nacionalinio romantizmo sukurtu tradiciniu lietuvių išvaizdžiu. Pagarba natūraliam grožiui išlieka visą tarpukarių tautiniams kostiumui, ilgomis geltonomis kasoms bei mėlynomis akims. Šie idealių išlaiko aukštas pozicijas atstovaujant šaliai užsienyje, atispindi dailininkų kūryboje, kasdieniame gyvenime. Natūralaus grožio išaukštinimas sutinkamas aprašant Lietuvos gražuoles, pabrėžiama, kad „jos grožis natūralus“. Bet dažnai tautinės vertybės persipina su modernumu. Raginamas kasdien dėvėti tautinę aprangą nebubo palankiai sutiktas net ir kaime. „Atvažiuoja ponas krepo kostiumu, užsivilkės, o mums siūlo, kad vilkėtume pilkas senoviškas sermègas“.²⁴ Madinga apranga ketvirtajame dešimtmetje tampa neat skirtiama modernėjančio gyvenimo dalimi. Jau negirdėti pasipiktinimų, kad moterys rengiasi madingai, netgi

11 a pav. Madingos moterys su lengvomis suknelėmis, o vyras – tamsiu kostiumu. Ketvirtasis dešimtmetis (privati nuosavybė).

11 b pav. Linksmas tarpukario jaunimas. Merginos dėvi šviesaus šilko vakarines suknelės, jaunuolis tamsiu kostiumu. Ketvirtojo dešimtmečio antroji pusė (privati nuosavybė).

11 c pav. Kai tik liemuo atsidūrė iprastinėje victoje, kilo reikalas jį suveržti ir tam vėl pasitarnavo korsetas. Tik dabar korsetas buvo siuvamas minkštasis su dvimi banginio ūsais šonuose. Operos solistė Giedraitienė prie fontano su madinga liemenė akcentuojančia marga suknele ir nedidelė berete ant galvos (VDKM, III – 12846).

11 d pav. Madinga ir elegantiška aktoriė Ona Rymaitė labai plačiu lengvu sijonu, šviesia skrybėlaite su tamsia plunksna, šviesiu kailiniu šaliu ir pusilgėmis pirštinaitėmis, rankose laiko prie kostumo derančią nedidelę rankinę. P. Briedikytės nuotrauka. Kaunas, ketvirtasis dešimtmetis (ČDM, M – 2 – 49 – 102).

11 e pav. „Savaitė”,
1940, Nr. 2.

kaimo žmonės neretai su pavydu įvardija miestietiško gyvenimo priviliumus akcentuodami gražią jų būtį bei dailią aprangą.

Tam tikra prasme natūralus grožis atsisindėjo sveikame ir sportiškame kūne. Sportas ir gražus kūnas – tai šio dešimtmečio idėja. Sportas, išpopuliariėjęs trečiajame dešimtmetyje, dabar įgauna visai kitą pobūdį. Anksčiau moterys sportavo norėdamos fiziškai susilyginti su vyrais, tad buvo populiaros sporto šakos, iki tol laikytos vyriškomis: laivininkystė, lėktuvų pilotavimas, šaudymas ir kt. Šiaime dešimtmetyje moterys jaučiasi kitaip, tad sportas jų gyvenime įgauna kitą prasmę: populiarios įvairios mankštос – tokios kaip sveikatos, gražaus liekno kūno ir svarbiausia – jaunystės palaikymo. Mankštос gryname ore arba prie atviro lango. Mankšta – tai metoda konstruoti gražų kūną. „Truputį kantrybės ir jūs turėsite tokią figūrą, kokios reikalauja mada: ploną liemenį, plokštų pilvą, paklusią krūtinę”²⁵.

Ypač radikalai moterų apranga kito dėl sporto populiarumo. „Kaip ir visur, taip ir sporto srity mada yra galinga. Ir čia yra taisyklilių, įsakymų ir šūkių”²⁶. Moterų sportininkų skaičius kasmet iš-

augdavo dvigubai. Tuo metu vyriški sporto rūbai artėjo prie kasdien dėvimų (13 a, b, c, d, e pav.).

Po Pirmojo pasaulinio karo vyru apranga buvo stebitinai konservatyvi, o ketvirtajame dešimtmetyje vyru mada tampa aktuali. Tai naujas lietuviškos mados reiškinys. Kaip turi atrodyti vyras šiame dešimtmetyje? Vyriškis turi būti kultūringai, tvarkingai ir skoningai apsirengęs. Dėmesys kreipiamas į įvairias de tales bei papuošimus. Išskiriami „Valentino” tipo vyriškiai, kuriems tinkta nešioti ant rankos „auksinius sutąželius”, o rūbai, kuriuos jie dėvi, turi būti pasiūti iš gero audinio, gero meistro bei „neturi būti nusidėvėję”²⁷. „Jeigu gatvėje kai kas atsigrėžia ir žūri – tai tu nesi gerai apsirengęs. Ar esi per daug elegantiškas arba perdėtai išsipuošęs”²⁸. Vyru mada laikėsi kuklių ir klasikinių aprangos tradicijų (14 pav.). Jaučiama Anglijos įtaka. Išeiginiai vyru kostiumai buvo pasiūti iš gero audinio ir gero meistro, oficiali vyru apranga –

12 a pav. Elegantiškų moterų grupė dėvi vizitinius paltus su pirštinėmis, viena pasipuošusi šviesia apykakle. Kaunas, ketvirtasis dešimtmetis (privati nuosavybė).

12 b pav. Labai įdomus bruožas – šio dešimtmečio moterys buvo švelnios ir romantiškos, o jų apranga igavo daug vyriškų bruožų. Ryškiausiai išplatėja moterų kostiumų pečių linija, ji buvo tiksliai atkartojama kaip ir vyru kostiume: įvairūs kietinimai, dedami petukai. Nežinomas moters portretas, moteris dėvi vizitinį placių pečių paltą su nedidele skrybėlaite. Š. Šurto nuotrauka. Kaunas, ketvirtasis dešimtmetis (ČDM, M – 2 – 49 – 5).

13 a pav. „Smagu čiuožti”. Menotyrininkė H. Kairiūkštytė-Jacinienė su vyrišku čiuožykloje (LVGA, F – 397, ap. 1, b. 1137).

13 b pav. Kupiškėnės su dviračiais. Merginos dėvi laisvalaikio suknelės, kurios beveik nesiskiria nuo kasdienių laisvalaikio suknelių, bet jos sportiškai nusiteikusios, su dviračiais. Kupiškis, 1930 (LLMA, 4 – 4525).

13 c pav. Moteris su maudymosi kostiumeliu. „Sekmadienis”, 1936, Nr. 26, p.15.

13 d pav. Sportinių mankštų populiarinimas – „žaidimas su medicinkamuoliais”. „Sporto tibūna”, viršelis, 1936.

frakas, pasiūtas iš tamsaus audinio, dėvimas su baltais marškiniais. Kasdieninė vyrų apranga beveik nesiskyrė nuo trečiojo dešimtmečio aprangos. Madingos išliko golfo kelnės, margi megztukai ir margos iki kelijų kojinės. Šio modelio kelnės buvo nešiojamos ir prie švarkų (15 a, b, c pav.).

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje vyriškus drabužius pradėta siūti iš lengvų spalvotų, daugiausia šviesių audinių. Accentuojama liemens linija, ji suveržiama arba diržu, arba specialiu kelnų kirpimu. „Šviesios kelnės plačios, bet per liemenį sutrauktos ir iš tos pat medžiagos apjuostos, nereikalingos jokių petnešų ir diržų. Jose yra dvi nedidelės kišenės piniginei ir nosinei įsikišti“.²⁹ Madingos žvairios liemenės, kostiumai, siuvami vienaciliai ir dvieiliai. Visą tarpukarį savo poziciją neapleido skrybėlė. Vasarą dėvimos lengvos šiaudinės, o šaltuoju sezonu tamsesnės fetrinės.

Artėjant Antrajam pasauliniam karui jaučiama vis didesnė įtampa. Visa tai atsisindėjo ir Lietuvoje. Šalia skilčių madai atsiranda skiltys, aprašančios karą bei politinę padėtį pasaulyje. Prieškariu mada įgauna kitą atspalvį: ji tampa racionali ir

13 e pav. „Moderniškiausias moterų kostiumas čiuožti pašliūžemis“. „Sekmadienis”, 1933, Nr 10, p. 6.

ekonomiška, o svarbiausia, kad ji tampa daug paprastesnė. Sijonai trumpėja, jų kirpimas paprastėja, neberekalaujama daug audinio, populiaros paprastos palaidinės, madingi rankomis megztukai – tai nauja lietuviškoje madoje. Išsamiai aprašomas jų atlirkimas, pateikiamos iškarpos. Madingi su vatos pamušalu siūti puspalčiai, netgi vakarui jie rekomenduojami. Tačiau vakarinės suknelės išlaiko puošnumą. Plaukų šukuosenos paprastėja, o spalva natūrali.

Išvados

Šiame dešimtmetje pasikeičia ne tik moterų apranga, pasikeičia ir pati moteris. Tieki moters apranga, tieki ir jos būdas tampa kardinaliai priešingas trečiam dešimtmečiui. Kas sukelė tokią permanentą? Viena vertus, po Pirmojo pasaulinio karo kas septintojo gyvybę nusinešė karas, o dauguma sugrižo invalidai. Moterys jau karo metais pajuto savo identiteto svarbą visuomenėje: jos tapo lygiavertės vyrams tiek karo lauke, tiek kasdieniam gyvenime, jos pradėjo dirbtį, tapo nepriklasomos, išsilavinusios, sustiprėjo fiziškai. Tad tiek vyrų trūkumas, tiek savęs suvokimas visuomenėje pakeitė moteris. Amžius tampa nebe aktualus. Svarbu lieknas kūnas, kuris simbolizuoja jaunystę, trumpiai tamsūs plaukai ir patogūs paprasti rūbai, vos dengiantys kelius su liemens linija ties klubais – tai *la garçonne* (pranc. berniukas) mada. Šiame dešimtmetje moterys aktyviai sportavo ne tik norėdamos išlaikyti liekną figūrą, bet stengdamosios įrodyti savo pranašumą ir fiziškai susilyginti su vyrais. Jos tampa savimi pasitikinčios, jų pasitikėjimą sustiprina feminizmo įtaka, o santuoka nebebūtina. Jos jaunatviškos, sportiškos, linksmos, mėgstančios šokti, vakarėlius, rūky-

KOSTIUMAS	MARŠKINIAI	KAKLARYŠIAI
1. Pilkas	balti žydrus	• mėlynas • raudonas
2. Mėlynas	rusvoki baltai rusvi	• juodas su raudonu • varinės spalvos
3. Rudas	pilkai baltai dryžuoti	• iangutotas varinis • žaltas su juodu
4. Gelervas	žydrus varinės spalvos	• pilkas su juodu • geltonas
5. Žalias	pilkai baltais dryžukais	• tamstai žalias • raudai varinis
SKRYBĖLĖ	NOSINAITĖ	KOJINĖS
1. Mėlyna, juoda,	balta su žydriu balta su raudonu	žydrios raudonos
2. Juoda, tamsi ar žalia	pilka su raudonu balta su mėlynu	juodos mėlynos
3. Gelvsa, žalia	bronzinė raudona rožytės su raudonu	varinės rudos
4. Pilka, kavinė	žydrė geltona	geivios kavinės
5. Žalia, kavinė	pilka su žaliu bronzinė	žalios pilkos

14 pav. Nuorodos, kaip turi atrodyti vyro apranga. „Savaitė”, 1940, Nr. 7, p. 141.

mas tampa mados reikalui – tai taip pat nepriklausomybės simbolizavimas. Moters siluetas berniukiškas – plokščia krūtinė, siauri klubai ir trumpa šukuosena. Visa tai salygojo moters aprangos erotiškumą. Šio dešimtmečio erotika buvo šalta ir emancipuota. Ketvirtajame dešimtmetyje atgimsta moteriškumas ir švelnumas. Moterų apranga įgauna natūralias formas – liemuo grąžinamas į vietą. Bet prasideda grožio kūrimo imperija. Moterys visuomenėje save identifikuoja jau stabiliai, joms neberickia kovoti už savo vietą darbe ar visuomenėje, taigi sugrįžta jų moteriškumas ir švelnumas. Bet paradoksalu, kad grožis tampa svarbiausiu jų gyvenime siekiu, jis kuriamas, daromas ar konstruojamas. Kam visa tai? Nes tokia mada, o kartu kelias į geresnį gyvenimą, kurio tikslas –apti pasauline žvaigžde ir ištakėti už turtuolio. Šis dešimtmetis persisunkęs cinizmu ir patarimais bei tiksliomis grožio kūrimo ir vertinimo nuorodomis. Ketvirtuojo dešimtmečio moterų erotiškumas gundantis ir paslaptinges, o apranga – klasikinė, išryškinanti natūralų moters grožį, dažnai net ji sureikšminanti.

15 a pav. Antras iš kairės dainininkas, aktorius K. Petrauskas, dėvintis šviesaus audinio languotas kelnes bridžus ir tokio pat audinio klasikinio kirpimo švarką. Šios kelnės išliko populiarios visą tarpu karj. Tai laisvalaikio apranga (PMM, F - 1300).

15 b pav. Šiame laikotarpyje vyrai dėvėjo glotnius, pikantiškus, gero audinio kostiumus. Liemens linijai grįžus į natūralią vietą, sagos ir kišenės atitinkamai pakito. Švarkų atlapai platesni ir trumpesni, statesnė pečių linija, rankovės švarko ilgio, o visas siluetas sudarė stačiakampį. Vasaros švarkai siuvami iš šviesaus audinio, o oficialioms progoms vyrai dėvėjo iprastų tamsių spalvų, dažniausiai juodos, kostiumus su baltais baltiniiais ir kaklaraičiais. Trečias iš kairės – dailininkas P. Rimša su kitais dailininkais dailės parodų salėje, skirtoje Lietuvos nepriklausomybės 20-mečiui. Kaunas, 1938 m. gruodžio 12 d. (ČDM, M – 1 – 4 – 9(14)).

15 c pav. Vyriškos mados iš žurnalo „Mados siuvėjų menas”, 1933.

NUORODOS:

1. Audinius gamino: „Kauno audiniai” (f 4, ap. 2), „Lima” tekstilės fabrikas (f 3 ap. 2), „Gamyba” (f 6, ap. 1), kojinų ir trikotažo fabrikas „Koton” (f 7, ap. 6), mezgykla „Teksta” (f 50, ap. 1) bei pirmoji Lietuvos kangano verypukla (f 49, ap. 1)
2. Vadovas po Kauną. 1932 m. - Kaunas, 1932. - P. 140-141.
3. Prekybos, pramonės ir amatų rūmų konjunktūrinė ūkio apžvalga // Lietuvos ūkio paskutinis dešimtmetis. - Kaunas, 1938.
4. Kauno miesto statistikos metraštis. 1937 m. - Kaunas. - 1938. - P. 131.
5. Guzevičiūtė R. Europos kostiumo tūkstantmetis (X – XX a.). - Vilnius, 2001. - P. 282.
6. Kino apžvalga // Kino naujienos. - 1932 03 27.
7. Kiekviena moteris gali pati sau kurti grožį // Diena. - 1933, Nr. 42, p. 3.
8. Lietuva 1918–1938 m. - Kaunas, 1938; Šviesa, 1990. - P. 214.
9. Franko Ruvinos – Faivušo madų žurnalas. 1937 // Finansų ministerijos mokesčių departamentas, Kauno miesto mokesčių inspekcija, f. 209, ap. 2, V tomas, Nr. 8892,404
10. Kauno siuvėjai turi gerą vardą // Amatininkas. - 1937, 12. 19, p. 321
11. Kursai // Naujas žodis. - 1930, Nr. 7, p. 165.
12. Dėl suknelių ilgių // Sekmadienis. - 1933, Nr. 21, p. 6.
13. Madų karalius negaili vyru kišenių // Diena. - 1931, Nr. 2, p. 5.
14. R. Europos kostiumo tūkstantmetis (X – XX a.). - Vilnius, 2001. - P. 283.
15. Sekmadienis. - 1938, 09. 25, p. 8.
16. Vyrai apie moteris // Diena. - 1930, Nr. 7, p. 5.
17. Guzevičiūtė R. Europos kostiumo tūkstantmetis (X – XX a.). - Vilnius, 2001. - P. 284.
18. Mokejimas rengtis // Moteris ir pasaulis. - 1938, Nr. 3, p. 28.
19. Lietuwaitės ir kitos // Diena. - Nr. 24, p. 6.
20. Kurdiumovienės M. kosmetikos kursai, 1934–1936 // Finansų ministerijos mokesčių departamentas, Kauno miesto mokesčių inspekcija, f. 209, ap. 2, V tomas, Nr. 8803.
21. Naujoji Romuva. - 1938, Nr. 41, p. 11.
22. Velingtonaitė A. Modernioji grožio higiena. Grožio instituto Parūžiuje abituriencė. Studija, 1937. - P. 5.
23. Kodėl aš neturiu pasisiskimo? // Sekmadienis. - 1938, Nr. 40, p. 8.
24. Lietuwaitės estetika // Diena. - 1935, Nr. 14, p. 7.
25. Jei jūsų liemuo storas // Savaitė. - 1940, Nr. 8, p. 154.
26. „Moterys kelnėse” – Sportas // Savaitė. - 1933, Nr. 10, p. 6.
27. Mielasai, visada turėk skonį // Diena. - 1932, Nr. 13, p. 4.
28. Ten pat, p.5.
29. Vasaros mados vyrams // Naujas žodis. – 1930, Nr. 9, p.196–197.

The fashion of Lithuanian clothes
in the 4th decade of the 20th century

Taira ŽILINSKIENĖ

This decade brought a change not only in the outfit of the woman but the woman herself altered as well. Both her dress and her disposition became essentially different from those in the 3rd decade. Who brought this change? On the one hand, after the World War II the life of the one out of seven was taken away by the war, and the majority of those who remained alive found themselves invalids. As early as during the years of war women became aware of their importance in society: they equalled with men both in the field of war and in everyday life. They began to do various jobs, became independent, educated and gained physical strength. Both the shortage of men and the apprehension of their selves changed women. The age was no longer the most important thing. The importance was in slim figure that symbolized the youth, in short dark hair and comfortable plain clothes scarcely covering knees, with a line of the body at hips – that was la garçonne (in French a boy) fashion. In this decade women were fond of sports, they wished not only to have a slim figure but they also did their best in order to show their superiority and wanted to be physically equal with men. They became self-confident and their reliance was influenced by the feminism, the marriage was no longer necessary. They were youthful, athletic, joyful, also they were fond of parties where they could dance, and the smoking became a fashion that symbolized independence. The silhouette of the woman was like that of a boy – they were flat-chested, with narrow hips and short hair. The eroticism of the woman's outfit was dependent on this. The eroticism of this decade was cold and emancipated. The 4th decade brought back the femininity and tenderness. Women's dress gained natural forms – the line of the body came back to its natural place. The empire of creating beauty started. Women began to show their identification in society in a stable form – they needed no longer to fight for their place at work or in society at large. Thus, their womanliness and gentleness came back. But there was a paradox that the aspiration for their beauty became of the utmost importance in their life. It used to be created, done, constructed. What for? Because of the fashion. Such was the way to a better life the aim of which was to become the world's star and get married a rich man. This decade was impregnated with cynicism and offers and precise references to creating and appreciating beauty. Women's eroticism of the 4th decade was seductive and mysterious, and the dress was classical emphasizing a natural beauty of women which often was of the utmost importance.

Vilniaus dailės akademija, Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius
el. p. taira.z@takas.lt

Gauta 2005 01 31, išteikta spaudai 2005 11 16

Patirties įsisąmoninimas arba tautinio identiteto apraiškos šiuolaikinėje Lietuvos dailėje

Virginija VITKIENĖ

Straipsnio objektas – šiuolaikinio Lietuvos meno kūriniai bei tendencijos. Tikslas – nustatyti tautinio identiteto sklidos būdus kosmopolitinėje pastarojo laikotarpio (1989–2004 m.) lietuvių dailininkų kūryboje, atskleisti postmodernios estetikos įtaką tautinio tapatumo raiškos kaitai bei akcentuoti pakitusius prasminius šiuolaikinio meno epicentrus. Metodai: tarpdisciplininis ir teksto analizės. Išvados: pagrindinės tautinio identiteto raiškos formos šiuolaikiniame mene neat siejamos nuo liaudiškosios tradicijos interpretacijų, istorinės patirties refleksijų bei socialinės tikrovės išviešinimo. Šiuolaikinėje Lietuvos kultūroje bei mene vyksta virsmas nuo uždarosios link atvirosios tautinės savivokos ir ši „slenkstį“ galima laikyti tam tikra identiteto krize. Šiuolaikinių meno kūrinių prasmės skleidžiamos nebe turinio, formos, kolorito ar kompozicijos priemonėmis, bet pasitelkiant intertekstualias naudojamų medžiagų nuorodas.

Tautinio tapatumo klausimas kosmopolitinėje šiandienos visuomenėje tampa vis aktualesnis. Dėl politinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių veiksnių dauguma nacionalinėmis laikytų vertybų ar nuostatų niveliuoja, kinta, kartais net praranda aktualumą. Lietuvai likimą susiejus su transatlantinėmis organizacijomis bei Vakarų Europos politinėmis-ekonominėmis struktūromis vis dažniau kyla susirūpinimas dėl mažos tautos savitumo išsaugojimo, pasigirsta raginimai atgaivinti nacionalinį identitetą, jo neprarasti, jį puoselėti, gal net naujai, šiuolaikiškai orientuoti.

Tautinio identiteto formavimasis – neatsiejama kultūros dalis. Kultūros, kuri ne išmokstama, bet paveldima įsisąmonintos patirties dėka. Vis dėlto asmens tapatinimasis su savo tauta néra nekintantis kodas. Priešingai, Europos tautinių valstybių formavimosi patirtis (XIX a. pab.) bei politiniai-militaristiniai kataklizmai (XX a. pirmoji pusė), po kurų buvo vykdoma didžiulio Europos regiono nutautinimo politika, irodė, kad tautinis identitetas *kinta* priklausomai nuo istorinės patirties ir ateities vizijos.

Menas nacionalinės kultūros kontekste būtų bene palankiausia terpė, kurioje tautinis identitetas galėtų tarpti. Kita vertus, postmoderiajame mene nunykus riboms, skiriančioms menines sritis, žanrus, vis aktyviau siekiama nutrinti bet kokias pertvaras tarp meno ir gyvenimo. Mažėja galimių aptiktis kriterijus, leidžiančius kūrybinius rezultatus apibūdinti kaip tautinius, mat vienu iš pagrindinių šiuolaikinio meno teiginių tampa kosmopolitizmas. Tad pagrindiniai

probleminiai šio darbo klausimai yra: ar įmanomas tautinio identiteto apraiškos kosmopolitiškai orientuotame nūdienos mene? Jei taip, kokiomis formomis tautinė savimonė dabar skleidžiasi Lietuvos mene? Kodėl, kaip ir kur pasuko menas nuo idealistinės romantizuotos tautiškumo raiškos? Siekiant apmąstyti šiuos klausimus straipsnyje glaučiai pristatomos šiuolaikinės mąstymo teorijos, veikiančios konceptualius meno pasireiškimus, svarstomi tautinio identiteto formavimosi modeliai, išryškinami prasminiai šiuolaikinio meno epicentrai ir analizuojami konkretūs dailininkų kūriniai.

Paskutinajame XX a. dešimtmetyje Lietuvos dailininkai noriai ir gana godžiai perėmė Vakarų meno tendencijas, grįstas postmodernistinėmis bei poststruktūralistinėmis filosofinėmis nuostatomis. Tiesa, 10-ojo dešimtmečio pradžioje Lietuvoje vadovautasi daugiau intuicija, stengtasi kuo daugiau patirti, išbandant dar neiprastus meno reiškinius ir formas. Teorinis-filosofinis reiškinio aspektas Lietuvos dailininkų buvo įvaldytas ne iš karto, mat ir ekonominė bei socialinė padėtis mūsų šalyje toli gražu ne tapati vakarietiškajai. Postmodernistinis mąstymas Lietuvoje tampa tuo „savesnis“, kuo labiau stiprėja vartotojiškumas (įsigali *consumer society*), turėjimo galia bei individualizmas, neigiantis bendruomeninio ryšio svarbą.

Postmodernistinė poststruktūralizmo teorija, labiausiai paveikusi pastarųjų dešimtmečių meno procesus, neigia bet kokią reprezentacinę ženklo (kartu ir meno kūrinio) galimybę. O tai, iš pirmo žvilgsnio, neigia ir tautinio identiteto sklidos galimybę meninėje praktikoje, kuri veikiau atitinkų modernistinį struktūralistinį mąstymą. Vietoj reprezentacijos Rolandas Barthes'as siūlo *teksto teoriją*, kiekvieną meno kūrinį, reiškinį, net patį žmogų laikančią tam tikru savos terpės, savos kultūros *tekstu*. *Tekstas* iškyla kaip „tinklas“, „audinys“ reikšmių,¹ neturinčių nei tikslą, nei centro (esminės idėjos, bendros formulės). *Tekstui* (t.y. meno kūrinui) būdingas daugiaprasmiskumas, principinis atvirumas, reikšmių neužbaigtumas. Realybė poststruktūralistų suvokiamama kaip *tekstualizuotas* pasaulis,² t.y. viena reikšmė atveria galimybę gimti kitai reikšmei, ši skatina dar kitas suvokimo ir interpretacijos galimybes, atsiveriančias sugretinus patirtis.

Teoriniuose veikalose poststruktūralistai ne tik iškilia reprezentacijos krizės problemą, bet ir kritikuoja Vakarų Europoje išsivyravusį metafizinį mąstymą (būdingą modernizmo epochai) bei jo logocentrizmą; siekia demaskuoti ir demistifikuoti visų lygių valdžios struktūrų mechanizmą,

Valentinas Antanavičius. Vienaaakė baltais rūbais. 2001.
Asambliažas. 146 x 62. Iliustracija iš: Antanavičius V.: albumas / sud. V. Antanavičius, E. Karpavičius. - Vilnius: Dailės leidybos ir informacijos centras, 2002.

paremtą prievara; atveria marginalijų – žmonių ar būsenų, esančių už oficialios struktūros ribų, problemą. Šios nuostatos dominuoja konceptualios raiškos meno procesuose: Vakaruose nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio, o Lietuvoje tai įsibėgėjo 10-ajame dešimtmetyje.

Gilinantis į šiuolaikinius meno reiškinius darosi aišku, kad tautiškumą kūrėjai suvokia, vertina ir išreiškia remdamiesi naujomis kultūros bei filosofijos teorijomis bei naujomis identiteto kategorijomis. Tautinė savimonė nebegali būti suvokiama kaip *uždara*. Senasis – *uždarasis* – tautinio identiteto formavimo modelis yra kilęs iš vokiečių romantizmo idėjų, *išskirančių* savą tautą kitų tautų atžvilgiu. Nors šiai principams grįsta tautinė savimonė Vakarų Europoje tarpo daugią daugiausia iki XX a. vidurio, Lietuvoje *uždarasis* modelis tapo moraliniu ir idėjiniu pagrindu sovietinės nutautinimo politikos akivaizdoje. Tebegajos *išskirančiojo* tautinio identiteto šaknys iš esmės trukdo formuotis naujam – *atviram* – tautinės savivokos modeliui, kuris remiasi ne savęs *išskyrimu* iš kitų, bet savęs *priskyrimu* konkrečiai taučiai, visuomenei.³ *Atvirasis* tautinės savivokos modelis duoda pagrindą šiuolaikinei nacionalizmo sampratai, savęs pažinimą bei tapatumą ugdančiai tik per nuolatinį dialogą su *kitu*. *Priskirtysis* tautinės savivokos modelis yra pamatas meno kūriniui tarpti kaip *tekstui*, būti suvokiamu *intertekstualiai*, tai yra ne tik per santykį su suvokėju, bet ir su kitais meno kūriniais ar kultūros faktais, iš kurių paimtos užuominos, idėjos, formas yra aiškiai atpažistamos, bet visiškai kitaip pateikiamas ir interpretuojamos. Taip meno kūrinys tampa mīsle, paties suvokėjo mąstymo pinklémis. Tarkime, Eglės Rakauskaitės „Kailinukai vaikui“ (1995 m.), pasiūti iš ilgų moters plaukų, bendraja prasme prabyla apie beribį motinos pasiaukojimą. Kūrinys kitaip prašnektų tų kultūrų žmonėms, kuriose moters plaukų atidengimas yra nepadorumo ženklas. Kai kam šis meno objektas asocijuosis su koncentracijos stovyklų kameromis, kuriose moterys buvo skutamos plikai, taip paniekinant net tik jų moteriškumą, bet ir žmogiškumą. Susidūrusiam su lietuvių liaudies vestuvinėmis raudomis ir papročiais plaukų kirpimas asocijuojasi su savojo Aš praradimu, gedėjimu, laisvės praradimu. Taigi kiekvienas suvokėjas meno kūrinį reflektuoja pagal turimą patirtį, lygina su jau matytais ar kitaip išgyventais dalykais.

Šiuo metu Lietuvos visuomenėje senasis etninio identiteto modelis praranda pasitikėjimą, yra nebeaktualus ir nebepriimtinis daugeliui žmonių, tačiau naujasis tebėra formavimosi stadioje, kurią galima vadinti tam tikra „identiteto krize“. Jos papédėje vieni tiesiog atmeta bet kokį pasiūlymą į tai gilintis, kiti lieka abejingi ar piktinasi, treti bando atrasti naujas šiuolaikiškas tautinės savivokos formavimosi formas bei kodus.

Menininkus priskirčiau trečiųjų kategorijai, mat, kad ir ką deklaruotų vienos ar kitos šiuolaikinės filosofijos nuostatos, kūryboje menininkas nuolat ieško savosios tapatybės, net tada, kai akivaizdžiai ją neigia. Dailininkai, pasitelkdami menines priemones, įkūnija egzistencinę patirtį. Kadangi menininkas net per asmeniškiausią patirtį negali būti izoliuotas nuo aplinkos ir jį supančių žmonių, aplinkybių, visuomenės, mąstymo stereotipų, t.y. kultūros, net steriliausioje meninėje raiškoje jis retransliuos

informaciją, kurios *intertekstualios* nuorodos bus neat siejamos nuo bendros tautinės–kultūrinės patirties.

Panašiai kaip Jungtinėse Amerikos Valstijose, vos per žengus XX a. vidurį ir suklestėjus ekonomikai bei vartojimo mastams pasiekus neribotus užmojus, kilo *pop* meno bangą, savirefleksiškai aukštinusi ir dauginusi *vartotojiskos visuomenės* atributų atvaizdus, Lietuvoje XX a. pabaigoje, ypač 9-ojo dešimtmečio pab. – 10-ojo dešimtmečio pirmojoje pusėje, pasikeitus politinei ir ekonominėi situacijai, meninių apmąstymų epicentru tapo sovietinės sistemos pasekmės asmens tapatumui, savojo identiteto praradimo, suluosinimo, dvasinio neigalumo stebėjimas. Tuo tarpu nuo 10-ojo dešimtmečio antrosios pusės iki šių dienų Lietuvos dailininkų kūryboje dominuoja socialiniai aspektai: valdžios struktūrų kritika, marginalių bei dvigubų standartų išviešinimas, dvasinis ir materialinis skurdas.

Tautinio identiteto idėją vieni dailininkai moderuoja sąmoningai, kiti nesąmoningai, bet abiems atvejais jis reiškiasi panašiais būdais. Bendrą tautos bei visuomenės patirtį dailininkai (panašiai kaip ir XX a. pradžioje) skleidžia kūrynyje reiškiama vadinamaja tautine jausena ar būsena, taip pat pasirenkamu motyvu, susietu su tautos istorija, folkloru, literatūra, kalba, religija. Tačiau laikotarių kontekste radikalai skiriasi priemonės, kuriomis šios kategorijos prabyla. Ir dar daugiau – prabyla kita reikšmine kalba: kontraversine, kvestionuojančia tradicinę (idealistinę) tautiškumo sampratai ir „išverčiančia“ tautinio tapatinimosi būtinybę į nulemtą ncišvengiamybę ar „prakeiksmą“, neleidžiantį išsiveržti iš nuoskaudomis užmūryto narvo. Beveik visą XX a. meninės idėjos buvo išreiškiamos kūrinio turiniu, kuriamu pasitelkiant spalvas, kompoziciją, formą, tačiau XX a. pabaigoje išryškėjo naujas meninio kalbėjimo būdas. Tai – medžiagos (daiktai, drabužiai, kiti su žmogaus būtimi susiję dalykai), iš kurių komponuojami šiuolaikinio meno objektai, asambliažai, skulptūros, instalacijos. Kaip jau aptartame E. Rakauskaitės kūrynyje, nebéra reikalo gilintis į kailinių dydį, spalvą, formą ar tikrojo objekto atitikimą. Prasminis centras perkeliamas į medžiagą, iš kurios objektas sukurtas. Tad neatsitiktinai aptariant kitus šiuolaikinius lietuvių meno kūrinius dėmesys bus telkiamas į kūrinį medžiagiškumą ir materiją, tapusią postmodernistinės filosofijos ir meno epicentru, iš kurio, lyg iš „kosmoso bambos“, mezzgasi naujos meno kūrimo, suvokimo ir net vartojimo formos.

Interpretacinis liaudiškosios tradicijos perkūrimas

Valentinas Antanavičius – itin kryptingas tautiškosios savasties šauklys. Sąmoningai rinkdamasis, sakytum, tradicinius motyvus, dailininkas vis dėlto sugeba suardytis, dekonstruoti idealistinio tautiškumo modelį, išviešindamas drastiškas, idiliškai tautiškumo idėjai priešingas ka-

Valentinas Antanavičius. Pionierė. 1991. Asambliažas. 120 x 110 x 5. Iliustracija iš: Valentinas Antanavičius: albumas / sud. V. Antanavičius, E. Karapavičius. - Vilnius: Dailės leidybos ir informacijos centras, 2002.

tegorijas ir net pricidamas iki nihilizmo paribių. XX a. 10-ajame dešimtmetyje V. Antanavičius vis aštriau ir skausmingiau kalbėjo apie žmogų, jo vidinio neužtikrintumo, destrukcijos būsenas, pagrindiniu vaizdavimo objektu pasirinkdamas antžmogij, meno vertintojų dažnai vadinančią „daiktažmogiu“ ar „žmogažvériu“. Kažkokiu būdu jo kuriamos būtybės įtikina mus esančios atspaudu, žyme, kuria esame bendrai pažymeti, ir išties turi magišką vienijantį poveikį, mat suvokėjas atpažįsta save iš bendros patirties su kita to paties likimo žmonėmis ir panašių būsenų. Tas „kažkoks“ būdas – pasirenkamos medžiagos, turinčios archetipinį krūvį, žmogaus prisilietimo žymę, „lietuviškam“ stebėtojui atpažįstamą kodą.

Dažniausios kūrybinės V. Antanavičiaus priemonės pastarajame dešimtmetyje – seni buities rakandai, žaislai ar išardytių jų dalys, perukai, protezai, kilimėliai, apdarai, rankų audimo lovatiesės, rankšluosčiai, prijuostės, verpstės, arklių pakintai, senų statinių lentos, geldos, mediniai šaukštai, padabinti krakmolytais sniego baltumo nériniais. Iš tokų detalių sukonstruotas V. Antanavičiaus asambliažas tampa tautiniu–kultūriniu *intertekstu*, mat kickvienas jo elementas turi savo istoriją bei pasakojimą, o jų jungtys, kickvieno suvokėjo galvoje sudarančios

savitas kombinacijas, palieka atvirą taką vis kitoms interpretacijoms. Pavyzdžiu, asambliažui „Šventasis“ (1998 m.) dailininkas renkasi neatsiejamą nuo kultūrinės savasties religinių motyvų ir konstruoja jį iš „sudėvėtų“ tautodailės objektų, siekdamas paveikti suvokėją archetipinėmis naudojamų daiktų nuorodomis. Ant nudėvėtos liaudies raštais austos lovatiesės pagrindo dailininkas pritvirtina buities daiktus, iš kurių formuoja „šventojo“ figūrą, įkomponuodamas ją „barokiškuose“, arklio pakinktus menančiuose rėmuose.

Darius Bastys. Situacija. 1994. Linas, šienas. Iliustracija iš: 100 šiuolaikinių lietuvių dailininkų / sud. R. Jurėnaitė. - Vilnius: R. Paknio leidykla, 2000.

2001 m. V. Antanavičiaus asambliaže „Vienaakė baltais rūbais“ išvystame itartinai, viena akimi žiūrovą stebinčią moterišką žmogystą, pritvirtintą rankšluosčių kabykloje ant tamsios, baltų dažų potėpiais „pabalintos“ austos rankšluosčio plokštumos. Vienaakės figūrą dailininkas suformavo meistriškai suklostuodamas keletą nériniaių dabintų baltų rankšluosčių. Moters balti drabužiai bei nuometas, pirmiausia menantys nuotakos aprėdus, tarytum byloja apie patriarchalinės šeimos vertėbes, stabilumą, kanonizuotą būtį, užtikrinančią išorinę švarą ir tvarką (aliuzija į romantizuotą lietuviškos patriarchalinės visuomenės stabilumą ir vertėbes). Tačiau iškreiptas, sudarkytas moters veidas, ne tik viena akis, bet ir viena ranka prispausta prie krūtinės, pašarvojimo puošmenas primenantys kaklo raukiniai, „pabalintų karstų“ asociacijos – tai akivaizdus moterystės prilyginimas puošnioms šermenims, tai idealizacijos griovimas, skausminga akistata su užmaskuota tikrove. „Vienaakės“ žvilgsnis kelia vidinę disharmoniją, nuplėšdamas „nériniuotą“ priedangą ir apnuogindamas vidinius skaudulius, nepasitikėjimą, pagiežą, luošumą, dvasinę mirtį, negrabiai paslėptą krakmolytuose nériniuose.

Panašiai liaudiškais motyvais naudojasi Eglė Rakauskaitė 1997 m. instaliacijoje „Laikas: 4 dienos“. Ekspozicijų salėje dailininkė pastatė senovines rankines audimo stakles, kuriomis nauastas geras pusmetris balto audeklo. Ant staklių pertvaros kaboją balta vestuvinė suknėlė ir drobiniai apatiniai marškiniai – atributika, neatsiejama nuo etnografinio lietuvių moters įvaizdžio, jos kasdienybės, darbų. Šalia staklių gulėjo numesti pačios menininkės baltiniai, sudraskyti pailgomis juostomis, kurios staklėmis suaudžiamos į kilimą.

Suknelė laukia savo eilės. Vestuvinės suknėlės metamorfoze E. Rakauskaitė subtiliai prabilo apie moters padėties visuomenėje kaitą: nuo puošnaus, „ritualinio“ rūbo iki sudraskytų skudurų, iš kurių monotoniškai audžiamas kilmėlis kojoms valyti ar, geresniu atveju, staltiesė šeimos pietų stalui. Audeklas staklėse, audžiamas iš draskytų vestuvinės suknėlės skvernų, šiame kūrinyje kelia itin ryškias „amato“ asociacijas, moterų prilyginančias taikomosios skirties daiktui. V. Antanavičiaus „Vienaakėje“ moters įvaizdis pasirinktomis archetipinėmis priemonėmis prabyla apie suluošintos tautos būseną, visuotinę patirtį, o E. Rakauskaitės naudojami liaudiški elementai sukuria Lietuvos mene tik pastarajame dešimtmetyje aktualizuojamą feministinį interpretacinių lauką. Ir, kaip matysime iš kitų pavyzdžių, interpretacinis liaudies tradicijos perkūrimas šiuolaikiniame maneigauna pagreitį.

Darius Bastys taip pat naudojasi medžiagomis, kurios savo prigimtimi turi ryškų liaudiškų bei archetipinių motyvų polių. Jis minkštasių skulptūras siuva iš lininio audeklo ir iškemša jas šienu. 1994 m. skulptūrinė kompozicija „Situacija“ – tai tradicinis rašomasis stalas su stalčiumi bei užveriamomis lentynėlėmis, kurio natūrali paskirtis – būti kietu pagrindu rašančiajam. Pūstas, „siūlės plėšiantis“ siūto stalo pavidales bei grublėtos drobės faktūriškumas vaizduojamam baldui suteikia „maištaujančiojo“, savo paskirčiai besipriehinančiojo poziciją – rašyti ant jo nebeįmanoma. Kita vertus stalo materialumas adekvatus kaimiškam čiužiniui, kimštam šienu. Mąstant apie šią „situaciją“ žiūrovo sąmonėje vyksta istorinės patirties salygota metamorfozė: biurokratiškas tarybinės sistemos aparatas, tiek metų deklaravęs butaforinių „tapatinimą su liaudimi“, teisėtai virsta tos pačios tautos užmigdymo, paskirties ir tapatumo iškreipimo įvaizdžiu.

Tuo tarpu Eglės Rakauskaitės šokoladinių Nukryžiuotųjų „vérinys“ (2000 m.) kvestionuoja susitapatinimą su krikščioniškosiomis vertybėmis, kurias deklaruoja „tikras lietuvis“, paviešina deklaruojamo virsmą maloniui, patogiu varojimu siekiant išvengti krikščionybės esmės – savo naudos

atsisakymo. Šiek tiek ankstesniu kūriniu „Rūpintojėlis“ (1998 m.) E. Rakauskaitė, naudodamasi archetipiškai lietuviui artimu religiniu įvaizdžiu, gana šaržuotai nurodo maldos objekto pasikeitimą į tradiciškai sumontuotą pakelės rūpintojėlio koplytėlę „pasodindama“ televizorių, transliuojantį nuobodžiai sédinčio vyriškio figūrą. E. Rakauskaitės naudojamos medžiagos yra tartum stygos prasmei suskambėti. Kad ir kuo naudotusi menininkė – medumi, taukais, plaukais, šokoladu ar audiniu, kiekviena medžiaga tampa esmine kūrinio substancija, prasminiu klodu. „Mane medžiagos pirmiausia domina pačios savaimė. Tokios medžiagos – tai protestas prieš dažus ir drobę (aš gi mokiausi tapybos). Jei atmeti dažus ir drobę, bet vis dėlto nori materializuoti savo idėjas, privalai rankose turėti kokį nors įrankį. Tai padeda padaryti medžiagos, kurios pačios kalba, – jų nebeturi papildomai apdoroti“,⁴ – teigia E. Rakauskaitė.

Tad šiuolaikiniame mene liaudiška tradicija, susijusi su archetipiniais motyvais, tautosaka, religija, drastiškai perkuriama, daugiau nebesiekiant idealizacijos, nebesitikint į „didingą“ praeitį nukreiptu romantizmu įkvėpti saviškius ateičiai. Priešingai, stengiamasi atverti dviprasmybes, nutylėjimus, veidmainiškumą, dvigubą vertybų sistemą, kad, atpažinę tai savyje, apsivalytume.

Istorinės patirties įspaudas

Dvasinių žaizdų atvėrimas dar „kruvinesnis“ tuose pastarojo dešimtmecio ir pastaruju metų kūriniuose, kurie byloja apie skausmingą, luošinančią istorinę tautos patirtį – sovietmetį, raudona spalva ne tik niveliausį mūsų valstybės ribas žemėlapye, bet ir kruvina prievara pažymėjusį daugybės žmonių (kartu visos tautos) likimą.

V. Antanavičius, pasirinkdamas sovietinio laikotarpio uniformą „Pionierės“ (1991 m.) komponavimui, vėl per bendrą patirtį suvienija suvokėjus. Ryškiausias asambliažo akcentas – pionieriškas kaklaraistis – sovietinės sistemos atributas, liudijantis „samonitoringo piliečio“ brandinimo politiką, nekaltos vaikystės įtraukimą į kruviną žaidimą. Destrukciją, dvasinį suluošinimą dailininkas akcentuoja pritvirtindamas nenatūraliai mažas bei „krauju“ išteptas rankas ir kojas, kurių šeimininkėmis ką tik buvo dabar jau sudraskytos lėlės. Pionierės veido kaukė persismelkusi buku bejausmiškumu, sasttingiu, apatija. V. Antanavičius šiame kūrinyje įkūnijo XX a. 10-ojo dešimtmecio pradžioje aštriai suvokiamas politines Lietuvos aktualijas, atskleidė unifikuojančios, kartu ir žmogiškąją būtį sudarkančios, pamėkliškos sovietinės sistemos pasekmes asmens ir tautos likimui.

Remdamasis į drabužio semantiką apie tapatumo problemas bei sužalotą, įrémintą, su-

rakintą būtį (kartu ir tautos būseną) netradicinėmis instalacijomis XX a. 9-ojo dešimtmecio pab. – 10-ojo dešimtmecio pr. prabilo Česlovas Lukenskas. „Ménésienoje“ (1987 m.)⁵ regime žmogaus figūros pakaitalu tapusį sutryptą, kandžių suėstą, kiaurai stagaru perdurtą paltą, sukniubusį „pakeilyje į laisvę“ – taip ir nepralindusį pro grotuotos metalinės lovos karkaso aptvarą. Č. Lukensko kompozicija „Žvaigždė I“ (1993 m.) – tai ant žemės numestas vyriškas paltas, kurio rankovių galai užmazgyti, apykaklė pakelta aukštyn, o skvernai palenkti taip, kad kompozicija sudarytų penkiakampęs žvaigždės formą. Neatsitiktinai ši žvaigždė mena abstrahuotą žmogaus figūrą. Tokiu būdu niekuo neišsiskiriantis drabužis tampa nuoroda į „nematomo“ statistinio sovietinės vi suomenės nario unifikuotą ir anoniminę egzistenciją.

Penkiakampės žvaigždės kaip kruvino ženklo tautos siejoje motyvą Č. Lukenskas dar stipriau išskleidė instalacijoję „Persižvaigždžiavimas“ (1990 m.), kurią sudarė kelios atskiros žvaigždinės kompozicijos. Viena žvaigždė buvo suformuota iš krauko raudonumo audeklo klosčių, natūraliai gyvų, primenančių išplėštą, bet vis dar pulsuojančią širdį, kurią bando nuslopinti stingdantis lakanas. Kita – sukomponuota iš

Eglė Rakauskaitė. Laikas: 4 dienos. 1997. Instaliacija. Iliustracija iš: Lithuanian Art Women Experience: catalogue / edited by. I. Kuizinienė. - Vilnius: Contemporary Art Center, 1997.

Česlovas Lukenskas. Žvaigždė I. Audinys. 1993. 25 x 90 x 90. Iliustracija iš:
Šiuolaikinės dailės informacijos centras Vilniuje, nuotraukų fondas.

negrabiai nupjautų kiaulių galvą, sustatyti ant kruvino auduko. Tarybinės sistemos sumaitotą tautos būtį menininkas išreiškė *abjekcijos*⁶ priemonėmis: kraujo, mėsos, žaizdos, žarnų – viso to, kas šleikštū ir atmetina, kas sukrečia ir verčia jaustis nejaukiai, eksplloatavimui.

Abjektas mene sukrečia ne tiek švaros ar higienos trūkumu, kiek identiteto suardymu, sistemos bei tvarkos sugriovimu. Pagal šiuolaikinės prancūzų teoretikės, filosofės ir psychoanalitikė Julios Kristevos *abjekto* teoriją, išdėstyta veikale „Siaubo galios“ („Powers of Horror: Essay on Abjection“), *abjektas* siejasi su žmogaus reakcija (siaubu, šleikšteliu), kylančia bauginančio **prasmės praradimo** akivaizdoje. Visišką beprasmybę lemia skirtumo tarp subjekto ir objekto, tarp savęs ir kito praradimas. „*Abjektas turi tik vieną objekto savybę*”, – rašo J. Kristeva, – *jis yra Aš opozicijoje. Tačiau, jei objektas, savos opozicijos dėka, iškurdina mane trapioje prasmės troškimo tekstūroje, nepaliaujamai versdamas mane ieškoti atitikmenų su juo, tai abjektas, priešingai, būdamas atmetstu objektu, yra rasiškai išskirtas ir stumia mane į vietą, kurioje prazūva (sužlunga) bet kokia prasmė*“.⁷

Tačiau didžiausia *abjekcija* yra lavonas, teoretikės tekstuose prilyginamas kloakai, pačiai mirčiai. Tai atgrasiau nei žmogaus skryciai, išmatos, išvėmos (tai vis dažniau tampa šleikštulį ir pasipiktinimą keliančiais šiuolaikinio meno eksponatais), nes „*tai daugiau nebéra mano išmetamas dalykas. „Aš“ esu išmetamas. <...> Lavonas, matomas be Dievo ir kitapus mokslo, yra didžiausia abjekcija. Tai mirtis, užkrečianti gyvenimą. Abjektas*“.⁸

Rašau apie tai dar kartą prisimindama Česlovo Lukensko performansą „Išmestas žmogus“, kuris buvo atlirkas 1989 m.

lapkričio pabaigoje. Veiksmo vieta – purvina, prišiukslinta, nuo atvirų kanalizacijos vamzdžių dvokianti Nemuno pakrantė Kaune. Tarp šiukslių, sniego, akmenų tijojo nuogas, balta draperija perjuostomis strėnomis žmogaus kūnas. Jo rankos ir kojos buvo išklaipytos, lyg netvarkingai išmėtytos. Žmogus – šiukslė, atmata, neberekalingas daiktas, nuleistas kanalizacijos vamzdžiu. Naudodamas taupias išraiškos priemones menininkas iškėlė moralinius, ekologinius, socialinius ir net religinius aspektus. (Nuogas, be gyvybės ženklų vyro kūnas, perjuostas baltos drobės juosta, mena ikonografinį Nukryžiuotojo atvaizdą, tiksliau, nuimto nuo kryžiaus, mirusio Kristaus suglebusį kūną). Kūno gestais, apnuoginimu žvarbų velyvo rudens metą, panaudoto ir neberekalingo, negyvo daikto asociacijomis Č. Lukenskas įkūnijo, intuityviai paviešino sovietinės sistemos sumaitoto „statistinio vieneto“ būklę, vis dėlto palikdamas akivaizdžią ikonografinę nuorodą į prisikėlimą.

Kiekvienam, kuriam teko matyti Svajonės ir Pauliaus Stanikų (2003 m. astovavusių Lietuvos menui Venecijos bienalėje) fotografijas iš ciklų „Istorijs!?” (1994 m.) bei „Žaltyvyslė“ (1995 m.), atmintin įsirėžė sadistinės, išniekinančios, nors ir simuliuojamos, bet iki kraupumo realistinės ir paveikios kūno mirties vaizdai, vienur gretinami su sovietinėmis skulptūromis, kitur „subtiliai“ dekoruojami kruopščiai apnerta nosinaite ar dekoratyviu, „iki kraujo“ pažįstamu lovatiesės raštu.

Kokią reikšmę tokios meno apraiškos turi tautinio identiteto formavimuisi? Tokie meno projektais tik atstumia ir šiurpina didžiąją tautos dalį, yra smerkiami už smurto viešinimą ir neleistiną nepadorumą, pasak viešosios nuomonės, nebūdingą mūsų kultūrinei tradicijai. Jie skelbia visišką beprasmybę, chaosą, bet kokio identiteto griūtį. Jie mus erzina ir piktina, nes juose atpažįstame kodus, įžūliai tvirtinančius mus esant šios sumaišties dalimi.

Abjekcija kūryboje pirmiausia yra narcicistinės krizės apraiška. Narcicizmas psychoanalitikų yra aiškinamas kaip pasitenkinimas savimi, savo vertės, tapatumo suvokimas. Taigi tokio pobūdžio menas yra akivaizdi disbalanso, nepasitenkinimo, net pasibjaurėjimo savo padėtimi ir užteršta būtimi raiška. *Abjektas* mene tampa prarasto subjekto apraudojimo smurtu. Psychoanalitikė J. Kristeva *abjekciją* mene pri-skiria ritualinei praktikai, artimai susijusiai su religija bei jos apvalančia patirtimi. Graikų mene taikytą *katarsio* (apvalymo sukrėtimu) sąvoką J. Kristeva naudoja *abjekto* „apvalančiajai“ paskirčiai apibūdinti.⁹ Taigi *abjekcija* mene tampa alchemija, mirties varomąjā jėgą transformuojančia į naujai įreikšminto gyvenimo startą. „*Abjekto atmetimas įgalina įtvirtinti save. Taigi abjektas ir grasina vieningo subjektyvumo (tuo pačiu ir identiteto – V.V.) įtvirtinimui, ir ji įgalina*“.¹⁰

Ne ką mažiau aktuali tautinės tapatybės formavimuisi yra vis stiprėjanti ir nuosekliai tyrimo „besiprašanti“ socialioji šiuolaikinio meno kryptis, objektu pasirenkanti kasdienybę (ypač tai pasakytina apie socialinę fotografiją), skurdo ir nešvaros užkaborius, girtuoklystés palaužtus kaimus, benamių ir elgetaujančių kolonijas. Bandydami aktualizuoti ir suvesti akistaton su visuomenės marginalijomis, menininkai griebiasi videomeno, instaliacijų iš daiktų, turinčių tiesioginį kontaktą su elgetomis, ar net patį benamį apgyvendindami ŠMC parodų erdvėje. Visomis įmanomomis priemonėmis jie tartum stengiasi teigti realybę, kurią esame linkę nutylėti, apie kurią verčiau negalvojame, bet kuri nuo to niekur nedingsta, kuri turi įtakos tautinio vertingumo suvokimui.

Išvados

Kalbėti apie šiuolaikinio meno išskirtinumą tautiniu pagrindu išties yra keblu, bet ne beprasmiška. Tiesa, tai padaryti tegalima naudojantis šiuolaikinėmis filosofinėmis ir kultūrologinėmis nuostatomis, atmetus išskiriantį, išdidumu ir panicka *kitam* dvelkiantį *uždarąjį* tautiškumo modelį ir paketus jį *atviruoju* – priskiriančiu, taigi ir besitapatinančiu su savos kultūros žmonėmis bei priimančiu *kitą*. Be abejonės, šiuolaikiniame kosmopolitiniame mene tautinio tapatinimosi apraiškos akivaizdžios, nes menas kaip nickad ligi šiol socialus ir reflektivus. Pastaruoju metu galime stebėti, kaip menas atsisako pretenzijų būti savos kultūros teiginiu ar reprezentantu. Cituodamas tautinį paveldą (kalbą, religiją, papiročius, tradicijas), reflektuodamas istorinę patirtį, naudodamas archetipines nuorodas šiandienos problemoms aktualizuoti, šiuolaikinis menas tampa savos kultūros *tekstu*.

Siandieniniame konceptualajame Lietuvos mene, kuris sąmoningai atveria visuomenės žaizdas užuot jas glaistęs, vis dar „ikyriai“ skamba raginimas apsivalyti nuo dviprasmybių ir dviveidės sielos. Nebe idealizuotas romantinis požiūris, o skausminga akistata su savimi, anot menininkų, yra kelias į naujos kokybės tapatumą, vykdant principą (leiskite pacituoti Šventojo Rašto žodžius) „būdami suaugę su Jo mirties paveikslu, būsime suaugę ir su prisikėlimu“ (Laiškas Romiečiams 6, 5). Per atvertj ateina atleidimas sau ir kitam, susitaikymas su savimi ir kitu, teikiantis vilties prisikelti naujos kokybės pasaulėžiūrai ir savos vertės suvokimui. Galima sakyti, kad pastarajį dešimtmetį Lietuvos menininkai, manipuliuodami įvairiomis priemonėmis ir medžiagų teikiamomis asociacijomis, siekia įsisamoniinti tautą vienijančią patirtį, taip atverdami kelią savižinai ir brandžiai suvoktam tapatumui.

NUORODOS:

1. Bartas R. Teksto malonumas. - Vilnius: Vaga, 1991. - P. 313.
2. Постмодернизм. Энциклопедия. - Минск: Интэрпресссервис, 2001. - С. 618.
3. Bielskis A. Ar išnyks nacionalinės valstybės Europos sajungoje? // Kultūros barai. - 2003, nr. 9.

4. Jablonskienė J. Eglės Rakauskaitės bražas // Dailė. – 1997, (31), p. 23.
5. Iliustraciją galima pažiūrėti: Andriuškevičius A. Lietuvių dailė: 1975–1995. - Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1997. - P. 274.
6. Terminas „abjection“ (abjekcija) J. Kristevos teoriijoje reiškia krizęs, degradavimo, pasibjaurėjimo savimi ir aplinka būseną.
7. Julia Kristeva. Powers of Horror: An Essay on Abjection. Trans. Leon S. Poudiez. - New York: Columbia UP, 1982. - P. 2.
8. Ten pat, p. 4.
9. Ten pat, p. 17.
10. Of Word and Flesh: An Interview with Julia Kristeva, in Rites of Passage: Art of the End of the Century, sud. S. Morgan ir F. Morris. - London, 1995. - P. 35.

The realizing of the experience or the manifestations of national identity in contemporary Lithuanian art

Virginija VITKIENĖ

To speak of the exceptionality of contemporary art based on national identity is not an easy thing, however, it is not a meaningless one. In truth, it can be done by using modern regulations of philosophy and culture, by rejecting the exceptional “closed” model of nationality that smells of arrogance and contempt for the other and by changing it into “open” model that becomes identical to the culture of one’s own people and accepts the culture of other people. Undoubtedly, in contemporary cosmopolitan art the manifestations of national identification are evident, because art as never before is very social and reflective. Currently we can observe how art refuses the pretensions of being the statement or the representation of one’s own culture. Contemporary art becomes the “text” of its own culture by quoting the national heritage (the language, religion, customs, traditions), by reflecting the historical experience, by employing archetypal references in order to actualize today’s problems.

In the current conceptual Lithuanian art that deliberately shows the society wounds instead of putting them the “bothering” urging to clean oneself from ambiguities and a double – faced soul has been heard so far. According to artists, the way to the identity of a new quality is no longer an idealized romantic attitude but confrontation with oneself by implementing the principle (let me quote the words from Scripture) “when we become grown together with His picture of death we shall be grown together with the resurrection as well” (the Letter to the Romans 6, 5). Through the openness comes the forgiveness for oneself or for the other, the reconciliation with oneself and with the other, providing the hope for the world conception of a new quality and the realizing of one’s own value. It could be maintained that artists throughout the current decade aim to realize the experience that unites the nation by manipulating various devices thus showing the way for getting acquainted with oneself and for the identity which is carrying a mature realization.

Būdraujamas sapnas

Mary M. WATKINS

Teritorija, kurią ketiname apžvelgti, toli gražu néra neliesta, nors jos apleistumo mastas nūdien verstų mus taip manyti. Būdraujamas sapnas, sapno vaizdinių sąmoningo suvokimo galimybė jau nesyk buvo atrasta ir vėl prarasta, ir vėl aptikta iš naujo, vėl patirta, begalę kartų. Nors vertinami skirtingose kultūrose bei subkultūrose skirtingai, ilgainiui būdraujami sapnai bei būdraujamas sapnavimas apaugo tam tikromis nuostatomis bei fantazijomis.

Méginiimas sapnuoti būdraujant, savaime paradoksalius, įtraukia žmogų į ne vieną paradoksalią būseną, veiksmą bei laikyseną: pusiausapnio būklę, veikimas per neveikimą, valdomas pasitraukimas, valdymas nevaldant, sudrausmintas sapnavimas. Paradoksai rodo šį užmojį, šią discipliną apverčiant natūralią dalykų tékmę. Viduramžių alchemikai apibūdino tai kaip „darbą prieš gamtą”, *opus contra natūram*. Tokiu „darbu” nutiesiama kryptis, vedanti iš jutimiškai suvokiamo materialaus pasaulio į vaizduotés, psichinį pasaulį.

Tarp miego ir būdravimo

Sąmonės būsena, maitinanti žmogaus ryšį su vaizduote, kartu atspindi tarpišką metaforos prigimtį. Metafora pa-naudoja materialius objektus tam, kad perteiktų nematerialius. Tuo pačiu ji sukuria trečiąją sritį, įsiterpiančią tarp dviejų pirmųjų. Šioje sąmonės būsenoje, pasitelkiant ego, stebimas bei liudijamas *ne-ego*. Kūnas atsipalaidoja, kone užmiega, tačiau sąmoningumas išlaikomas. Ir atsivérus vaizdinių pasaullui, tarsi sapnuojant, jie įsimenami, o kartaais net paveikiami. Tokia sąmonės būsena apibūdinama kaip tarpinė, pusiausapnio būsena. Ji nutiesia tiltą tarp dviejų pasaullių – kaip kad jį nutiesia simbolis.

Tokia jungtis daugeliu atvejų laikyta šventa. Šalis, kurią mes siejame su sapnais bei pasamone, kitados buvo suprantama kaip dievų, dvasių ir protévių pasaullis. Antai Senovės Graikijoje buvo tikima, kad dievai ateina pro kambario, kuriame miega sapnuojantysis, rako skylutę ir stovi ties jo lova. Siela galinti palikti fizinį miegančiojo kūną ir iškeliauti sapne su dievais. Panašiai kinai tikėjo sapnų šaltinių esant „dvasinę sielą“ *hun*. Ši *hun* per sapnų išeinanti pasiňekėti su dvasiomis bei vélémis. Ar sapnai kiltų iš dievų, demonų, ar iš sielos, visiems šiemis požiūriams bendra yra nuostata, kad sapnai bei pati sapno būsena siejasi su tam tikra jéga anapus miegančiojo valios bei kūno. Sapno būsena yra „anapusiška“, ji nepriklauso materialiam pasaullui.

Būdraujamas sapnas įgalina ten nukeliauti. Arba dievams bei dvasioms atveriamos durys į mūsų pasaulį, arba mums į jų. Ir šis ryšys buvo suvokiamas ne tik kaip tiltas iš vieno pasailio į kitą, bet ir kaip abiejų pasaulių sambūvio sritis. Per šitą jungtį iš dievų buvo įmanoma gauti išminties bei savęs pažinimo dovaną. Žmogus turėjo galimybę pažinti dvasių pasaulį. Šiuodvieju sričių – dvasinės ir materialiosios – jungtis, pasiekiamā pusiausapnio būsenoje, laikyta turinti ir gydomosios galios.

Įvairiais atžvilgiais buvo skiriami dieviški ir natūralūs sapnai – t. y. įkvépti dvasių ir jų neįkvépti, turintys prasmę ir jos neturintys. Jamblichas Chaldéjas (1821) pažymėjo, kad būtent pusiausapnyje dažniausiai apsireiškia religiniai regėjimai, mistiški vaizdiniai ir balsai. Dievo siuštis sapnai, teigė jis,

mus aplanko arba miegui vos traukiantis, vos benubundant, kai aiškiai išgirstame balsą, trumpai drūtai sakant, ką reikia padaryti, arba tarp miego ir būdravimo, arba jau ir visai nubudus. O kartais nematoma bekūnė dvasia tiesiog apsupa gulintį, taip ir likusi nematoma, bet patiriama kažkokiu kitu jutimu ar suvokimu. ...dar pilnesnis apsireiškimas – kai ir akys regi, ir protas suvokia, sekā tai, kas vyksta, ir netgi palydi tai judesiais.

Tokie tad skirtinės yra sapnai, iš kurių joks nė iš tolo nepanašus į žmogaus sapnus. Tačiau budrumas, prikaustytas dėmesys, galvos spaudimas, galvos padėtis, būsena tarp miego ir būdravimo, staigus susijaudinimas – vis dieviško sapno požymiai, liudijantys atsivérimą dievams, o kai kuriie dieviški apsireiškimai pranoksta ir minėtuosius.

Kinai, kaip ir kiti, dar tikėjo, kad mistiški regėjimai aplanko neįprastu dienos miego metu, kuris išvis nė nera tikras miegas.¹ Romantikai, kaip ir senovės graikai bei musulmonai prieš juos, garbino tokią būseną kaip tiesiausią kelią pas mūzas, prie kūrybos šaltinio.

Sapnuoti – ir kartu visiškai *ne* sapnuoti.

Tokia sintezė – tai genijaus galia, kurios dėka abi pusės pastiprina viena kitą.

Novalis²

Pusiausapnio būsena, regis, atveria kelią į visai kitą sritį nei įprastas sapnas arba suteikia naujų priemonių sapnų vaizdiniam patirti, kas savaime pakeičia jų prigimtį. Norint pasiekti šią naują sritį, arba naują santykį su sapnais, reikia paméginti išlikti budriu sapne, arba prisišaukti sapną būdraujant. Pirmuoju atveju dažnai atsidedama įvai-

rioms meditaciniems praktikoms, o antruoju neretai griebiamasi simboliškų ritualų, skirtų regėjimams sukelti.

Būdraujami sapnai, svajonės ir haliucinacijos

Panašu, kaip teigė Gurdžievas, kad mes ir taip didžiajų dalį savo gyvenimo praleidžiam savotiškai „budriai miegodiši“. Ir dienos metu mes paprastai nei miegame, nei esame visiškai sąmoningi. Ši mūsų sąmonės būsena yra kaip tik atvirksčia tai, kurioje galėtume „būdraudami sapnuoti“.

Mūsų mintims, jausmams bei veiksmams pasiekus sąmoningumo slenkstį, sąmonė pasitinka juos ir juose ištirpssta. Sąmonei ištirpus ir susiliebus su emocijomis, mintimis bei veiksmais, mes „tampame“ jais. Jokia mūsų sąmonės dalis nebéra šalia, nebestebi iš šalies, kas vyksta. Užuot pastebėję jausmą, tarkim, depresija, praslenkant pro mus, mes *tampame* depresija. „*Man depresija*“, „*aš esu prislėgtas*“. Dėl tokio susitapatinimo, atsirandančio sąmonei susiliebus su emocija, mes prarandame sugebėjimą atpažinti savo patyrimą. Tik nesusitapatinusi sąmonė įgalina mus išlikti šalia ir stebėti.

Ar dažnai pagaujame save svajojant? Kas atsitinka mūsų dėmesiui, kai mes užsisvajojame? Ar mes bent nutuokiamo, kur svajonė prasidėjo ir kaip ji rutuliojasi nuo vaizdinio prie vaizdinio? Ar mūsų dėmesys svajonėje jau viškai paskendo? Dažniausiai mes liekame viškai nesąmoningi savo svajonėms bei nuotaikoms, plaukiančioms per mus. Kol mūsų dėmesjį ištraukęs kuris nors vienas tikrovės fragmentas, ar tai būtų svajonė, matematiniai apskaičiavimai, nesaugumo jausmas, ar, tarkim, skaitymas apie vaizduotę, mes nebesame sąmoningi tam, kas vyksta mums tuo užsiémus. Mūsų žvilgsnis prikaustytas, prilipęs prie dėmesio centro, ir visa, kas dedasi periferijoje, išleidžiama iš akių. Norint pradėti matyti, reikia, kad dalis mūsų tarsi atsitrauktu per žingsnį atgal ir nebesiturėt taip stipriai vidurio. Totalus ištraukimas iš Dalyką sumažėja, kai paméginame ištraukti savo dėmesjį iš susidariusio mišinio ir stebėti, kas apskritai dedasi. Tai nereiškia visai išeiti iš patyrimo, išvis nutraukti gyvą santykį ir imti analizuoti. Tai reiškia, kad mūsų jautrumas ir sąmoningumas išsivadavo, kad galėtų dalyvauti nepriklausomai ir visą situaciją padaryti tik jautresnę ir sąmoningesnę. Pavyzdžiu, jeigu bėgate, galite visai ištipti savo bėgime, taip, kad nebegirdėsite nei širdies ritmo, nei kvėpavimo, nebejausite nei skrandžio, nei plaučių, nei savo baimės atsilikti, nei troškimo nugalėti, aplenkti, nei iprastų priekaištų pačiam sau, nei pagyrimų, nei su visu tuo susijusių vaizdinių. Ar jus kas persekioka, ar skubate prie kažko? Ar visa tai atrodo nesvarbu palyginti su grynu malonumu bėgti? Gal veržiantis per erdvę išnyko laikas?

Mes dažnai turime pasiekti tam tikrą rezultatą ir panaudojame savo dėmesjį tik tam, kad deramai atliktume reikiamus judesius. Štai užduotis atlampa, tačiau mums lieka vien plikas žinojimas, kad ji atlampa – gérimali nupirkti, kūdikio sauskelnės pakeistos, prekė suderēta, popierius į

spausdintuvą įdėtas. Tam tikrą atlampo darbo jausmą mes galime pajusti, tačiau kaipgi visa kita, kas nuolat vyksta mumyse ir aplink mus, mums visa tai darant?

Mes matome stalą, tačiau retai matome save, matančius stalą, save, ką nors patiriančius. Sąmoningai mes nepastebime tų geometrinių erdvės elementų, kuriuos nesąmoningai atpažįstame kaip „stalą“. Užuot pastebėję medienos blizgesį, kojų formą, atspindžius paviršiaus veidrodėlyje, mes paprastai matome tik „stalą“ – vaizdinį iš praeities, kuris esti veikiau tik mūsų galvose nei gyvas patyrimas čia ir dabar. Mes esame nesąmoningi tam, kaip kartu su stalu atgyja mūsiškė praeitis (tieki istoriška, tiek gryna vaizduotės). Kas mums yra stalas? Ar susijęs jis su ilgų linksmų užstalių vaizdiniais, ar su šeimyniniais barniais? Ar mes prie stalo žaisdavome, piešdavome, dirbdavome? Ar jis mums būdavo per didelis ar per mažas, mielas ar grasantis raktimis, gaudančiomis už klešnés kaskart, kai stojies? Ar jis tebuvo nukrautas vien mūsų svajonėmis apie tai, ką prie jo būtų galima nuveikti, ar iš tikrujų užverstas taip, kad nematyti net stalo viršaus, jau neatmenamais laikais palaidoto po mūsų kasdienybės rūpesčių nuolaužomis?

Sąmoningą gyvenimą vaizduotės pasaulyje mes painiame su užsisvajojimu ir už pastarojo ypatybes smerkiame pirmajį. Užsisvajojus dėmesys tampa prikaustytas prie vaizduotės turinio lygiai taip pat, kaip tai nutinka kasdienybės reikaluoze. Nebesame sąmoningi tam, kas vyksta, nei dabar pat, nei prisimename tai paskui. Galima būtų tarti, kad svajonės yra savotiškas „miegamas budrumas“ – viškai priešingybė budrumui miegant, kuriuo pasižymi „būdraujamas sapnas“.

Šis skirtumas yra esminis ir lemiamas, apie jį nuo seno perspėjama. Viduramžių alchemikai, pavyzdžiui, perspėdavo nepainioti užsisvajojimo su kūrybine vaizduote: *Opus nostrum per veram imaginationem et non phantastica*, „Mūsų darbas [turi būti dirbamas] tikraja vaizduote, o ne fantazjomis“.³ „Tikroji vaizduotė“ aktyvi, tikslinga, kūrybiška; „fantazijos“ – reiškia niekai, iliuzijos, pro šalį praslenkantys atsitiktiniai įspūdžiai. Paracelsas irgi perspėjo jokiui būdu nesupainioti tikrosios vaizduotės, *Imaginatio vera*, ir fantazijų, „kvailio kertinio akmens“: *Die Fantasie ist nicht Imaginatio, sondern ein Eckstein der Narren...* „Fantazija – ne Vaizduotė, o kvailio kertinis akmuo...“ Sufijai apie kūrybinę vaizduotę irgi manė, kad vos tik vaizduotei leidžiama „nuklysti“ ir „lengvabūdiškai eikvotis, kai ji liaujasi atlikusi savo paskirtį – suvokti ir kurti simbolius, vėdančius prie vidinio supratimo“, tarpinis vaizduotės pasaulis, sielos *mundus imaginalis*, užsiveria.⁴

Svajonių supainiojimas su būdraujamu sapnavimu pastarajį kaip tik ir diskreditavo. Vaizduotė kaltinama skatinanti pabėgti nuo sunkumų, savo norus tenkinti fantazijose, tik užteršianti erdvę, „kurioje gali aplankytis malonė“.⁵ Tačiau tai vis dalykai, kurie šiaip jau nekyla iš pačios vaizduotės, o veikiau iš to, kaip mes su ja elgiamės. Minėtais atvejais vaizduotė pasitelkiama ne disciplinuotam vaizdinių tyrinėjimui, o atsipalaidavimui nuo sąmoningumo.

Nuosmukj, į kurį užsisvajojimas įstumia vaizduotę, reikia priskirti *ego* ir jo būdingam santykui su vaizdiniais.

Panašiai vaizduotei diskredituoti pasitelkiamas haliucinacijų reiškinys. Tačiau būdraujamas sapnas ir haliucinacija remiasi dvielem visiškai skirtingomis psichikos funkcijomis: vaizduote ir suvokim. Haliucinacija savaimė reiškia, kad dėmesys nukreiptas į išorinę jutiminę tikrovę, tuo tarpu būdraujamas sapnas, kaip ir sapnas apskritai, priklauso vaizduotės tikrovei.⁶ Regėjimas vaizduotėje yra „neištaisomas“ patyrimas, nei verifikuojamas, nei falsifikuojamas jutiminio pasaulio atžvilgiu, o haliucinacija – būtent.

Haliucinacijoje individas nesugeba atskirti vaizdinį esant vaizdinį, o išorės suvokimą – išorės suvokimą. Abudu taip susimaišo, kad nebeįmanomas joks sąmoningumas regimiems vaizdiniams. Sąmoningumo vaizdiniams požiūriu, haliucinacija yra miegas.

Regėjimų inkubacija

Senovėje inkubacijos ritualų elementai taikyti siekiant perkeisti įprastą sąmonės būseną į tokią, kurioje galima būtų patirti regėjimą arba sapną, siųstą dievų. Inkubacijos ritualą galima suprasti kaip „psichinio faktu išviršinimą – projekciją, atspindinčią savaiminį vidinį vyksmą“. „Inkubantas, susiderindamas pagal simbolinę ritualo struktūrą, tarsi leidžia atsirasti atitinkamai vidinei būsenai, kurios neįmanoma susikelti tiesiogiai“.⁷ Išoriniai simboliški ritualo veiksmai galėjo sukelti tokią sąmonės būseną bei vidines nuostatas, kurios įgalindavo inkubantą tolydžio išeiti iš įprastų sąmonės rémų irapti vaizduotės pasaulio, kuriamė apsireiškia dievybė, dalyviu. Žvelgiant į tai tokiu būdu, galima pasistengti suprasti kai kurių ritualo elementų simbolinę reikšmę ir paklausti savęs, kaip įtraukti juos į savo pastangas „inkubuoti“ būdraujamą sapną.

Troponijos inkubatoriume Lebadeloje, aprašytame C.A. Meierio,⁸ taikyta ištobulinta parengimo sistema, kone garantuodavusi, kad tie, kas dalyvauja incubacijoje nuo pradžios iki galo, išties susitiks su dievais, ir deramai nusiteikę. Tik buvo reikalaujama, kad žmogus sapne gautų žinią iš Asklepijo (gydymo dievo), išmintingai patariančią jam keliauti šventyklon.

Isidės misterijose inkubantas sapne ar regėjime dievo buvo pakviečiamas atvykti ir miegoti šventykloje. Jeigu jis mėgintų miegoti šventyklos „aditone“ (vietoje, kurion nevalia įžengti nepašauktam) negavęs kvietimo, mirtų. Dar misterijose perspėjama, kad žmogus „pašauktas nedvejetų, bet ir neskubėtų, jei neliepta“.⁹ Šie perspėjimai reiškia, kad *ego* nėra tas, kas gali pakvesti žmogus susitikti su dievais. Jis turi pasyviai ir kukliai laukti jų kvietimo bei leidimo. Savo ruožtu nepriimti kvietimo jį gavus reiškia ego nepaklusnumą dievų valiai, už kurį žmogus baudžiamas. Be to, paties veiksmo negana. Jis turi būti atliktas deramu laiku, deramo žmogaus, deramu būdu. Tam negali įgalioti nuomonės bei norai, tai turi kilti iš teisingo vidinio nusiteikimo. Kinų „Knygoje apie eliksyram“ sakoma, kad „doram žmogui (baltajam

burtininkui) griebusis nederamų priemonių, nederamos priemonės veikia deramu būdu“, ir priešingai, „nedoram žmogui émusis deramų priemonių, deramos priemonės veikia nederamu būdu“.¹⁰

Ligonis atvyko į Lebadelą gydytis įsitikinęs, tikėdamas, kad jam buvo nurodyta dalyvauti rituale ir kad šis ji pagydys, nors jis dar nežinojo regėjimo turinio. Parengiamasis periodas prieš inkubaciją sužadino tame imilią būseną. Po ritualinio apsivalymo, badavimo¹¹ bei lytinio susilaikymo dėmesys paliko įprastus kasdienybės prisirišimus. Aukojimu jis simboliškai parengė save kukliai sutiki aukšteiniąsiųs jégas. Ritualiniu aukojimu jis parodė, kad yra žemesnis už dievus ir kad didžiai vertina susitikimą su dievais, kurio siekia, taigi kad yra pasiruošęs dėl to atsisakyti ko nors sau brangaus, taip pareikšdamas dievams pagerbą ir padéką.

Kai žynys pamato inkubantą jau esant pasirengus, du trylikamečiai jaunuoliai pasiunčiami naktį įjį prikelti. Jis nuvedamas prie upės, nuprausiamas ir patepamas. Žynys jam suteikia galią „pamiršti viską, kas buvo prieš tai, ir atminti viską, ką jis dabar išvys“. Taip *ego* atjungiamas nuo susitapatinimo su savo buvusiais užsiémimais ir parverčiamas priemone dievų veiksmams suvokti. Dar didesniu kuklumui inkubantas nuteikiamas atvedus įjį prie „nepasiekiamosios Trofonijaus statulos“, kuri, be abejo, turėjo priminti jam galios, su kuria jis eina susitikti, didybę. Apgaubtas bei aprištas balta drobule jis kopėciomis nusileidžia į olą. Pro kūno platumo angą jis spraudžiasi pėdomis pirmyn. Kojoms įlindus iki kelių, įjį pagauta verpetas ir įtraukia gilyn. Nuo šiol inkubantas yra dievo belaisvis ir visiškoje jo malonėje. Kartu visuomet jduodama medoulių oloje gyvenančiomis gyvatėmis nuraminti. Žmogus atsiduria visiškoje dievo malonėje, ir būtent tokioje būklėje jis gauna gydomąjį regėjimą.¹² Inkubantas, prieš sulaudamas regėjimo, paprastai išbūdavo oloje kelias dienas (žinoma, be maisto). Paskui „pagal dievo valią“ jis būdavo išolos pašalinamas.

Visose Asklepijo šventyklose inkubacijos buvo mokamos, taip pat buvo reikalaujama užrašyti arba padiktuoti inkubacijoje patirto sapno arba regėjimo turinį. Apskritai patyrimas padarydavo pacientui gilių poveikį. Tik po kelių šimtmečių nuo ritualo įsteigimo, žmonėms jau tolstant nuo savo religijos pagrindų, žyniai ēmėsi pagal pageidavimą sapnus aiškinti.

Graikijoje inkubacijos vieta buvo laikoma šventa ir didžiai reikšminga.¹³ Inkubacijos aplinka bei ritualiniai elementai padėdavo inkubantui perkelti savo atsidavimą ir dėmesį iš *ego* pasaulio į dievų pasaulį. Jam reikėjo išmokti jų bendravimo būdų. Ir jokiame puikybės protrūkyje neprasti kuklumo. „Mes prašome dievą padėti aiškiai išvysti, kas mumyse vyksta. Šia prasme mes esame *aitemati-koi*, ‘nusiteikę, pasirengę klausti’, tokie ir mūsų sapnai. Tačiau, pridūrė [Artemidoras], nevalia užduoti dievams nederamus klausimus! O gavę atsakymą, turime nepamiršti paaukoti ir padékoti“.¹⁴

Laikantis regėjimo

Amerikos indėnai buvo išradę būdų, kaip išlaikyti ryšį su vaizdiniais, patirtais regėjimuose. Regėjimams buvo ruošiamasi, jų aktyviai siekiama, jie būdavo pasakojami kitiems genties nariams ir integruojami į genties kasdienybę bei žinojimą. Dvasių siustyti regėjimai padėdavo rasti savo vietą pasaulyje tiek jaunam, tiek senam: koks jo vaidmuo gentyje, santykis su dvasiomis bei galios šaltiniais, su gamta, augalais bei gyvūnais. Juodasis Elnias, Oglalos Siju genties narys bei šventasis, apraše, kaip jo gentyje siekiama regėjimų ir kaip jie suprantami.¹⁵ Jo komentarai mums pravers parodant, kaip išties svarbu buvo regėjimų vaizdinius susieti su kasdieniu gyvenimu, ir dargi taip, kad kasdienybė savaime sietų žmogų su jo regėjimu.

Juodasis Elnias pasakoja apie žmogų, vardu Pašėlęs Žirgas, tapus genties vadu kaip tik galios, kuria buvo apdovanotas regėjimo metu, déka. Dalyvaudamas kovose jis atmindavo savo regėjimo pasaulį ir iš ten gaudavo padrąsinimą, įgalinantį jį „pereiti per bet ką nesužeistam“. Mūšin jis su savim pasiimdavo akmenėli, rastą regėjimo metu. Šis padėdavo jam išlaikyti ryšį su savo regėjimu ir gauti iš savo regėjimo jėgų, laiduojančią apsaugą. Netgi savo vardą jis perėmė iš regėjime matyto žirgo, „šokusio aplinkui taip, tarsi tebūtū šešelis“ (Neihardt, 85). Taigi jo tapatybė kasdienybės pasaulyje buvo integruota su regėjimu pasaulio vaizdiniais.

Asmeninė Juodojo Elnio patirtis tai tik papildo. Jis patyrė regėjimą dar būdamas berniukas ir bijojo apie jį kam nors papasakoti. Dėl tokio savo santykio su regėjimu, šis jį tiesiog užkankino. Galiausiai jis papasakojo apie regėjimą žiniuonui, kuris pasakė:

Sūnau, dabar aš suprantu, kas čia darosi! Tu turi daryti tai, ko iš tavės norėjo regėjime sutiktas bérasis žirgas. Tu turi atlkti savo pareigą ir įgyvendinti regėjimą savo gentainių žemėje labui. Pirmiausia turi viešai atlkti savo žirgo šokį [iš regėjimo]. Tuomet baimė apleis tame. O jei to nepadarysi, tau atsitiks kas nors labai bloga.

Jo regėjimas buvo reikšmingas visai negandų ištiktais genčiai, o Juodasis Elnias, kad ir nesąmoningai, jį užmiršo, jo nepaisė ir nejvertino. Tai ir atėmė jam ramybę. Žiniuonis priminė jam regėjimo reikšmę ir tai, kad juo būtina pasidalinti, įnešti į genties kasdienybę. Tai buvo padaryta regėjimą rekonstravus vaidinimu. Regėjimo scenos bei vaizdiniai buvo nutapyti ant „šventujų tipių“.¹⁶

Juodajam Elniui buvo liepta nieko nevalgyti, kol bus atliktas žirgo šokis. Pirtyje su šalavijais jis atliko apsivalymą. Keletui išrinktųjų jis padainavo savo regėjime girdėtas dainas, o tie paskui išmokė jų skirtingus genties narius, kad galėtų atlkti per vaidinimą. Gentainiai turėjo vaidinti regėjime pasirodžiusius žmones bei gyvūnus, todėl išspaišė ir apsirengė atitinkamai. Vaidinimo déka Juodajam Elniui prieš akis, kaip prieš daugybę metų, iškilo jo regėjimas. „Baimė, kuri taip ilgai mane buvo užvaldžiusi, pasi-

traukė, o kai danguje pasirodė audros debesys [irgi regėjimo dalis], pradžiugau juos pamatęs, tarsi manęs aplankytį atvykusius giminaičius“. Kol nepaisė regėjimo, indėnas kentėjo vidinę nedarną. Aktyviai jį pripažinęs, paaukojės jam ir leidės jo vaizdiniams įžengti į kasdienį gyvenimą, jis pagijo. „Po šokio net žirgai atrodė sveikesni ir laimingesni“ (Neihardt, 179). Regėjimo galia Juodajį Elnią igaliavo gydyti ir gentainius.

Siekiant regėjimo, būtina jausti pagarbą pasaulio galioms ir tvarkai. Kaip ir senovės graikai, Juodasis Elnias išmoko reikšti pagarbą šioms galioms ir deramai pasirengti susitikimams su jomis regėjimuose. Šaukiantis regėjimo ir dėl to „raudant, reikia pasitraukti toli nuo žmonių. Išsirengus raudoti, pagalbininku būtina susirasti seną išmintingą žiniuonį,¹⁷ ramų ir kilniaširdį. Šis turi prikimsti ir išrūkyti pypkę Šešioms Galioms ir keturiems Vėjo antblauzdžiams bei sparnams ir leistis kartu stebėti“. „Nes jeigu viskas padaroma nederamu būdu, nutinka kas nors labai bloga, gali netgi atšliaužti gyvatę ir apsivyti apie raudotoją“ (Brown, 45).

Eidamas „raudoti“ Juodasis Elnias keturias dienas pasninkaudavo, gerdamas vien tik vandenį. Apsivalymą jis atlkdavo pirtyje, suręstoje iš gluosnio šakų, susmeigtų žemėm ir išlenktų taip, kad sudarytų apvalų skliautą.

Ant jų mes užmesdavome bizono odą. Viduryje su kraudavome įkaitintus akmenis, o man būnant viduje, [žiniuonis] Nedaugeluodegis liedavo ant akmenų vandenį. Apsivalymo metu viduje aš dainuodavau dvasioms. Pasukui senelis ištrindavo mane visą šventais šalavijais. Pasukui supindavo man plaukus ir palikdavo nakčiai raudoti, nuogą, išskyrus bizono antklodę apsigaubti.

Neihardt, 185–187

Rūbus jis nusimesdavo, kad parodytų esąs „atviras visa kam pasaulyje“. Jis verkdavo, nes „nusižemindavo, atmindamas esąs niekas Didžiosios Dvasios akivaizdoje“ (Brown, 54).

Kartą grįžęs iš raudojimo į savo gentį, Juodasis Elnias rado savo žmones tokius sutrikusius ir nusiminusius, kad jam buvo patarta suvaidinti vieną savo regėjimą su hejokais (heyoka), šventaisiais kviliais, „viską darančiais nevykusiai, arba išvirkščiai, kad savo žmones prajuokintų“. Buvo

sumanya žmones pirma prajuokinti ir pradžiuginti, kad [regėjimo] galiai būtų lengviau juos pasiekti. Kaip jūs turbūt pastebėjote, tiesa šį pasaulį aplanko su dviem veidais. Vienas yra liūdnas, kenčiantis, kitas juokiasi. Tačiau tai vienas ir tas pats veidas, kuris arba juokiasi, arba verkia. Kai žmonės nusiminę, jiems gal labiau reikia veido, kuris juokiasi, o kai jie jaučiasi perelyg gerai ir pernelyg saugūs, jiems gal praverstų jšvysti veidą, kuris verkia. Manau, kaip tik tam ir skirtos hejokų apeigos.

Neihardt, 192–193

Juodasis Elnias niekam nėra papasakojės visų savo regėjimų. Jis suprato, kad taip padaryti reikštų iššvaistytį jų

SKAITYMAI

galią. Panašiai ir mes, jei neapdairiai, be aiškaus tikslų išpasakojame savo sapnus bei būdraujamus sapnus, per nepagarbą jiems, panašu, prarandame didelę dalį jų teikiamos naudos.

Toks santykis su regėjimais dažnai labai skiriasi nuo šiuolaikinės psichologijos santykio. Juodasis Elnias stengési ne savo regėjimą redukuoti į kasdienybę ar asimiliuoti su kasdienybe, bet kasdienį gyvenimą padaryti atvirą patirtam reģimui. Regėjimų vaizdiniai buvo tam gairės ir vedliai. Jie turėjo galios, per juos kasdienybės pasaulis būdavo perkeičiamas. Todėl raudotojas turi

visuomet sergėtis, kad jo neblaškytu visokios mintys, o kartu išlikti budrus, kad sugebėtū atpažinti bet kurį Didžiosios Dvasios jam siuštą pasiuntinį, dažnai galintį pasirodyti gyvūno pavidalu, netgi tokio mažo ir nereikšmingo kaip skrūzdėlytė. Gal iš vakarų jį aplankys dèmeatas erelis arba juodasis erelis iš šiaurės, o gal plikasis erelis iš ryty, arba, tarkim, iš pietų gali pasirodyti raudongalvis genys. Ir nors pradžioje jie nieko nekalbėtū, vis tiek yra reikšmingi ir turi būti atidžiai stebimi. „Raudotojas“ privalo pastebėti pasirodžius kiekvieną mažą paukšteli, galbūt netgi žvirblį... Visi jie svarbūs, nes kiekvienas savo būdu yra išmintingas ir gali mus, dvikojus, daug ko išmokyti, jei tik būsime su jais kuklūs.

Brown, 58

Regėjime indėnas nelieka savimi, bet

išties susitapatina su jį regėjime aplankiusios esybės principu ar kokybe, ar tai būtų žvéris, paukštis, viena iš stichijų, ar apskritai bet kuris kitas pasaulio aspektas, arba pats juo tampa. Kad ši galia niekuomet jo nepaliktu, jis visuomet nešiojasi su savimi kokį materialų daikta, atstovaujant tam gyvūnui ar objektui, iš kurio tą „galią“ gavo. Šie daiktai dažnai klaudingai vadinti fetišais, nors iš tikrujų jie kur kas labiau atitinka tai, ką krikščionys vadina angelais sargais, nes indėnai gyvūnai ir paukščiai, ir apskritai visi daiktai, yra dieviškųjų principų materialūs atspindžiai. Indėnas prisiriša prie daikto tik dėl principio, glūdinčio jo pavidale.

Brown, 45

Kiekvienas padaras laikomas šventu, nes turi „vočangi“ (*wochang*), arba galią daryti įtaką, dėl kurios, jei esi pakankamai atidus, galima pasiekti supratimo. Šiuolaikinis žmogus paprastai stengiasi suprasti vaizdinį racionaliai, o metaforą – per jos konkretų referentą, tuo tarpu Oglala Siju indėnas tiesiog savo veiksmais pripažista, kad patys materialūs daiktai gali būti metaforomis, priklausyti vaizduotės pasauliui.

Versta iš: Watkins M. M. Waking Dreams. - New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper&Row Publishers, 1976. - P. 14–19, 24–30.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

1. Becker R., de. Incubation and induced dreams // The Understanding of Dreams. - N.Y.: George Allen and Unwin, 1968. - P. 154.
2. Beguin A. L'ame romantique et le rêve. - Paris, 1939. - P. 210.
3. Cit. Iš: Jung J. Commentary on the "Secret Flower" // Alchemical Studies. - Princeton University Press, 1968. - P. 192.
4. Corbin H. Mundus imaginalis or the imaginary and the real // Spring. - New York and Zurich, 1972, p. 14.
5. Weil S. The Notebooks of Simone Weil. - London: Oxford University Press, 1956. - P. 145.
6. Berry P. An approach to the dream // Spring. - New York and Zurich, 1974, p. 96.
7. Reed H. Dream incubation: a reconstruction of a ritual in contemporary form // Journal of Humanistic Psychology. - Nr. 14.
8. Meier C.A. Ancient incubation and modern psychotherapy // Spring. - New York, 1954, p. 649.
9. Cit. iš ten pat, p. 70–71.
10. The Secret of the Golden Flower / Transl. By Richard Wilhelm. - New York: Harvest Books, 1962. - P. 63.
11. Vynas, mësa, kai kurių rūšių žuvys ir pupos buvo laikomos nepalankios gydomajam regėjimui kilti (Becker R., de. Incubation and induced dreams. - P. 165).
12. Mes irgi dažniausiai esame palankiau nusiteikę patirti regėjimus ligos ar depresijos būsenoje. Abiem atvejais žmogaus energija atitrūksta nuo viso to, kuo jis paprastai užimtas. Asmuo įtraukiamas vidun, gilyn. Tai, kas pradžioj atrodo kaip mirtina tamsa, po kurio laiko pasirodo gyvenama. Ir jei gyventojams parodoma derama pagarba bei dèmesys – duodama „meduolių“, jie gali draugiškai prisiartinti tiek, kadaptuoti jį ižiūrimi.
13. Mes irgi galime pafantazuoti apie įsivaizduojamas vietas, kur labiausiai norėtume atligli sapno arba regėjimo inkubaciją. Ta vieta gali būti regėta sapne, vaizduotėje arba tikrovėje. Įsivaizduodami joje esą galime nustatyti su ta vieta ryšį. Skirtingos įsivaizduojamos vietas bei būtybės, suteikiančios regėjimą, išrikiuoja skirtingus vaizdinių bei archetipų derinius. Vaikai savaime žino, kaip rasti tokią slaptą stebuklingą vietą, kurioje galima sudėti savo brangiausias svajones. Jie intuityviai susipranta į tą savo slaptą erdvę nieko neleisti, niekam net nepasakoti ją esant, nebent žmogus pats būtų *nepaprastas*.
14. Cit. iš: Meier C.A. The dream in ancient Greece and its use in temple cures // The Dream and Human Societies / Eds. G. Grunebaum and R. Caillois. - Evanston: Northwestern University Press, 1966. - P. 313.
15. Juodojo Elnio žodžius užraše John Neihardt knygoje „Paskoja Juodasis Elnias“ (*The Black Elk speaks.* – 1932, 1961) ir Joseph Epes Brown knygoje „Šventoji pipkė“ (*The Sacred Pipe.* – 1953, 1971). Juodasis Elnias bus cituojamas nurodant paprasčiausiai Neihardtą arba Browną.
16. [Tipis – Šiaurės Amerikos indėnų medžiotojų didelė lengva palapinė iš karčių, dengta bizonų arba elnių odomis. – Vert. past.]
17. Joseph Epes Brownas *wichasha* [lietuviškai skambėtų maždaug vičaša] verčia ne 'žiniuonis', kaip Neihardtas, o 'šventasis'.

Švilpynelių tyla

Žmogaus gyvenimas yra dovana. Kūrėjo dovana kiekvienam asmeniškai, taip pat dovana tiems, su kuriais skirta gyventi. Deja, atėjus laikui, šią dovaną kaip savo nuosavybę Jis vėl atsiima. 95-ojo gimtadienio išvakarėse, tik vienos dienos iki jo „pritrukusi“, pas Tėvą iškeliaavo Lietuvos tautodailininkų sąjungos narė Michalina Počiulpienė.

Paprastas ir nelengvas, kupinas vargo ir nepriteklių, daugybės skausmų ir ligų, neišpildžiusių svajonių ir dūžtančių vilčių buvo jos gyvenimas. Tačiau visados šalia buvo ir ištikimosios palydovės: visa padėjusi iškėsti ir išverti kantrybę bei nesavanaudiška meilė kiekvienam, su kuo suvesdavo likimas. Meilė, kuri, kaip ir visas jos gyvenimas, reiškėsi paprastai: pasiūlyta arbatos stikline, iškeptu pyragu, tiesiog šiltu žodžiu. Meilė, kuri išsiskleisdavo į šypseną net tada, kai kūną ir sielą kaustė skausmas. Meile, jautrumu atsiliepdavo kiekvienam, ypač kenčiančiam žmogui.

Per tą meilę, atrodytų, jau gyvenimo saulėlydy, kai netoli buvo aštuonias-dešimtmetis, josios gyvenimas išsiskleidė dar vienu spalvingu žiedu – pabuduo menininkės talentas. Prasiveržė paprastais iš pirmo žvilgsnio molio lipdinukais – švilpynėlėmis. Iš Lietuvos kaimo atsinešusi subtilų paprastą tradicinį formas ir dekorą vienybės jutimą, lipdė savo paukštukus, avinėlius, kiekvienam suteikdama vienintelę išraišką ir charakterį. Brūkšneliai, žiedeliai, augalo šakelės kiekvienoje švilpuko figūrėlėje savitai, vis kitaip suguldavo, vis kitaip tarpusavy derėdavo. Taip paprastai, paprasčiausiom priemonėm, sedint prie lango, kad šviesiau būtų, sukurta šimtai paukštelių, avinėlių, žirgeilių, raitelėlių. Dauguma jų išvydo dienos šviesą parodose, ypač personalinėse. Jų būta ne vienos. Tačiau išskirtinės jubiliejinės – 1990-aisiais ir 2000-aisiais, vykusios Lietuvos dailės muziejuje. M. Počiulpienės švilpukai eksponuoti ir užsienio parodose. Dainų švenčių Folkloro dienomis, „Balticos“ festivaliuose matydamo ją, pasipuošusią tautiniu kostiumu, su pinta kraite, pilna švilpukų. Su kiekvienu perkančiuoju ji pasikalbėdavo, kiekvienam nusisypsodavo. 2000 metais apdovanota reikšmingiausiu iki šiol liaudies meistrių apdovanojimu – Lietuvos kultūros ministerijos premija.

Ypatingu būdu sukaupta patirtis, meistriškumas atsiskleidė prakartėlėse. Prakartelių kompozicija tradicinė, nepaprastai liaudiškos ir išraiškingos figūros, praturtintos savitomis detaliemis, ypač originaliai įkomponuotais paukšteliiais. Šviesūs nepaprasto gerumo figūrėlių veidai – tarsi jų kūrėjos vidaus pasaulio regimas atspindys: paprastas, mylantis, save kitiemis dovanojantis. O kiek tų čiulbančių švilpynelių jos išdalyta, kiek išdovanota, – nesuskaičiuosi, nesurinksi... Ir nereikia. Te Viešpaties delne nutupia visos jos dovanos molinių paukštukų, naminių pyragų, gerų žodžių ir šypsenų pavidalais.

Kaip mėgstamiausioje Michalinos senovinėje kantičkinėje „Karunkos giesmėje“ apie sopulius ir linksmynes Panos Marijos“ po sopulių giedama apie linksmynes, taip norisi šiandien išvardyti ir jos paskutinių gyvenimo dešimtmečių džaugsmus: tą iškart atėjusį kūrybos pripažinimą bei įvertinimą, kuriuo ji sunkiai patikėjo ir kurį dažnai pati laikė nepelnytu, bei džiaugsmą būti visų „Karunkos“ liaudies giedotojų Močiute. Ji gyveno šios didelės dvasinės šeimos gyvenimu, jos rūpesčiais ir džiaugsmais. Ir pati buvo nepaprastai mylima.

Šiandien jos kėdė tuščia, nepragydo nebaigtis lipdyti paukštelių, tyli nuščiuvę nulydystieji. Bet tikime, kad tūkstančiai balsų jai gieda angelai, sutikę ją sunkias kančias, daugybę ligų iškentėjusią. Palikusią savo meilę, savo kūrybą kaip stebuklą, kaip pamoką.

Zita MACKELIENĖ

Ramūno VIRKUČIO nuotraukos

IN MEMORIAM

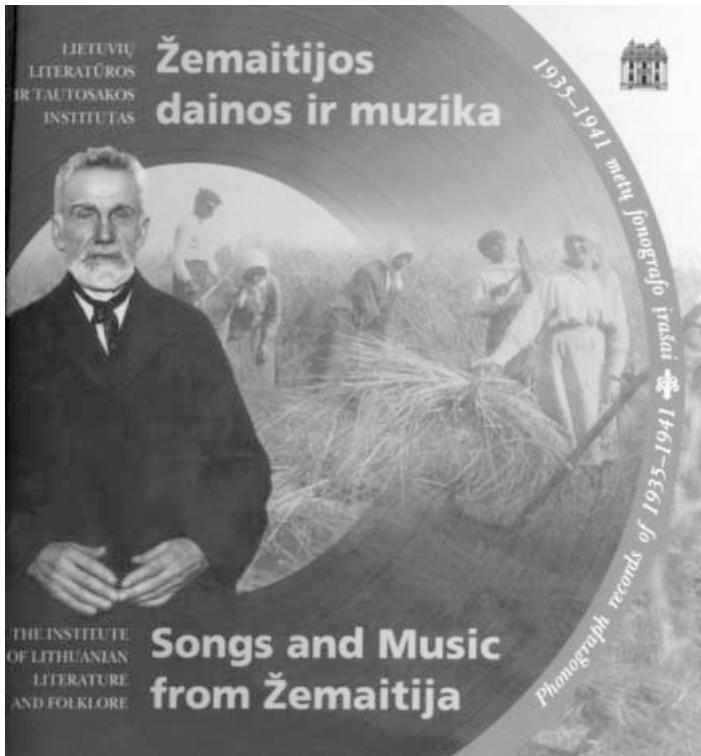
Whistles died away

Zita Mackelienė gives her word of remembrance following the death of the long-lived famous craftsman of whistles Michalina Počiulpienė.

Žemaitijos dainos ir muzika

Žemaitijos dainos ir instrumentinė muzika.

1935–1941 metų fonografo įrašai. Sudarė ir parengė Austė Nakienė ir Rūta Žarskienė. Įrašus restauravo Skirmantas Sasnauskas. 43 kūrinių įrašai, 41 melodijos transkripcijos, 25 tekstai, 19 nuotraukų, įvadinis straipsnis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005. – 119 p. ISMN M-706239-04-0

Šia kompaktine plokšteliu tēsiama restauruotų fonografo įrašų serija, supažindinanti klausytojus su visų Lietuvos regionų tradicine muzika. Kūriniai atrinkti iš 1935–1941 metais Lietuvių tautosakos archyve sukauptos fonografo plokštelių kolekcijos.

I fonografo plokštelių įrašotos Mortos Katkienės, Antaninos Karpienės, Antaninos Ereminienės, Malvinos Montvydienės, Akvelinos Montvydaitės, Juozo Alejūno, Jurgio Valausko ir kt. padainuotos dainos. Bene archaiškiausios dainos susijusios su senaisiais verslais – medžiokle ir žemdirbyste. Šių dainų melodijos labai paprastos, jų muzikinės intonacijos artimos kalbos intonacijoms. Žemaitiško dainingumo ir melodikos puošnumo pavyzdžiai yra šienapjūtės dainos. Jų melodijų linijos tai kyla aukštyn, tai leidžiasi žemyn, pasak pačių dainininkų, linguoja.

Kompaktinėje plokšteliuje pateikiama nemažai meilės, šeimų ir vestuvinių dainų, skambėjusių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios vestuvėse. Iš lyrinių vestuvinių dainų išskiria jauniosios apdovanojimo daina „Labas vakars, mylas diedeli“, mini-

ma žymiame XIX a. etnografiniame leidinyje – Antano Juškos „Svotbinėje rėdoje“. Plokštelié skelbiomas ir kelios krikščioniškos giesmės, atspindinčios XIX a. giedojimo tradiciją.

Leidinyje skelbiama instrumentinė muzika pasižymi žanrujų įvairove ir skirtingu instrumentų tembrų spalvomis. Čia randame vienu iš primityviausių instrumentų – beržo tošeles ir senaisiais piemenų pučiamaisiais instrumentais – ožragiu, karvės ragu, lamzdelių, birbyne, taip pat kanklėmis ir mandolina atliekamus kūrinius.

Dauguma Žemaitijos muzikantų puikiai griežė keletu instrumentų ir gerai dainavo. Karvės ragą pūtė Mečislovas Virmauskas buvo vienas žymiausių savo krašto dainininkų. Išradęs Vladas Šimkus beržo tošeles ir lūpomis mėgdžiojo paukščių balsus. Bonifacas Brazinskas pūtė ožragį, karvės ragą, lamzdelį, įvairias birbynes. Iš garsios muzikantų giminės kilię Stasys Abromavičius ne tik kankliavo, bet ir griežė smuiku, pūtė lamzdelį, birbynę, jo duktė Stasė Abromavičiūtė kankliavo ir griežė smuiku. Kompaktinėje plokšteliuje skelbiami Abromavičių įrašytai šokiai: polka, valsas, „Kryžiokas“, „Angelčikas“, „Šalabanas“.

Žemaitijoje buvo mėgstomi įvairios sudėties mišrūs ansambliai: smuikas, armonika arba bandonija ir basetlė arba būgnas. Tokios sudėties Paalsių kaimo kapelija buvo pakviesta ir į Kauną, Lietuvių tautosakos archyvą. Iš senųjų plokštelių atrinkti keturi smuiku, koncertina ir kontrabosu pagriežti kūriniai: dvi polkos, „Kaimo maršas“ ir „Jaunimo valsas“.

Skelbiant įrašus norėta nors kiek atkurti darbų, pasilinks-minimų ir tradicinių vestuvių nuotaiką, todėl dainų ir instrumentinės muzikos kūrinių įrašai kruopščiai suderinti, iš jų sudėlioti vientisa kompozicija.

Austė NAKIENĖ

PUBLICATIONS

Austė Nakienė provides the reader with the presentation of the publication "Songs and Instrumental music from Samogitia. Phonograph records of 1935–1941", published in 2005 by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore.

Ar teisingu keliu einame?

Dėl šeštosios Lietuvos moksleivių dainų šventės

Algirdas ŠUMSKIS

Šeštoji Lietuvos moksleivių dainų šventė Vilniuje buvo nuostabi, ji visada bus nuostabi jau vien todėl, kad ją suvažiavo daugybė nuostabų vaikų ir jaunimo. Bet šventė, kad ir kokia ji puiki būtų, praeina... O kas toliau? Ar ir vėl beviltiškai lauksime biurokratų malonės kitai šventei, ir kiek metų...? Gal vėl aštuonerius ar dešimt? Be to, manyciau, būtina pasikalbėti ir apie tai, kas įvyko, apsvarstyti, kas buvo teigama, kas gal ne visai pasiteisino. Būtina giliau ir plačiau pažvelgti į Dainų švenčių koncepciją, turinį bei idėją, šiam kontekste apsvarstyti strategiją ir taktiką, principinius, fundamentalius klausimus bei privalomus, su Dainų šventėmis susijusius procesinius dalykus. Aptarti, kokį vaidmenį organizuojant ir rengiant Dainų šventes atlieka bei turi atliliki Vyriausybė (ministerijos bei įvairios atitinkamos žinybos), mokykla bei visuomeninės organizacijos (Lietuvos chorų sajunga, Lietuvos muzikos mokytojų asociacija ir kt). Būtina kalbėti ir apie įstatymų bazę, garantuojančią šios tradicijos puoselėjimą bei tēstinumą, nenutrūkstančią bei nuoseklų Dainų švenčių procesą. Be to, nekenktų žvilgterti ir į tai, kas stabdo šiuos procesus, kiek jie susieti su mokykla, ugdymo procesu bei papildomu ugdymu. Žinoma, būtų labai gerai, kad po kiekvienos Dainų šventės vyktų mokslinė konferencija ar kažkas panašaus, kur būtų duodamas moksliniu, o ne emociju pagrindu paremtas reiškinio įvertinimas bei numatoma strategija ir taktika ateinančioms šventėms, gvildena ma jų perspektyva, aptariami procesiniai dalykai bei numatomi realūs pasirengimo kitai Dainų šventei žingsniai, kurių laikytuosi naujos Dainų šventės rengėjai bei organizatoriai, kitaip sakant, kad šventei pasibaigus būtų rengiamasi kitai šventei.

Tačiau, deja, tokijų mokslinių konferencijų niekas nerengia, o ir fundamentalių Dainų šventes gvildenančių veikalų bei mokslinių leidinių (išskyrus 1985 m. prof. Vytauto Jakelaičio knygą „Dainų šventės“ bei Boleslovo Zubricko darbus) nėra. Nėra rengiamos tam skirtos net nemokslinės diskusijos, nematyti išsamesnių, poleminių publikacijų periodikoje. Tiesa, artėjant Moksleivių dainų šventei, jos organizatorių iniciatyva šiokios tokios agitacinio bei informacino pobūdžio diskusijos vyko per Lietuvos radiją. Diskusijas Dainų švenčių tema buvo surengė ir Lietuvos chorų sajunga kartu su Lietuvos liaudies kultūros centru, tačiau kalbėta daugiau apie suaugusiųjų Dainų šventes, o išsakyto mintys, kad ir paskelbtos internte, liko tik tarp tų, kurių agituoti nereikia, o reikiama adresato nepasiekė.

Akivaizdu, kad Moksleivių dainų šventės tapo ypač probleminės. **Kodėl?** Kodėl jos *nereguliarios*, kodėl *joms visada stinga lėšų*, kodėl *joms visada stinga laiko*, kodėl Moksleivių dainų šventę *reikia visada skausmingai „pramušinėti”*, kodėl jos rengimo bei organizavimo sprendimai dažnai *užstringa ministerijų kabinetuose bei koridoriuose*, kodėl *jos dažniausiai rengiamos apeinant visuomenines organizacijas (pavyzdžiui, Lietuvos chorų sąjungą)* ir daug kitų kodėl...

Taigi šventė praėjo, išsidalijom medalius, iškėlėm šauņų balų ir... Kas toliau? Išdrįskime sau užduotį kelis klausimus... Ar tokios mes šventės laukėme ir tikėjomės, ar pasiekėme tai, ką vadiname Dainų švenčių tradicijos puoselėjimu, ar galime didžiuotis padarę puikų meninį darbą, ką padarėme, kad būtų geriau? Ar padėjom pagrindą kitai Moksleivių dainų šventei ir kada ji bus? Kas, kaip ir kada ją rengs ir organizuos?

Galiu drąsiai pasakyti, kad prie to dar nepriėjome, taigi vėl „štūlis“. Kiek laiko tai tėsis? Drįstu teigti, kad nieko tokio nepadarė ir dabartinės Dainų šventės organizatoriai, ir, kad ir kaip būtų gaila, prie to „štilio“, tiesiogiai ar iš nesusivoki-mo, jie patys prisidėjo...

Negalima kalbėti apie Dainų šventę neanalizuojant jos scenarijaus, repertuaro, dirigentų darbo ir kt.

Keista, tačiau Dainų diena, kuri turėjo būti pagrindiniu šventės akcentu, tiek scenarijaus, tiek režisūros požiūriu, buvo menkiausiai parengta, ką kalbėti apie tai, kad stipriai vėluota pateikti repertuarą, dalyvių perklausų grafikus, be to, jie buvo dažnai keičiami, dalyvių atrankos kriterijus, pagaliau Dainų dienos dalyvių sąrašus, gal višiskai slaptus ir neaiškius vyriausiuju dirigentų paskyrimo sąrašus bei kriterijus, kad nebuvo deramai pasirengta generalinėms repeticijoms, buvo prastas ne tik įgarsinimas, bet ir repeticijų planas, jų eiga, informacijos stoka, nepamaitinti vaikai ir t.t., ir t.t.

O koks buvo scenarijus!? Manau, kad tai – silpniausia Dainų dienos grandis, dėl kurios, matyt, ir režisierius nieko originalaus negalėjo padaryti. Scenarijus buvo elementarus, labai tradicinis, jei ne primityvus. Dainos sudėliotos pagal vaikų chorų amžiaus tarpsnius nuo jaunučių iki mišrių chorų, baigiant jungtiniu choru, išspraudžiant dar ir pučiamujų orkestrus. Dainos sudėtos greičiau atsitiktinai nei pagal dramaturginę logiką ar kokią nors idėją. Gal aš ir neišmanau tų dalykų, tačiau nepastebėjau jokios siužetinės linijos, jokios bendros idėjos, jungiančios su Dainų dienos

pavadinimu „Laisvės vaikai“ arba su visos šventės dedikacija valstybės Nepriklausomybės penkiolikos metų sukakčiai. Nebuvo net raiškus literatūriniu sujungimo, dažniausiai buvo apsiribojama kūrinio pavadinimo, autoriu ir dirigentų pavar-džių pranešimu. Susidarė įspūdis, kad režisierius daugiausia koncentravosi ties tradiciniaiš šventės elementais, ceremonijomis – sveikinimo žodžiu, vėliavos pakėlimu, ugnies užde-gimu, balandžiai, balionais bei saliutų imitavimu...

Keista girdėti, kad šis scenarijus laimėjo konkursą ir pel-nė teisę rengti šventę! Bet, jei geriau pažiūrėsim, tai konkursas neįvyko, nes nebuvu su kuo konkuruoti, nebent lai-mėtojui pačiam su savimi. Konkursas turėjo būti laikomas neįvykusiu, turėjo būti ieškoma kitų būdų, kaip suburti tik-rai kūrybišką kolektyvą. Manau, kad dabar sulaukčiau atsa-kymo – jei toks gudrus, tai ko pats nedalyvavai konkurse, jis buvo viešas, tame galėjo dalyvauti visi norintieji, o jei nedalyvavot, tai dabar nieko nekaltinkit...

Reikėtų giliau ir plačiau žvilgterti į visą kontekstą. Taip, Lietuvoje yra kūrybingų asmenybių, kurie galėtų surengti puikią dainų šventę, tačiau jie nedalyvavo konkurse. Atsa-kymas paprastas – konkurso nuostatų netobulumas, termi-nai ir finansavimas, salygų neapibrėžumas ir, pagaliau, net nepasitikėjimas atrankos komisijos kompetencija... Juk kaip galima mesti visus darbus ir rimtai, su visa atsakomybe per nepilnus du mėnesius suburti kompetentingą visų šventėje numatyty žanrų atstovų darbo grupę, kuri irgi, savo ruožtu, dviems mėnesiams turėtų atidėti savo darbus ir kibti į dar-bą, kurio sékmė negarantuota, o nelaimėjus konkurso ne-būtų ir jokių finansinių kompensacijų už praleistą laiką, ati-duotą kūrybinę energiją. Joks blaivai mąstantis specialistas nesutiks su tokia avantiūra, ką kalbėti apie darbdavį, kuris dviem mėnesiams turėtų jį išleisti apmokamų atostogų arba tiesiog užmerkti akis. Šios konkurso salygos greičiau suf-ruoja elgtis taip, kaip ir įvyko...

Išeitis, manau, gali būti labai paprasta – tereikia tik pa-stoviai dirbančio centro (apie kurį dar rašysiu), kurio galio-je būtų suburti tikrai ne atsitiktinius, o kompetentingus spe-cialistus, duoti jiems užsakymą (ir, aišku, ne prieš metus, ir ne dviems mėnesiams), garantuoti atlyginimą, ir viskas tada atsistotų į vietas.

Repertuaro klausimas labai subtilus ir jautrus, tai – visos šventės sékmės klausimas. Sprendžiant šią problemą labai sunku prieiti vieningą nuomonę, nes skiriasi skoniai, supratimas, pagaliau ir vertintojų, ypač chorų vadovų, kompe-tencija, repertuaro nuostatomis neretai daro įtaką net chorų meninis lygis bei galimybės. Pagaliau repertuarą veikia ir organizatorių supratimas bei praktinė Dainų švenčių orga-nizavimo patirtis bei moksleivių dainavimo ypatumų ir spe-cifikos išmanymas. Dažnai repertuaras priklauso ir nuo sce-narijaus, ir net nuo režisūros sprendimų. Taigi repertuaro problema išties komplikuota, reikia būti tikru eruditu, kad jį parinktum taikliai ir meniškai.

Repertuarą sudaryti būtina kolegialiai, kad neatsitiktų taip, kaip dabartinėje šventėje su Sauliaus Šiaučiulio daina „Gimtoji kalba“. Gaila buvo klausytis jos naujos redakcijos bei interpretacijos. Iš subtiliai lyriškos, grakščios, lankstaus

ritmo bei tempo, originalios, tikrai gaivios, puikaus teksto dainos buvo padaryta griozdiška, niveliuoto ritmo pseudolyrinė daina. Ar tikrai to reikėjo? Gal organizatoriai nepasitikėjo jau-nučių chorų galimybėmis, gal konsultavosi su choro vado-vu, kuriam pirminis dainos variantas buvo virtęs rebusu, ku-rio jis su savo choru negalėjo išspręsti? Ar reikėjo „paleng-vinti“ nuostabią dainą, kuri su didžiuli pasiekimu yra skam-bėjusi ne vienoje šventėje, „Dainų dainelės“ konkursuose ir kitur. Nemanau, kad tokie „eksperimentai“ puošia Dainų šven-tę, nemanau, kad tai geras kelias repertuario paieškoms.

Analizuojant Moksleivių dainų šventės repertuarą ir pli-ka akimi matyti didžiulė pučiamųjų orkestrų lietuviškojo repertuario, kurio 75 proc. buvo nelietuviškas, problema.

Žinoma, repertuaras šventės išvakarėse neatsiras, todėl eksperimentuoti su naujomis, kurių, anot organizatorių, buvo net 12, dainomis, nepatirkintomis praktiškai, gana rizikin-ga. Tam reikalingas kruopštus, nuoseklus ir nenutrūkstantis darbas, įvairios priemonės (kūrinių konkursai, išankstiniai specialūs užsakymai, naujų kūrinių perklausos, pirkimai, gal net rėmėjų įtraukimas, aktyvus bendradarbiavimas su kom-poziatoriais ir kt.).

Graži patirtis sukaupta Lietuvos liaudies kultūros centre, kurio iniciatyva du kartus per metus rengiami naujų dainų konkursai, geriausieji kūriniai pristatomi chorų vadovams Vasaros akademijos metu, LLKC jas nuperka, užsiima nau-jų kūrinių leidyba ir pan. Taip sukauptas puikių kūrinių aruo-das repertuarui, užmezgami glaudūs ryšiai su chorvedžiais praktikais bei kompozitoriais. Kaip pavyzdži galiu pateikti 2004 m. „Gaudeamus“ repertuarą, kuris buvo labai gerai parinktas ir tarptautinėje šventėje lémė Lietuvos delegaci-jos šlovę. Tai pasieka aktyviai bendradarbiaujant su kom-poziatoriais bei chorų vadovais.

O šioje šventėje buvo keista girdėti tokį dainavimo lygi, kad ir su gera nuotaika dainuota, dar keisčiau buvo stebėti kai kuriuos dirigentus, visiškai nesupratusius vyriausiojo Dainų šventės dirigento misijos ir atsakomybės ir į garbingą tribūnų išėjusius tik „nesugriūti“.

Visą laiką diskutuotini Dainų šventės dirigentų paskyri-mo kriterijai, tačiau kokiais kriterijais buvo renkami šios Moksleivių dainų šventės vyriausieji dirigentai, niekam ne-buvu žinoma. Gal ir todėl į garbingą vyriausiuų dirigentų sarašą pateko atsitiktiniai asmenys, apie kuriuos Lietuva su-žinojo likus vos kelioms savaitėms iki šventės pradžios. Ir tai buvo paskelbta Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos internetinėje svetainėje, skubotai, net su neteisingais pava-dinimais bei klaidomis, kas, žinoma, nedaro garbės ir pa-chiai ministerijai.

Žvelgiant į paskelbtą vyriausiuų dirigentų sąrašą kilo begalė klausimų. Dar nebuvu taip, kad į garbingą Dainų šventės tribūnų pakiltų dirigentas, kurio darbų nežinotų vi-sa Lietuva, ką kalbėti apie kraštą, iš kurio jis atvyko. Keista ir tai, kad garbingame vyriausiuų dirigentų sąraše neliko vienos geriausios Lietuvos moksleivių chorų, tarptautinių chorų konkursų laureatų vadovams (juolab kad Dainų dienos ryta Lietuvos preidentas vienam iš jų už nuopelnus garsin-iant Lietuvą iškilmingai įteikė valstybinį apdovanojimą –

ordiną). Susidaro įspūdis, kad jų dirigentus buvo „pramušti“ savi žmonės. Gal ir todėl buvo nesitariama su Lietuvos chorų sąjunga ir kitomis patirtų ir informaciją turinčiomis organizacijomis. Todėl keista buvo tarp garbingų dirigentų matyti višiskai nežinomų asmenybių (taip neturi nieko bendra su noru atidaryti „žalią kelią“ jauniems ir perspektyviems dirigentams).

Galime drąsiai sakyti, kad pagrindinis **meninis** Moksleivių dainų šventės akcentas ir pakilimas buvo Šokių dienos koncertas. Gal todėl ir Lietuvos prezidentas, šventės globėjas, neatsitiktinai pasirinko ši koncertą, Jame dalyvavo, grąžią kalbą pasakė ir net pašoko. O jų Dainų dieną, kuri vyko **liepos šeštąją** ir, mano manymu, turėjo būti **pagrindinis netik Dainų šventės, bet ir Valstybės dienos akcentas**, juo labiau kad pati šventė skirta Lietuvos valstybės Nepriklausomybės penkiolikmečiui paminėti, prezidentas net neavyko... Dainų dienos koncertas turėjo būti ir valstybinės šventės kulminacija, i jį reikėjo pakvesti garbingų svečių iš kitų valstybių, ambasadorių, mūsų Seimo narių, Nepriklausomybės akto signatarų ir kt. Dainų šventė turėjo būti visų svečių bei valstybės vadovų dėmesio centre ir valstybinės šventės puošmena. Taip turėjo būti, o buvo kaip buvo – jų „renginuką“ deleguotas tik vienas vyriausybės astovas – ministras, kurio sveikinimo kalbos, tiesą pasakius, dėl gana prasto igarsinimo niekas deramai ir nesiklausė. Ar taip turė-

jo būti? Ar mechaniskai šventei uždėdami „kepurę“ manome, kad viskas bus gerai? Ar tuo plakatiškumu nesumenkiname abiejų švenčių reikšmės mūsų tautai? Manau, kad buvo praleista dar viena puiki proga parodyti pasaulei ir sau, kas mes esame, kas yra lietuvių tauta ir mūsų Dainų šventės, jų tradicijos, jų unikalumas bei išskirtinumas. Praleista proga parodyti pasaulei mūsų puikų atžalyną – jaunąją kartą, ką ji reiškia „dainuojančios revoliucijos“ gimtinei – Lietuvai. Toks Dainų švenčių organizatorių aplaidumas, netoliaregišumas ir neįžvalgumas yra tiesiog nedovanotinas.

Šokių dienos koncertas buvo tikrai puikus reginys, tik gal kiek šokiravo „svetimkūnai“, kuriais didžiavosi šventės organizatoriai: „...Skambant Balio Dvariono, Astoro Piacolos (Astor Piazzola), Giedriaus Svilainio, kitų kompozitorių ir netgi legendinės roko grupės „Pink Floyd“ muzikai, naujieji atlikėjai atskleis „Jaunystės vėjo“ misteriją.“

Manau, kad galėjome apsieiti ir be A. Piacolos, „Pink Floyd“ ir kt. Galima buvo pagalvoti ir rasti būdų, kaip, pavyzdžiu, „Muzikos pamokoje“ parodyti, tebūnie, tik keliais štrichais, tačiau savitą, tikrai lietuvišką intonacijų turtingą muzikinio ugdymo lobyną (gaila, bet ir Dainų dienos organizatoriai šia tema nieko lietuviško nerado – tik Jacko Northo ir Walterio Rodby’io „Linksmą muzikos pamoką sol-fa calypso“). Tada neprireiktu, tegul ir labai gerai pasaulyje

žinomo, R. Rodgerso miuziklo populiarinimo. Ir gamtos pamoka galėjo būti lietuviškesnė. Manau, Lietuvos kompozitoriai pajėgūs sukurti vertingos ir šiuolaikiškos šokių muzikos ir kitoms, pavyzdžiui, geografijos, dailės pamokoms bei mokytojų dienos ir egzaminų scenoms. Šokiravo ir nieko bendra su saugotinu paveldu neturinti „Valentino diena“. Taip, mūsų visų gėdai, ji begėdiškai įsispraudė į mūsų buitį ir net mokyklą, ēmė vyrauti ir net užgožti lietuviams sakralius dalykus, tačiau yra taip, kaip yra. O ji nebent galėjo būti dramaturgiškai panaudota kaip kontrastas – kaip griaunanti lietuviškas tradicijas, atvežtinės kičio ir komercinės kultūros jėga, o ne kaip taurios jaunystės ir nekaltos meilės simbolis. Manau, kad tai greičiau duoklė prastam skoniu, juk meilės temos toli ieškoti nereikia, juk turime daug ir turtingos tam skirtos tautosakos, padavimų, šokių ir dainų, ir ši tradicija dar gyva mumyse.

Abejotinas ir popchorų, kurie iš esmės atliko dekoracijos vaidmenį, įtraukimas. Puikų koncertą stebėti trukdė įgarsinimo nesklandumai, dėl to nukentėjo solistų bei styginių instrumentų orkestro pasiodymas.

Vis dėlto šokių dienos koncerto puiki idėja, geras scenarius ir režisūra, ką kalbėti apie puikią choreografiją. Kūrybine bei menine branda pasižyminti šokių dienos organizacijė grupė dominavo visame Moksleivių dainų šventės fone.

Šis paradoksas draskė akis, todėl kyla natūralus klausimas, kaip tai atsitiko? Kodėl valstybinės reikšmės renginys tampa panašus į privačią kontorą, kuri, ar dėl jai pavestos misijos, atsakomybės ir rimbumo nesuvokimo, ar dėl nesugebėjimo, leidžia sau elgtis gana nekompetentingai, lengvabūdžkai ir neatsakingai. Kaip atsitiko, kad Lietuvos moksleivių dainų šventę patikėta organizuoti nieko bendra su moksleivijos choriniu judėjimu bei tradicijomis, procesiniais dalykais neturinčiai žmonių grupei? Tad ir daroma buvo taip, kaip su garbingą praeitį turinčiu TV konkursu „Dainų dainelė“ – popsinama. Tokią patirtį ši komanda tikrai turi. Tačiau ar galima taip elgtis su Dainų švenčių paveldu?

O ar galėjo būti kitaip? Manau, jau pačioje pradžioje buvo užprogramuoti šie dalykai, kai pati Moksleivių dainų šventė buvo vis atidėliojama ir galiausiai rengiama, tačiau daugiau iš pareigos nei iš didelio noro. Skubotumas neleido suburti puikios kūrybinės komandos, o ir komandos nuostatos ne visada atitiko Dainų švenčių dvasią bei tradicijas.

Pirmiausia į akis krito skambūs žodžiai, pasakyti šios šventės organizatoriu: girdi, siekiama, „kad Moksleivių dainų šventė vyktų nuoseklia seką, kad ji skirtysi nuo kitų švenčių, renginių ne tik Lietuvoje, bet ir kaimynų estų, latvių“. Šios mintys, nors ir atrodo labai šaunios bei šiuolaikiškos, tačiau jau po šventės kelia daug abejonių ir ragina skubiai suklusti bei susirūpinti. Kur einame? Kas tai? Ar tai nauja Dainų švenčių organizavimo strategija ir taktika? Manau, kad būtų neprotinė ignoruoti sukauptą istorinę patirtį ir tradiciją, atmeti turtingą tiek estų, tiek latvių Moksleivių dainų švenčių organizavimo bei glaudaus bendradarbiavimo su kolegomis kaimynais patirtį.

Keistai skamba šis pareiškimas ir UNESCO nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencijos kontekste, ku-

ri skelbia, kad Dainų švenčių tradicija ir simbolizmas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje yra pasaulio šedevras, kad siekiama skatinti visuomenę domėtis paveldo verte, raginti pasaulio šalių vyriausybes imtis teisinių ir administracinių priemonių jam išsaugoti. Kyla klausimas, ar tai asmeninė vieno žmogaus nuomonė, ar tai nuomonė valdininko, kuris šiuo metu atstovauja Švietimo ir mokslo ministerijai, ar ji yra jvairiuose sluoksniuose atsakingai apsvarstyta.

Yra pareikšta ir daugiau „perliukų“. Juos dosniai žarstė šios Moksleivių dainų šventės organizatoriai. Štai kad ir spaudos konferencijoje išsakyta šventės meno vadovo nuomonė: „... parke skambės net 12 naujų lietuvių autorių kūriniai. Tačiau tarp autorių nebus nė vieno Nacionalinės premijos laureato ar profesoriaus. Dainas moksleivių chorams rašė kompozitoriai, kuriems artimesnė nauja stilistika, jaunatviška muzika....“ Ar nereikėtų diskutuoti ir po tokį Dainų šventės meno vadovo pareiškimų spaudai? Iš esmės tai skamba gana agresyviai, jei ne chuliganiškai ir užgauliai. Manau, šiuo atveju meno vadovas pranoko pats save. Jei tai yra konceptualiai jo nuomonė Dainų šventės repertuaro politikos atžvilgiu, tai kyla natūralus klausimas, kaip jis, taip diletautiškai suvokdamas šventės repertuarą, Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos ministro įsakymu buvo paskirtas šioms pareigoms? O gal tai naujos politikos ir požiūrio į saugotiną Dainų švenčių paveldą demonstravimas, kuriam pritaria ir ministerija, nes kitaip tai suprasti būtų sunku.

Šios Moksleivių dainų šventės organizatoriai dažnai sakė, kad šventė turi būti linksma, kad šventė išskirtinai turi būti vaikų šventė, kad pagrindinis šventės tikslas – „...šelti su daina“.

Žinoma, tai skambūs ir gražūs žodžiai ir niekas neprieštaraus dėl jų, bet Dainų švenčių tradicijų ir paveldo puose-lėjimo bei išsaugojimo kontekste tai skamba gana keistai. Ar tai irgi yra nauja koncepcija bei požiūris į Dainų šventes? Ar linksma šventė būtinai yra gera ir vertinga šventė, ar „popsas“ yra mūsų tautos paveldas, kurį reikėtų puoselėti ir išsaugoti, ar šventė be aiškaus turinio, minties ir idėjos (išskyrus dedikaciją valstybės Nepriklausomybės 15-ojo gimtadienio proga) yra mūsų Dainų švenčių ateitis? O dar pri-dekime abejotiną (greičiau nevykusį) Dainų dienos scenarijų, režisūrą. Kur dingo nacionalinio paveldo išsaugojimo koncepcija, nes beveik trečdalį Šokių dienos koncerto sudarė nelietuviškas repertuaras? Ką tuo demonstruojame pasauliui? O gal norima „nupopsinti“ visas mūsų tradicijas? O gal yra norima linksmintis taip, kaip tai daro pasituričios ir įtakingtonos, tačiau jau (arba dar) nacionalinių tradicijų neturinčios valstybės? Juk popgas – „...nūdienos sociokultūrinėje plotmėje liudija kultūros vertybų funkcionuojančius pokyčius ir diktuoja naujus muzikinės plėtros uždavinius, atliepia moksleivių meninės raiškos poreikius“, todėl skamba „išdidžiai“ ir moksleivių chorams „artimesnė nauja stilistika, jaunatviška muzika“.

Tad nesistebėkime, kad, manau, ne visai vykės Dainų dienos kūrybinės komandos parinkimas tik dar labiau pakurstė samprotavimus apie bendrą dainų ir šokių koncertą... Gal ir dėl to jau vis garsiau imama šnekėti, girdi, Dainų šventės yra

labai nuobodžios, girdi, – ir nereikia jų tokių ilgų daryti. Užtektų pusantros valandos, tiek, kiek vyksta sporto varžybos, „... tik viens du ir viskas aišku...“. Gal, pataikaudami šiai diletantiškai nuomonei ir nesugalvodami nieko gudresnio, Dainų šventės režisieriai dalyvius skatino estradoje judėti it sportinėse varžybose – juk tai puiku, dinamiška, be to, „veža“.

Tada nesvarbu šventės meninis lygis, svarbu, kad buvo linksma ir vaikai „šėlo su daina“ estradoje..., juk šventė turi būti rengiama vaikams! Tačiau kur mes einame?

Abejotinas noras Dainų šventę paversti švente, kurioje atispindėtų visas papildomojo ugdymo veiklos formos. Tai išties kabinetinis sprendimas, iš pirmo žvilgsnio lyg ir labai šaunus, nes įtraukia visus vaikus, tačiau koncepcine prasme gana klaudingas, nes niveliuoja ir sumenkina kiekvieną iš papildomojo ugdymo veiklos formų. Noras parodyti viską šventę perkrauna, padaro ją paviršutiniška bei paverčia tikru jomarku, kur darosi neaišku, ką ir kodėl darome, kokias vertybės eksponuojame. Tokiu atveju sakoma: kad ir ko bei kiek daug gerų dalykų į žuvį prifarširuotume, ji dėl to plaukti nepradės. Taigi, man regis, gržkime prie Dainų šventės koncepcijos, kurią sau ir pasauliu išpareigojome saugoti kaip unikalų, nacionalines tradicijas, savastį ir paveldą išreiškiantį reiškinį.

Gal aš ir neteisus bei per daug kategoriskas ir kritiškas. Tačiau apsidairykime aplinkui (nors to nerekomenduoja

šventės organizatoriai). Tik matydami kontekstą galime realiai apčiuopti, kur link einame. Man teko garbė Moksleivių dainų šventes stebėti tiek Estijoje (2002 m.), tiek Latvijoje, kuri vyko šiemet pirmomis liepos dienomis. Teko bendrauti su jų rengėjais bei organizatoriais (tam neranda laiko oficialūs Lietuvos moksleivių dainų šventės organizatoriai). Statistikos mėgėjams galiu pateikti kelis iškalbingus skaičius ir faktus, kurie gal priversi plačiau atverti akis...

Praėjusios Estijos moksleivių dainų šventės biudžetą sudarė (konvertuota į litus) apie 4,5 milijono litų (tai lėšos, kurios skiriamos iš biudžeto, antra tiek skiria rėmėjai), Latvijos moksleivių dainų šventės biudžetą sudarė apie 9 milijonai litų, o Lietuvos moksleivių dainų šventės sąmata – tik 2 milijonai litų.

Estijoje įvyko devintoji Moksleivių dainų šventė (pirmoji – 1962 m.), Latvijoje – devintoji Moksleivių dainų šventė (pirmoji – 1962 m.), Lietuvoje – šeštoji Moksleivių dainų šventė (pirmoji – 1964 m.).

Latvijoje jau priimtas Dainų švenčių įstatymas, Estijoje veikia (ir dar tobulinama) ištisa sistema, skatinanti tiek chorų vadovus, tiek moksleivius, tiek mokyklų administraciją, tiek ir visuomenę aktyviai dalyvauti nenutrūkstamame chorinio dainavimo procese, taip ne žodžiais, o darbais siekiantia puoselėti Dainų švenčių tradicijų tēstinumą ir paveldo išsaugojimą.

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

Emocijoms pakaitinti galiu pridėti, kad tiek Estijos prezidentas, tiek Latvijos prezidentė atideda visus valstybinius reikalus ir ne tik kartu su visais šventės dalyviais dalyvauja eisenoję, bet ir su visais dalyviais gieda tautos himną, iki šventės pabaigos su dainuojančia tauta būna kartu ir, rodos, randa tam laiko, niekur neskuba ir daro tai ne iš pareigos, jie laiko tai didžiule, tautos patikėta garbe!

Latvijoje buvo gražu žiūrėti, kaip miesto gatvėse, Dainų šventės renginių vietose kartu su policija didžiulis savanorių būrys rūpinosi vaikų saugumu. Galime jiems tik pavydėti, kaip harmoningai, labai subtiliai, be didelės pompastikos, tačiau labai tvirtai, giliai ir nuoširdžiai, su didele pagarba yra skiepijamos sakralinės vertybės – meilė Tėvynei, Dainai, tautinėms tradicijoms, gimtajam kraštui. Ten Dainų šventė subtiliai tapatinama su tautiniu pasididžiavimu ir savigarba.

Nustebau, kai Latvijos moksleivių dainų šventėje gavau programą, kurioje buvo išspausdinti dainų tekstai. Matai, pagalvojau, kaip jie rūpinasi, kad visi gerai suprastų, apie ką dainuojama. Tačiau tikrają programos paskirtį supratau tada, kai visi žiūrovai kartu su šventės dalyviais tas dainas akompanuojant orkestrui užtraukė. Jspūdis buvo nepakartojamas! Buvau sujaudintas, kai pamačiau, kokia kaimyninės šalyse gili, išties nedeklaruota, o reali pagarba dainai bei dainuojantiesiems. Ne tik Dainų šventės koncerto, bet ir generalinės repeticijos metu, kai dainuojama ar scenoje vyksta veiksmas, niekas nevaikšto, nešaukia, o jei koks nesupratėlis išsišoka, tai žiūrovai ar tvarkdariai jį sudrausmina, o Dainų šventės dalyviai emocijų nereiška švilpdami ar šaukdami kaip sporto varžybose, ten pasigirsta didžiulė aplodismentų jūra. Ta vidinė jaunų atlikėjų ir publikos kultūra daro jspūdį!

Estijos ir Latvijos Šokių ir Dainų dienos koncertai yra parengti nacionalinės muzikos bei šokio pagrindu, koncertai yra tikrai aukšto meninio lygio (jų analizė verta dėmesio). Koncertai kartojami po kelis kartus, žiūrovų tribūnos visada perpildytos, o po Dainų dienos pagrindinio koncerto niekas neišsilaksto, dar ilgai gieda liaudies dainas, linksmiasi ir šoka kartu su žiūrovais. Tai tikra tautos šventė!.

Su didžiulių pavydu stebėjau estų ir latvių Dainų švenčių organizatorius, kurie, dar šventei nepraejus, jau buvo aktyviai įsisukę į kitos šventės organizacinius reikalus. Pavyzdžiu, latviai jau dabar turi visiškai suformuotą naujos Moksleivių dainų šventės organizacijų komitetą, meno vadovą, numatytaus finansus ir t.t., beveik visai suformuotą repertuarą, kuris, gyvai atliekamas, rudenį bus pristatomas chorų vadovams, bus išsakytos pastabos bei komentarai ir galutinai tvirtinamas bei ruošiamas spausdinti. Tai panašiai daro ir estai. Tieki Latvijoje, tiek ir Estijoje Dainų šventės vyriausiuosius dirigentus renka ir tvirtina chorų sajungos, jie viešai pristatomi chorų vadovų forumuose. Dirigentai tampa ir asmeniškai atsakingi už meninį repertuaro parengimą bei atlikimą, važinėja po šalį, rengia seminarus, konsultacijas, apžiūras, ir ne likus dvim ar net vienam mėnesiui prieš šventę, o prieš dvejus metus, o galutinės apžiūros – metai prieš šventę.

Latvijoje ir Estijoje Dainų šventes rengia, suaugusiąjų ir moksleivių chorinį judėjimą savo rankose turi chorų sajungos,

kurios glaudžiai ir aktyviai bendradarbiauja su valdžios struktūromis, atitinkamomis ministerijomis, be to, šiai veiklai gaudamos ir biudžetines lėšas.

Tai nereiškia, kad jie neturi savų problemų, savos biurokratijos. Nors Dainų švenčių bei chorų sajūdžio pozicijos gana tvirtos, tiek estai, tiek latviai yra rimta susirūpinę dėl savasties ir paveldo išsaugojimo, chorinės kultūros ateities bei negatyvių reiškiniių, kurie atsiranda dėl visuotinės globalizacijos ir sumaterialėjimo. Jie nenuleidžia rankų, nepalieka to savieigai, bet, aktyviai bendradarbiaudami ne tik tarpusavyje, bet ir su pasaulio chorvedžių bendrijomis bei organizacijomis, intensyviai kuria veiklos strategiją ir taktiką, dalijasi patirtimi, sprendžia problemas, mokosi dirbtį naujomis sąlygomis. Vienas iš tarptautinio bendradarbiavimo rezultatų yra tai, kad 2012 m. Latvijai yra pasiūlyta Rygoje rengti Pasaulinę chorų olimpiadą.

Ar neverta apie tai bent žinoti?

O pas mus norima viską daryti kitaip nei pas juos... Neįspėjus nuaidėti paskutiniams šventės akordui, ir taip negausi publika skirstėsi namo, o jei būtų kartojamas koncertas, abejonu, ar iš viso jos būtų. Per rekordiškai trumpą laiką, nuskambėjus finalinei dainai, išsiskirstė ir patys Dainų šventės dalyviai... Neliko nei dainų, nei šokių, nei noro dar paalstuoti tomis neeilinėmis ir jaudinančiomis akimirkomis, kurių net aštuonerius metus buvo laukiama. Šventės organizatoriai per mikrofonus neskatino bendrai padainuoti, atvirkščiai, dar, lyg tyčia, įkyriai bruko diskoteką, tikriausiai manė, kad namuose diskotekų moksleiviams trūksta arba kad tik toks yra jų pamėgto šūkio supratimas – juk šventė turinti būti vaikams!?

O apie bendrają tiek atlikėjų, kurie jautési it stadione, tiek klausytojų, kurie daré ką tik noréjo, kultūrą baisu ir prasitarti. Kartais pagalvoji, kad jie nesusivokia, kur ir ko atėjo.

Keista ir tai, kad pas mus nacionalinio pasididžiavimo idėjos geriausiu atveju lyg ir gédinamasi, o iš tiesų ji nelabai populiari arba net nepageidautina... Gal todėl Moksleivių dainų šventei taip sunkiai randamos labai kuklios lėšos, todėl toks santūrus valdžios vyrų, Seimo narių ir visuomenės dėmesys. Ir ketvirtoji valdžia, žiniasklaida, domisi daugiau sensacijomis, kriminalais nei Dainų švente, jos unikalumu ir nepakartojamu grožiu.

Taip po truputį, nekaltais, prisdengiant šiuolaikiškumo aura ir oponentus apšaukiant stagnatoriais arba spekuliuojant dideliu rūpesčiu vaikais, tenkinant vaikų „poreikius“, kad jiems būtų linksma, ir kitomis vingrybėmis griaunamos Dainų švenčių tradicijos... Dėl pigaus efekto, dėl vienkartinės šlovės, tuščių ambicijų? Tik ne dėl Lietuvos...

Žinoma, kritikuoti visada lengviausia. Oponentai pasakyti – o ką gali pasiūlyti geriau, pirma pats padaryk geriau, o paskui kritikuok ir t.t. Tad norėčiau pasidalinti mintimis ir šiuo aspektu.

Pirmiausia dėl Dainų švenčių koncepcijos, strategijos bei taktikos. Jau esu rašęs, kad Dainų šventė – ne vienkartinė akcija ir ne „gaisro gesinimas“. Tokiomis akcijomis nešužavési nei politikų, nei inteligentijos, nei biznio žmonių, o plėčiosios visuomenės neatitrauksi nuo to, kuo jie dabar

Autoriaus nuotraukos

tieki žiniasklaidos, tiek kičo, šou verslo bei malonumų kultūros „maitinami”, o dar prie viso to pridėkime sparčiai augančią vartotojišką bendruomenės sąmonę, skandalus, nepritekliaus... Ir turime, ką turime.

Taigi reikėtų siekti supratimo ir suvokimo, kad **Dainų šventė – kiekvieno mūsų gyvenimo būdas**, kuris transformavosi į mūsų buitį ir atspindi mūsų nūdieną (juk dar sako me, kad Lietuva – dainų šalis ir kad dar gyva mumyse muzikavimo tradicija), kad **Dainų šventė – tai kultūros politika**, kurią reikia daryti čia ir dabar, kiekvieną dieną, kad **Dainų šventė – tai nenutrūkstamas procesas**, panašus į ledkalnį. Jo viršūnė – pati Dainų šventė, o nematoma dalis – gerai subalansuotas, nenetrūkstamas ir daugiabriaunis ugdymo procesas, vykstantis tarp Dainų švenčių. Šis procesas – tai ir bendras muzikinis ugdymas mokykloje, tai ir papildomas ugdymas, tai ir chorų sklaida bei veikla, tai ir šio baro specialistų rengimas, ir kvalifikacijos tobulinimas, pagaliau tai ir viso šio ūkio finansavimas ir t.t. Ši darniai subalansuota muzikinio, chorinio ugdymo sistema lemia Dainų šventės sékmę ir meninį lygi. **Dainų šventė – tai ir valstybinės svetimo politikos dalis**, kuri susieta ne tik su muzikiniu bei papildomu ugdymu, chorinių tradicijų puoselėjimu bei išsaugojimu, bet ir su pilietiškumo bei tautiškumo ugdymu,

su nacionalinės savasties, paveldo, tradicijų išsaugojimu, puoselėjimu bei sklaida. Norint garantuoti šį daugiabriaunį bei visuminį procesą, būtina sukurti įstatymų bazę (sukurti Dainų švenčių įstatymą, kaip tai padarė latviai, arba sukurti vyriausybinius aktais ir finansais pagrįstą chorinio ugdymo sistemą, kaip tai daroma Estijoje). Šiam procesui vykdyti reikalinga ne vienkartinė, o pastovi komanda, institucija su deleguotomis atitinkamomis funkcijomis bei finansais, kuri realizuotų šiuos uždavinius ir tikslus.

Norėčiau pakalbėti ir apie tai, ko siekiama Dainų šventę, kokie jos uždaviniai ir tikslai. Dažnai atrodo, kad pagrindinis Dainų šventės tikslas ir uždavinys yra suvežti kuo daugiau dalyvių, parodyti kuo daugiau ir įvairesnių moksleivių veiklos formų arba juos suvežus į vieną vietą – pralinksminti. Kažkoks keistas noras, juk čia ne cirkas?

Manau, kad čia suniveliuojamos įvairios, skirtinės tikslų ir uždaviniai šventės. Jos sumaišomas su šventėmis, skirtomis pasilinksminti (pavyzdžiui, „Jūros švente“, „Valentino diena“ ar tiesiog „Alaus švente“), arba su šventėmis, artimomis jomarkui, kurių tikslas – parodyti kuo daugiau vietinių bei svečių meistrų bei amatų, tuo pačiu apsipirkti ir pasilinksminti (pavyzdžiui, „Kaziuko mugė“), yra ir valstybinės šventės, kurių tikslas – iškiliai paminėti valstybiškai reikšmingą įvykį bei

ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS

datą, yra ir sporto, kalendorinių, religinių ir dar daug kitokių švenčių, kurių tikslai ir uždaviniai skirtingi.

Tai kas yra Dainų šventė? Manau, kad visi vieningai sutiksite, jog **Dainų šventė yra menų šventė, kurios pagrindinis tikslas ir uždavinys – meninis, estetinis rezultatas**. O kai šio rezultato kartu siekia visa tauta, procesas paliečia kiekvieno dalyvio širdį, padaro jį dvasingesnį, tauresnį, gražesnį, geresnį ir laimingesnį.

Manau, kad tai yra Dainų švenčių politika, strategija ir taktika.

Realūs žingsniai galėtų būti, sakykim, kad ir tokie: prie Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos sukurti Dainų švenčių centrą, kuriam būtų deleguoti visi su Dainų šventėmis bei tarp švenčių vykstančiu procesu susiję reikalai ir, žinoma, finansai. I tokių centrų jeitų kompetentingi tiek kultūros ir švietimo ministerijų, tiek ir atitinkamų visuomeninių organizacijų ekspertai bei atstovai, ten būtų priimami kolegialūs sprendimai, pagrįsti ilgamete Dainų švenčių tradicijų patirtimi, moksline analize bei išvadomis, sukurtas visų Lietuvą apimantis tinklas (panašiai, kaip yra įsteigti mokytojų tobulinimosi ir kvalifikacijos kėlimo centrali), kurio struktūra rūpintųsi ir būtų įpareigota bei atskaitinga centrui už realią padėtį regionuose.

Galimas ir racionalesnis kelias. Kultūros ministerijos sistemoje turime Lietuvos liaudies kultūros centrą, kuris yra sukaupęs didžiulę Lietuvos Dainų švenčių (suaugusiuju, į kurias didele dalimi jeina ir moksleivai, tarptautinių studentų Dainų švenčių „Gaudeamus“), rengimo patirtį, kuris jau vykdo daugelį procesinių dalykų. LLKC, be respublikinių Dainų švenčių, rengia festivalius, konkursus, seminarus, tiesiogiai užsiima procesiniais dalykais, skatinančiais chorinio meno puoselėjimą bei sklaidą (pavyzdžiu, po LLKC iniciatyva organizuotų priemonių stipriai išaugo berniukų chorai, ką kalbėti apie ryškų indėlį į Lietuvos vaikų ir jaunimo chorų festivalių konkursą „Mes – Lietuvos vaikai“ ir kt. LLKC turi puikių darbo su kitų žanru kolektyvais patirtį, tiesiogiai susijęs su liaudies šokių bei folkloro kolektyvų, liaudies instrumentų, pučiamųjų ir kitokių orkestру sklaida ir pan.). Be to, LLKC turi sukaupęs didžiulį Dainų švenčių archyvą, statistinę medžiagą, reguliarą spaudą ir kt. Pagaliau LLKC iniciatyva Dainų šventės, bendradarbiaujant su latviais ir estais, įgavo pašaulinį pripažinimą ir buvo įtrauktos į UNESCO nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvenciją. LLKC jau dabar ne tik kaupia informacinię bazę apie Lietuvos mokyklinių chorų situaciją, jų veiklą, sklaidą, problematiką ir net finansavimą, bet ir turi konkretių veiksmų planą bei pasiūlymus esamai padėčiai gerinti. Įsivaizduokite, į Dainų šventę parengta ir atvežta ši tiek įvairių žanrų choro kolektyvų (ir dar kiek nepatekusiuju), o koks jų vadovams mokamas atlygis? Kraupi statistika – Lietuvos mastu vidurkis už šį darbą nesiekia net 100 litų. Šių mokytojų – choro vadovų pasiaukojantis, nesavanaudiškas darbas tikrai vertas ne tik pagarbos ir padėkos... Todėl LLKC pastangos keisti esamą padėtį yra visiškai suprantamos. LLKC yra atviras diskusijai bei visiems, šiuose baruo-se siekiantiems pozityvių poslinkių. Todėl LLKC ketina pri-traukti įvairius mokslininkus, kompetentingus specialistus, ak-

tyvius visuomenės veikėjus ir kt.. LLKC turi puikią bendradarbiavimo su visos Lietuvos apskričių, miestų ir miestelių savivaldybėmis, kultūros ir švietimo skyriaus, su visuomeninėmis organizacijomis (pavyzdžiu, Lietuvos chorų sąjunga, Lietuvos muzikos mokytojų asociacija ir kt.) bei konkretių mokyklomis, chorų, orkestrų vadovais ir kt. patirtį. Be to, LLKC palaiko puikius ir ilgalaikius tarptautinius ryšius ir net rengia bendrus projektus su atitinkamais centrais bei visuomeninėmis Latvijos bei Estijos ir kt. organizacijomis. Rodos, ko daugiau reikia! Reikėtų tik praplėsti šį centrą specialistais, deleguoti jam anksčiau minėtas funkcijas bei finansus.

Manyčiau, kad nereikia išradinėti dviračio iš naujo... ir švaistyti lėšas į dešinę ar į kairę, o paremti šią, jau gerokai pribrendusią idėją

Atrodo, viską turime, kad būtų geriau, trūksta tiek nedaug – tik geros valios. Tačiau ar užteks principingumo ir ryžto, ar vėl neatsitiks taip, kaip dažnai atsitinka, kad tuščios žinybinės ambicijos yra aukščiau visko. Nusileiskime, broliai lietuvių, ant žemės, darbų yra daug, visiems užteks, neapgaudinékime savęs...

Kita vertus, negali visų šunų sukarti tik ant organizatorių pečių. Ir ne viskas taip blogai buvo. Daugelis to, ką šiame straipsnyje analizavau, gal net nepastebėjo, nes išties dominavo gražūs dalykai, puiki šventinė nuotaika. Vilnius tas tris dienas tikrai buvo įsuktas į jaunatviškos šventės sūkurį. Jau pačioje pradžioje minėjau, kad šventė buvo puiki, ir šių žodžių neatsisiu. Iš esmės, per metus ir su tokiais finansais surengti šitokio masto renginį yra didžiulis išbandymas, atsakomybė ir didvyriškas darbas, vertas pagarbos ir pasididžiavimo. Prie viso to norėčiau paminėti puikų ir labai informatyvų šventės bukletą, šventės dailininko darbą, renginius Vilniaus erdvėse, ką kalbėti apie pagrindinius šventės akcentus – Šokių ir Dainų dienas. Ypač norėčiau padėkoti kolektyvų vadovams ir visiems vaikams bei jaunimui už jų nuoširdų ir neapsakomai didžiulį indėlį, kad šventėaptų nuostabą.

*Algirdas ŠUMSKIS,
Klaipėdos universiteto Menų fakulteto
Chorvedybos katedros docentas,
Lietuvos muzikos mokytojų asociacijos
prezidento pavaduotojas*

ETHNIC REALITIES

Have we chosen the right path?

On the sixth festival of songs
of Lithuanian schoolchildren

Algirdas ŠUMSKIS

Algirdas Šumskis, an associate professor of the Department of the Leaders of Choruses of the Faculty of Arts at the University of Klaipėda and the vice-president of the Association of Lithuanian Teachers of Music presents an analysis of the celebration of songs of Lithuanian schoolchildren that was held in 2005. He is concerned with the fact that too little attention is drawn to the tradition. According to him, the care of the masterpiece of Intangible Heritage of the World – celebrations of songs of Lithuania is not sufficient.

Mirties ženklai

Gamtininkai sako, kad žąsys ant sparnų atneša gruodą. Kėkštas klykia, bet toli neskrenda. Nuskrenda kelis šimtus kilometrų ir vėl gržta. Paslepinia po sniegui ažuolo giles ir vėl pirmyn – reiškia, atėjo vėlyvas ruduo... Plikos kapinių medžių šakos nuteikia mąstyti apie mirtį, apie gyvenimą, apie vieno dvasiškio žodžiaiš išsakytas mintis, kad mirtis ateina atgręžusi į mus savo šešeliuotą pusę, apsiausdama mus juoda gelumbe, išrašyta raudomis, sielvartu ir tuštuma. Tačiau paslėptoji gelumbės pusė – balta. Ji glaudžiasi ne prie mūsų kūno, bet prie sielos. Siela pažista šviesujį mirties veidą, ir tai yra mirties sutiktuvį džiaugsmas – mūsų tikėjimo parametry matuoklė. Ar ne ta pati mintis sklando Emilijos BRAJINSKIENĖS pasakojimuose, pasamprotavimuose apie éjimą anapus?

Kas gi ta mirtis, ką galima apie ją pasakyti, jei né vienas jos tiesiogiai neišgyvenom?

Gimė žmogs i jom ont dongos užsidege žvaigžde. Numire, jo žvaigžde užgest – nukrent. Sielė išainunt iš kūna girdies garsis. Pirms garsis iš krūtinės, ontrs iš gerklės. Gal girdėtis i kambary garsis. Daukšene pat girdėje, kaip numirs žmogu išsigiorda navatns garsis, atroda, kad katins drékstu nagės par sieno.

Žmogs gyven tiek, kiek jam skirt. Ni pinigės, ni auks neišpérks. Ateje laiks, i keliauk. Mėrt yra teisiong. Biednam žmogeliu gime vaikels. Išėje žmogs ieškot teisingu kūmų. Ain, ain i susitika senel. Tas i klausia: „Kor ain, žmogo?” „Ain kūmų ieškot savo naujagimiui”. Senels i saka: „Jomk man”. „Kas to toks būs?” „Aš – Dievs”, – atsakė senels. „Ne, ne, aš tavės į kūms nejems, be to neteisings. Viniem duod gero gyvenimo, u kiots labę skriaud. Ne, nejems aš tavės už kūmo.” Ain toliau. Susitika baltė apsirengusio moterė. Ta vė klaus žmogos, kor jos ain. „Kas to tok būs”, – klaus žmogels. „Aš – giltine”, – atsakė Jon. „Gerė, – soka žmogs, – to teisiong. Viosis vinodė pjaun, a bagots, a biedns”. Susitare. Dar žmons saka, kad giltine gyven svérn pu balk. Jon yra akl, užtot i pjaun kaip papuola. Žiūrėk, žmogs jauns, reikalings, u jon papjaun. Užtat, kad jon akl. Két saka, kad teip Dievs liep. Jeigu gers žmogs, ja dūš čyst, Dievs i pasiim. Blogam žmogu duod laika pasitaisyt, kad dūšia apsivalytų. Ale būn i kitaip; labę blogs žmogs sava juodės, negerės darbės prisiartin sau mėrt. Žmons saka, jos sava blogės darbės artin sau mėrt.

Kaip žmonės įsivaizduoja mirtį?

Baltė apsirengs didelė boba su dalg runko. Saka, éje žmogs namo i labę sutema. Reikéje prait miško. Žiūr – deg lang žiburėlis. Priéje, gi namels stov i deg šviesala. Užéje i išsigonda, sédž Giltine, u aplionk jo deg daugybe žvakelių. Žmogs išdrošina i paklause: „Kas či par žvakės?” Giltine paaškina, kad čė žmonių gyvenimė. Katros ilgos, da aug gyvens, katra baig sudegt – tos žmogs groit miors. Tava va kok, i parode žmogu žvake, katra jo visai visai baige sudegt. Jo knats deg. Žmogels tik par dors i namo. Paréje labé išsigondės. Atsigula, u ryto rada nebegyvo. Mirusio žmogu dvé valunds negalem judint. Atudaryt dors, lango, tegu dūšiala laisvę, išlongva atskirk nu kūna i ain pas Dievo. Reik melsts, degit žvakė. I numirele ronko teip pat jdėt žvakė. Da siela neišeis iš kūna. Negalem rišt žandų, ronkų, kojų. Tegu ramė gul. Skambin šv. Benedikta varpel. Varpel reik skambit pagal širdės dūžs. Kai pasigiorst pirms atsidūsimis iš krūtinės, ontrs iš gerklės, tad jo viskas – žmogs mirs. Pyktos dvasios bije varpele skambese. Sakydava, kad Benedikta varpel skambit, jei žmogs sonkė serg ale nesiruoš mėrt da. Ligos – teip pat pioktų dvasių darbs. Varpel skambit reik saulė tekunt abu laidžents.

Ar galima mirtį nuausti, nuspėti?

Mėrt žmogs nujauč, nujauč i aplinkiniai. Pasikeič ja elgesis, sapnuojas sapnè, kad atein mirė giminaičė i išsi-ved. Priš mėrt a sens, a jauns pasidara kitoks. Praded atsi-prašinėt, geresn pasidara. Saka, jeigu ain i išgirdi, kad tau šauk, u atsisukės nieka nematė, – šauk mėrts. Reik atsiskut, geré įsitikint, tik tad atsiliept. Būn, kad paukščė daužas į langas, praded ni iš šia, ni iš ta pelėd rékt, varnas nu stogu abu prie namų augančių medžių viršūnių kristionė krent žemyn rékdamos. Šova kauk žiūrėdams į žemę. Jei kauk žiūrėdams aukštyn – bus gaisr, jei žemyn žiūr – pagrabs. Pu langes negalem sodint églę (kaduge), gal prisiskaukt mėrt. Kadugy įsikûr mirusiu vélés. Daba, kad i ligoninė miršt žmogs, gyvulé neramūs. Atskrend net į gryčią bitės. Pu mirties gali bitės išnykt, šova, katins išein iš namų – mirs gaspadoriu a gaspadinė. Pamien, kai mana mama mytė sake, kad sapnava sava mirusio draugę Ružinskienė. Saka, aš mėrs, sapnavo, kad atéje Ružinskienė apsigaubus skar, liepė man paséjėmt skaro i ait kart. Teip i buva – nors mano mama mytė buva tik 46 metė. Priš mama mytės mėrt sapnavo, kad mana mirės pusbroli Petrs ruoše, kala, obliava do kambars. Visur skiedros, jos abliuoj lonts i kal-

ŽMONĖS PASAKOJA

siens. Rodas, paklausio, kam bos tie kambarė. Petrs man atsake, kad čė tur ateit do gyventojė. Pažiūrėje į man i saka, kodė to su raudon palt. Nuviolka to mana vyšnavo palto i užviolkia juodo. Aš to sapno sapnavo šv. Andriejos nakt. Sapns išsipilde. Mamytės brols Kazimers, Petro tėvs, mire kova mėnes, u tais pačės metės rugėjo 10 mirė mona mamytė nu širdės infarkta...

Ką reiškia pasakymas „Jis pažymėtas mirties ženklu“?

Žmon pastebėdava iš išvaizdos, elgese, kad nebejolgė jos dobilo mioms. Saka: „Dūšiola jo pri skylės“, „Jam žeme jo obels kvep“, „Groit padės šaukšto“, „Jam jo grobs užpokol bada“. Nevisad gal mėrt prisišaukt. Žiūrek, gul žmogs ont patalo daug metų, šaukes mirtes, u jon neatein i tiek. Saka žmons: „Pasigėres goltu u nukaršės miortu. Pats nukaršės, a ligon saka: „Jo pinkoliok liktarnų smert sudegina manęs beieškodam, ale vis nerand“. Kad miors nieks nežina, su Diev piorštės nieks nesudūre. Nu smercioles nér žolalės. Pirmučiaus pasikeič žmogos veida spalv. Jon pasidaro piolk, žemės spalvos. Nevalga ligons, u priš mirt pagerėj i praša duot valgyt, tai žmons saka, kad pasistiprin priš kelionė. Praded pačios durs atsidaryt, darunt dors girgžd, čyp. Dušt indė, namuos gérđžes braškėjims. Tikėt a ne, mačiau nuotrauko... Buvom Vilniu, „Skamba, skamba kanklės“. Pakoncertavom i sumaném nusipaveiksluot. Nupaveikslava mom Muzikos akademijos docentės Laimos Burkšaitienės vyrs. Atsiuntė nuotrauks, u tinai vés pulkel, u Valytė Budrienė vien atsiškyrs stov visiem už nugarios. Grįjam, i pu poros savaičių avarij, i Valytė užmuše vieto. A čė sutapms, a čė prajovė?

Ar galima mirtį prisišaukti arba mirties ženklus kaip nors numaldyti, atšaukti?

Jei mėrt galéatum prisišaukt, kad nor, nebūtų savižudžių. Sumanė, sušvilpė, atėje giltine, papjovė, i baigės viskas. Tep nebūn. Čė yra didela paslaps i žmogum negalim kišts, bo né ja galvė suprast ni gyvenimą, ni mėrtės. Būk kiekvieno minutė išeit pasiruošis.

Pagal ką sprendé, kad ką tik gimės kūdikis gyvens ar mirs?

Gimės kūdiks turėdava pranešt api sava atejimo į ši saulį riksm. Kuo garsiau vaikels suriek, tuo jis bus sveikesns i ilgiau gyvens. Būn, kad vaikel gime, ale nerék. Pribuvéjam suploj par užpakol, i jos surionk. Toks vaikels bos siolpnos sveikatos. Būn, kad gimės vaikels žiūr į vioršų – gal negyvent. Jeigu naujagime akytės žiūr į vioršų, jos serg, užsigime su vandenlig. Toks vaiks gal pagyvent ligi 10 metų, ale vis tiek mirs. Užtat žmons i sakydava, kad vaikels žiūr į Viešpatės karalystė. Motinos gimdydava labę daug vaikų, pačios išsekdava i vaikels leisgyvs pagimdydava. Šeduve

Šliogeriene, gims 1912 metės, pasakoje api sava motino. Jon pagimde 18 vaikų, u tik 9 išgyvena. Pirmiej buva stipriaus, u paskiau, saka, gime, pagyvena kiek i miršt. Mirė i vė sesute. Mam néje i daržel, atsklaupe i pasijėms akmeno mušas į krūtinę i verk. Atgailauj. Jei vis tiek jos išnešiots vaikels, nu širdės, u mirš viens pu kita. Tete, saka, sprauns kaip gaidi, u mam suvargs, be sveikatos... Daugumo teip. Katras gime leisgyvs, tas aidava į dongo i būdavo aniolis. Už ji melst nereik, jos Dieva praša palaimos sava tėvų namam. Svarb, kad jos būtų pakrikštits. i vis tiek norėjo, kad gyventų, tai saugojo visaip. Nerodydava vaika niekam, kol nekrikštits, vard neavadindava, ju geriau kuodel, ožalel, uosel, tik ne Joniok. Jei silpns, kviesdava į kūms pirmo sutikto žmogų, ubago, kad jos atitolint mėrt. ... Šliogerienė saka, kad vaiks gimst be dūšios. Dievs duod jam dūšio kita mėruisia žmogos. Kas žina tų dūšių mėnts? Barnė teip pat gal prisišaukt kūdike mėrt. Kor tankė baras, triukšmauj, té ni aniolis sargs, ni šviont dvas negal ateit i būt tuos namuos. Atein pyktos dvasios, u su jom kart i mirts. Užtat žmons tiem pykiem žmonėm i saka: „Diev, Diev, duok jiem švionto dvasio abu i to pačio atsijomk“.

Jei kaime yra numirėlis, gal draudžiami kokie darbai?

Didelių darbų dirbt neužsiimdava. Geriau jo tom dienom nesék, nesodink, bo, išeidams iš kaima, numirėls gal išsinešt sava dalio. Jos trios diens niekur iš kaima, iš namų neišein. Šeduve Barkauskene pasakoje, kaip jei panytė Rupiuke padėjė šieno grebt. Saka, kyl debesis, u aš kad skubin sudėt į kupets. Atėje panytė Rupiuke (dvarininka dokte) i paded man dėt į kupets. Sudėjem, aš nusišluosčio prakaito su skarioi i, sako, padékos panytė. Atsisuk, u nieka néra, tik vėjels suūže, i tiek. Parein į kaimo, saka žmons, kad panytė Rupiuke nusišove. Teip išsigondo, émio potriut, bo jon man padėjė šieno grebt. Rupiuke padėjé, ale būn, kad nedysgs, neužaug.

Kokie gamtos reiškiniai reiškia žmonių mirtingumą?

Šeduvo žmons saka, jei ont žalių lapų užsninga sniegs – miors žmons. Jei užtek jauns ménuls i jos gul – daug žmonių siorgs i miors. Jei vėjs medžs verč, siauč audr, saka, dūšios nerimst abu kas pasikore. Su viesul velns neš pakaruokle dūšio į peklę. Jei dvynė apar kaimo – kaimo žmons nebemiors.

Gal žinote senuosis pasiruošimo mirčiai papročius?

Kol žmogs da gyvs, susirionkdava šeimos narė, kaimynė. Melsdavas, giedodava, kad padėtų dūše išeit iš kūna. Pri ligone staliuko uždeng balt stalties, pastata dvé žvaks, vidury kryžels, indo su švest vanden i krapylo. Labé svarb mirštunčių tėvų palaiminims vaikam, brolem, seserim. Pasutinė mirštunče patarimė labę svarbūs. Su kaimynės teip

pat atsisveikin, atsipraša, jei kad gyvenim nusidėje. Jei mirštunts nekalb, visko išsaka maldom, giesmėm susirinkė žmons. I gyviej tur atsiprašyt mirštunče už jam padaryts nuoskauds. Išeidam dūšala susitaiks ramė keliauj pas Dievo. Jei mirštunčiom neatlaidž, jos blašks, negal ait tinai, kor jai skirt, i tokie vaidenas tol, kol jiem atlaidž i už juos meldžes. Kai žmogs numiršt, tad kreipes maldininkė į giminės, mirusiuosis praša, kad ateity pasitiki: „Atidarykit vėlių vartels, pasodinkit ant vėlių suolele, įveskit į vėlių namels“. I ronks įdedam degunt grabnyčios žvake. Mirštunče viena palikt negalem, u tuo labiau atsigolt pamiegot. Mirštunt žmogu reik būtionė viosis prikelt. Jei miegos tuo laik, pats graitė mirs. Pri mirštunče negalem triukšmaut, rėkaut. Triukšms gal veln prisišaukt. Atein mirštunče sielos pasijemt tévę, brolių, seserų, senelių vélés. Išgirdė triukšmo, garso verkimo, rékimo, jos neateis. Tad gal ateit pyktos dvasios, kuriom triukšms labé patienk.

Gobšūs žmons sonkė miršt. Jo, atroda, numirė, i vė atgij. Negal numirt, i gan. Žmon miršt retė dieno. Daugius miršt nakt, u labjaus priš ryto.

Kai žmogs numiršt, pabūn da dvé valunds lovo. Pu dvejų valundų užspaudž numiréliu aks. Negerė, kad numirels žiūr. Saka, tad iš tų namų da kažkas miors. Kai muos būdava pakabint gelžgals, i muš su plaktok, a teip gelaž. Praneš žmonėm, kad kaim yra numirels. Pirmiaus aidava pas kunigo i užsaka pasvanijima varpés „pu dūšiū“. Varpés kol nepaskambin, dūšala nerand kele pas Dievo. Mirus nuprausdava, nuskusdava vyram barzdo, nukarpydava nags i sudėdava į karsto. Saka, į paskutin Dieva teismo reik lipt į labé aukšto kalno, gal prieikt nagų. Unksčiau prausdava party. Mana prosenele buva baudžiauninke. Numire senoj pon i nuneše į pirt, kad baudžiauninkés numaudytų numiriale. Senoj pon buva labé neger. Baudžiauninkés maude jo i muše negyvo. Nors tiek jei atsilygina už žmonių skriaudimo... Vanden, su katruo prause numirel, reik pilt ont gryčios sienų iš lauka pusés, kad išnyktų blakés i kitoks bruds. Šeip té išpildava ont tokios vietos, kor nieks nevaikšta. Jei prais par to vieto, kor tas vanduo išpilts, žmogs nyks, bo jį sekios smėrt.

Dar artėjant mėties valundė žmons žina, kad suvažiuos giminės, sais kaimynė, reik prijemet, pavažint. Da-rydava dar gyvam esunt ligoniu alų, pjaudava kiaulė, kep-davo duono, pyrags. Didels subuvims i be vaišių neapseis. Jos uždirba par gyvenimo, sakydava žmons. Jeigu ne-padarys paminėjimą, gailės išlaidų tad pats numirėls pasi-joms sava dalio. Dves gyvulé, užaugs blogs derls, léks be duonos. Geriau jo atsirokuot su mirus graži kaip prisakyti Žmons saka, kad miordams žmogs parukuotu kas kam pri-klausa, kam ko paliek; saka duot reik šiolt ronk u ne šolt.

Ar visi žmonės vienodai miršta?

Paprastė sonkė miršt žmons, kotrie žemė gyvendom pa-dare daug blogų darbų i neatsiprašė. Saka, buva teip: miršt

blogs žmogs. Susirénkė kaimynė, i saviškė meldžes, u jo negal numert i tiek. Saka, tik vien kart užgesa vien žvake. Žmons vė uždege. Pu kiek laika tik plust užgesa abidv žvakės i lemp. Vės išsigonda, bu kambarystuva tams. Gaspa-dine vė uždege lempo i žvaks, ale žmogs jau buva mirės. Mat atėje velns pasijėmt ja dūšios i užgesina šviesis.

Kas atsitinka mirus nekrikštytiems vaikams?

Kuo jiems galima padėti?

Jei miršt nekrikštits vaiks, jos negal jjeit į dongos karystė. Blaškas pu žemė, lauk pagalbos. Saka, važiava Šeduvos Gužausk į kito kaimo pas giminęs. Išvažiava pu pie-tų, ruden grait temst. Sutema i jo pasimate kaima šviesos. Tik vien kart arkls pradėje pronkšt, stojes piest i né iš vie-tos. Gužausk nesuprota, kas pasidare arkliu. Tik žiūr – iš abiejų pusų kele, rav dygst, dygst kaip grybė balt maži žmogeliukė. Gužausk sudavė arkliu butag i šeip teip pra-važiava to vieto. Illeke į giminaičę kiemo su triokšm, pasi-sakė, kas jি teip išgozdina. Berns tik kepurė nu cviaka i pro durs. Giminaits jam papasakoje, kad to vieto renkas nekrikštytų vaikų sielės, u berns juos krikštij. Jos mok to daryt. Jei vaikels gime siolpns, reik krikštint namuos. Jei nera švesta vandene, reik krikštít paprst vanden. Parėnkt vardo i sakyti: „Krikštij aš tau Petrē vardan Dievo Tévo, sūnaus ir šventosios dvasios“. Tarent tuos žodžs ant vai-kele galvytė kryžmės piliams vanduo. Kūmė gal pabūt pirm sutekt žmons. „Amin“ nereik sakyti. Pakrikštijs reik sukal-bėt „Téve mūsų“, ir jei yra da laika, priš krikštų sukalbėt „Tikiu Dievą Tévą“. Jei vaikels išgyven, reik jи pakrikštít bažnyčio. Reik kunigo jspėt, kad vaiks krikštits namuos. Téveli tur būt tie pats. Nekrikštits vaiks buva laidojams kapų kertė su savižudžės. Negalem buva laidot į giminės kapo. Sereikiene Pruncišk pasakoje, kad jos kaimynė vis sapnavas i sapnavas jos mažs nepakrikštits vaikels. Pasiu-ve krikšto suknielė, paprašė kūms i néje į kapins. Kunings pakrikštie mirus i pakavoto vaikel. Prakase kapo biškel i įdėjė krikšta suknielė. Meldes už ja varda patrono. Dau-giau nebesisapnava.

Gal teko girdėt, kad numiręs žmogus atgytų?

Buva toks nuotyks. Mire tévs. Apgiedoje i nulydėje į bažnyčio. Unksčiau laidodava tik ligi 12 valand dienos. Iš kaimų atlydėdava iš vakara i paliek šopė (ant šventori-riaus toks pulsūsis, Šeduvo akmenine šope). Jos nieks ne-rakindava, vės bijoje té jjeit. No va, teip i buva. Atlydėji iš kaima žmogų i palika šopė. Ont rytojos iš ryta laidos... Sūns nakt išgiorda beldimo į dorsi. Atsikėla, prije pri du-rų i klaus, kas čė. Aiškė išgiorda téva balso. Vaidenas, jé-jęs į gryčio viosis išsmaugs. Pasiėme kėrv i pradarės dors trénke vaiduokliu par galvo. Ryto atsikelia i rada gulint kraujuos paplūdus tévo. Jos atsigava šopė i išlipės iš graba parėje namo.

ŽMONĖS PASAKOJA

Rand grab parsivertusis numirels. Atsigau, kankinas grab, kol uždūst.

*Kodėl miręs žmogus uždengiamas?
Kodėl uždengiamas veidrodis?*

Uždeng kūno balt paklod, kad dūš neberastų kūna i nebegrįstį į jį. Uždengiamas veidrodis, jei kambarys yra stiklinių durelių – reik uždengt. Neuždengs gal būt labė nemalon. Gal pasirodyt numirels veidrody. Veidrs yra susijęs su anuo pasaul. Véle tuos diens niekur iš namų neišein, u stov graba galvugal. Kas būtų, jei veidrody pamatyti vélē?

Gal girdėjot, kad būtų palankus laikas mirčiai?

Daugiaus miršt žmons par ménule pilnat. Daugiaus miršt ne pasninkiném dienom: pirmadien, šeštadien, sekundien, no da ketvirtadien. Daugiaus miršt nakt abu prišyto. Jei labė vėjs draskos, viesuls – kažkas pasikore, velns su viesul lak dūšios pasijémt.

Kokius žinote palinkėjimus mirusiajam?

Žmons išgirdė api numirel visad sakydava: „Duok Diev jam dangos karalystė“, „Išėje iš tos ašarų pakalnés, prijomk ji Diev, nors ont dongos krasčiuka, aš jam dovanoj, tegu Dievs jam dovanoj, tegu ilses ramybė“.

Papasakokite, kokiais drabužiais rengiamas velionis?

Vaikė rengem baltę. Ligi keturių metų i berniukę, i mergytės su baltom suknytėm. Vyresn vaikė skiriam: mergytės su baltom suknytėm, berniukė baltės marškinélės i mėlynom kelnytėm. Vaikė apdedam rūtom i baltom gélém. Mergaitėm karsta galvugal prisegams rūtų vainikéls. Berniukam rūtų vainikél pritaisa pri karsta vioršos ties krūtén.

Jaunos mergaitės rengiamos kaip i šliūbo. Baltos suknutės, véliums. Jaunuolé teip pat kaip i šliūbo: tamsis kostiums, balt marškunė. Segam tiek berniukam, tiek mergaitėm rūtų vainikélė. Berniukam nors j kostiuma kišenélė jdedam rūtų šakiala. Suaugusis rėde tamsesnes rūbés. Saka, senu senovė i vyresns rengdava baltę. Nu tu laiku i lika, kad vaiduokls visad būn balté apsitaísės. Néščios moterys kai mirdavo, j karsto dédava da negimusiam vaikeiliu vystikls.

Kas dedama į mirusiojo rankas ir kodėl?

I miruse žmogos ronks, kai tik numiršt, dedam degunt žvake. Kai pašarvoj, ded į ronks švionto paveksiuko, geriaus patrona, i ružonės. Geriaus, kad turéto iš koto meldės. I švorka kišené jded balto, naujo nosinė. Tep kaip

ainunt į bažnyčio. Gal prisieit i prakaito, i ašars nusišluos-tit, kai stos Dievo akivaizdo.

Kaip negalima šarvoti? Kokios šarvojimo detalės galėtų trukdyti mirusiajam anam pasaulyje?

Kai numiršt žmogs, jam suriš žonds, kad nebūtū prasižiojes. Suriš kojs, kad tiesė stovėtų, kol žmogs sustingst. Kaip kas i ranks suriš. Priš išlydint i uždengiant karsto būtinė reik atrišt. Joke surišima nepalikt. Drabužs tur būt laisvs, susiūts be mazgelių. Batė tur būt laisvu. Jei nutrauktos kojos, vis tiek reik bats dėt į karsto. Tinai jie būn vės sveik. Kaip jos, a Jonais į Dieva teismo? Saka, man mōtere neturtingė gyvena, užtat nebuva iš ka naujos medžiagos pérkt suknialė. Pasiuve iš tokios, kokio turėje. Sukniala išėje neblog, ale nesusėje par priek. Tad paéme kitokios medžiagos, sukloste i uždėje ont priek, ale neužsiuve. Palaidoje. Pradėje sapnuots kožno nakt. Rugojo, kodėjo tep palaidoje. Saka, aš į Dieva teismo tor ait nuog, škorle neprisiuvet. Kaip ait man į teismo, kad visas prieks nesusiūts. Sapnuojes i sapnuojes, nebéra ramybės. Néje pas kunigo pasitar. Kunigs liepė įtaisyti bažnyčė stulė. Užsake žmons stulė Panevėžy pas Pudžiunienė. Atneš į bažnyčio i daugiau nebesisapnava.

Žmogus ant lento, o kaip siela-vélė?

Trios dien vélé neišein iš namų. Par pagrabo Jon stov gal karsta. Girdėjo, kad siela trumpam paliek kūno miegunt. Ne tankė, ne kasdien, ale būn labė giols miegs, žmogs mieg kaip užmušts, ni girdž, ni jauč. Tad siela paliks kūno paklaidžioj i sugrižt. Svarb, kad Jon laik grižtų. Būn, kad nesuspėj i rand žmogų iš pu nakties negyvo... Būn teip, kad vélė užsibūn namuos, laukuos. Buva toks atsitikimis. Gyvena trys vienuolė. Švent buva žmons. Viens numirė. Likė draugė pašarvoje i meldes. Mata – jo siela stov gal graba liūdn. Bažnyčio siela gal graba. Laidoj – siela sek pask karsto. Nulydėje į kaps, siela stov ont duobes krašta. Pradeje užkast, velė kyla, kyla aukštyn... Vienuolė pamanė, kad Jon kyl į dongų. Užkase, u velė pakiba kaduge viršūnė i né iš vietas. Užtat i draudž kapuos kérst églkadug. Negalem ja sodint pu langes, gal pamatyti vélė. Kai vés iš kapų išėje, vienuols i klaus vélės, kodė taip yra. Véle atsake, kad vienuols buva pasižadėjės išklausyt daug mėšių, u dvylirkos neišklause. Daba jei reiks dvylek metų kabét kadugy. Draugs néje į bažnyčio, meldes, išklause už mirus draugo dvylek mėšių i néje į kaps pas vélė. Ta pasake, kad padéje jei. Liepe jam atsitraukt nu kapa abu įsikniaubt į žemę, bo kitaip numérs išvydės dongos švieso. Vienuoliu buva įdom visko pamatyti. Jos akes krasčiok stebėje visko i neišlaike. Rado jį kapuos negyvo... Buva teip, vidury naktės užsideg bažnyčio šviesos, gérdažes vargonė. I teip ne kiekvieno nakt. Néje vyrė į bažnyčio i pamate – išein iš zakristijos mires kunings i laika mėšs. Žmons

pasirode i tад kunig parode į paveikslo i pranyka. Klebons pasižiūrėjė i rada sarašo, kor buva užpirktos mišios, u kunigs numire i nebespėjė viosų atlaikyt. Klebons atlaike viosis mēš i viskas aprima. Petrauskiene sake, kad jei pasakoje moters par švionta Untana atlaids Kretingo. Két saka, jei mirės kunigs laika mēšs-vaiduokls, girdžes tik žodžė, u ja nesimata.

Gal žinote kokių tikėjimų apie karsto išnešimą iš namų?

Išnešunt vaiko karstel iš namų, jei yra moterų nėščių, tur išeit iš kambare do neišnešs karstele. Kitaip gal pagidyt negyvo vaiko, abu gimės negyvens. Laidotuvį vytis negalem, pavélavę, i tiek. Pasivysi – gal numirt, vejės mėrt. Išnešs numirel, pasilikė skubin išardyt padéklo, kor stovėj karst, šluoj, plauj gréndas. Nebenor, kad miruse žmogos vėle grįžtų į nams. Žiono, kad duonos kepalo iškepdava lišno i ji atiduodava elgetė. Reiš, atidavė numireliu duono, u kas lika, ta liko gyvies.

Išnešunt karsto iš gryčios nieks nemieg, negalim ni vai-kom miegot, bo gal nebeatskelt i numirt, bo giltine čė pat. Neduodava né gyvuliom gulėt. Ale gyvulė pats jauč, kad namuos mirts i jie neramūs.

Kaip renkama kapo vieta?

Kapu vieto pasirenk pats žmogs da gyvs būdams. Jei nepasirenk, tad į šeimos kapo. Laidot geriau ont kalniuka į smėl. Nebais guldyt į tokio duobė smėly. Ale smėly sau-so vieto grait karst supūv. Kur sonk žeme, mols, té jolgė išbūn nesupuvės karsts. Es ne karto girdėjs, kad gyvs žmogs pasaka, kad manės pri ta žmogos nelaidokit. Mana uoš-vene vis sakydava, kad manės į vieno duobė neguldykit su sen. Tep jon vadina sava vyro. Kodė, nesuprotam, bo jos vyrs buva gers, 13 metų slaugėjo, kai jon nebevaikš-čioje. Ale kas té žina, kodė? Palaidojem jo pri jos tévu, u senel į atskiro duobė. Daug kas saka, vargo aš su savuoju viso gyvenimo, nor pailsėt nors numirs. Aš pat nor golt pri ciocytės, bo pri mamytės nebéra vietos. Vyrs šalimais, ki-to duobė. Aš teip nor, teip i bos.

Gal laidojant žmogų teko stebėti keistus reiškinius?

Keisto reiškin kapuos mačio pat. Šeduovo gyvena davar Katyn Lukoševičiutė. Senute jo buva, ale jaunystė buva aktyv pavasariniinke, piormos Dainų šventės (1924 m.) dalyve. Vėliau ont viškų giedoje bažnyčio. Atėje jaunesniu i Katyn giedodava, susiorganizav moterų būrel bažnyčio pu votyvos, ligi somos. Atsikėla jauns kunigs į Šeduovo i jam nepatika jos giedojims. Jos nebelaidė giedot bažnyčio. Katyn par somo garsė atsakinėdava į maldos žodis. Kunigu nepatika i jos Katyno įspėje, kd netrukdytu jam. Aš naidavo pas Katyno, jon turėjė labė senų nuo-

traukų, žinoje nutikimų, dainų. Labė verke Katyn, kad jo pažemina. Pu kurią laiką Katyn mire. Laidojem Katyno, ors buva gražs, saula. Sakam – jon mylėje žmons i gyvūnėls, užtat Dievs jei dave gražu oro. Nulydėjėm į kaps, prasidėje apeig, aš da žod taro, kad jo Šeduovo apaštala-va. Laidoje jo tas pats kunigs, katras jo nuskriaude. Kunigs pradėje malds skaityt, i sukyla tok vėtr, viesuls suk, žemė su dong maišas. Pradėje lyt. Kunigs tik laika ronk kepurė, žmons pradėje slėpti pri kapų vartų. Šeip teip už-kase, i viskas nurima. Vė saulutė pasirode, vėjs nurima... Žmons kalbėje, kad Katynos dūš prištarava, kad tas ku-nigs jo laidoste.

Petrauskiene pasakoje, kad numire labė blogs žmogs. Jo par karo i pu kar šaude žmons, kankina juos. Gava jis kalėjimo, atbuva i grīža jo seniuks. Pradėje ait į bažnyčio. Priš smert pasikviete kunigo. Numire i laidojė jį su bažnyč. Bažnyčio da nieka. Išėjs iš bažnyčios pradėje kilt vėjs. Kaip jį dėje į duobę, kad sukyla viesuls, net medžių viršūnės pri žemės lonkes. Varnos rėk, nebežina kor besidėt, u čė sūkurs pu sūkurs. Išsiganda žmons. Užpyla žemėm, i nurima, pasidare vė gražs ors, lyg niekur nieka. Čė sukyla dūšialės žmonių, katuos jos buva nužudes.

Ar galima atspėti, ar užmuštas žmogus kaltas, ar ne?

A kaltas, a nekaltas žmogs žuva, užmuš ji, o jos pats nusižude, žiūrėdava iš ronku. Ronkos paroda. Jei nekaltas, netikėje, kad jos gal žūt, jo ronkos piorštė ištiest. Jei pats puola abu nusižude, jo ronku piorštė suspaust į kumšt.

Girdėje pasakojant, kad pu Pirmą pasaulinę karą buva sudramols. Kore žmogu Šeduovo Vėriškių gatvelė ont grūšnios šakos. Užmete virvė i bande žmogų kart. Lūža šaka vos patrauks virvė. Bande ont kitos šakos kart i ta lūža. Žmogų palaide bo pats Dievs parode, kad žmogs nekaltas. Daug girdėjo, kad lūžt šakos a virve trūkst norent pakart nekalto žmogų.

Ar mirusysis iš ano pasaulio duoda kokią žinią?

Giminis prašydava pranešt api sav, kor jos nėje, kaip sekas po mėrties. Mire jaunutė mergaitė. Buva labai ger, i motin jos labė gailėje. Miordom mergaite pasake, kad trečio dieno jon ateis pas motino i pasakys, kor jon yra. Praėje metė, ontr, u dokte kaip neatein, teip neatein. Lygė pu trejų metų atsidare durs i motin pamate baltė apsirengusio, labė gražio sava dukter. Runkos laike užbono pilno vandene. Pasisake, kad jon yra antram dong i prašė jos nebeverkt, bo pilns užbons pririnkts motinos ašarų. Kas netur inda, tie vės šlap vaikščioj. Sumažėje, paviorta į baland i išnyka. Numirels praša pagalbos kai sapnuojes, kad praša valgyt. Tai reik užperkt mēš – nebesisapnuos. Jei dūselė viskas gerė, jon nesisapnuos. Bruniene, saka, sap-nava syk sava mirusio tévo. Atein, rodas, tévs par kiemo į nešas krepšo. Praše skerpečkų, bu šalt kojom. Bruniene

ŽMONĖS PASAKOJA

nėje į gryčio i atnešė skerpečks, ale tėva nebebuva. Bruniene numežge gers skerpečks i nuneše pri bažnyčios i atidave ubagu. Papraše pasimelst už tėva dūšio. Daugiau nebesapnava.

Ką dar vyresnieji kalba apie sielą?

Kol žmogs gyvs, ja siela gyven širdy. Jon išein iš šerdės i sustabda šird. Jei širdy negyventų siela, jon būtų organs kaip plaučė, skrands, inkstė... Siela atskirkis nuo kūna tampa vėl. Mirusio žmogos siela sveik, nieka nebeskaud, buvęs luoš žemė daba sveiks. Ain pasipuošės rūbės, kurie buvo ji apréde žemė. Saka, mire motinė sūns. Jo buva vien ak, kiot buva išdort. Sapnuojė motinė – sūns sveiks su abiem akim. Saka, melskis už man, daryk auks, bo aš su abiem akim, ale man kaip rēts ont akių uždėts. Motin laidojent sūnu pasake, kad kūns priš mirt buva aprūpints sakramontės, u taip nebuva. Motin éje pas kuno i pasake teisybė, kad jos staigė mire i sené buva išpažintės i komunijos. Kunigs liepe užperkt mēss i daryt auko elgetom i vargšam. Būn, kad dūš džiauges išeis iš kūna. Buva toks nuotiks. Kai da vaikščioje Dievs pu žemė. Ejé jie su šv. Petr. Išalka, užėje pas turtiongs ūkinink i papraše valgyt – nedave. Užėje pas da turtingesns, papraše nakvynės – nedave. Užėje i prasto gryčiukė, kor gyvena labė biedn žmons. Saka, mes biedn, jūs da biednesn, matyt. Priéme, pavalygdinoi, dave nakvyne. Iš ryta pavalygdina i liepe sūnu palydét par brasto, kad nereiktu ait aplionk. Éje i berniuks sukniuba ont brastos i nūmire. Šv. Petrs pradéje rūgot Dievo, kodé jos teip padare tokiem geriem žmonėm. Dievs i pasake, kad tas berniuks užaugės būtų buvés didels žuleks i būtų pražudės sava dūšio. Šv. Petrs atsisuke i žiūr – berniuka siela ain kart su jais. Dievs paklause berniuka sielės, kas té gul ant brastos. Siela atsake, kad té gul bruds. Būn, kad Dievs, norédamas išgelbét dūšio, sionč mèrt, kad nežūtū žmogos siela. To berniuka tévam sugriuva namels, beversdam rada auksinių pinigų, pasistate namo, gyvena i meldes už sūnos dūšio.

Kur po laidotuvį dedasi siela?

Žmons tikéje, kad miruse žmogos siela išein pas Dievo – kyl į Paukščių taką. Tinai, kai geré įsižiūr, matas juodos dêmés. Par tuos skylys i nain dūšiala pas Dievo. Kitos sielės da būn žemė, kaip žiemot pasilikuntės paukštės: genel, balandels – berniuks, zylutė – mergaitė. Norsis berniuks pavirst į sakalo. Blogų žmonių sielos tampa juodvarns, vagių – į vanags. Į juodvarns pavirst i skenduolių dūšios. Gal palikt med. Vyrė į ožala, uos, beržo. Moterų – į liepo, ievo. Tik ne į drebulę, šermukšn. Gaisr sudegusių žmonių sielos ain į dongo, bo žemė atkintėje viosis končs. Jei gaisr deg žmogs, ont dongos matos kryžs. Žiūrėt reik į ognės pašvaistė ont dongos. Skenduol jei nuskenda ligi

Sekminių, į bažnyčio neprijomdava i laidodava pri savižudžių. Savižudė, nekrikštė buva laidojem kamp kapą, tamsio vieto i jų nenei į kaps pru varts ale parkel par kapų tvoro. Jų siela nein pas Dievo. Da két saka, kad dvas nain pas kito gimstunt vaiko. Da két saka, kad pu žemė klaidžioj blogų žmonių dūšios, negerų žmonių savižudžių, nelaimiongė mirusių žmonių, netikėtė mirusių žmonių dūšios. Jos neatbuva žemė ta laika, kiek Dievs buva skyrės. Dievs nepriim į dongo, reik atbūt sava laiko žemė. Girgžd medis, šakos linguoj i girdžės kaip verksm. Ugny praded malkos čypt, puods verdunt verk, ne toks garsis kaip virima, ale tiesiog verksm, dur girgžd skauds balsis. Parstoj kok laiko i vė girgžd. Vėjs draskas, lapė nukritė raud. Žmogu ausy zvėmb – primen, kad dūšiala pagalbos prašas. Reik tuo melst, prašyt Dieva, kad gesiontų čyčios ugn i vestu dūšialė į amžino ramybę.

Saka, žmons, katrie laike namuos aičvaro, buva bagots, ale pu mirtės ain tiesė į pragaro abu jų dvas paviort į pykto dvasio i yra ont amžių žūvė. Kad I nelabé gers žmogs, ale ja siela ain į skaistyklė, kor atkentėjės tur vilt i gal grjžt pas Dievo. Raganų sielém išsivadavima nebéra. Amžion tams, amžion kanč i nieks jų nebeišvaduos, ni maldos nepadės. Viorst jų dvas piokt dvas. Užtat saka, pristoj pri žmogos piokt dvas, žmog ginas su rožanč. Piokt dvas nebije, saka, i aš tok turėjo, kert škaplierės jon vė nebije, saka, aš toks nešiojo. Kryže nebije, saka, i aš tok mačio. Nu jos sunkiau atsigint negu nu velne. Jon buva terp žmogos i visko žina. Jos niekuom neišgozdis. Pri žmogos jon i taikos pristot. Užtat i yra posaks: „Ko pristojé kaip piokt dvas?“

Gal teko girdėt, kad mirusieji rūpintysi žemėje likusiais vaikais?

Teka ne karto girdėt. Buva teip. Greitosios pagalbos gydytojs būdėje to nakt. Iškvietimų nebuva i jos prisnūda sava kabinet. Roda, atėje jaun motere i liep važiuot pas jos dukter, bo mažoj labė serg. Gydytojs pašoka iš miega į néje pas budinčio sesutė sužinot, kas kvieč i koks adres. Sesute pasake, kad nieks neskambina i joke iškvietima nebuva. Néje į kabineto i vė prisnūda. Atėje vė ta pat moters i liep skubionė važiuot, pasake i adreso. Gydytojs nuspren-de nuvažiuot pagal sapn pasakyto adreso i pažiūrėt, kas té yra. Nuvažiava, žiūr – lang švies. Pasibelde į dors, įlai-de pagyvens motere. Saka, labė serg mana anūkėla, nakts, netor tilifona, netor kor kreipts. Verk motérėla. Gydytojs apžiūrėje mergytę i lauk, a krios karštis. Gydytojs pamatė pri mergytės lovytes jaunos moterės, katra pas jį buva atėjs būdit, nuotrauko. Gydytojs močiutės paklause, kona ta nuotrauk. Senoj jam paaškina, kad čé mergytės motin, priš trios mets mirs. Gydytojs suprata, kas jį kviete.

Mirusios motinos atein naktim, užklosti sava vaikels. Vaikelė laukdava, kad galėtų sapn pamatyti sava mamytis. Aš girdėjo tok posmel:

Ar žinai, mamyte, ką Dievulis sakė?
Leis vaikams matyti mamytes sapne.
Angelai nuties tau baltų lelijų taką,
Tik ateik, brangioji, ateik pas mane.

O kaip įsivaizduojamas tas paslaptingesis „anapus“?

Kas té žina, kaip té yra. Nieks neatėje i nepasake. Seniau gaudindava pragar. Tinai kūrenas ognis, verd didžiuls katils smalės, u velne su šakém kiš dūšio į smalę. Skaistylė kénč dūšios, netur ramybės, blaškos, ale tur vilt, kad apsivalé bos priimtos į dongų. Dongs – ramybė, švies, gerums, amžion laime. Dongs aukštė, už saulės. Aš galvoj, kad yra būsena... Rojs – didels gražus sods su medžės, paukščės, gélém, skaidr upel. Skaistykla – žemė. Tévé sakydava, kad dong valga saldo pieno su barank, u peklė – karsts akmenėns klecks, retsykes duod rūgšta piena su rūgščiogork. Pragaras pu žemėm. Saka, mire žmogs. Néje pas šv. Petro i prašas į dongų. Petrs įlaidė. Visur švies, šiolt, gerė, vés gied, meldžes. Teip jam nuobod pasidare. Dongos grénds stiklinės i jos mata, kad apačio duod, trenk, graij, šok. Stalės valgės apkraut, u mergų gražums. Jos i saka šv. Petru, kas čé par sale, kor teip lionksm. Šv. Petrs paauskina, kad čé pragars. Žmogos dūš i saka, laisk man į pragaro, té smagiau, dong labé nuobod. Petrs atrakina dongos varts, ale įspéje – išeit gal, ale sugrižt – ne. Žmogos dūš sutika i išeje. Néje į pragaro, u té velné su šakém griebe i į smalę. Žmogos dūš rėk, prašas į to salę, kor muzik, arielk i mergos. Veln jam i atsakė: „Čé reklam“.

Daug ženklų gyvenim yra, kad žmogos dvas nemiršt kart su kūn. Mana mamyte sake, kad žemė yra i dongs, i skaistykla, i pragars. Man tik neaišk, kaip Šliogeriene sake i daug kas saka, gimst vaiks i jos gaun dūšio jo kita miruse žmogos. Jeigu tas žmogos buva blogs, tad ta siela tur atkinet už blogs unksčiau gyvenuse žmogos darbas. Pri ka tas ko tik gimės vaikels turės kintét už kana padaryts blogs darbs? Čé neteising.

Ką girdėjote apie mirusiojo atminimą ir medžius?

Kai gimst vaiks, jam sodin med. Pirmam sūnu – ožalo, untram – uos, trečiam – beržo, ketvirtom – klevo. Gims mergaitė – sodin liepo, ievo. Šeduvių Jegminų šeimo gime dyvynukės. Tévs apsuks miošks, kaims, kol rada dvilie menė liepo. Rada, pasodina. Jo sené vés išmire, u liep stov. Saka, mirs žmogu, ja med nupjaudava. A vés teip dare, nežiono, ale teip yra buvė. Saka, iš ta nupjauta medžė darydava tam mirusiam žmogu ont kapų kryž.

Papasakokite apie senuosius Vélinių papročius.

Sakydava, vélės parein į namus. To dieno namuos tyl, ramybe, laukims. Ont balté padengta stala dédava vaišs.

Peilių, šakučių nedédava. Saka, labé seniau nedédava ont stala bulbių. Jos aug pu žemém i yra velne obelė.

Ar žvakių deginimas ant kapų – sena tradicija?

Mano atminém žvakes buva deginamos. Tévé teip pat sakydava, kad žvakės tur degt. Žmons pats darydava žvaks iš vaška. Kai pu kara sonk būdava gaut vaška, darydava iš burokų i lajos. Išgrandė buroka vidur, padarė iš bovelniui siūlų knato. Pri viena gala pririš akmenuko, pri kitą galą pagaliuko i užded ont buroka vioršos. Išlydė laj i pél atsargé, ligi kraštų. Pagaliuks su knat tegu būn vidury buroka. Avials pjaudava, u lajos nemègdava valgyt. Išlyda, supil į kok bliūdo i sušaldė. Kai sušal – išverč, i tokiu ripku lajos būdava daug kamaro. Priš Viosis švionts daryda žvaks. Žvakės jolgé degdava i buva gražios. Padara tok maišel, abud gali kiaur, iš spalvota popere. Ont ta maišele išpjausta kryžel i užded ont buroka. Labé gražé, jvairiom spalvom degdavo šviesos. Visokių spalvų pridarydava žvakių, vés kapė mirgédava. Nežiono, ko reišk žvakių dau gums ont kapa, a mana ciocyte sakydava, kad žvakės na bašnika nebesušildys. Čé žmonių išmisls, viens už kita. Ei par tav deg keturio, pas man degs šešios, pas kito aštuonios. Svarb – žvake deg, u kiek jų, čé žmonių nuostat.

Bažnyčio tom dienom meldžes už savuosis i už nežinoms dūšs. Buva teip: gyvena sen, vieniš bobute. Jon nuolat melsdavas už savuosis mirusis i da už nežinomo dūšelę, katrai reik pagalbos. Vieno nakt bobute sapnuoj, kad atéje jaunuols, apsirédés mélyn kostium, baltés baltines, i saka: tamst man išmeldé dongų. Aš labé dékings. Nuvažiuok į Ruzalimiečs pas mana tévs i pasakyk, kad jie tamsto prijomtu pas sav i nukaršytų. Pasakyk, kad tams jų sūnu išmeldé dongų. Pasake, kad jos mire, kiek buva jam metų, kad palaidoje su mélyn kostium. Ruzalima kapuos. Bobute nuvažiava, susirada tuos žmons i nugyveno té gyvenimo.

*Pateiké Emilija BRAJINSKIENĖ,
g. 1930 m., Šeduvo mstl., Radviliškio r.*

Spaudai parengé Nijolé MARCINKIWIČIENĖ

PEOPLE NARRATE

Signs of death

Nijolé Marcinkivičienė and Emilija Brajinskienė are talking about death. The latter in her own words expressed her folk philosophy and experience and the thoughts of her relatives on this question. In the conversation one can feel the ancient world conception relating to the times when people judged about the coming of the death by natural signs, dreams, the behaviour of animals and men. Ritual formulas and communal rites give the courage to find oneself in the presence of the Deity. From their conversation we can feel that both the community of the living and that of the dead are related to the feeling of respect and fear. The private success of the living is an expression of the wealth of the dead relatives in the after world. In her picturesque story the presenter as if opens the gates of the eternity.

LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA
LIETUVOS LIAUDIES
KULTŪROS CENTRAS
LIAUDIES KULTŪRA 2005 Nr. 5 (104)
Žurnalas leidžiamas nuo 1988 metų, kas du mėnesiai
<i>REDAKCIJOS ADRESAS:</i>
Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius el. p. liaudies.kultura@lfcc.lt
<i>VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ</i>
Dalia RASTENIENĖ, tel. 261 34 12 el. p. lkredaktore@lfcc.lt
<i>SKYRIŲ REDAKTORIAI:</i>
Dainius RAZAUSKAS – bendrieji kultūros klausimai, mitologija, tel. 261 31 61
Liudvikas GIEDRAITIS – etnologija, folkloras, etninės veiklos realijos, tel. 261 31 61
Juozas ŠORYS – etnologija, tautodailė, etninės veiklos realijos, tel. 261 31 61
Beatričė RASTENYTĖ – korektoriė Maketas Martyno POCIAUS Reziumė į anglų kalbą vertė Sigita JURKUVIENĖ
<i>REDAKCIINĖ KOLEGIJA:</i>
Prof. habil. dr. Leonidas DONSKIS, Politikos mokslų ir diplomatijos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Gedimino g. 44, LT44261 Kaunas
Habil. dr. Simas KARALIŪNAS, Lietuvių kalbos institutas, Antakalnio 6, 2055 Vilnius
Habil. dr. Ingė LUKŠAITĖ, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Habil. dr. Nijolė LAURINKIENĖ, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio 6, LT10308 Vilnius
Juozas MIKUTAVIČIUS, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
Dr. Alė POČIULPAITĖ, Lietuvos liaudies kultūros centras, Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius
Doc. dr. Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ, Lietuvos muzikos akademija, Gedimino pr. 42, LT01110 Vilnius
Doc. dr. Krescencijus STOŠKUS, Vilniaus universitetas, Didžlaukio 27, LT08303 Vilnius
Dr. Žilvytis ŠAKNYS, Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, LT01108 Vilnius
Prof. habil. dr. Angelė VYŠNIAUSKAITĖ, Antakalnio 83-22, 2040 Vilnius
Dr. Marija ZAVJALOVA, Ленинский проспект 32-а, Институт славяно- ведения, Российская Академия Наук, Москва 117334, Россия, el. p. marija_z@mtu-net.ru
© „Liaudies kultūra“ Steigimo liudijimas Nr. 152 Pasirašyta spaudai 2005 11 16 Tiražas 800 egz. Formatas 60x90/8 Rinkta kompiuteriu. 11 sp. I. Kaina: prenumeratoriams 5,51 Lt. Pardavimui – sutartinė Lietuvos liaudies kultūros centras Barboros Radvilaitės 8, LT01124 Vilnius http://www.lfcc.lt Spausdino UAB „Grafija“, Sėlių g. 3a, Vilnius

TURINYS:

Kaip gaivinsime šiuolaikinių tradicinių vestuvių repertuarą?	
Nuo vestuvinių retų maršų iki piršlio polkos.	
Kalbasi Juozas ŠORYS, Gaila KIRDIENĖ, Birutė KURGONIENĖ, Irma ŠIDIŠKIENĖ, Petras PILKA, Gintautas BERŽINSKAS	1•
Robertas VARNAS.	
Liaudies dainų interpretavimo problemos	13•
MOKSLO DARBAI	
Rimantas BALSYS. Lietuvių naminių gyvulių ir paukščių dievybės: nuo apeigos iki prietaro	17•
Martynas PURVINAS. Žemaitijos ir Klaipėdos krašto senųjų kaimų struktūra	31•
Irma ŠIDIŠKIENĖ. Vizualinis dokumentas kaip vestuvių apeigų įprasminimas	40•
Taira ŽILINSKIENĖ. XX a. ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos drabužių mados	45•
Virginija VITKIENĖ. Patirties įsisąmoninimas arba tautinio identiteto apraiškos šiuolaikinėje Lietuvos dailėje	59•
SKAITYMAI	
Mary M. WATKINS. Būdraujamas sapsnas	66•
IN MEMORIAM	
Zita MACKELIENĖ. Švilpynelių tyla. Tautodailininkės Michalinos Počiulpienės atminimui	71•
LEIDINIAI	
Austė NAKIENĖ. Žemaitijos dainos ir muzika	72•
ETNINĖS VEIKLOS REALIJOS	
Algirdas ŠUMSKIS. Ar teisingu keliu einame? Dėl šeštosios Lietuvos moksleivių dainų šventės	73•
ŽMONĖS PASAKOJA	
Emilija BRAJINSKIENĖ, Nijolė MARCINKЕVIČIENĖ. Mirties ženklai	81•
VIRŠELIUOSE: Laimos BUVYDAITĖS nuotraukos.	

Redakcija nereikalauja, kad diskusinio pobūdžio nuomonės sutaptų su redakcijos nuomone.